

תמצית ההלכה

סיכום קצר וברור של טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומ"ב

הלכות סוכה וד' מינים | סימן תרכ"ה – תרס"ט

הלכות סוכה

וד' מינים

טור ובית יוסף שו"ע ומ"ב

תמצית ההלכה

סיכום קצר וברור של טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומ"ב

הלכות סוכה וד' מינים | סימן תרכ"ה – תרס"ט

בסימנים הבאים (תרכ"ו – תרל"ח) יבוארו דיני הסוכה והסכך והדפנות, ואח"כ (תרל"ט – תר"מ) יבוארו דיני הישיבה בסוכה, ואח"כ (תרמ"ב – תרמ"ד) יבוארו דיני התפילות והקידוש וההלל שאומרים בסוכות, ואח"כ (תרמ"ה – תר"ס) יבוארו דיני כשרות הד' מינים וסדר נטילתם, ואח"כ (תרס"א – תרס"ז) יבוארו דיני שאר ימי הסוכות, ואח"כ (תרס"ח – תרס"ט) יבוארו דיני שמיני עצרת ושמחת תורה.

סימן תרכ"ה

זמן בניית הסוכה וטעם וכוונת ישיבתה

טעם המצוה – כתב הטור וזה לשונו "בסוכות תשבו שבעת ימים וגו' למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם וגו', תלה הכתוב מצות סוכה ביציאת מצרים (אע"פ שהושבת בני ישראל בסוכות היתה אחרי צאתם ממצרים. בית יוסף), וכן הרבה מצוות, לפי שהוא דבר שראינו בעינינו ובאזנינו שמענו, ואין אדם יכול להכחישנו, והיא המורה על אמיתת מציאות הבורא יתעלה, שהוא ברא הכל לרצונו, והוא אשר לו הכח והממשלה והיכולת בעליונים ובתחתונים לעשות בהן כרצונו, ואין מי שיאמר לו מה תעשה, כאשר עשה עמנו בהוציא אותנו מארץ מצרים באותות ובמופתים. והסוכות שאומר הכתוב שהושיבנו בהם, הם ענני כבודו שהקיפן בהם לבל יכה בהם שרב ושמש (וזה הרבותא בהושבתם בסוכות שלכן יש מצוה לזכר זה. שם), ודוגמא לזה צונו לעשות סוכות כדי שנזכור נפלאותיו ונוראותיו, ואף על פי שיצאנו ממצרים בחדש ניסן לא צונו לעשות סוכה באותו הזמן, לפי שהוא ימות הקיץ ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל, ולא היתה ניכרת עשייתנו בהם שהם במצות הבורא יתברך, ולכן צוה אותנו שנעשה בחדש השביעי שהוא זמן הגשמים ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו, ואנחנו יוצאים מן הבית לישב בסוכה, בזה יראה לכל שמצות המלך היא עלינו לעשותה. וסוכה זו צריך שתהיה במקום הראוי לעשותה, וממין הראוי, ושיהיו דפנותיה כראוי בשיעורם ובמניינם, ושיהיה סככה כראוי, ושלא תהא גבוה יותר משיעורה, ולא נמוכה פחות משיעורה, ולא קטנה משיעורה". עכ"ל.

כוונת המצוה – יכוין בישיבתה שציוונו הקב"ה לשבת בסוכה זכר ליציאת מצרים, וזכר לענני הכבוד שהקיפן אז להגן עלינו מפני השרב והשמש. ובדיעבד יוצא ידי חובה אף אם כיוון רק לצאת ידי חובה.

זמן בניית הסוכה – המדקדקים מתחילים לבנות את הסוכה בליל מוצאי יוה"כ, וכנ"ל בסימן הקודם, ולמחרת יתקן כולה אם אפשר. ומי שאינו מדקדק יתחיל עכ"פ ביום י"א אחרי היציאה מבית הכנסת, ויגמור כולה אם אפשר, ואפילו הוא ערב שבת עד חצות, ואח"כ י"ל שאסור.

אוכלים ושומחים במוצאי יוה"כ, דהוי קצת יו"ט, דבת קול יוצאה במוצאי יוה"כ ואומרת לך אכול בשמחה וכו'.

ביום שאחרי יוה"כ משכימים קצת לבית הכנסת, כדי שלא יהיה נראה שאנו נכנעים לקב"ה רק בעת שאנו צריכים לבקש על דיננו.

בימים שבין יוה"כ לסוכות אין להתענות ביום שמת בו אביו ואמו, כיון שהם ימי שמחה, שהיו מחנכים בהם את המזבח בימי שלמה, ואין אומרים תחינות ולא צדקתך ולא פרקי אבות ולא שיר המעלות, אבל אומרים למנוצח וקל ארך אפים, ויש מקומות שבערב סוכות אין אומרים למנוצח אבל אומרים קל ארך אפים.

מצוה להכין את הסוכה מיד אחרי יוה"כ כדי לצאת ממצוה אל מצוה, וביום המחרת יעשה כולה. (סוף סימן תרכ"ד).

הלכות סוכה

כתיב "בסוכות תשבו שבעת ימים וכו'" והיינו שבימי הסוכות צריך לעשות בסוכה את מה שהאדם עושה בביתו, אכילה שניה ושינה וכו', וחז"ל דרשו מן הפסוקים כמה דרשות, כגון שאין לעשות את הסוכה תחת בית או אילן וכדומה מזכתיב "בסכת" בכתוב חסר, ומזכתיב בפסוק זה ג"פ "בסכת" למדו חכמים שצריך שיהיה לסוכה ג' דפנות (והלכה למשה מסיני שהדופן השלישית מספיק טפח). עוד למדו חכמים שהסוכה צריכה להיות ראויה לדירה דכתיב "תשבו" כעין תדורו.

עוד כתיב "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך", והיינו שחג הסוכות הוא בזמן האסיף. ודרשו חכמים מפסוק זה שצריך לעשות את הסכך מדבר שפסולת גורן ויקב, והיינו דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ והוא תלוש. ומזכתיב "תעשה" לומדים שצריך לעשות את הסכך לשם צל ולא לשם צניעות, וכן נלמד מזה פסול "תעשה" ולא מן העשוי.

יש עוד דינים שלמדו חז"ל מן הפסוקים או ממקומות או דינים אחרים, וכמה מדיני הדפנות (דופן עקומה, גוד אסיק וגוד אחית, לבוד) נאמרו בהלכה למשה מסיני, ויש גם דינים שהם מדרבנן, וכפי שיבאר בסימנים הבאים.

ניתן להשיג את גליונות סיכומי תמצית החודשיים על הדף היומי, משנה ברורה ומוסר (לפי סדר הדף היומי בהלכה), (לפי סדר הלימוד היומי), וכן את מבחני "לדעת" (דף היומי, משנה ברורה, חפץ חיים, ואהבת חסד), בנקודות ההפצה.

וכן ניתן לקבלם במייל 7692282@gmail.com

בנוסף ניתן לקבל במייל סיכומים לפי סדר הלימוד של: חבורת ש"ס, קנין ירושלמי, דף הכולל, קנין הלכה, תרי דף, אורייתא, אהבת שלום. וכן סיכומים על כל מסכתות הש"ס, ועל כל המשנה ברורה, ועל תנ"ך וספרי מוסר.

רש"י מבאר ששאלת הגמרא היא שכיון שמחובר פסול לסכך (דכתיב "באספך מגרנך ומייקבך" ממה שאתה מאסף מגרנך עשה סוכתך, בפסולת גורן כגון קשין, ובפסולת יקב כגון אשכולות ריקנים וזמורות, אלמא תלוש בעינן), ומהני צל האילן לצל הסוכה להשלים צלתה של סוכה. ותירוצ' הגמרא בשחבטן הכונה שהשפיל ענפי האילן למטה ועירבם עם סכך הכשר, ואין נראין בעין, וסכך כשר רבה עליו ומבטלו, דמדאורייתא כל דבר בטל ברוב.

דעת רש"י והרא"ש שמה שאילן שחמתו מרובה מצילתו פוסל אם לא עירבם, היינו דווקא ששאין הסוכה צלתה מרובה מחמתה אלא ע"י האילן, דאי לאו הכי אין הסוכה נפסלת מחמת הסכך הפסול גם אם לא עירבם, כיון שגם בלי הסכך הפסול יש בה שיעור סכך כשר. וכ"כ המרדכי בשם ר"ת.

אבל אבי העזרי כתב בשם ריב"א, וכן דעת הר"ן והרמ"ה וראב"ה והראב"ן, וכ"כ המרדכי בשם רבינו שמשון מקוצי, שאם לא חבטן פסול אפילו אם האילן חמתו מרובה מצילתו והסוכה צילתה מרובה מחמתה, כיון שבפועל הצל הוא מן האילן ולא מן הסוכה, שהרי אם ניטול את הסכך עדיין יהיה בה צל מהאילן, ואין נ"מ אם האילן קדם או הסוכה קדמה. אמנם אם ענפי האילן אינם מצלים כנגד הסכך אלא כנגד האויר שבין סכך הכשר, או שגם אם נוריד את מקום ענפי האילן עדיין תהיה הסוכה צילתה מרובה מחמתה, כשר. וגם בחבטן אם האילן צילתו מרובה מחמתו פסול, ואינו בטל ברוב, כיון שאין הסכך הכשר מיצל על הסוכה.

והר"ן מביא שי"א שאם הסוכה קדמה לאילן אין האילן פוסל את הסוכה.

ולהרמב"ם יש שיטה אחרת בזה, ותבואר להלן בסעיף ג'.

פסקי ההלכה

העושה סוכתו תחת האילן אם האילן צילתו מרובה מחמתו הוא פוסל את הסוכה בכל גוונא, (והיינו אף אם ישפיל את ענפי האילן ויערבם עם הסכך וסכך הסוכה יהיה הרוב וענפי האילן אינם ניכרים. ואף אם הבית או האילן אינם רחוקים י' טפחים מהסכך פסול), אבל אם האילן חמתו מרובה מצילתו נחלקו הפוסקים בדין זה, י"א שאם הסוכה צילתה מרובה חמתה כשרה אפילו ללא השפלת הענפים, כיון שצל האילן כמי שאינו, ואם אין הסוכה צילתה מרובה מחמתה אלא ע"י האילן, בזה צריך להשפיל את הענפים ולערבם הסכך בענין שלא יהיו ניכרים, שאז הסכך רבה עליהם ומבטלם, וזה מותר אפילו לכתחילה, ואפילו אם עשה את הסוכה בחול המועד (ואין שייך לומר בזה אין מבטלין איסור לכתחילה, דאין כאן שם איסור, אלא שהיושב בה אינו יוצא יד"ח), אמנם אם הניח את הסכך הפסול מעל הסכך הכשר חשיב ניכר ולא מהני. והנה השו"ע סתם בזה שלא כדעת הרמב"ם דס"ל שאפילו אם הרוב הוא סכך כשר צריך לקצוץ את ענפי האילן, אמנם בביאור הלכה הביא שדעת הב"ח לחוש לדעת הרמב"ם, ורבינו חננאל והר"ן גיאות סוברים כהרמב"ם, והסיק שלכתחילה בודאי נכון לחוש לדעת הרמב"ם לקצוץ את ענפי האילן, ובזה מותר אפילו בלי נענוע.

וי"א וכן הלכה שהסכך הכשר שתחת ענפי האילן כמאן דליתא אפילו באילן שחמתו מרובה מצילתו, ולכן אפילו אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה פסול אם ענפי האילן נמצאים מעל הסכך הכשר, בין אם

העושה סוכה תחת אילן או גג

מלבד הדינים אלו דברים כשרים לסכך, והדין שהסכך יסכך על הסוכה באופן שצילתה מרובה מחמתה כפי שיתבאר בסימנים תרל"א תרל"ב, ישנה הלכה נוספת שדרשו חז"ל מדכתיב "בסוכת" בכתוב חסר, שצריך שלא יהיה סיכוך נוסף על הסוכה מלבד הסיכוך הכשר. ובסימן זה הנדון הוא מה הדין כאשר הסיכוך הנוסף אינו על כל הסוכה, מתי הוא פוסל את הסוכה ומתי לא, ומתי ניתן להכשירו ע"י עירוב של סכך כשר בסכך הפסול.

עוד יתבאר כמה אופנים שבא להכשיר סכך שלא היה כדין בשעת הנחתו, ומתי יש בזה פסול של "תעשה" ולא מן העשוי ומתי לא.

סעיף א'

איתא בגמרא (סוכה ט:): תנו רבנן "בסוכת תשבו" ולא בסוכה שתחת הסוכה, ולא בסוכה שתחת האילן, ולא בסוכה שבתוך הבית. אדרבה, בסוכות תרתי משמע. אמר רב נחמן בר יצחק בסכת כתיב.

פסק ההלכה – אין לעשות סוכה תחת בית או אילן או סוכה, דכתיב "בסוכת" בכתוב חסר, והיינו שישב בסוכה אחת. וביתו גופא פסול לסוכה מפני דסוכה אמר רחמנא ולא ביתו של כל ימות השנה. ואילן פסול לסכך מפני שהוא מחובר.

אם האילן נמצא מצידו הסוכה, אע"פ שמחמת צל האילן לא מגיעה החמה לסוכה כלל, כשר.

מתי צל האילן פוסל את הסוכה

איתא במתני' (שם) העושה סוכתו תחת האילן כאילו עשאה בתוך הבית. ובגמרא אמר רבא לא שנו אלא באילן שצלתו מרובה מחמתו, אבל חמתו מרובה מצלתו כשרה. וכי חמתו מרובה מצלתו מאי הוי, הא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר. אמר רב פפא בשחבטן.

תמצית ההלכה

חדש מבית 'תמצית'

ספר יחודי ראשון מסוגו על הלכות שבת

הספר נותן מענה אמיתי לחזרה מהירה וברורה על השתלשלות ההלכה מסוגיות הגמרא ועד ההלכה למעשה, ע"י סיכום הטור והבית יוסף השו"ע והמ"ב, בסדר מופתי וברור, מבוסס על נסיון עתיר שנים, הגורם לפרטים להזכר בבהירות וברמת דיוק גבוהה.

מועד ללומדי הוראה, נבחני 'קנין הלכה' וכדומה, ולכל מי שרוצה לדעת הלכות שבת ממקורותיהם ביסודיות ובהירות.

מחיר מיוחד לרגל ההוצאה 30 ₪ בלבד

להגביה כל ענף לבדו ולהניחו לשם צל (וא"צ להניחו לשם סוכה), ואם לאו פסול משום תעשה ולא מן העשוי.

תחב יחור של אילן בארץ וענפיו מצילים על הסוכה, אם עשה זאת לשם צל על הסוכה כשר (אא"כ השריש), ואם תחבבו שלא לשם צל וכשהגיע סוכות כיוון שיהיה לשם צל, פסול משום תעשה ולא מן העשוי.

העושה סוכה תחת מחובר או בית ומסירו לא מיקרי תעשה ולא מן העשוי, כיון שהפסול אינו בסכך, ולכו"ע א"צ לחזור ולנענע את הסכך.

סעיף ג'

סיכוך ע"ג קורות הרעפים

דעות הראשונים

בסעיף א' הובאה מחלוקת הראשונים האם בסוכה שצילתה מרובה מחמתה הנמצאת תחת אילן שחמתו מרובה מצילתו, הסכך שתחת ענפי האילן נחשב סכך כשר או לא.

וכתב הטור שכיון ש"א שסכך הסכך הכשר שתחת ענפי האילן אינו נחשב סכך כשר, יש מחמירין שלא לעשות סוכה בבית שיש לו גג רעפים אע"פ שהסירו את הרעפים, כיון שנשארים העצים הדקים שעליהם עמדו הרעפים והם סכך פסול. אבל לדעת הסוברים שהסכך הכשר שתחת ענפי האילן אינו נפסל, גם בזה כשר, וכמ"ש רש"י (ט:) שמסככים על קני הגג אע"פ שאין בין קנה לקנה ג' טפחים, כיון שחמתן מרובה מצילתן. וכתב המרדכי שלפירוש ר' שמשון מקוצי יש להחמיר להסיר כל קני הגג אע"פ שחמתן מרובה מצלתן, לפי שהן פוסלין כנגדן.

דעת רבינו פרץ אמר שאם מסכך עליהם ממש או שזוקף את הסכך עליהם הוי כחבטן וכשר, וכן היה נוהג רבינו יחיאל, וכתב הטור שזה מועיל לכו"ע, כיון שאותם קורות חמתם מרובה מצילתם, ועירבם עם הסכך הכשר. והבית יוסף כתב שזה לא מועיל לכו"ע, דלא הכשיר רש"י בשחבטן אלא כשנתערב הסכך הפסול עם הכשר ואינו נראה בעין, אבל אם הפסול ניכר לעצמו לא, וכן דעת התוס' והסמ"ג, וכן לדעת הרמב"ם פסול בכהאי גוונא, אמנם אם גם אם לא נחשב את מקום הקורות תישאר הסוכה צילתה מרובה מחמתה, כשר לכו"ע, ולכאורה א"צ לזקוף בכהאי גוונא את הסכך הכשר עד הקורות, אך י"ל שגם בכהאי גוונא צריך לזקוף לרבינו יחיאל ורבינו פרץ, דגזרי אטו היכא שאין בסכך הכשר רוב צל בלי מקום הקורות.

ובעל העיטור מתיר מטעם אחר, והיינו דס"ל שהקורות של הרעפים אין להם דין סכך פסול, כדתנן (ט"ו.) תקרה שאין עליה מעזיבה מפקפק או נוטל אחת מבינתיים. וכתב הבית יוסף שאין הראיה מדתנן נוטל אחת מבינתיים, דבזה הסוכה כשרה מצד הסכך הכשר שיש בין עצי המעזיבה שהם נדונים כסכך פסול, אלא הראיה ממה שמועיל פקפוק, והיינו שיסיר כל המסמרים לשם עשיית סוכה, וממה שהסוכה נכשרת בסכך זה מבואר שזה סכך כשר ואין הפסול אלא משום תעשה ולא מן העשוי, ולכן מועיל פקפוק.

שיטת הרמב"ם - המגיד משנה מבאר בדעת הרמב"ם שמה שהגמרא מכשירה סוכה תחת האילן בשחבטן, אין הכוונה שעירבם יחד, דאם

האילן קדם בין אם הסוכה קדמה, ואם האילן חמתו מרובה מצילתו, וענפיו אינם מעל הסכך הכשר אלא כנגד האויר שבין הסכך הכשר, או שהסכך הכשר מרובה עד שאם ינטל הסכך שכנגד ענפי האילן עדיין צילתה מרובה מחמתה, כשרה, כיון שיש כאן סכך כשר שצילתו מרובה מחמתו ואינו תחת ענפי האילן, ובכל זה אין חילוק אם האילן קדם או שהסכך קדם. אמנם משמע מהפוסקים שהסכך שכנגד האילן נחשב לסכך פסול, וא"כ אין להכשיר אא"כ הוא פחות מד' טפחים בסוכה גדולה או פחות מג' טפחים בסוכה קטנה. ובשעת הדחק שאין לו סוכה אחרת ואינו יכול להכשיר סוכה זו, יש לסמוך על הדעה הראשונה.

וכתב הרמ"א שלדעה השניה אם השפיל את הענפים למטה ועירבם עם הסכך הכשר ואינם ניכרים, הרי הם בטלים והסוכה כשרה (אף אם הסכך הכשר אין צילתו מרובה מחמתו בלא האילן). וכתב המ"ב שאם הסוכה צילתה מרובה מחמתה כשר אפילו בניכרים או במונחים ממש זה ע"ג זה (אבל אם יש חלל ביניהם אסור אפילו בצילתה מרובה מחמתה), ויש חולקים. עוד כתב המ"ב שיש חולקים על הרמ"א וסוברים שרק אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה בלא האילן מועיל להשפיל את ענפי האילן, ונכון להחמיר כוותיהו.

עוד כתב הרמ"א שאם הניח סכך כשר ע"ג הסכך הפסול מיקרי עירוב וכשר. וכתב המ"ב דהיינו כשהסכך הכשר מרובה על הפסול, ודעת המ"א שרק אם הסכך הכשר צילתו מרובה מחמתו כשר, ולשארי אחרונים כשר בלאו הכי כל שהסכך הכשר הוא יותר מהסכך הפסול, ואם הסכך הפסול צילתו מרובה מחמתו פסול לכו"ע אף אם הסכך הכשר הוא יותר מהסכך הפסול. אמנם בחמד משה תמה על הרמ"א וס"ל שלדידן דבעינן עירוב דזוקא אף אם הסכך הכשר למעלה בעינן דזוקא שיהיו מעורבים, וכן סובר המאמר מרדכי, ונמצא שלרש"י ותוס' דס"ל שבעינן דזוקא מעורבים אינו כשר אלא כשהסכך הכשר צילתו מרובה מחמתו (שזה מועיל לדבריהם אפילו כשהם מרוחקים זה מזה), ולאבי העזרי דס"ל שלא מהני מה שהסכך הכשר צילתו מרובה מחמתו (אפילו כשיושב בצל אילן) חשיב עירוב. ואם הסכך הכשר והפסול מונחים על הסוכה כל אחד בפני עצמו, כשר אף במחצה על מחצה מהל"מ, אלא שכיון שא"א לצמצם יש להעדיף מעט.

סעיף ב'

באיזה אופן מועילה קציצת האילן

איתא במתני' (י"א.) **הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסוס וסיכך על גבה, פסולה. ואם היה סיכוך הרבה מהן, או שקצצן, כשרה.** ובגמרא אמר רב וצריך לנענע, ויש מ"ד בגמרא שקציצתן זו היא עשייתן, והגמרא מקשה על מ"ד זה ונשארת בקשיא.

וכתב הטור שינענעם לשם עשיית סוכה. והרי"ף כתב שצריך לנענע שיהא נעשה לשם סוכה, וכתב הר"ן שאין כוונת הרי"ף שצריך לנענע לשם סוכה, דהא לא בעינן סוכה לשמה, ומה שצריך לנענע זה משום תעשה ולא מן העשוי, והיינו שבזמן עשייתה תהיה ראויה לסוכה, ואין צריך להוריד את הסכך לגמרי ולהחזירו, אבל צריך נענוע הקרוב לסתירה, והיינו שמגביה כל אחד לבדו ומניחו וחוזר ומגביה את חברו ומניחו, וכן כתב רש"י.

פסק ההלכה - סוכה שתחת האילן וקצץ את האילן כדי שיהיה חלק מהסיכוך הכשר, הסוכה כשרה אפילו אם אין שם סכך אחר, וצריך

עירב דבר שמסככים בו בדבר שאין מסככים בו וסיכך בשניהם פסול
אע"פ שהרוב הוא סכך כשר, אלא אדרבה חבטן הכונה שהפרידם,
ובזה כשר אם הסכך הכשר הוא יותר מהסכך הפסול, וא"צ לנענע את
הסכך הפסול. וכתב הבית יוסף שבפירוש המשניות נראה שהרמב"ם
מבאר שחבטן הכונה שקצצן, וצריך גם לנענע את מה שקצץ משום
תעשה ולא מן העשוי, אבל בלא קצצן פסול, ואם הרוב הוא סכך כשר
מספיק לקצוץ וא"צ לנענע, אבל בלא קצץ פסול.

דעת הסמ"ג שברוב סכך כשר צריך לערבם יחד באופן שהסכך הפסול
לא יהיה ניכר, דמדאורייתא בטל ברוב, אבל אם הסכך פסול ניכר אינו
בטל.

דעת ר"ת שדווקא אם הסכך הפסול קדם לסכך הכשר פסול, אבל אם
הסכך הכשר קדם אין הסכך הפסול פוסל, והר"ן חולק.

פסק ההלכה

העושה סוכה תחת הגג והסיר הרעפים ונשארו הקורות שמתחתם,
לדעת השו"ע הסוכה כשרה, ומותר לשבת אף תחת הקורות, שאף
שהקורות לא נקבעו לשם צל, מ"מ הסרת הרעפים נחשב תיקון בגוף
הקורות לשם סוכה, וזה מועיל לפי המ"א אפילו אם הסוכה צילתה מרובה
מחמתה רק בצירוף הקורות, והחמד משה והמאמר מרדכי מפסקים בזה קצת.
ומשמע במ"א שלדעת השו"ע לכו"ע א"צ שיהיה הסכך צילתו מרובה מחמתו גם
אם ינטל מה שכנגד העצים, כי גם העצים כשרים, ומהגר"א משמע שלדעת אבי
העזרי (הדעה השניה בדין סוכה שתחת האילן) צריך שאפילו אם ינטל מה שכנגד
הקורות ישאר סכך כשר כשיעור. אבל ללא המעשה של הסרת הרעפים
(אלא שעדיין לא הניח הרעפים ע"ג הקורות) נחשבים הקורות לסכך
פסול, והדין בזה כמו בסוכה שתחת האילן שכשר רק באופן שאם
ינטל הסכך שכנגד הקורות תישאר הסוכה צילתה מרובה מחמתה, וכן
נ"מ שצריך שהקורות לא יהיו רחבים ד"ט.

ויש אחרונים שסוברים שבכל גוונא צריך שאם ינטל הסכך שכנגד
הקורות תישאר הסוכה צילתה מרובה מחמתה, דלא ברירא לומר שע"י
הסרת הרעפים נעשו הקורות לסכך כשר, ובאמת בסתם סוכות שרגילים
לכסות את כל הסוכה בודאי בכל גוונא תישאר הסוכה צילתה מרובה
מחמתה, וא"צ לצמצם שלא לשבת תחת הקורות (אף לפוסקים שמחמירים שלא
לשבת תחת סכך פסול אפילו אם הוא פחות מד' טפחים, אכן כדי לצאת ידי כל
הספיקות יראה שיהיה ריווח ג' טפחים בין קורה לקורה משום חשש
לבד. ואם סיכך ע"ג הקורות עצמם הסוכה כשרה אפילו אם אין
ביניהם ג"ט, ולא אומרים לבד לצרפם יחד ויהיו יותר מד' טפחים
שזה פוסל את הסוכה, כיון שמונח ביניהם סכך כשר, ואפילו אם הקורות
בנויות מתחילה בלא גג כשרה, ומותר גם לשבת תחת הקורות.

לדעת הרמ"א מותר לעשות **סוכה מתחת גג נפתח** אפילו בשעה
שהגג סגור, ואין בזה משום תעשה ולא מן העשוי, והב"ח והמ"א
והא"ר ושאר אחרונים מחמירים שצריך לפתוח את הגג לפני הסיכוך,
ואם שכח וסיכך כשהגג סגור צריך לפתוח את הגג ולנענע כל עץ בפני
עצמו ולחזור ולהניחו לשם צל, ואם סיכך על התקרה והסיר את
התקרה פסול לכו"ע כיון שמקודם היה סכך בלי דפנות וללא דפנות
אין על הסיכוך שם סכך, ולכן מכשיר הפמ"ג אם היה י' טפחים בין הסיכוך לגג,
ובביכורי יעקב מצדד להכשיר אפילו אם היה רק חלל טפה. ואם הסיכוך היה
כדין ואח"כ סגר את הגג מפני הגשמים וחזר ופתחו, כשר לכו"ע, כיון
שנעשה מתחילה בהכשר, והוי כמו שפרס עליה סדין והורידו. ואפילו

ביו"ט מותר לסגור ולפתוח את הגג אם יש לו צירים, ואין בזה משום
בנין וסתירה דהוי כפתח, ואם אין לו ציר מותר ע"י נכרי. ויזהר שלא
ישב שם כשהגג סגור, וכן יזהר שהגג לא ישאר מוטה קצת על הסכך,
דאפילו אם אינו מוטה בשיעור הפוסל את הסוכה, צריך להזהר לא
לשבת תחתיו. ואם הגג קבוע עם מסמרים ושכח לפותחו עד כניסת
יו"ט ואין לו סוכה אחרת, מסתפק הפמ"ג אם מותר לפותחו ע"י נכרי
או לסכך סוכה אחרת ע"י נכרי משום שבות במקום מצוה, או שאסור,
וסיים להורות היתר חלילה לי וצ"ע בכל זה, עכ"ל. ועיין בביכורי יעקב.
ובבין השמשות בודאי יש להקל ע"י נכרי.

סוכה פטורה ממזוזה, אפילו אם היא בחדר שדר בו כל השנה,
דשבעת ימים לא מיקרי קבע, ואם יש שני חדרים זה לפניו מזה, אם
הסוכה היא בחדר הפנימי ונכנסים מהחדר לסוכה, פתח הסוכה צריך
מזוזה משום חדרו, ואם הסוכה בחדר החיצוני וממנה נכנסים לחדר
הפנימי, י"ל שחייב לשים מזוזה בפתח הסוכה הפתוח לרה"ר וכדומה,
דהוי כבית שער.

סימן תרכ"ז

כמו שנתבאר בסימן הקודם שהסוכה צריכה להיות תחת אויר השמים ולא
יהיה עליה סכך אחר, כך צריך שהאדם יהיה באויר הסוכה ולא יהיה אהל
החוצץ בינו לסוכה. ובסימן זה יבואר מה נחשב אהל בתוך הסוכה ואין לשבת
תחתיו, ומה אינו נחשב אהל אף שהוא מיצל עליו ומותר לשבת תחתיו.

סעיפים א' ב'

שינה תחת המיטה

איתא במתני' (כ:) **הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו.**
ובגמרא **והא ליכא עשרה, תירגמה שמואל במטה גבוהה**
עשרה.

עוד איתא בגמרא (י:) **אמר רב יהודה אמר שמואל מותר לישן**
בכילה בסוכה אף על פי שיש לה גג, והוא שאינה גבוהה
עשרה. ולהלן בגמרא (י"א.) **לישנא אחרינא אמרי לה אמר רב**
יהודה אמר שמואל מותר לישן בכילת חתנים בסוכה לפי
שאין לה גג ואף על פי שגבוהה עשרה.

דעות הראשונים

כתב הרא"ש שלכאורה נראה שאין מחלוקת בין ב' הלישנות, דלישנא
קמא אשמעינן שבאינה גבוהה עשרה מותר אע"פ שיש לה גג,
ולישנא בתרא אשמעינן שכשאין לה גג מותר אע"פ שגבוהה עשרה.
וכן דעת הר"ף והרמב"ם ור"י.

והרי"ף גיאת כתב שכל רבותינו פסקו כלישנא בתרא שכילה שיש לה
גג פסולה אפילו באינה גבוהה עשרה, ואם אין לה גג כשרה אפילו
בגבוהה עשרה פסולה ואין לה גג אפילו גבוהה עשרה מותרת. ודבריו
קשים מדברי שמואל שבמיטה אסור רק במיטה עשרה.

פסקי ההלכה

צריך לשבת בצל הסוכה ולא בצל אהל אחר, ועיקר ישיבת הסוכה הוא
אכילה שתיה ושינה, ולכן הישן תחת המיטה בסוכה ותחתית המיטה

גבוהה י' טפחים מהקרקע לא יצא ידי חובתו, אפילו אם דפנות המיטה רחבים פחות מטפח. וכתב הב"ח שלפי טעם זה הפסול הוא מדרבנן, אבל לסוברים שהפסול הוא משום שזה דומה לסוכה תחת סוכה זה דאורייתא, והפמ"ג מפקפק דאפשר שלכו"ע זה דרבנן.

הישן בסוכה תחת כילה (-סדינים הפרוסים סביב המיטה על ארבעה מקלות, ואינה דבר קבוע. וקינופות הם דבר קבוע, ונקליטין אינם קבועים אבל הם קבועים יותר מכילה, ודינם יבואר להלן), אם הכילה אינה גבוהה י' טפחים מהקרקע, או שאין לה גג רחב טפח, יצא, דלא חשיב אהל, אבל אם יש לה גג טפח, ויש בין הקרקע לכילה י' טפחים (אע"פ שבין המיטה לכילה יש פחות מ' טפחים), לא יצא, דחשיב אהל. ואם אין לה גג טפח ובתוך ג' טפחים סמוך לגג יש רוחב טפח נחשב כגגו טפח, ובחמד משה מפקפק על דין זה. וכן היכא שיש מרחק טפח בין הסדינים לקרקע, חשיב שיש בגגה טפח, דאמרינן שהאוויר שבין הסדינים לארץ נעשה מוחיצה מדין לבד, וממילא כל הכילה נחשבת כגג והוי אהל.

סעיפים ג' ד'

איתא במתני' (י:) **פירס עליה סדין מפני החמה, או תחתיה מפני הנשר, או שפירס על גבי הקינוף** (-ד' קונדסים הנמצאים בד' צידי המיטה ופורס עליהם סדין לנוי ולא מפני הנשר, והסדין מרוחק מהסכך) **פסולה** (משום שאינו יושב בסוכה, כיון שאהל מפסיק בינו לסוכה, ואין הפסול משום סיכוך בדבר המקבל טומאה, שהרי לא פרס את הסדין לסיכוך), **אבל פורס הוא על גבי נקליטי המטה** (-שני קונדסים שיוצאים באמצע המיטה אחת למראשותיה ואחת למרגלותיה, ונותנים כלונסא מזה לזה ופורסים עליו סדין והוא יורד לשני הצדדים בשיפוע, וכיון שאין לו למעלה גג רחב טפח לא מיקרי אהל). ובגמרא **אמר רב חסדא לא שנו אלא מפני הנשר** (דשויה סכך להגין, ופסול משום שמקבל טומאה), **אבל לנאותה** (שאין שם סכך עליה) **כשרה**.

עוד איתא בגמרא (י:) **איתמר נויי סוכה המופלגין ממנה ארבעה, רב נחמן אמר כשרה, רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי פסולה**.

דעות הראשונים

הרי"צ גיאת פסק כרב נחמן לפסול, אבל הרי"ף והרמב"ם והרא"ש מכשירים כרב חסדא ורבה בר רב הונא, וכן פסק הבית יוסף. וכתב הרא"ש שדווקא בנויי סוכה כשר, משום שדבר שהוא לנוי הוא בטל לסוכה, אבל סכך פסול שאינו עשוי לנוי פסול אפילו אם הוא סמוך לסכך הכשר, שהרי בפירס סדין מפני הנשר פסול אף בסמוך לסכך.

וכתב הר"ן שיש כאן ג' דינים שונים, כילה נקליטין וקינופות, כילה שאינה קבועה אסורה רק בתרתי לריעותא, והיינו כשיש לה גג והיא גבוהה עשרה, ובנקליטין שהם קבועים יותר מכילה אסור בגבוהים עשרה אף כשאין גג, וקינופות שהם קבועים אם יש להם גג פסול אפילו באינם גבוהים עשרה. ומה שמצינו שמיטה פוסלת רק בגבוהה עשרה, שאני מיטה שהיא עשויה לגבה, ולכן בפחות מעשרה לא חשיב אהל, מש"כ קינופות דלתוכן הם עשויות חשיב אהל אף בפחות מעשרה.

ודעת הרי"ף והרמב"ם שבנקליטין כשר כשאין גג טפח אף באינם גבוהים עשרה. והקשה הר"ן דבגמרא (י:) מבואר דבעינן שיהיו גבוהים

עשרה, ותירץ המגיד משנה דס"ל שהגמרא שם היא דלא כהלכתא, מפני שזה תלוי במחלוקת (י"ט:): לענין סוכה העשויה כמין צריף, דהמכשיר שם סובר ששיפועי אהלים דקביעי כאהלים דמו ולכן כשר, ולדבריהם כאן שזה סכך פסול הסוכה פסולה משום דכאהלים דמו, אבל למ"ד שפוסל שם משום דס"ל דלאו כאהלים דמו, וכן הלכה, הכא כשר, דלא חשיב אהל אלא בגבוה עשרה וגם יש גג טפח.

כתב הרי"ף גיאת שדבר העשוי לנוי אינו פסול אא"כ הוא רחוק י' טפחים מהסכך, וכתב הרא"ש דלא נהירא.

פסקי ההלכה

קינופות (-עצים היוצאים מארבעת ראשי המיטה והם קבועים מאד), אסור לפרוס עליהם סדין ולישן תחתיו אפילו אם אינם גבוהים י' טפחים מן המיטה, (וכאן מודדים מן המיטה, כיון שהם קבועים, משא"כ בכילה).

נקליטין (-עץ אחד יוצא מאמצע המיטה בראשה והשני כנגדו במרגלותיה ויש עצים ארוכים מזה לזה), מותר לפרוס עליהם סדין ולישן תחתיו, מפני שאין לה גג טפח, ובלבד שלא יהיו גבוהים י' טפחים מהמיטה, ויש מכשירים אף בגבוהים עשרה, דס"ל שאוהל משופע לא מיקרי אהל כלל, ונקטינן בזה להחמיר.

פרס סדין תחת הסכך לנוי, או שנתן תחת הסכך לנוי דברים אחרים שאין מסככים בהם כגון מיני אוכלים וכלים נאים, אם הם בתוך ד' טפחים לסכך הרי הם בטלים לסכך והסוכה כשרה ומותר אף לישב תחתיהם, ואם הם רחוקים ד' טפחים מהסכך אינם בטלים לסכך ודינם כסכך פסול, ואם יש בהם רוחב ד' טפחים והם באמצע הסוכה הרי הם פוסלים את כל הסוכה כמבואר בסימן תרל"ב, ואפילו אם אותם דברים חמתם מרובה מצילתם ג"כ אסור, ויש מקילים כשחמתם מרובה מצילתם, ונכון לתפוס דעת המחמירים. ואם אינם עשויים לנוי, אע"פ שהם בתוך ד' טפחים לסכך או אפילו בתוך הטפח הסמוך לסכך דינם כסכך פסול. והנה בגמרא מובא הפסול בתולה סדין כדי לקלוט את העלים הנושרים, ומהטור והשו"ע כאן מבואר שגם אם תלה למטרה אחרת פסול, והבה"ל דן מה הדין בתולה סדין כדי לייבשו, עיי"ש.

וכתב הרמ"א שאף שמדינא אין לאסור נוי סוכה אלא ברחבים ד' טפחים מ"מ יש להזהר לכתחילה שלא לתלות שום נוי סוכה אלא בתוך ד' טפחים לסכך, שמא יעשה נוי רחב ד' טפחים וישב תחתיו, ומ"מ לענין תלית מנורות כנגד השלחן אין צריך להחמיר שיהיו בתוך ד' טפחים, ואדרבה עדיף להרחיקם מן הסכך כל מה שיוכל.

סימן תרכ"ח

סעיף א'

סוכה תחת סוכה

איתא במתני' (ט:) **סוכה שעל גבי סוכה, העליונה כשרה והתחתונה פסולה** (כיון שיש לה שני סככים). **רבי יהודה אומר אם אין דירין בעליונה התחתונה כשרה**.

ובגמרא (י.) איתא כמה יהא בין סוכה לסוכה ותהא תחתונה פסולה, אמר רב הונא טפח, שכן מצינו באהלי טומאה טפח. דתניא טפח על טפח ברום טפח מביא את הטומאה וחוצץ בפני הטומאה, אבל פחות מרום טפח לא מביא ולא חוצץ. ורב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי ארבעה, שלא מצינו מקום חשוב פחות מארבעה, ושמואל אמר עשרה, מאי טעמא דשמואל, כהכשרה כך פסולה, מה הכשרה בעשרה אף פסולה בעשרה.

דעת בעל העיטור שמסתבר שהלכה כרב חסדא ורבה בר רב הונא, וכן פסקו הראב"ה והר"ז, והרא"ש דחה ראיותיהם ופסק הלכה כשמואל, וכן דעת הרמב"ם והראב"ד והר"ן, וכוותיהו פסק הבית יוסף.

עוד בגמרא (שם) אמרי במערבא אם אין התחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה התחתונה כשרה (דכמאן דליתא דמי). ופרין מכלל דתנא קמא סבר אף על פי שאינה ראויה לקבל פסולה. ומשני איכא בינייהו דיכולה לקבל על ידי הדחק (רבנן סברי שכיון שיכולים לשבץ על התחתונה על ידי הדחק ולאכול בעליונה, מקרי העליונה סוכה ומיפסלה התחתונה משום סוכה שתחת סוכה, ורבי יהודה לטעמיה דבעי דירת קבע, ורבנן נמי לטעמייהו דסברי דסוכה דירת עראי בעינן, והלכתא כוותייהו).

עוד איתא בגמרא (ט:) פעמים שתחתונה כשרה ועליונה פסולה, היכי דמי, כגון שעליונה חמטה מרובה מצלתה, ותחתונה צלתה מרובה מחמתה, וקיימא תחתונה בתוך עשרים. וכתבו התוס' בשם ר"ת שאם העליונה חמטה מרובה מצילתה אף אם היא למעלה מעשרים התחתונה כשרה, משום דלמעלה מעשרים לא חשיב סכך פסול, כיון שאין פסולו מחמת עצמו. וכתב הר"ן שכן נראה בדעת הרי"ף, וכתב הבית יוסף שכן משמע מהרמב"ם. אבל רש"י גורס דקיימי תרווייהו בתוך עשרים, דס"ל שאם העליונה למעלה מעשרים הסכך הפסול של העליונה פוסל את הסכך הכשר של התחתונה.

עוד איתא בגמרא (שם) פעמים ששתיהן כשרות, היכי דמי כגון שתחתונה חמטה מרובה מצלתה, ועליונה צלתה מרובה מחמתה, וקיימא עליונה בתוך עשרים. ופירש רש"י שאם התחתונה חמטה מרובה מצילתה הסכך שלה כמאן דליתא ושתיהן הסוכות נכשרות ע"י הסכך העליון.

פסקי ההלכה

סוכה שנמצאת מתחת סוכה אחרת, אם הסוכה התחתונה חזקה בכדי לקבל כרים וכסתות (שאדם מניח כדי לישן או לאכול עליהם) אפילו ע"י הדחק (והיינו שהגג של התחתונה שזה קרקעיתה של עליונה מתנענע כשמשתמשים שם), ויש עשרה טפחים בין הסכך של העליונה לקרקעיתה, העליונה כשרה אם הסכך למטה מעשרים אמה מקרקעיתה של העליונה, והתחתונה פסולה כיון שהיא נמצאת תחת סוכה כשרה, ולגבי פסול התחתונה אין נ"מ אם סכך העליונה הוא בתוך כ' לקרקע שלה או לא. ואם אין בעליונה עשרה טפחים, או שאינה יכולה לקבל כרים וכסתות אפילו ע"י הדחק, או שחמתה של עליונה מרובה מצילתה, או שאין לעליונה דפנות כלל (והסכך מונח ע"ג עמודים), או שאין בדפנות העליונה ז'

על ז' טפחים שזה שיעור רוחב הכשר סוכה, העליונה פסולה, והתחתונה כשרה אם צילתה מרובה מחמתה אפילו אם העליונה למעלה מעשרים אמה (ואינו פוסל הסכך שכנגדו למטה דאין הפסול בעצם הסכך אלא במה שהוא למעלה מעשרים אמה, ואין ללמוד מכאן להכשיר היכא שסכך העליונה פסול משום תעשה ולא מן העשוי), ואפילו אם צילתה של עליונה ג"כ מרובה מחמתה, ואם התחתונה אין צילתה מרובה מחמתה וצריך לצרף את הסכך של העליונה כדי להכשירה, צריך שלא יהיה סכך העליונה גבוה מעשרים אמה (ואז כשרה בין אם הסוכה העליונה גבוהה י' טפחים והיא ראויה לקבל כרים וכסתות, בין אם אינה גבוהה י' טפחים ואינה ראויה לקבל כרים וכסתות), ואם העליונה בעצמה צילתה מרובה מחמתה גם היא כשרה.

סעיף ב'

סוכה בראש עגלה או ספינה

איתא במתני' (כ"ב:) העושה סוכה בראש העגלה או בראש הספינה כשרה ועולין לה ביום טוב. ובגמרא (כ"ג.) איתא מני מתניתין רבי עקיבא היא. דתניא העושה סוכתו בראש הספינה, רבן גמליאל פוסל ורבי עקיבא מכשיר. אמר אביי דכולי עלמא היכא דאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה כולי לא כלום היא, יכולה לעמוד בשאינה מצויה דיבשה כולי עלמא לא פליגי דכשרה. כי פליגי בדיכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה, ואינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דים. ומשמע בגמרא שרוח מצויה של ים היא כרוח שאינה מצויה של יבשה.

פסק ההלכה - העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה, אם הסוכה יכולה לעמוד ברוח מצויה שיש ביבשה ע"י שקשרה בחוזק כשרה, אף שהיא מיטלטלת ואינה קבועה, ואפילו בשעה שהעגלה הולכת כשרה, (ואע"פ שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה של הים והיא נמצאת בים, מכלל דירת עראי לא נפקא. וכן סוכה שרגילים הסוחרים לעשות בעגלות שלהם כשרה אם יש בתוכה גובה י' טפחים ורוחב ז' טפחים ללא הגלגלים והיא עומדת ברוח מצויה דיבשה), ואם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה כיון שלא קשרה בחוזק כלל פסולה, דאפילו דירת עראי לא הויא.

סעיף ג'

העמדת הסוכה ע"ג גמל או אילן

איתא במתני' (כ"ב: כ"ג.) העושה סוכתו בראש הגמל או על גבי האילן כשרה ואין עולין לה ביום טוב, שתיים באילן ואחת בידי אדם, או שתיים בידי אדם ואחת באילן, כשרה, ואין עולין לה ביום טוב. שלש בידי אדם ואחת באילן כשרה, ועולין לה ביום טוב. זה הכלל כל שניטל האילן ויכולה לעמוד בפני עצמה כשרה ועולין לה ביום טוב. והטעם שאין עולין ביו"ט לסוכה שע"ג גמל או אילן הוא משום שאסור להשתמש ביו"ט בבעלי חיים או במחומר.

פסקי ההלכה

העושה דפנות סוכתו ע"ג גמל או ע"ג אילן וסיכך ע"ג הדפנות כשרה, ואסור לעלות לסוכה כזו ביו"ט מפני שאסור להשתמש ביו"ט

בבעלי חיים או במחובר, ואם עבר ועלה יצא יד"ח, והפמ"ג מסתפק אם מותר לכתחילה לעלות לה ביו"ט כשאין לו סוכה אחרת, ובביכורי יעקב מסיק לאסור. ואם ראשי הקנים של הסכך נסמכים על הגמל פסולה, כיון שאם הגמל ילך הסכך יפול, והוי סוכה שאין לה קבע.

אם מקצת מקרקעית הסוכה ודפנותיה ע"ג אילן ומקצתה בדבר אחר וסיכך על הדפנות, אם היא עשויה בענין שאם ינטל האילן היא תישאר עומדת על הדבר האחר ולא תיפול עולים לה ביו"ט בסולם שלא על דרך האילן, ואם לאו אין עולים לה ביו"ט.

ואם הסוכה ע"ג קרקע אבל הסכך נסמך על האילן אסור לעלות לסוכה בשבת ויו"ט גזירה שמא ישתמש בסכך להניח עליו או לתלות עליו איזה דבר ונמצא משתמש באילן, ואפשר שבזמננו שאין רגילים בכך מותר, ומ"מ לכתחילה אין לסמוך את הסכך ע"ג אילן כיון שאין מעמידים את הסכך לכתחילה אלא בדבר הראוי לסיכוך.

נעץ קונדיסין באילן וסמך הסכך עליהם מותר אף לכתחילה.

סימן תרכ"ט

ממה צריך להיות הסכך

כתיב "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך", ודרשו חכמים שיעשה את הסוכה (והיינו הסכך, דהסוכה נקראת על שם הסכך) דווקא ממינים הדומים למה שמאסף מפסולת גורן ויקב, והיינו דברים שגידולם מן הארץ, והם תלושים, ואינם מקבלים טומאה. ומדרבנן אין מסככים בכל דבר שהיה ראוי לקבל טומאה, אע"פ שעכשיו אינו מקבל טומאה. ויש דברים שחכמים גזרו שלא לסכך בהם, כגון בגידולי קרקע שנשתנה צורתם ואינם נראים כגידולי קרקע, או סכך שריחו רע, או בחבילת קנים, או בנסרים רחבים ד' טפחים. ובסימן זה יבוארו פרטי דינים אלו. עוד יבואר בסימן זה האם מותר להעמיד את הסכך ע"י דבר המקבל טומאה.

סעיף א'

תנאי הכשר הסכך

איתא במתני' (י"א). **זה הכלל כל דבר שהוא מקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ אין מסככין בו, וכל דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ מסככין בו.**

פסק ההלכה - הסכך צריך להיות מדבר הצומח מן הארץ, ויהיה עכשיו תלוש, ואינו ראוי לקבל טומאה, אבל דבר שאינו צומח מן הארץ, אע"פ שגידולו על הארץ כגון עורות של בהמה או מיני מתכות או עפר ממש, אפילו אם אינם מקבלים טומאה (כגון שלא נעשה מזה כלי) אין מסככים בהם, ופסול זה הוא דאורייתא, ודבר המקבל טומאה מדרבנן פסול רק מדרבנן, ואם אין לו דבר אחר לסכך בו, י"ל שישכך בזה ולא יברך.

סעיף ב'

סיכוך בשפודין וארוכות המיטה

איתא במתני' (ט"ו). **המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המיטה, אם יש ריוח ביניהן כמותן כשרה.** ומבואר שהשפודין וארוכות המיטה עצמם פסולים לסיכוך.

פסק ההלכה - ארוכות המיטה אין מסככים בהם אפילו אם הם של עץ, ואפילו אינם מיטה שלימה, כיון שהם באים ממיטה שלימה. ושפוד של עץ מסככים בו כיון שדינו כפשוטי כלי עץ שאין מקבלים טומאה אפי' מדרבנן, ויש מצדדים שהוא מקבל טומאה מדרבנן, ואם יש בראשו קצת ברזל הרי הוא מקבל טומאה ואין מסככים בו, ושפוד של ברזל בלאו הכי פסול כיון שאין גידולו מן הארץ.

בלאי כלים

איתא בגמרא (ט"ז). **סככה בבלאי כלים פסולה. מאי בלאי כלים, אמר אביי מטלניות שאין בהם שלש על שלש, דלא חזו לא לעניים ולא לעשירים.**

פסק ההלכה - דבר המקבל טומאה אפילו מדרבנן, כגון כלי, אין מסככים בו, ואפילו כלי שנשבר ולא נשאר בו שיעור לקבלת טומאה אין מסככים בו מדרבנן, כיון שהיה ראוי לקבל טומאה, אמנם כלי שהיה ראוי לקבל טומאה רק מדרבנן, ונשבר, מסככים בו.

סעיף ג'

חיצים

איתא בגמרא (י"ב). **סככה בחיצין זכרים כשרה, בנקבות פסולה.** **פסק ההלכה** - חיצים, אם יש להם בית קיבול פסולים, ואם לאו כשרים. ואם היו פעם אחת בברזל פסולים כיון שהיו ראויים לקבל טומאה, וכן"ל בסעיף ב'.

קנים הנבראים חלולים אינם מקבלים טומאה אע"פ שיש להם בית קיבול, מפני שלא נעשו לקבלה, ולכן מסככים בהם. וכן מותר לסכך בצינור לפי שלא נעשה לקבלה, ועיין ביו"ד סימן ר"א סעיף ל"ו שאם חקק גומא במרזב כדי לקבל צורות הוא מקבל טומאה, ולענין שיעור הגומא יש חילוק בין עץ לחרס עיי"ש.

כלי עץ שהוא רחב קצת וראוי להניח עליו דבר, הרי הוא מקבל טומאה מדרבנן, ולפי זה אין להניח מרא ומגריפה על הסוכה אפילו אחרי שנשברו, ובביכורי יעקב נוטה להקל בשעת הדחק בנשברו, כיון שגם כשהם שלימים טומאתם מדרבנן.

סעיף ד'

פשתן

איתא בגמרא (י"ב). **אמר רבה בר בר חנא אמר רבי יוחנן סככה באניצי פשתן פסולה, בהוצני פשתן כשרה.** וכתבו הר"ף והרא"ש והרמב"ם שהוצני זה כתנא דלא דייק ולא נפיץ, דעדיין עץ הוא. והגמרא מסתפקת היכא דתייר אך לא דייק ולא נפיץ אם מסככין בו, והפוסקים נקטו לקולא, כיון שאיסור הסיכוך בפשתן הוא מדרבנן. והטעם שלא מסככים באניצי פשתן הוא כיון דקרוב הוא לטוות ויקבל טומאה, והרמב"ם כתב הטעם מפני שהפשתן נשתנית צורתו וכאילו אינו מגידולי קרקע, והראב"ד כתב שהטעם הוא מפני שאניצי פשתן ראוי ליתן אותן בכרים וכסתות והם מקבלים טומאה על ידי דבר אחר.

פסק ההלכה - פשתן מסככים בו כל זמן שלא נידק במכתשת, אבל אם כבר נשרה במים או שנידק ולא ניפץ (-נסרק במסרק) יש להקל

לסכך בזה רק בשעת הדחק, וכתב השעה"צ שבנידק ולא ניפץ אין להקל אלא כשאין לו סכך אחר, ואם כבר ניפץ אין מסככים בו מדרבנן (וי"א שזה מדאורייתא), מפני שאין צורתו עומדת עליו ונראה כאילו אינו גידולי קרקע, ועוד שהרי ראוי לתתו לכרים וכסתות ואז הוא יקבל טומאה, ועל כן גם בנעורת שברי גבעולים הננערים מן הפשתן אין מסככים, כיון שראוי למלא מהם כרים וכסתות, ולפי טעמים אלו אין לסכך אפילו בצמר גפן וקנבוס אם נידקו ונופצו למרות שאינם מטמאים בנגעים, עוד כתבו טעם הגזירה משום שבנידק ונופץ קרובים לטווחו ויקבל טומאה, ולפ"ז בצמר גפן וקנבוס שאינם מקבלים טומאה כלל לא שייכת גזירה זו, ויש להחמיר.

סעיף ה'

חבלים של פשתן או של קנבוס אע"פ שאין מקבלים טומאה אין מסככים בהם, מפני שאינם נראים כגידולי קרקע, וחבלים של גמי ושל סיב כשרים.

סעיף ו'

איתא במתני' (י"ט:) **מחצלת קנים גדולה, עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה, לסיכוך, מסככין בה ואינה מקבלת טומאה. רבי אליעזר אומר אחת קטנה ואחת גדולה, עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה, לסיכוך, מסככין בה ואינה מקבלת טומאה. ובגמרא (כ.) בקטנה כולי עלמא לא פליגי דסתמא לשכיבה קאי, כי פליגי בגדולה, תנא קמא סבר סתם גדולה לסיכוך, ורבי אליעזר סבר סתם גדולה נמי לשכיבה. ופסקו הפוסקים הלכה כתנא קמא.**

עוד איתא בגמרא תנו רבנן **מחצלת של שיפה ושל גמי, גדולה מסככין בה, קטנה אין מסככין בה. של קנים ושל חילת, גדולה (מעשה עבות וקליעה) מסככין בה, ארוגה אין מסככין בה. רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר משום אביו זו וזו מסככין בה, וכן היה רבי דוסא אומר כדבריו. וכתב הרא"ש שהרי"ף פוסק כרבי יוסי ורבי דוסא, וכן פסק הרמב"ם, והראב"ד פוסק כתנא קמא. ומבואר בגמרא (כ:) שלכו"ע אם יש לה שפה אין מסככים בה, וממילא אף אם ניטלה שפתה אין מסככים בה, כדין בלאי כלים.**

דעות הראשונים – דעת ה"ר ישעיה שמחצלאות שמוכרים התגרים בסתמא, האומן אינו עושה אותם לצורך מסוים אלא כדי למוכרם כל אחד לפי צורכו, וממילא הדבר תלוי בדעת הקונה, שאם קנאם לשכיבה מקבלים טומאה, ואם קנאם לצורך דבר אחר אינם מקבלים טומאה אע"פ שזה ראוי לשכיבה. והרא"ש חולק וסובר שהולכים אחרי מנהג המקום ולא אחרי דעת הקונה, וממילא במקום שנהגו לשכב עליהם אפילו אמר לאומן לתקנם לו לסיכוך אין מסככים בהם, דמי יודע שאמר לאומן לתקנם לו לסיכוך, ויבואו כולם לסכך בהם.

פסקי ההלכה

מחצלת של קנים או קש או שיפה או גמי שאין לה שפה, בין שהיא חלקה והיא ראויה לשכיבה, בין שאינה חלקה ואינה ראויה כ"כ לשכיבה, אם היא **קטנה** בכדי שכיבה והיינו כקומת איש ומעט יותר,

סתמא עומדת לשכיבה, והיא ראויה לקבל טומאה כשישכב בה הזב, ואין מסככים בה אא"כ עשאה בפירוש לסיכוך, שכשר אפי' אם אין מנהג ברור בעיר, (אבל אם המנהג בעיר להשתמש בה לשכיבה לא מועיל שעשאה לסיכוך או שקנאה בפירוש לסיכוך, שמא יבואו כולם לסכך בה. רמ"א). ואם עשאה בסתמא או שאין ידוע כוונת עשייתה, אם רוב בני העיר עושים אותה לסיכוך תולים שגם הוא עשאה לסיכוך.

ואם היא **גדולה** סתמא עומדת לסיכוך ומסככים בה, אא"כ עשאה לשכיבה או שמנהג המקום לעשותה לשכיבה, ואם מנהג המקום אינו ידוע מותר לסכך בה כל זמן שלא ידוע שעשאה לשכיבה, או שכבר השתמשו במחצלת שיש לחוש שמא השתמשו בה לשכיבה, והוי ספק דאורייתא. וכתב המ"ב שבמקומותינו המנהג לעשותה לשכיבה, וא"כ אפילו הוא עשאה לסיכוך אין מסככים בה כנ"ל.

מחצלת שיש לה שפה בענין שהיא ראויה לקבל, יש לה שם כלי והיא מקבלת טומאה ואין מסככים בה אפילו אם ניטל שפתה, ואם דעתו בהדיא לסיכוך מסככים בה אפילו כשיש לה שפה, ויש מחמירים גם בזה.

כתב הרמ"א שבמקום שנהגו לקבוע מחצלאות בגגות כעין תקרה אין מסככים בהם אפילו אם נעשו לסיכוך שאינם מקבלים טומאה, גזירה שמא ישב תחת תקרת הבית, ומחצלאות של תקרת הבית פסולות מן התורה מחמת שלא הוקבעו לשם צל אלא לשם דירה.

מחצלאות של ערבה – דעת הביכורי יעקב לאסור לסכך במחצלאות העשויות מענפי ערבה קלועים, כיון שבסתמא הם עומדים לשכב ולשבת עליהם בעגלות, ובפרט אם השתמשו בהם בעגלה אפילו לא לשכיבה או לישיבה אלא לקבל פסולים מדאורייתא. אמנם הבית מאיר סובר שאם הם עשויים כמו אותם שבעגלות דהיינו שיש להם תוך ושוליים ואחוריים פסולים, אבל אלו שאינם אלא צד אחד פשוט אינם מקבלים טומאה, אפילו אם הם נעשים להניחם בעגלות מן הצד למחיצה כשרים לסיכוך, ובפרט שהם גדולים שאין דרך להניחם כלל בתוך העגלות, וכ"ש אלו שנעשו בפירוש אצל האומן כדי לסכך בהם, כשרים בלי שום גמגום, עכ"ד. והפמ"ג מגמגם בזה משום גזירת תקרה, והביאור הלכה כתב שאינו יודע מה שייך גזירת תקרה במקום שאין מנהג לסכך בזה. ומסקנת הבה"ל שהרוצה לסמוך על דעת הבית מאיר בודאי אין למחות בידו, אכן במקום שמסככים בהם כל השנה את הגגות בודאי יש להזהר בהם משום גזירת תקרה כמ"ש הרמ"א.

סעיף ז'

סיכוך בסולמות, והעמדת הסכך בדבר המקבל טומאה

השו"ע מסתפק אם מותר להניח סולמות על הגג ולשים עליהם את הסכך. (התרומת הדשן מתיר לסכך בסולמות, אבל הרמב"ן מסתפק בזה. בית יוסף).

י"מ דאיירי לענין לסכך בסולם עצמו, ומדובר בסולם רחב ד' טפחים, והספק הוא אם הוא פשוטי כלי עץ שאינם מקבלים טומאה, או שכיון שיש בסולם נקבים שהשליבות תקועות בהם דמי לבית קיבול, וסכך פסול באמצע הסוכה פסול בד' טפחים.

וי"מ שודאי אין לסכך בסולם רחב ד"ט כיון דדמי לבית קיבול, והנדון הוא לענין להעמיד את הסכך בסולם שאינו רחב ד"ט, אם יש להחמיר מצד מעמיד בדבר המקבל טומאה שמא יבואו לסכך בו, (ולהעמיד על הכותל אבנים מותר כיון שלא שכיח שיסכך בהם), וכן העתיקו כמה אחרונים לדינא שלכתחילה יש להזהר שלא להעמיד את הסכך בדבר

המקבל טומאה, ולט"ז יש צד שאפילו אם בעלמא מעמיד מותר, הכא יש לחוש שמא ירבה בסולמות. אכן בדיעבד או שאין לו שאר דברים מותר להעמיד את הסכך בדבר המקבל טומאה.

ועיין בדרכי משה (והעתיקו הגר"א) שפשוט שאין לסכך בסולם, דחשיב בית קיבול והוא מקבל טומאה, וממילא בודאי יש להחמיר שלא לסכך עליו, ואפילו להניחו על הסכך כדי להחזיקו זה בכלל מעמיד ואסור, ומלבד זה הרי הוא סכך פסול, וכ"ש שאין לסכך בסולמות של עגלות או סולם של אבוס הנתון על שתי יתדות ויש שם מספוא למאכל בהמה שזה בית קיבול גמור ומקבל טומאה מן התורה.

וסולם שאין בו נקבים והשליבות מחוברות במסמרים, הרי זה פשוטי כלי עץ שאין מקבלים טומאה אף מדרבנן, ויש מחמירים גם בזה משום לא פלוג, ואם השליבות בתוך חריץ צ"ע אי חשיב כבית קיבול.

וכתב הרמ"א שאין להעמיד את הסכך בכל כלי המקבל טומאה כגון ספסל וכסא הראויים לקבל טומאת מדרס. וכתב המ"ב שכל כלי עץ שהוא רחב קצת וראוי להניח עליו דבר, י"א שהוא מקבל טומאה מדרבנן, ולכן אין להניח מרא ומגריפה על הסכך להחזיקו או תחת הסכך להעמידו, אפילו אם הם נשברו.

סעיף ח'

איתא במתני' (כ"א:) **הסומך סוכתו בכרעי המיטה כשרה, רבי יהודה אומר אם אינה יכולה לעמוד בפני עצמה פסולה.** ובגמרא מאי טעמא דרבי יהודה, חד אמר מפני שאין לה קבע, וחד אמר מפני שמעמידה בדבר המקבל טומאה.

דעות הראשונים

הרי"ף פוסק הלכה כרבי יהודה, ובהגהות אשר"י כתב שהעיקר כהטעם שאין לה קבע, ולא משום שמעמידו בדבר המקבל טומאה. ובתשובות המיוחסות לרמב"ן שאלוהו בדבר מה שצוה גדול אחד שלא לסכך בנסרים שאין ברוחבם ארבעה והם תקועים במסמרות של ברזל, אלא יש להוציא את המסמרות, ושאל השואל מה הדין בזה. וענה הרמב"ן שאותו חכם שאסר לא אסר בגלל מעמיד, ואולי אסר מפני שכיון דהנסרים תקועים במסמרות הרי כל הנסרים כנסר אחד רחב ארבעה ויש בהם גזירת תקרה (יד.), ויש שנחלקו עליו, והנח להם כיון שנהגו, שאע"פ שאינם נביאים הם בני נביאים.

והר"ן כתב שהלכה כרבי יהודה שאין מעמידים את הסכך בדבר המקבל טומאה, ומ"מ מותר לסמוך סכך על גבי הכותל, משום דלא שכיח לסכך בכיוצא בהן, ועוד דכולי עלמא ידעי דכל כי האי גוונא בית דירה מיקרי ולא סוכה הילכך ליכא למיגזר. ויש שנוהגין לעשות בכתלים דפנות של קנים משום הכירא, שלא יהא נראה כסומך על הכתלים לגמרי, ומדת חסידות בעלמא הוא.

שיטת הרז"ה שהלכה כחכמים.

פסק ההלכה - כלונסאות הסוכה מותר לחברם במסמרים או לקושרם בבלאות בגדים שהם מקבלים טומאה. שו"ע. וכתב המ"ב שלכו"ע אין בזה משום מעמיד בדבר המקבל טומאה, דאינו מעמיד

בהם את הסכך אלא את הכלונסאות (מעמיד דמעמיד), ולקשור את הסכך עצמו לכלונסאות בחבלים ראוי להזהר לכתחילה.

סעיפים ט' י'

מיני מאכל ובשמים, וענפים עם פירות

איתא בגמרא (י"ג:) **סוכי תאנים ובהם תאנים, פרכילין ובהם ענבים, קשים ובהם שיבלים, מכבדות ובהם תמרים, כולן אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה ואם לאו פסולה. אחרים אומרים עד שיהיו קשים מרובין על הידות ועל האוכלין.** ופסקו הרא"ש והרמב"ם כתנא קמא.

עוד בגמרא **אמר רב מנשיא בר גדא דכולי עלמא סברי הקוצר לסכך אין לו ידות, והכא במאי עסקינן כגון שקצצן לאכילה ונמלך עליהן לסיכוך. אי קצצן לאכילה מאי טעמייהו דרבנן, וכי תימא קסברי רבנן כיון דנמלך עליהם לסיכוך בטלה לה מחשבתו, ומי בטלה לה מחשבה בהכי והתנן כל הכלים יורדים לידי טומאה במחשבה ואין עולין מטומאתן אלא בשנינו מעשה וכו', וכי תימא הני מילי כלים דחשיבי, אבל ידות דלצורך אכילה נינהו במחשבה נחתא ובמחשבה סלקא, והתנן כל ידות אוכלין שבססן בגורן מהירות, בשלמא למאן דאמר בססן התיר אגודן שפיר (דהיתר אגד לא חשיבה אלא כמחשבה בעלמא), אלא למאן דאמר מאי בססן בססן ממש מאי איכא למימר. הכי נמי בשבססן ממש (כשנמלך לסיכוך דש את הידות ברגלי בהמה או במקבת).**

פסקי ההלכה

מאכלי אדם הרי הם מקבלים טומאה ואין מסככים בהם אפילו אם לא הוכשרו לקבל טומאה, ומאכל בהמה אינו מקבל טומאה. ומיני בשמים שאינם נאכלים להנאת גופם אלא למראה וריח וכדומה מסככים בהם, וקמזון אף שהפמ"ג מיקל בו, בביכורי יעקב מוכיח שדינו כאוכל מהא דמברכים עליו בורא פרי האדמה.

ענפים עם פירות מותר לסכך בהם רק אם הרוב כשר לסכך, ויד הפרי דינו תלוי, שאם קצרם לאוכל דינו כמו הפרי וצריך שהענף הכשר יהיה יותר מהפרי ומיד הפרי יחד, ואם קצרם לסיכוך הם כשרים לסיכוך והם מצטרפים עם שאר הענף לרוב לבטל הפרי, ואם קצרם לאוכל ונמלך לסכך בהם אין המחשבה מוציאה את הידות מתורת אוכל עד שיעשה מעשה שניכר שרוצה אותם לסיכוך, כגון שידוש אותם.

והנה מן הדין אין הידים נקראים אוכל אלא עד ג' טפחים, אבל מפני שיש ידות שמצטרפות לאוכל אע"פ שהם גדולות הרבה, כתב המ"א שיש להחמיר ולאסור בכל ידות אפילו גדולות הרבה, ולפ"ז אין לסכך בקשין של תבואה קודם שנחבטו מן התבואה, והפמ"ג מפקפק קצת אפילו אחרי שנחבטו, והט"ז והביכורי יעקב מתירים בנחבטו, ומ"מ כיון ששכיח שישאר מעט תבואה בשיבולים אפי' אחרי שדש אותם ואז נשאר על הקש דין ידות, לכן טוב שיסיר את השיבולים מהתבן והקש לפני שמסכך בהם, ונראה שקשין של תבואה הנקצרת במגל שמדינא היד אינו כאוכל אלא עד ג' טפחים, אם השאר הוא יותר מג' טפחים אין להחמיר אחרי שנחבטו.

סעיף י"א

פינוג'ו הנקרא בערבית שומר והוא מאכל בהמה ואין בני אדם אוכלים אותו אלא לרפואה, מסככים בו, (דאינו מאכל אדם כלל, ויש אוסרים. בית יוסף).

סעיף י"ב

סכך שעתידי להתייבש בתוך ז' ימי החג

איתא בגמרא (י"ג:) **אמר רבי אבא אמר שמואל ירקות שאמרו חכמים אדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, פוסלין בסוכה משום אויר, מאי טעמא כיון דכי יבשי פרכי ונפלי, כמאן דליתנהו דמי.** ופירש רש"י שפוסלין בסוכה בג' טפחים כמו אויר, ולא כדין סכך פסול שאינו פוסל אלא בארבעה טפחים באמצע ומן הצד בארבע אמות. וכ"כ הרא"ש והר"ן. וכתב הר"ן דמהכא שמעינן דכל דבר העשוי להתייבש בתוך שבעה עד שתהא חמתו מרובה מצילתו, אף מעכשיו הוא פסול.

פסק ההלכה - ירקות שממהרים להתייבש בתוך ז' ימי החג ויפלו גם העלים והגבעולים וישאר שם אויר (דאם ישארו הגבעולים כשר בדיעבד) אע"פ שהם ראויים לאכילה וממילא הם מקבלים טומאה והם פסולים לסיכוך ודבר הפסול לסיכוך פוסל רק בד' טפחים באמצע הסוכה, מ"מ כיון שדרכם להתייבש דינם כאויר והם פוסלים בג' טפחים אפילו קודם שהתייבשו ואפילו מן הצד, וכן כל דבר (או ירקות שאינם ראויים לאכילה) שדרכו להתייבש תוך שבעה דינו מיד כאויר ופוסל בג' טפחים. ועיין שער הציון שדן אם זה דאורייתא או דרבנן. ובבה"ל דן בדבר שאין דרכו להתייבש לגמרי, אלא שבתוך שבעה תהא חמתו מרובה מצילתו, אם הסוכה פסולה או לא. וירקות שאין דרכם להתייבש תוך שבעה דינם כסכך פסול והם פוסלים רק בד' טפחים.

סעיף י"ג

מחובר מעיקרו כגון גפן ודלעת פסול לסיכוך כמו אילן, (ועיין בסימן תרכ"ו מה הדין אם סיכך בהם ואח"כ קצצם), אבל תלוש שחיברו כשר לסיכוך.

דברים שאין מסככים בהם מדרבנן

ישנם דברים שאע"פ שגידולם מן הארץ והם תלושים ואינם מקבלים טומאה אסרו חכמים לסכך בהם, מחשש שיבוא מחמתו כן לסכך סוכתו באופן הפסול מדאורייתא, או שיבוא לעזוב את סוכתו. ולהלן יבואר באיזה דברים גזרו ומאיזה טעם, ומה הדין בדיעבד.

סעיף י"ד

מיני עשבים שריחם רע או שעליהם נושרים תמיד

איתא בגמרא (י"ב:) **אמר רבי יהודה הני צוצי ושוצרי מסככין בהו** (לפי שאינם מקבלים טומאה, שאינם מאכל אדם). **אביי אמר בצוצי מסככין, בשוצרי לא מסככין, מאי טעמא כיון דסרי ריחייהו שביק להו ונפיק.** אמר רב חונן בר רבא הני היזמי והיגי מסככין בהו, אביי אמר בהיזמי מסככין בהיגי לא מסככין, מאי טעמא כיון דנחרי מרפייהו שביק לה ונפיק.

וכתבו הרא"ש והרמב"ם שלהלכה אין מסככים בהם לכתחילה, דילמא שביק להו ונפיק, אבל אם סיכך בהם יצא ידי חובתו.

פסק ההלכה - מיני עשבים שריחם רע או שעליהם נושרים תמיד, אף אם אינם ראויים לאכילה וממילא אינם מקבלים טומאה והם כשרים לסיכוך מדאורייתא, אין מסככים בהם לכתחילה, שמא מחמת הריח הרע או נשירת העלים יניח סוכתו ויצא, ואם עבר וסיכך בהם כשרה לישב בה אף שיכול לסככה בסכך אחר. ואם העלים נושרים רק בשעת הרוח כשרה. ואם הריח רע כ"כ שאין דעת האדם סובלתו, י"ל דפסול מן התורה, דבעינן "תשבו" כעין תדורו.

סעיף ט"ז

חבילת קנים

איתא במתני' (י"ב.) **חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסככין בהם.** ומפרש טעמא בגמ' **מפני שפעמים שאדם בא מן השדה בערב וחבילתו על כתיפו ומניחה על גבי סוכתו לייבשה, ונמלך עליה לסיכוך, והתורה אמרה תעשה ולא מן העשוי.**

בכמה זה נחשב חבילה - איתא בירושלמי שכיון שהאיסור הוא שמא יניחה לייבשה, לא אסרו אלא בחבילה שדרך לייבשה, והיינו לפחות כ"ה קנים, והביאוהו התוס' והרא"ש, וכן פסק הרמב"ם. והראב"ד מקשה דבגמרא (י"ג.) אמרינן דאפילו אגד של שלשה שמיה אגד. ותירץ המגיד משנה שדברי הגמרא נאמרו לענין הזאה, דכתיב ביה "אגודת אזוב" אבל חבילה אינה קרויה חבילה פחותה מעשרים וחמשה, ואין סתירה בין הבבלי לירושלמי. והרא"ש כתב שהבבלי מדבר באפקותא דדיקלא ודוקרני דקני שיש בו קנים הרבה, דהוה כמו חבילה. ובארחות חיים כתב שאין חבילה פחותה מעשרים וחמשה, ויש אומרים דוקא זרדין כגון זמורות שלנו, אבל קנים הרי אמרו אגד שלשה הוי אגד.

עוד איתא בגמרא (י"ג.) **אמר רב גידל אמר רב האי אפקותא דדיקלא** (מוצא הדקל כשהוא סמוך לקרקע יוצאים בו דוקרנין הרבה סביב סביב) **מסככין בהו, אף על גב דאגידי** (שמחוברים ענפיו אלה יחד ודמי לחבילה), **אגד בידי שמים לא שמיה אגד, אף על גב דהדר אגיד להו** (מלמעלה כדי להשכיבם, מפני שהם מתפצלים לכאן ולכאן), **מיגד בחד לא שמיה אגד** (דבר יחידי שאוגדו אינו נחשב אגודה עד שיאגוד עימו דבר אחר). **וכן אמר רב חסדא לענין דוקרני דקני** (כעין אפקותא דדיקלא, אלא שזה של קנים וזה של דקלים).

עוד איתא בגמרא **אמר רב חסדא אגד דחד לא שמיה אגד, שלשה שמיה אגד, שנים מחלוקת רבי יוסי ורבנן.** וכתב הרא"ש שהלכה כרבנן ששנים זה אגד, וכל דבר כמו אפקותא ודוקרני דקני כשאגדם עם דבר אחר דינו כחבילה של כ"ה קנים. וכן פסק הטור. ודברי הרמב"ם בזה סתומים.

פסקי ההלכה

חבילת קנים שדרך להניחה כך כדי ליבשה והיא אגודה משני ראשיה או באמצעה שיכולים לטלטל אותה כך, אין מסככים בה מדרבנן אפי' הניחה לשם סכך, ואפילו בדיעבד פסולה, שמא יניחה כך כדי ליבשה

וימלך בדעתו שתהיה לסיכוך, שבזה היא פסולה מדאורייתא משום "תעשה" ולא מן העשוי, (אא"כ ינענע את הקנים אחר שהתירה, והיינו שיזיזם ממקומם).

חבילה שפסלו חכמים היינו שיש בה לפחות כ"ה קנים, ואם כל הקנים באים מגזע אחד וקשרם בראשם השני כשרה אא"כ יש בה לפחות קנה אחד נוסף שאינו מחובר לאותו גזע, ואם יש בה פחות מכ"ה קנים מסככים בה לכתחילה בלא להתירה, כיון שאין דרך ליבשה.

במדינותינו שמוכרים ענפי אילנות (יעלני"ק) כדי לפזר בבית, אפשר שאין דינם כחבילה, דאין דרך להניחם ליבשם מפני שכשהם יבשים אינם שווים כלום.

סעיף ט"ז

איתא בגמרא (י"ג:) **דרש מרימר הני איסורייתא דסורא מסכנין בהו, ואף על גב דאגיד, למינא בעלמא הוא דאגיד.**

פסק ההלכה - חבילה שאוגדים אותה רק כדי למוכרה במנין, ומיד כשיקננה הקונה יתירנה, מסככים בה וא"צ להתירה.

סעיף י"ז

איתא במתני' (י"ב.) **חבילי קש וכו' אין מסככים בהם, וכולן כשהתירן כשרות.**

וחבילה שהניחה כדי לייבשה, נחלקו הפוסקים אם מספיק להתירה, או שהיא צריכה נענוע.

פסק ההלכה - המסכך בחבילה לשם סכך והתירה כשרה אף ללא נענוע, אבל אם הניח חבילה כדי לייבשה ונמלך עליה לסיכוך, פסולה, כיון שהפסול בזה הוא מן התורה, ואינה ניתרת אלא ע"י נענוע.

איתא בגמרא (י"ג:) **אמר רבי אבא הני צריפי דאורבני** (חבילות שעושים מערבה, וראשיהם הגסים בצד ואחד וראשיהם הדקים בצד שני, ודרך לקשרם בשני הצדדים), **כיון שהתיר ראשי מעדנים** (קשר שברשם הגס) **כשרים** (דהוא עיקר), **והא אגיד מתתאי** (בצד הדק), **אמר רב פפא דשרי להו** (וקמ"ל שאף שעדיין הם נראים כמחוברים יחד, כשרים, כיון שאינם קשורים). **רב הונא בריה דרב יהושע אמר** (אע"פ שלא התיר הקשר בצד הדק כשר), **כל אגד שאינו עשוי למלמלו לא שמיה אגד.**

ופסק הרמב"ם כרב הונא בריה דרב יהושע, וכן משמע ברי"ף וברא"ש. וצ"ב למה הטור השמיט דין זה, ואולי הוא סובר שהלכה כרב פפא, וס"ל שזה פשיטא. אך צ"ב למה לא פסק כדעת הרמב"ם, וכמו שמשמע מהרי"ף והרא"ש.

סעיף י"ח

נסרים

איתא במתני' (י"ד.) **מסככים בנסרים, דברי רבי יהודה, ורבי מאיר אוסר.** ובגמרא אמר רב מחלוקת בנסרים שיש בהם ארבעה, דרבי מאיר אית ליה גזירת תקרה, ורבי יהודה לית ליה גזירת תקרה, אבל בנסרים שאין בהם ארבעה דברי הכל כשרה. ושמואל אמר בשאין בהן ארבעה מחלוקת, אבל יש בהם

ארבעה דברי הכל פסולה. ופסקו הפוסקים כשמואל ואליבא דרבי יהודה. וכתב הרא"ש שהראב"ד פסק כרבי מאיר וכו', ואין בזה נ"מ לדינא. ובסימן תרל"א יתבאר דהיינו דווקא בבא להניח נסרים לסיכוך, אבל הבא לפקפק נסרים של תקרה שאין עליה מעזיבה, שרי אפילו ברחבים, דכיון שמתקן המעוות ליכא למיגזר.

עוד איתא בגמרא (י"ד:) **הפכן על צידיה, רב הונא אמר פסולה וכו', נעשו כשיפודין של מתכת.** והיינו שגם אם מניחם על צידם ששם הם רחבים פחות מג' טפחים פסולים, דכיון דיש שם פסול עליהן נעשו כשיפודין של מתכת הפסולים לסכך בכל ענין שהופכם.

ומבואר בגמרא (ט"ו.) שאם אין בהם ארבעה כשרים אפילו הן משופין שהם דומין לכלים.

וכתב בסמ"ק שנסרים פחותים מארבעה מותר לסכך בהם, אך מ"מ צריך לעשות הסכך בענין עראי שיוכלו הגשמים לרדת בסוכה, ועל כן נהגו העולם לכסות הסוכה בערבה וכדומה, ולא בנסרים ואפילו פחותים מארבעה דליכא משום גזירת תקרה, דילמא אתי למטעי לסכך בענין קביעות שלא ירדו שם הגשמים.

פסקי ההלכה

נסרים שרחבם ד' טפחים אין מסככים בהם אפילו אם השכיבם על צידם ואין בצידם אפילו ג' טפחים, מפני שיש לחוש שמא ישב תחת תקרת הבית שדר בו כל השנה, ובית פסול משום דסוכה אמר רחמנא ולא ביתו של כל השנה.

ואם אין ברוחב הנסרים ד' טפחים כשרים לסיכוך אפילו אם הם משופים ודומים לכלים, ואע"פ שהם ראויים לישיבה או להניח עליהם איזה דבר אינם מקבלים טומאה כיון שלא ייחדם לתשמיש אלא הם עומדים לבנין או לסחורה.

ונהגו שלא לסכך בנסרים כלל, שמא יסכך באופן שאין מטר יכול לירד שם. ויש מהראשונים שכתבו שהיום מדינא אין לסכך בהם, כיון שרגילים לעשות תקרה מנסרים שאין בהם ד' טפחים, ומ"מ יש לחוש גם לטעם הראשון ולכן אין לסכך בקורות הרעפים וכ"ש ברעפים עצמם. **ובשעת הדחק שאין לו במה לסכך** מותר לסכך אף בנסרים רחבים ד' טפחים, וה"ה בכל דבר שאסרו חכמים משום גזירה, ולענן ברכה נחלקו הפוסקים (עיין בסימן תרמ"ט), וכאן נוטה הרשב"א לומר שיכול לברך.

דעת הט"ז שלא נהגו היום **לסכך בקש** שמא ישים הרבה קש עד שלא יוכל המטר לרדת לתוכו, אכן אם אין לו ענפי אילן יכול לסכך בקש ויזהר שיוכל המטר להכנס. והגר"ז והחיי אדם לא העתיקו דברי הט"ז ומשמע דס"ל שאין להחמיר במה שהתורה גילתה בפירוש להתר, וצ"ע.

סעיף י"ט

פריסת סדין מתחת הסכך או מעליו

איתא במתני' (י.) **פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר פסולה.**

שיטות הראשונים

רש"י מבאר שמפני הנשר הכונה שלא יהיו עלים וקיסמים נושרים על שולחנו. וכתב המרדכי שלפי פירושו צ"ל שטעם הפסול הוא מפני

שזה צורך האדם, ולא דמי לנאותה דכשרה, דשאני התם דהוי צורך סוכה ובטל לגבה.

אבל התוספות והרא"ש כתבו בשם תשובת הגאונים שהפסול הוא דווקא באופן שללא הסדין חמתה מרובה מצילתה, אבל אם הסכך הכשר צילתו מרובה מחמתו אין הסדין פוסל.

שיטת רבינו תם שמפני החמה הכונה שהחמה מייבשת את הסכך ומתוך זה נעשה חמתה מרובה, וכן תחתיה מפני הנשר הכונה שאלמלא הסדין היה נושר ונעשה חמתה מרובה והסדין מונעו מליפול, וכיון שהסדין גורם שעל ידו צלתה מרובה מחמתה פסולה. והתוס' והרא"ש הסכימו לפירוש ר"ת, וכן מבואר בתשובות המיוחסות לרמב"ן, וכן פסק הטור.

הר"ן מבאר את דברי ר"ת שסוכה שהיתה מסוככת כהלכתה, אינה נפסלת אם אח"כ הניח עליה ענפי אילן מחוברים, דתנן (י"א). הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסוס וסיכך על גבן פסולה, ומשמע דדווקא בשקדם האילן לסוכה פסולה, אבל קדמה הסוכה לאילן אינה נפסלת, וממילא גם סדין אינו פוסל, ובהכרח מיירי כשהסדין מסייע להכשר הסוכה וכנ"ל, (דאי מיירי כשללא הסדין חמתה מרובה מצילתה, זה פשיטא). וכתב הר"ן שחולקים על ר"ת ומפרשים שהמשנה פוסלת אפילו כשאין הסדין מסייע להכשר הסוכה, ואין ראיה מהדלה עליה את הגפן וכו'.

וכתב הבית יוסף שהטור לא סובר כהר"ן בביאור דברי ר"ת, שהרי הטור פוסל בהדלה עליה את הגפן וכו' אף כשהסוכה קדמה. עוד כתב הבית יוסף שמה שמבואר בטור שאם לא כיון בפריסת הסדין אלא להגין מפני החמה והעלין כשרה, היינו באופן שאין חשש שעל ידי הנשר תהיה חמתה מרובה מצלתה, ודין זה הוא רק לר"ת, אבל לדעת החולקים פסול גם בכהאי גוונא. אבל מה שכתב הטור שאם פרס את הסדין לנאותה כשרה, זה נכון לכו"ע, דכך מבואר בגמרא (י:), ודין זה נתבאר בסימן תרכ"ז, וגם נתבאר שם שרק אם הסדין בתוך ד' טפחים לסכך כשר.

עוד איתא בגמרא (י:): **מנימין ענדיה דרב אשי איטמישא ליה כחונתא במיא, ואשתחא אמטללתא, אמר ליה רב אשי דלייה, ולא לימרו קא מסככי בדבר המקבל טומאה, והא קא חזו דרטיבא** (ומזכא מילתא ששטחה לייבשה ולא לסיכך), **לכי יבשה קא אמינא לך** (שאז צריך לנוטלה). ומשמע מהגמרא דכל היכא דליכא הוכחה שלא פירס הסדין עליה כדי לסכך, אסור מפני מראית העין.

וכתב הר"ן שמבואר בגמרא הנ"ל ששטיחת בגד לצורך הבגד הוי כפורס סדין לנאותה וכשרה, ולכן אינו פסול אלא מפני מראית העין, וכן מוכח בירושלמי, אבל אחרים אומרים שבשטיחת בגד לצורך הבגד הבגד לא בטל לגבי הסוכה והוא פוסל אותה, ומה שרב אשי התיר ברטובה זה רק בזמן שלא אוכלים ושותים וישנים שם, שהרי אין דרך להשתמש בסוכה כשמתפזרים לתוכה מים, אמנם ביבשה אסור גם בזמן שלא משתמשים בסוכה, כיון שיחשבו שמשתמשים שם, וראוי להחמיר.

וכתב הרוקח שאם החמה או הרוח מזיקה לו בסוכה, יפרוס סדין סביב הסוכה להגן, ואפילו בשבת מותר לנטותו סביב, אבל לפרוס סדין

תחת הסוכה ביום טוב אסור, דהוי אהל, ומעל הסכך אפילו בחול אסור.

פסקי ההלכה

הפורס סדין על הסוכה להגן מפני החמה או כדי שלא יישרו עלים לסוכה, פסולה, אע"פ שהסכך צילתו מרובה מחמתו. ויש מכשירים אם הסדין נמצא בתוך ד' טפחים לסכך, שכיון שהקדים לעשות הסוכה כהלכתה, אין לפסול במה שפרס סדין אח"כ אף אם גם הסדין צילתו מרובה מחמתו, ולדבריהם מותר אף לישב תחתיו, אבל לא יעשה כך לכתחילה אפילו שלא בשעת אכילה, שמא יאמרו שכוונתו לסיכך ולאכול תחתיו, אא"כ ניכר לכל שכוונתו כדי להגן, או כשהסדין שרוי במים שאז ניכר לכל שכוונתו לייבשו, שאז מותר אפילו בשעת אכילה. ובפורס סדין תחת הסכך, מהשו"ע משמע שגם בזה יש להחמיר משום הוראים, אולם דעת הרוקח והובא לקמן במ"א שבתוך הסוכה אין חוששים למראית העין. ויש להחמיר כדעה ראשונה לפסול בכל גוונא, ובתולה לייבש אין לפרוס אלא שלא בשעת אכילה. אמנם בשעת הדחק שאינו יכול לאכול בסוכה מחמת עלים הנושרים לתוך המאכל או ע"י גשמים הנוטפים או ע"י הרוח שמכבה את הנרות, טוב לפרוס סדין בתוך ד' טפחים לסכך מאשר לאכול מחוץ לסוכה, אבל לא יברך על זה לישב בסוכה. אמנם בשבת ויו"ט יפרוס רק בתוך ג"ט לסכך, מחשש עשית אהל. ודעת הט"ז שהמחלוקת הנ"ל היא דווקא כשתולה את הסדין בזמן שהשמש הגיעה לסוכה ולא לגוף האדם, אבל בלא הגיעה לסוכה פסולה לכו"ע, ובהגיעה לגוף האדם כשרה לכו"ע, ובמ"ב סתם שלא כדבריו כיון שכמה אחרונים חולקים עליו.

הפורס סדין תחת הסכך כדי ליפות את הסוכה, כשרה, אם הסכך צילתו מרובה מחמתו והסדין בתוך ד' טפחים לסכך.

סוכה שצילתה מרובה מחמתה ויש חשש שהסכך יתייבש או ישרו ממנו עלים ותהיה חמתה מרובה מצילתה, ופרס עליה סדין שלא תתייבש, או תחת הסכך סמוך ודבוק לעלים כדי שלא ישרו העלים, פסולה.

סימן תר"ל

דיני דפנות הסוכה

הגמרא (סוכה ו:): לומדת מהפסוקים שלא מספיק לעשות סכך לסוכה, אלא צריך שיהיו לה ג' דפנות, והלכה למשה מסיני שאחת מהדפנות יכולה להיות רק טפח אחד, ולהלכה צריך שאותו טפח יהיה נראה כדופן. ובסימן זה יבואר ממה ניתן לעשות את הדפנות, מהו שיעור הדפנות, וכיצד ניתן לעשות את הסוכה ע"י שני דפנות ועוד טפח בדופן השלישית, ודיני הכשר סוכה ע"י לבד וגוד אסיק.

פסוקי א'

איתא במתני' (י"ב. אחרי שהמשנה מבארת מה פסול לסכך) **וכולן כשרות לדפנות**. ופירש רש"י שכל הפסולים ששינוי לסכך כשרים לדפנות, ד"סוכות" הכתוב בתורה הכונה לסכך, דדופן לא איקרי סוכה.

פסק ההלכה - כל הדברים כשרים לדפנות, אפילו אלו שאינם כשרים לסכך.

איתא בגמרא (ז:) **ושחמתה מרובה מצילתה פסולה. תנו רבנן חמתה מחמת סכך ולא מחמת דפנות, רבי יאשיה אומר אף מחמת דפנות.** והלכה כתנא קמא.

פסק ההלכה- אפילו אם יש פרצות גדולות בדפנות ומחמת כן חמתה של סוכה מרובה מצילתה, כשרה.

דפנות שהם גידולי קרקע א"צ להעמידם דרך גדילתם.

דבר שמתייבש בתוך שבעה דנים אותו לענין הדפנות כאילו הוא כבר התייבש, כפי שנתבאר לעיל בסי' תרכ"ט לענין הסכך.

בעל נפש יחוש לכתחילה לא לעשות את הדפנות מדבר שאינו כשר לסכך מדאורייתא, אם הוא סומך את הסכך על הדפנות, לחוש לדעת הסוברים שאין מעמידים את הסכך ע"י דבר הפסול לסיכוך מדאורייתא (אא"כ זה דבר שלא שכיח שיסככו בו), ולהעמיד את הסכך ע"ג ד' קונדסים העומדים בד' זוויות הסוכה תחת הסכך מותר לכו"ע.

סוכה שיש בה ריח רע- לא יעשה את הדפנות מדבר שריחו רע שמא מחמת כך יצא מן הסוכה, ובדיעבד כשר אפילו בסכך (ואם הוא ריח רע שאין דעת אדם סובלתו אפשר דפסול מן התורה), ואם הסוכה נמצאת ליד בית הכסא או אשפה ויש בסוכה ריח רע, יצא יד"ח מן התורה, אבל לא יברך שם ברכת המזון, ואם יש לו מקום אחר בודאי לא יעשה שם את הסוכה, ואם אין שם ריח רע אבל הוא רואה את בית הכסא ג"כ אסור.

סעיפים ב' ג'

איתא בגמרא (ז:) **תנו רבנן שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח.** עוד איתא בגמרא **אותו טפח היכן מעמידו וכו', אמר רבי סימון ואיתימא רבי יהושע בן לוי עושה טפח שוחק** (שמודדו בארבעה אצבעות שאינן נוגעות זו בזו דהוי טפח ומשהו) **ומעמידו בפחות משלשה טפחים סמוך לדופן, וכל פחות משלשה סמוך לדופן כלבוד דמי** (ונמצא שיש כאן דופן ארבעה, וכיון ששיעור סוכה הוא ז' טפחים נמצא שיש כאן רוב דופן). **אמר רב יהודה סוכה העשויה כמבוי** (המפולש, ששתי הדפנות זו כנגד זו) **כשרה** (שזה ג"כ נחשב שתיים כהלכתן), **ואותו טפח מעמידו לכל רוח שירצה. רבי סימון ואיתימא רבי יהושע בן לוי אמר עושה לו פס (-דופן) ארבעה ומשהו, ומעמידו בפחות משלשה סמוך לדופן, וכל פחות משלשה סמוך לדופן כלבוד דמי** (ויש כאן דופן ז' טפחים). **ומאי שנא התם דקאמרת סגיא בטפח שוחק, ומאי שנא הכא דקאמרת בעי פס ארבעה, התם דאיכא שתי דפנות כהלכתן** (צמודות זו לזו ולא זו כנגד זו) **סגי ליה בטפח שוחק, הכא דליכא שתי דפנות אי איכא פס ארבעה אין ואי לא לא. אמר רבא ואינה ניתרת אלא בצורת פתח. איכא דאמרי אמר רבא וניתרת נמי בצורת פתח. איכא דאמרי אמר רבא וצריכה נמי צורת פתח.**

ופסקו הפוסקים כלישנא בתרא, דאיתא בגמרא **רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקא עביד טפח שוחק וקא עביד צורת פתח, אמר ליה לא סבר לה מר להא דרבא דאמר וניתרת בצורת פתח,**

אמר ליה אנא כאידך לישנא דרבא סבירא לי דאמר וצריכה נמי צורת פתח.

דעות הראשונים

איזה סוכה צריכה צורת הפתח- שיטת רש"י שדברי רבא שצריך גם צורת הפתח נאמרו לגבי סוכה ששני הדפנות סמוכות זו לזו, אבל סוכה העשויה כמבוי שצריך לעשות פס ארבעה שיש בדופן זו ז' טפחים א"צ לעשות צורת הפתח. ויש שפוסקים כרש"י. וי"א שגם בסוכה העשויה כמבוי צריך צורת הפתח, מפני שדפנות אלו טובות פחות מדפנות הסמוכות זו לזו, וע"י פס ארבעה שיהיה סוכה העשויה כמבוי להיכא ששתי הדפנות סמוכות זו לזו. וכן דעת הר"ף והרמב"ם, והרא"ש כתב שמסתבר כסברא ראשונה, אבל כיון שהרי"ף חולק צריכים אנו לילך אחריו. והר"ן מביא מחלוקת זו, והוסיף שסוכה שיש לה ג' דפנות של ז' טפחים אינה צריכה צורת הפתח.

עוד איתא בגמרא (ז:) **אמר רבא וכן לשבת, מינו דהויא דופן לענין סוכה הויא דופן לענין שבת.** ופירש רש"י שאע"פ שכדי לטלטל בשבת כדין רשות היחיד צריך ג' דפנות, בשבת של סוכות מותר לטלטל מהסוכה של שתיים כהלכתן ורביעית אפילו טפח לביתו, ואע"פ שבשאר שבתות אסור, אי נמי בשאר מחיצות שאינם של סוכה אסור, בסוכה בשבת של סוכות מותר, דמיגו דההוא טפח אגמריה רחמנא למשה במחיצות סוכה דליהוי ליה דופן שלמה לסוכה, הויא דופן נמי בשבת של סוכות לענין שבת.

כתב הרא"ש שהרי"ף השמיט דין זה, משום דס"ל שהדין שצריך צורת הפתח נאמר גם לענין סוכה העשויה כמבוי, וכשיש צורת הפתח זה מחיצה גמורה לענין שבת גם בלי מיגו. והטור הביא דין זה להלכה אף שפוסק כהרי"ף, וכתב הבית יוסף דאפשר שכתבה כדי ללמד שבשבת של סוכות אין בזה אפילו איסור דרבנן מטעם מיגו, שהרי כשיש ג' מחיצות אסור לטלטל מדרבנן עד שיהיה בדופן רביעית פס ארבעה בחצר, או לחי או קורה במבוי. והר"ן כתב ש"מ שהרי"ף לא הביא דין זה משום דס"ל שדברי רבא נאמרו רק לענין שהזורק לסוכה כזו חייב, אבל לענין התר טלטול לא, וכתב הר"ן שדבר זה אינו נראה, אבל ראוי להחמיר לענין מעשה.

עוד כתב הר"ן שיש מקשים למה אומרים מיגו לקולא להתיר שבת בגלל סוכה, ולא אומרים מיגו לחומרא לפסול סוכה בגלל שבת, ודחקו לומר שאין כוונת רבא אלא להתיר איסור דרבנן ולאוקמה אדאורייתא. אבל דעת הר"ן שרבא מתיר מכח המיגו גם איסור דאורייתא, והטעם שאומרים מיגו להתיר ולא לאסור הוא, שכיון שהתורה אמרה כיצד לעשות את מחיצות הסוכה, ואי אפשר לשבעת ימי סוכה בלא שבת, ודאי כוונת התורה שהסוכה הזו כשרה גם לשבת ללא תוספת בדפנות, דאין דרכה של תורה לתת הכשר שאינו מספיק לכל זמן, ובהכרח שהמחיצה נחשבת מחיצה גם לשבת מתוך שהיא מועילה לסוכה, ולפי זה אפילו בסוכה שאסור לטלטל בה מדאורייתא, כגון שפרוץ שלה מרובה על העומד, או שאחת ממחיצותיה ארוכה מאד וניתרת כולה משום פסל היוצא מן הסוכה (י"ט), אע"פ שבסתם שבת אסור לטלטל בה, בשבת של סוכות מותר משום מיגו.

סוכה העשויה בתוך חצר אע"פ שאין לה אלא ב' דפנות זו כנגד זו ודפנות החצר רחוקות מהם, די לעשות לה בצד השלישי דופן יותר מטפח ולהעמידו בפחות מג' טפחים לאחד הדפנות, ויעמיד טפח זה בצד של פתח החצר ולא בצד שכנגד דופן החצר. והמ"א חולק על דין זה וסובר שרק כאשר דפנות החצר הם עצמם הדפנות של הסוכה (אבל לא סיכך בין הדופן האמצעית של החצר לסוכה) מהני, אבל לא כשדפנות הסוכה עומדות באמצע החצר, ולמעשה אין להתיר כשהסוכה באמצע החצר.

סעיף ה'

איתא בגמרא (ז). **תניא דופן סוכה כדופן שבת, ובלבד שלא יהא בין קנה לחבירו שלשה טפחים.**

ופירש רש"י שדופן סוכה כדופן שבת הכונה שכל דבר שהחשיבוהו חכמים כדופן לענין שבת, כגון מחיצה של שתי בלא ערב, כדאמרינן במתני' (עירובין ט"ז): **מקיפין בקנים ובלבד שלא יהא בין קנה לחבירו שלשה טפחים**, והיינו שאף שהפרוץ מרובה על העומד, זה כשר מדין לבד, אף שרוחב כל קנה אינו אלא מלוא אצבע, וחשיב כולו עומד. ואם יש במקום אחד או שנים הבדל של יותר מג' טפחים, כשר, דהוי כפתחים. וכן מחיצה של ערב בלא שתי, כדאמרינן במתני' (שם) **מקיפין שלשה חבלים זה למעלה מזה ובלבד שלא יהא בין חבל לחבירו שלשה טפחים**, הוי היקף נמי לדופן סוכה.

עוד איתא בגמרא (סוכה ז). **יתירה שבת על סוכה, שהשבת אינה ניתרת אלא בעומד מרובה על הפרוץ, מה שאין כן בסוכה.** ופירש רש"י שלענין שבת אם יש הרבה פתחים שאין בהם צורת הפתח, והם יותר מהעומד, הפתחים מבטלים את העומד, אבל בסוכה כשר, שהרי מספיק שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח, אפילו אם יש פתחים בשתיים כהלכתן שאם נצרפם לעומד יהיה פרוץ מרובה על העומד.

וכתב הרמב"ם שמה שמותר כשיש פתחים בדפנות היינו דווקא כשאין פתח יותר מעשר אמות, דבזה פסול אפילו כשיש לו צורת הפתח, אא"כ העומד מרובה על הפרוץ. וכ"כ הסמ"ג. והקשה הרא"ש מהא דתנן (עירובין ב). **ואם יש לו צורת פתח אע"פ שהוא רחב מעשר אמות אינו צריך למעט**, ומבואר שצורת הפתח מתירה גם פתח של יותר מעשר אמות. והרא"ם מתרץ שי"ל שהמשנה בעירובין מדברת רק כשהעומד מרובה על הפרוץ, שבזה החידוש שפתח כזה אינו מבטל את המחיצה, ודינה כפתח פחות מעשר ללא צורת הפתח, אבל צורת הפתח אינה מכשירה מחיצה של פרוץ מרובה על העומד. והמגיד משנה כתב שדעת הרמב"ם לפרש הא דמבואר בגמרא שסוכה כשרה אף בפרוץ מרובה על העומד, דמיירי דווקא לענין המחיצה השלישית (וכתב הב"י שנראה שכוונתו שכמו שמכשירים דופן זו בטפח שוחק או בפס ארבעה וכו"ל סעיף ב', ה"ה מקילים כשהדופן השלישית היא על פני כולה אלא שהעומד בה מרובה על הפרוץ), אבל השתים כהלכתן דינם כשבת דבעינן עומד מרובה. עוד כתב המגיד משנה בהלכות שבת שלדעת הרמב"ם פתח יותר מעשר

סוכה שיש לה ב' דפנות סמוכות זה לזה (בצורת ר) ורוצה לעשות על ידם סוכה, יכול לעשות דופן ברוחב יותר מטפח ויעמידנה פחות מג"ט לאחת הדפנות (דחשיב מחיצה ד' מוכח לבד), וכדי להשלים את שיעור הדופן השלישית יעמיד קנה בהמשך אותו צד כנגד סוף הדופן השניה (והיינו בסוכה שהיא ז' טפחים על ז' טפחים, וי"א שירחיקו עוד טפח כדי שצורת הפתח תהיה על ד' טפחים), ויעשה שם צורת הפתח ע"י שישכיב קנה על אותו קנה עומד ועל הטפח (וא"צ שהקנה השוכב יגע בקנה העומד או בטפח).

וכתב הרמ"א שאם הקנה העומד והטפח נוגעים בסכך א"צ להניח קנה על גביהן כיון שהסכך נחשב כקנה על גביהן, (והמ"א מקשה על דבריו ודעתו שראוי להחמיר שלא לסמוך על הסכך, והאחרונים יישבו קושיתו, ועל כן הסומך על הרמ"א לא הפסיד).

עוד כתב הרמ"א שמה שנהגו לעשות צורת הפתח עגולה זה לנוי בעלמא.

מותר לטלטל בתוך הסוכה הנ"ל, או להוציא מהבית לסוכה דרך חלון שביניהם בשבת שבתוך החג, אע"פ שבשאר שבתות השנה אסור (אא"כ יש תיקון בדופן הרביעית), דמיגו דהוי דופן לענין סוכה הוי דופן לענין שבת, ומ"מ שלא בשעת הדחק ראוי להחמיר.

פרטי דינים בדין הנ"ל-

א' אם הסוכה היא יותר מז' טפחים, א"צ להעמיד את הקנה של צורת הפתח בסוף הדופן, ובפשוטות גם אם העמידו בסוף ז' טפחים כל הסוכה כשרה, וצ"ע. (שעה"צ ב').

ב' י"ל שמותר להניח את הצורת הפתח בשבת ויו"ט ע"י נכרי אם שכח לעשות זאת קודם, דהוי שבות דשבות במקום מצוה. (שעה"צ ה').

ג' כתב הר"ן שאע"פ שצורת הפתח נחשב מחיצה גמורה לענין שבת וכלאים, אין לעשות דפנות הסוכה מצורות הפתח אפילו לענין הדופן השלישית, והעתיקו האחרונים את דבריו, אכן ברא"ש מבואר שצוה"פ מועילה מדאורייתא, אכן מדרבנן בעינן דווקא גם טפח שוחק. (בה"ל ד"ה שיעמיד).

סוכה העשויה מקנים הסמוכים זה לזה פחות מג' טפחים, אם עשה על ידי זה ד' דפנות כשר, אבל אם עשה רק ג' דפנות כשר רק אם יש ב' מחיצות שלימות ובשלישית יש טפח.

סוכה שיש לה ב' דפנות זו כנגד זו וביניהם מפולש (-פתוח מצד לצד), עושה דופן ברוחב ד' טפחים ומשהו (ולא די בטפח ומשהו כיון שאין כאן ב' דפנות סמוכות), ומעמידה בפחות מג' טפחים סמוך לאחת הדפנות (דחשיב כלבוד), ויעשה צורת הפתח ע"י נתינת קנה מהפס של הד' טפחים עד הדופן הרחוקה, והסוכה כשרה, (והמ"א מסתפק אולי זה מועיל רק בסוכה קטנה, ולא כשהדופן השלישית רחוקה הרבה, אבל הרבה אחרונים הסכימו שאין לחלק בזה), וי"א שאין צריך כאן צורת הפתח, ויש להחמיר כסברא ראשונה.

ואם הדופן השלישית היא ז' טפחים בלא לבד, לכו"ע אין צריך צורת הפתח אף שהכותל השני רחוק ממנה, אך מסתבר שצריך שלא יהיה רחוק יותר מ' אמות (שזה שיעור פתח), וכ"ש שאם הדופן השלישית שלימה א"צ לעשות צורת הפתח בדופן הרביעית, ומה שנהגו לעשות שם צורת הפתח אינו אלא לנוי בעלמא.

עם צורת הפתח שוה דינו לעשר בלי צורת הפתח, ששניהם לא מכשירים בעומד מרובה, אמנם פתח עשר עם צורת הפתח, בהלכות סוכה הרמב"ם מכשיר אף בפרוץ מרובה, וי"ל דה"ה לגבי שבת.

וכתב רבינו ירוחם שנראה מדברי רש"י שאפשר להכשיר מדין לבד וכנ"ל אפילו אם כשנצרך את כל הקנים יחד לא יהיה בהם ז' טפחים שזה שיעור הכשר סוכה, וכן נראה מדברי הרא"ש, ויש פוסלים בכהאי גוונא, אמנם אם בפתחים יש צורת הפתח כשר אפילו לענין שבת, וה"ה לענין חלונות. ומוזרי ר' אברהם בן אסמעאל כתב שיש ד' מדות בדופן סוכה: א' פתח אינו כמחיצה, והיכא דליכא עומד כשיעור סוכה במקום אחד, כשרה אם ע"י צירוף מכמה מקומות יש כדי הכשר סוכה, ואפילו אם יש שם פתח יותר מעשר. ב' אם יש פירצה ג' טפחים או יותר בלי צורת הפתח, אם הפרוץ מרובה על העומד, בטל העומד אם אין בו שיעור סוכה במקום אחד. ג' בעומד מרובה על הפרוץ, אם יש בעומד שבכל הדופן כשיעור סוכה כשרה. ד' כשהפירצות הם פחות מג' טפחים כשר אפילו בפרוץ מרובה על העומד, ולא עוד אלא שהפרוץ מצטרף להשלים שיעור סוכה.

פסקי ההלכה

סוכה שבשני דפנותיה (הסמוכות זו לזו בצורת ר) **יש הרבה פתחים** שאין בהם צורת הפתח, אע"פ שבצירוף הפרצות שבשני הדפנות האחרות הפרוץ מרובה על העומד כשרה, ובלבד ששתי הדפנות הראשונות יהיו מחוברות ולא יהיה פתח בקרן המחברת בין שני הדפנות (אפילו אם יש בפתח זה צורת הפתח, על אף שבשבת נחשב עי"ז כסתום, אבל אם הפירצה היא פחות מג' טפחים מהני), ויהיה בדפנות שיעור מקום חשוב (והיינו פס של ד' טפחים, ובשעה"צ כתב שיותר מסתבר שהכונה שצריך שיהיה שם ז' טפחים כדי הכשר סוכה).

ואם יש פירצה יותר מי' אמות אסור אפילו בעומד מרובה על הפרוץ (ויש להסתפק אם על ידי זה נתבטל כל הדופן, או שהמקום שיש בו דופן ויש בו שיעור הכשר סוכה כשר, וצ"ע), ואם יש צורת הפתח בפירצה זו שרי אפילו אם גם כשנחשב את מקום הפתח לעומד ישאר הפרוץ מרובה על העומד, (ואף שלדעת הר"ן אין לעשות צורת הפתח בדפנות הסוכה, י"ל דהיינו בשיעור הכשר סוכה ולא ביותר מזה), ולרמב"ם אפילו כשיש שם צורת הפתח לא מהני אלא בעומד מרובה על הפרוץ. ואם הפרוץ מרובה על העומד בשני הדפנות הסמוכות אף ללא צירוף שאר הדפנות, והפרצות הם יותר מג' טפחים, אסור, ודעת המ"א שלבד מועיל רק בסוכה של ד' דפנות, אבל סוכה של ג' דפנות, מדרבנן אין להכשירה ע"י לבד.

סוכה של ד' דפנות שלימות אין לעשות פתחים בכל הפינות. רמ"א. ואם פינה אחת מחוברת שרי. מ"ב.

כתב הרמ"א שנהגו לעשות סוכה עם מחיצות שלימות (בלי עצות של לבד וצורת הפתח), כיון שלא כולם בקיאים בדיני המחיצות. ומי שאין לו כל צרכו למחיצות, עדיף לעשות ג' מחיצות שלימות מארבע שאינם שלימות. ובהלכות של רבי יצחק גיאות כתב שמצוה מן המובחר לעשות ג' דפנות סתומות, ורק מקום הפתח יהיה פתוח. ועיין בבאר היטב [שכתב שמהר"ש היה מסמן סדר דפנות הסוכה, שלא לשנות את הסדר משנה לשנה], ובביכורי יעקב כתב שלא ראה מי שחושש לזה.

סעיף ו'

נעץ ד' קונדסים וסיכך על גבם

איתא בגמרא (ד:) **חנו רבנו נעץ ארבעה קונדיסין על הגג וסיכך על גבן, רבי יעקב מכשיר, וחכמים פוסלים. אמר רב הונא מחלוקת על שפת הגג, דרבי יעקב סבר אמרינן גוד אסיק מחיצתא, ורבנן סברי לא אמרינן גוד אסיק מחיצתא, אבל באמצע הגג דברי הכל פסולה. ורב נחמן אמר באמצע הגג מחלוקת. איבעיא להו באמצע הגג מחלוקת, אבל על שפת הגג דברי הכל כשרה, או דילמא בין בזה ובין בזה מחלוקת, תיקו.**

דעות הראשונים - דעת הרא"ש שלהלכה פסול בין בשפת הגג ובין באמצע הגג, וכתב הרא"ש שזה גם דעת הרי"ף, אבל הרי"ף גיאות כתב שרב שרירא גאון לא גורס איבעיא להו, אלא הוא גורס ורב נחמן אמר באמצע הגג מחלוקת, אבל על שפת הגג דברי הכל כשרה, והלכה כרב נחמן, וכן פסק הרמב"ם. אמנם הגירסה שלנו אינה כדבריו, וכן פסקו הרי"ד והראב"ה והראב"ד לפסול, וכן פסק בשו"ע.

פסק ההלכה - נעץ ד' קונדסים וסיכך על גבם, בין באמצע הגג בין בצידו הגג, פסולה, דדוקא בשבת אמרינן גוד אסיק, ויש מכשירים אם נעצם על שפת הגג (מדין גוד אסיק), ובלבד שיהיו ממש בשפת הגג ולא במרחק אפילו פחות מג' טפחים, וכן צריך שהגג לא יבלוט החוצה יותר ממחיצות הבית, דאז גם בשבת אינו מועיל. והלכה כדעה ראשונה, אמנם אם אין לו מקום אחר, אין לו לפטור עצמו מסוכה זו, ולא יברך. ועיין בה"ל מה הדין אם יש לד' הקונדסים דין צורת הפתח.

סעיף ז'

הכשר סוכה ע"י לחי או פסי ביראות

איתא בגמרא (ז:) **אמר רבה סיכך על גבי מבוי שיש לו לחי כשרה.**

שיטת הרא"ש דמיירי במבוי מפולש (פתוח משני צדדים), ויש לו לחי מצד אחד, ומצד השני אין בו תיקון, דבאופן זה כשרה הסוכה בשבת, אבל לא בחול, ואליבא דרב יהודה דאמר (עירובין י"ב:) מבוי שאינו ראוי לשיתוף (והיינו מפולש) הכשירו בלחי, הזורק לתוכו חייב, הכשירו בקורה, הזורק לתוכו פטור, דקא סבר לחי משום מחיצה וקורה משום היכר, ואף על גב דבשבת דעלמא אסור לטלטל במבוי כיון שהוא פרוץ ברוח רביעית, משום מצות סוכה התירו, כמו שהתירו לגבי פסי ביראות.

והר"ן סובר שמדובר במבוי שאינו מפולש, ואף שכשיש ג' דפנות כשר לסוכה גם בלי מיגו, מיירי הכא שסיכך רחוק מהדופן השלישית, והמיגו הוא שכמו שהלחי מתיר מדאורייתא לטלטל במבוי, לרבה דס"ל לחי משום מחיצה, הלחי מועיל להכשיר את הסוכה מדאורייתא, וכיון שהלחי מועיל להתיר מדרבנן במבוי שאינו מפולש, שמדרבנן אסור לטלטל בו והלחי מתירו, הוא מועיל לסוכה גם מדרבנן משום מיגו, וי"א שזה מתיר אפילו בחול, אבל דעת הר"ן שכיון שזה מותר משום מיגו זה מותר רק בשבת, וכן דעת הרמב"ם.

עוד איתא בגמרא (ז): **אמר רבא סינך על גבי פסי ביראות כשרה**.

וכתב הרא"ש שההכשר הוא בשבת של סוכות, דמיגו דהוי דופן לשבת הוי נמי דופן לסוכה, ואע"פ שלא התירו פסי ביראות אלא לעולי רגלים, וגם להם לא התירו אלא לבהמתם אבל אדם מטפס ועולה מטפס ויורד (עירובין כ:), משום מצות סוכה התירו. וכ"כ הרי"צ גיאות. וכתב ר"י שכיון שמדאורייתא מותר גם לא לעולי רגלים, אמרינן מיגו, וכן דעת הרי"ף שההתיר ביראות הוא לא רק לעולי רגלים, וכתב הראב"ה שפסי הביראות מתירים אפילו אם אין שם בור, דלעולי רגלים התירו משום צורך הבור, וכאן התירו משום הצורך לסוכה, ויש שנסתפקו בדבר, ודעת המדרכי כראב"ה. אמנם כיון שלא התירו ע"י פסי ביראות אלא במקום שאין מחיצות, ה"ה לענין סוכה. ודעת הר"ן שההתיר הוא רק במקום שמותר מצד פסי ביראות.

פסקי ההלכה

סינך על גבי מבוי שיש לו לחי (-עץ כמין עמוד), או על גבי באר שיש מסביבה פסים (-ד' קורות בארבע הצדדים שכל קורה נוטה אמה לכאן ואמה לכאן), סוכה זו כשירה רק בשבת שבתוך החג, מיגו דהוי מחיצה לענין שבת.

משמע מדעת השו"ע שאפילו במקום שלמעשה אסור לטלטל שם בשבת, כגון במבוי שהדופן הרביעיית פתוחה לגמרי, מ"מ כיון שלענין שבת הלחי נחשב מחיצה, הוא נחשב מחיצה גם לסוכה. ודעת הרמ"א שאין להתיר אלא במקום שהלחי או הפסים מתירים למעשה לענין שבת, והיינו במבוי שיש לו ג' דפנות שלימות ולחי בצד הרביעי וסינך רק לצד הלחי, ובפסין מתירים בזמן שיש עולי רגלים, או בזמננו היכא דלא שכיחי מיא שמוותר לדבר מצוה, ודווקא ברה"ר ולא בחצר, ומשמע מהרמב"ם שצריך שיהיה שם באר, ודלא כדעת הראב"ה שא"צ שיהיה שם באר, וצ"ע. ולכתחילה נכון להחמיר כדעת הרמ"א, ובמקום הדחק יש לסמוך על הדעה הראשונה.

סעיף ח'

סינך על גבי אכסדרה

איתא בגמרא (י"ח). **איתמר סינך על גבי אכסדרה** (חצר המוקפת בתים מג' רוחות ולפני הבתים יש אכסדרה מקורה, וסינך ע"ג כל אויר החצר, והקרוי רחב ד' אמות דלא שייך לומר דופן עקומה להכשיר הסינך מכח מחיצות הבית) **שיש לה פצימין** (עמודים כמין חלונות, ואין ביניהם ג' טפחים), **כשרה** (דאמרינן לבוד), **אין לה פצימין, אביי אמר כשרה, ורבא אמר פסולה. אביי אמר כשרה, אמרינן פי תקרה** (עובי ראשי הנסרים שבסוף קרוי האכסדרה) **יורד וסותם, רבא אמר פסולה, לא אמרינן פי תקרה יורד וסותם**.

ומפרש בגמרא (י"ט). דטעמא דרבא משום שהמחיצות לא נעשו לצורך החצר אלא לצורך האכסדרה, והיינו להיות מחיצה לחלל שתחתם ולא להיות מחיצה לאויר שמחוץ להם, ואף שבמחיצה גמורה אין נ"מ אם נעשתה לחלל הפנימי או לחוצה להם, כאן שבאים להכשיר מדין גוד אחית לא, דכי אגמריה רחמנא למשה גוד אחית במחיצה העשויה לחלל שלה אגמריה ולא לחוצה לה. (וביש לה

פצימין שע"י לבוד זה נחשב כמחיצה גמורה כשר גם כשהפצימין נעשו לחלל הפנימי).

בכמה דפנות אומרים פי תקרה יורד וסותם - דעת רש"י שלאביי אומרים פי תקרה יורד וסותם מכל הצדדים, אבל התוס' סוברים שאומרים פי תקרה רק בדופן אחת, ומדובר שיש לאכסדרה פצימין משני צדדים כמין גא"ס, ובזה אביי מכשיר ורבא פוסל, אבל אם הפצימין הם זו כנגד זו או שאין כלל פצימין גם לאביי לא מכשירים מכח פי תקרה יורד וסותם, וקיימא לן כרבא.

עוד איתא בגמרא (י"ט). **רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקא מסנך על גבי אכסדרה שאין לה פצימין** (והיו לה ב' דפנות כהלכתן והשלישית סמוכה לאכסדרה, ולא היה בה טפח כדין דופן שלישית), **אמר ליה לא סבר לה מר הא דאמר רבא יש לה פצימין כשרה אין לה פצימין פסולה, אחוי ליה** (עייין לקמן מה הראה לו), **נראה מבפנים ושוה מבחוץ** (שמבפנים ניכר שהפצימין בולטים, אבל לעומד מבחוץ זה נראה כהמשך הדופן), **אי נמי נראה מבחוץ ושוה מבפנים, דאיתמר** (עירובין ט: לענין מבוי שהכשרו בלחי) **נראה מבחוץ ושוה מבפנים** (שהלחי הוא בליטה מחוץ למבוי, ולעומדים במבוי זה נראה חלק מדופן המבוי) **נרון משום לחי, ולחי היינו פצימין**.

שיטת רש"י שהיו לסוכה פצימין סמוכין זה לזה פחות משלשה, והראה לו שהיה פצים שיש בו טפח ויותר מחוץ לסוכה בהמשך האכסדרה, ורחבו משוך לאחורי הסוכה, ולעומדים בפנים זה נראה המשך הדופן, ולעומדים מבחוץ זה נראה כתחילת הדופן השלישית, דזה נחשב דופן כמו במבוי.

והקשה הרא"ש מה ענין מבוי לסוכה, דבמבוי יש שלש מחיצות ולא בעינן לחי אלא להיכרא בעלמא, ולכן מספיק נראה מבחוץ ושוה מבפנים, דבהיכרא כל דהו סגי, אבל בסוכה הדופן השלישית צריכה להיות ליושבים בסוכה. ותירץ הרא"ש דמייירי בסוכה שהיא כשרה מדאורייתא, או שעשה צורת הפתח לדופן השלישית, ורב כהנא לטעמיה דאמר לעיל (ז). צריכה נמי צורת פתח, וצורת הפתח דינה כמחיצה, או שמדאורייתא מודה רבא שאומרים פי תקרה יורד וסותם אף כשהמחיצות נעשו לבפנים ולא לבחוץ, ולא בעי טפח שוחק אלא מדרבנן, ולזה מועיל נראה מבחוץ, דמיגו דמהני לענין שבת מהני הכא כל שבעת ימי הסוכה. והטור כתב כמו האפשרות הראשונה של הרא"ש דמייירי שיש צורת הפתח בדופן השלישית.

והרמב"ם חולק על רש"י ומבאר שבדופן השלישית היו ב' עמודים בולטים, שאף דבסוכה של ב' דפנות צריך פס ארבעה ומשהו בדופן השלישית, כאן די בפצימין, לפי שמכח הפצימין אמרינן פי תקרה יורד וסותם, והיינו שפי התקרה של האכסדרה שהוא קירוי קבע יורד וסותם, אבל בלא פצימין לא אמרינן פי תקרה יורד וסותם. וכן ביאר הר"ן לדעת הרי"ף. וכן פסק השו"ע. ונראה מדברי הרמב"ם שאפילו בדאית לה פצימין לא אמרינן פי תקרה יורד וסותם על ידי הפצימין אלא ברוח אחת, ולא ביותר מרוח אחת. וכן נראה מדברי הר"ן.

פסקי ההלכה

המסנך ע"ג אכסדרה (-שני כתלים זה כנגד זה, ומקצתה מקורה, וסינך מהקרוי עד הקצה השני, ונמצא שבמקום הסנך יש רק ב'

דפנות), ויש לאכסדרה פצימין (-שני עמודים בולטים בצד השלישי), דעת השו"ע שאע"פ שלעיל נתבאר שסוכה עם ב' דפנות זה כנגד זה צריך לעשות פס ד' טפחים ומשהו, כאן הפצימין מכשירים את הסוכה אע"פ שהם רחוקים אחד מהשני, דאמרינן פי תקרה (-הקרוי של האכסדרה) יורד וסותם, ויש כאן ג' דפנות, וזה מועיל בין אם הפצימין נראים רק מבפנים לעומד בסוכה ומבחוץ זה נראה כהמשך הדופן, בין אם הם נראים רק מבחוץ ובתוך הסוכה זה נראה כהמשך הדופן, וכן מהני גם אם לא נעשו לכתחילה בשביל מחיצות הסוכה, (והמ"א מצדד שצריך שתקרת האכסדרה תהיה רחבה ד' טפחים, ודלא כהב"ח), אבל אם אין שם פצימין כלל לא אמרינן פי תקרה יורד וסותם.

וכתב הרמ"א ש"א שאפילו ע"י פצימין לא מהני, אפילו אם רוחבם טפח, ולכן לכתחילה אין לעשות סוכה בכהאי גוונא, ובדיעבד יש לסמוך על הדעה הראשונה.

ואם שני הדפנות סמוכים זה לזה (בצורת ר), ובצד השלישי הפצימין בולטים טפח, והם סמוכים לתקרת האכסדרה, מהני לכו"ע. מיהו ברא"ש משמע שצריך גם צורת הפתח ואז א"צ שתהיה תקרת האכסדרה רחבה ד' טפחים, ודעת הב"ח דהיינו דווקא כשהפצימין נראים מבחוץ ומבפנים הם נראים כהמשך הדופן, ומהמ"א משמע שלדעת הרא"ש אף בנראים מבפנים צריך צורת הפתח, כיון שתקרת האכסדרה לא נעשתה לצורך הסוכה, עוד כתב המ"א שצריך לפי הרא"ש שיהיה רוחב הפצימין טפח, וצ"ע מנא ליה.

העושה סוכתו בתוך ביתו ע"י שפוחת את הגג ומסכך שם ומשתמש בשני כותלי הבית הסמוכים זה לזה (בצורת ר) לדפנות, ולמעלה מונחת קורת הבית, לכו"ע י"ל בזה פי תקרה יורד וסותם כיון שהקורה נעשתה לצורך הבית וגם הסוכה נמצאת בבית, ונמצא שיש כאן ג' דפנות, ומ"מ צריך לעשות שם צורת הפתח ע"י שיניח שני קנים תחת הקורה, אחד ליד כותל הבית והשני במקום שנגמר הסכך של הסוכה. ויש מפקפקים בזה כיון שסתם קורת הבית אינה רחבה ד' טפחים וא"א פי תקרה בפחות מד"ט, ועל כן יותר טוב לשים פס ברוחב יותר מטפח, במרחק פחות מג"ט לכותל הבית, וקנה אחר במקום שנגמר הסכך של הסוכה.

סעיף ט'

גובה הדפנות

איתא במתני' (ב.) **ושאינה גבוהה עשרה טפחים וכו' פסולה.** ומבואר שדפנות הסוכה צריכות להיות גבוהות עשרה טפחים.

ואיתא בגמרא (ט"ז:) **מחצלת ארבעה ומשהו מתרת בסוכה משום דופן. היכי עביד, תלי ליה באמצע, פחות משלשה למטה ופחות משלשה למעלה, וכל פחות משלשה כלבוד דמי. פשיטא, מהו דתימא חד לבוד אמרינן תרי לבוד לא אמרינן, קא משמע לן. מיתיבי מחצלת שבעה ומשהו מתרת בסוכה משום דופן, כי תניא היא בסוכה גדולה (-גבוהה).**

ואיתא במתני' (ט"ז.) **המשלשל דפנות מלמעלה למטה, אם גבוהים מן הארץ שלשה טפחים פסולה, מלמעלה למעלה אם גבוהים מן הארץ עשרה טפחים כשרה** (אע"פ שאין הדפנות מגיעות

לסכך). **רבי יוסי אומר כשם שמלמעלה למטה עשרה טפחים כך מלמעלה למעלה עשרה טפחים.** ונחלקו הראשונים אם הלכה כרבנן או כרבי יוסי, והשו"ע פוסק כרבנן.

עוד איתא במתני' (י"ז.) **הרחיק את הסיכוך מן הדפנות** (לא בגובה אלא במשכה של סוכה) **שלשה טפחים פסולה** (דאורי פוסל בשלשה אפילו מן הצד).

פסקי ההלכה

דפנות בגובה שבעה ומשהו שהעמידם בפחות מג' טפחים לקרקע כשרה, דהוי כלבוד ויש כאן גובה י' טפחים, ואפילו אם הסכך גבוה הרבה כשרה, ובלבד שהסכך יהיה מכוון כנגד הדפנות ממש או בתוך ג' טפחים למקום שמעל הדפנות, (שאם יש שם ג' טפחים פסולה אף אם הדפנות מגיעות עד למעלה).

אם הסכך נמצא בגובה י' טפחים ועשה מחיצה בגובה ד' טפחים ושני משהויין והעמידה באמצע כשרה, דאמרינן לבד למעלה ולמטה. ואם הדפנות מרוחקות ג' טפחים מהקרקע, פסולה אף אם הדפנות גבוהות י' טפחים או יותר, דכל מחיצה שהגדיים יכולים לבקוע תחתיה אינה נחשבת מחיצה כלל.

סעיף י'

שימוש באילן לדפנות הסוכה

איתא במתני' (כ"ד:) **העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות לה כשרה. ובגמרא אמר רב אחא בר יעקב כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה. תנן העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות לה כשרה, והא קא אזיל ואתי, הכא במאי עסקינן בקשין (-אילנות זקנים ועבים), והא איכא נופו (שהוא הולך ובא, ולפעמים גם הנוף הוא חלק מהדופן), דעביד ליה (-אורג את הנוף) בהוצא ודפנא (שלא תנידנו הרוח). אי הכי מאי למימרא, מהו דתימא נגזור דילמא אתי לאשתמושי באילן (להניח שם כליו), קמ"ל.**

פסק ההלכה- העושה סוכתו בין האילנות והאילנות משמשים כדפנות, אם האילנות חזקים או שקשר אותם ואינם נדים תמיד ברוח, ומילא תבן וקש בין הענפים כדי שלא תניד אותם הרוח וקשר אותם, הרי זו כשרה. ואם הרוח מנידה אותם לכאן ולכאן פסולה אע"פ שהרוח לא יכולה להפיל אותם לגמרי, ואע"פ שהסוכה בתוך בית שאין שם רוח כלל. ואם י' טפחים מהמחיצה אינו מן הענפים א"צ למלא בין הענפים. ואם רוב הדופן אילן חזק משמע קצת בתוס' שכשרה, דעל ידי זה אינה מתנוודדת ברוח. ואם סמך את הסוכה ע"ג האילנות אין עולים לסוכה זו ביו"ט, כמו שנתבאר בסימן תרכ"ח.

מחיצות מסדינים- אין נכון לעשות כל המחיצות מיריעות של פשתן בלי קנים, אע"פ שקשרם היטב, דלפעמים זה מתנתק ואינו יודע, והוי מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה. ודעת הט"ז שאחת מג' המחיצות של הכשר הסוכה אפשר לעשות מיריעות, אבל מכמה אחרונים משמע דלא כדבריו, אבל מחיצה רביעית לכו"ע אפשר לעשות מיריעות. והרוצה לעשות מחיצות מסדינים, טוב שיחבר

למחיצות קנים כל פחות מג' טפחים, שאז זה כשר מכח הקנים אע"פ שהסדינים מתנענעים. ואף אם עושה את הקנים רק בג' מחיצות כשר, ודלא כהמ"א.

סעיף י"א

מחיצה מבעלי חיים

איתא בגמרא (כ"ג.) **תניא עשאה לבהמה דופן לסוכה, רבי מאיר פוסל, ורבי יהודה מכשיר.** והלכה כרבי יהודה.

פסק ההלכה - עושים מחיצה מבעלי חיים, ובלבד שקשר אותה כדי שלא תוכל לברוח (והשעה"צ מסתפק אם זה עצה בעלמא וגם אם לא קשר הסוכה כשרה כשהבהמה שם, או שזה תקנת חכמים כדי שלא יבוא לידי ביטול מצות סוכה, ובגמ"א משמע שזה תקנת חכמים), וכן צריך למתוח אותה למעלה בחבלים או שתהיה גבוהה כ"כ באופן שגם אם תרביץ או תמותות ותיפול תהיה גבוה י' טפחים. ואם יש חלל בין רגליה גבוה מג' טפחים, צריך לגדור שם. ואין להעמיד בהמה ביו"ט שתהיה דופן שלישית לסוכה, אפילו אם יקשרנה ע"י עניבה.

סעיף י"ב

מחיצה מבני אדם

איתא בגמרא (עירובין מ"ג: - מ"ד:) **נחמיה בריה דרב חנילאי משכתיא שמעתא ונפק חוץ לתחום. אמר ליה רב חסדא לרב נחמן נחמיה תלמידך שרוי בצער. אמר לו עשה לו מחיצה של בני אדם ויכנס. וכו'.** **איתיביה רב נחמן בר יצחק לרבא, נפל דופנה (של סוכה) לא יעמיד בה אדם בהמה וכלים. וכו'.** **אמר ליה את אמרת לי מהא ואנא אמינא לך מהא, עושה אדם את חבירו דופן כדי שיאכל וישתה וישן** (-עיקר מוצתה של סוכה בשלשה דברים הללו), ומשני **כאן לדעת** (שהעומד יודע שהעמידוהו לשם מחיצה) **כאן שלא מדעת.**

פסק ההלכה - יכול להעמיד את חבירו שיהיה דופן לסוכה, ומשמע שאם נתרצה לעמוד שם אף אם אינו יודע למה חבירו העמידו שם אין חוששים שילך, אבל על נכרי ודאי אין לסמוך. ואם מעמיד את חבירו ביום טוב, צריך שחבירו לא ידע שהוא עומד שם בשביל מחיצה (משא"כ בחול מותר אפי' אם יודע), ואם מעמידו בדופן הרביעית מותר גם ביו"ט, ולא חשיב בנין ביו"ט כיון שגם בלעדיו הסוכה כשרה, וזה בכלל תוספת על אהל עראי דשרי, ולכן מותר גם לעשות ביו"ט את הדופן הרביעית ע"י כלים, אבל לדופן השלישית אסור.

סעיף י"ג

סמיכת הסוכה במיטה או באילן או בדבר המקבל טומאה

איתא במתני' (כ"א:) **הסומך סוכתו בכרעי המיטה כשרה, רבי יהודה אומר אם אינה יכולה לעמוד בפני עצמה פסולה.** **ובגמרא מאי טעמא דרבי יהודה, פליגי בה רבי זירא ורבי אבא בר ממל, חד אמר מפני שאין לה קבע** (עיי' לקמן ביאורי הראשונים), **וחד אמר מפני שמעמידה בדבר המקבל טומאה** (שאף שהפסול של מקבל טומאה נאמר לגבי הסכך, כיון שעיקרו של סכך אלו המעמידין, הוי כאילו

סיכך בדבר המקבל טומאה). **וכו'.** **אמר אביי לא שנו אלא סמך, אבל סיכך על גבי המיטה** (והעמיד את הסכך ע"ג יתידות) **כשרה** (אע"פ שאין מכרעי המיטה לסכך י' טפחים, כיון שאם יוציא את המיטה יש כאן אויר עשרה), **מאי טעמא למאן דאמר לפי שאין לה קבע הרי יש לה קבע, למאן דאמר מפני שמעמידה בדבר המקבל טומאה הרי אין מעמידה בדבר המקבל טומאה.**

דעות הראשונים

ביאור הטעם שאין לה קבע - רש"י מבאר שאין לה קבע היינו שהסוכה מיטלטלת על ידי המיטה, ורבי יהודה לטעמיה דאמר סוכה דירת קבע בעינן. והקשו התוספות והרא"ש שבסוכה ע"ג בהמה (כ"ג.) פוסל רבי יהודה משום דכתיב "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים", דבעינן סוכה הראויה לשבעה, וביו"ט אסור לעלות ע"ג בהמה, ואין הפסול משום שהיא מיטלטלת. והביאו שבירושלמי משמע דטעמא דאין לה קבע לפי שאין עשרה טפחים מהמיטה עד הגג, ומה שאם היא יכולה לעמוד בפני עצמה, כגון שסמכה ע"ג יתדות, כשרה, התם כיון שאם יוציא את המיטה (שהרי היא לא מחוברת לסוכה) יש שם עשרה, אין הסוכה נפסלת בגלל שהכניס בה מיטה ומיעט אוירה, כמו שמבואר בגמרא (ג:) שכרים וכסתות אינם ממעטים משיעור הסוכה.

וכתב הבית יוסף שאם סמך את הסכך ע"ג יתדות שאינם מחוברות למיטה, הסוכה כשרה אף היכא שכרעי המיטה הם דפנות הסוכה, ואף שאם נוציא את המיטה לא יהיה לסוכה דפנות, אין זה פוסל, דהפסול נאמר בסכך שצריך שיהיה מתחתיו י' טפחים, וכיון שאינו מחובר למיטה יש כאן עשרה, ובדפנות לא נאמר פסול אם הם מחוברות למיטה.

וכתב הרא"ש שנראה דטעם קבע עיקר, ואין ידוע למה רבנן מכשירים היכא דסמך על כרעי המיטה ואין מכרעי המיטה עד הגג עשרה, דדירה סרוחה היא, ולכן נראה שרבי יהודה בא לבאר דברי ת"ק ואין כאן מחלוקת. ונמצא לפי הרא"ש שאם יש עשרה טפחים מן המיטה לגג כשר אע"פ שסמך את הסכך על כרעי המיטה, ואם הסכך ע"ג יתדות ולא על המיטה כשר אע"פ שאין בין המיטה לסכך י' טפחים. וכ"כ הטור. ומבואר מדברי הטור שמדובר שהחבלים או הקרשים של המיטה מחוברים לדפני הסוכה, ונמצא שמחיצות הסוכה הם ממש רגלי המיטה, ונראה שפירש כך מדקתני הסומך סוכתו בכרעי המיטה, ולא קתני הסומך סוכתו על גבי המיטה. אך נראה דהוא הדין אם נעץ קונדיסין על גבי רגלי המיטה או על המיטה עצמה, וחדא מינייהו נקט.

והר"ן כתב שנראה לפרש כפירוש הראב"ד דמייירי שלא קבע הסוכה על המיטה, אלא סמכה עליה, ואם המיטה זזה הסוכה נופלת, ואין לה קבע הכונה שהמיטה עומדת לינטל ואז הסוכה תיפול, כיון שאינה אלא סמוכה. ומאן דאמר מפני שמעמידה בדבר המקבל טומאה סובר שאף דתנן (י"ב.) וכולן כשרים לדפנות, הני מילי כשאין הסכך עומד עליהן, אבל להעמיד הסכך בדבר שאין מסככין בו אסור מדרבנן, שמא יאמרו זה עומד וזה מעמיד, כשם שראוי להעמיד כך מסככין בו. ואע"ג דתנן (כ"ב:) העושה סוכתו בראש האילן כשרה, ולא פליגי רבי יהודה אף שאילן פסול לסכך בו, שאני אילן דלא חזי לסכך, ולא שכיח שיסככו בו, ולכן בזה רבי יהודה לא גזר, דמסככי ביה ומשום הכי לא גזר רבי יהודה. אך הקשה הר"ן דשכיח לסכך באילן כדתנן (י"א.) הדלה עליה את הגפן.

והרמב"ן תירץ שהגמרא (כ"ב:) לא מדברת שסייך ע"ג האילן, אלא שקרקע הסוכה נתון ע"ג האילן, ונעץ ד' קונדיסין בקרקע הסוכה וסייך עליהם, שבזה אף שהמחבר סומך את המעמיד כשרה, דמעשה קרקע בעלמא קא עביד, וכן כשהעמיד את היתדות של הסכך ע"ג מיטה אין פסול של מעמיד בדבר המקבל טומאה, ורק כשסייך ע"ג המיטה ממש פסולה, ובירושלמי מבואר שאם היתדות מונחות ע"ג המיטה צריך שחלל הסוכה יהיה עשרה מגב המיטה ועד הסכך.

ולענין הלכה כיון שמהרי"ף משמע שהלכה כרבי יהודה, ולא משמע כרש"י דרבי יהודה אזיל לטעמיה דאמר סוכה דירת קבע בעינן, לכן הלכה כרבי יהודה שכשם שאין מסככים בדבר המקבל טומאה כך אין מעמידים בו את הסכך משום גזירה. ומה שנהגו להניח את הסכך ע"ג כותל שאינו כשר לסייך, זה מותר מפני שלא שכיח לסכך בו. אבל הרז"ה פוסק כחכמים. ובתרומו' הדשן כתב דאין קפידא אם מעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה, שהרי כתב הרא"ש דטעמא דקבע עיקר, ולא טעמא דמעמידה בדבר המקבל טומאה. וכתב הבית יוסף שגם מהרי"ף מבואר דטעמא דמקבל טומאה לאו עיקר הוא, שהרי לא הביאו בפסקיו למרות שיש בזה נ"מ גדולה שאם נעץ ארבעה שפודים של ברזל וסייך עליהם פסול למ"ד זה, ובהכרח דס"ל שלהלכה אין פסול אם העמיד את הסכך בדבר המקבל טומאה.

פסקי ההלכה

הסומך סוכתו על כרעי המיטה והיינו שהמיטה מוקפת קרשים שעומדים על הקרקע ועולים מעל המיטה. (וקרשי קרקעית המיטה מחוברים לקרשים העומדים), ונתן את הסכך על אותם קרשים, אם הקרשים גבוהים י' טפחים מעל המיטה כשרה, (ואף שהוא מעמיד את הסכך על גבי מיטה שהיא מקבלת טומאה, פסול מקבל טומאה נאמר רק על הסכך, ומ"מ לכתחילה נכון להזהר בזה, כי יש פוסקים המחמירים בזה), ואם אין הקרשים גבוהים י' טפחים מעל המיטה פסולה, כיון שקרקעית המיטה נחשבת כקרקעית הסוכה (מפני שהיא מחוברת לדפנות).

ואם סמך את הסכך ע"ג עמודים נפרדים שתקועים בארץ, אע"פ שקרשי המיטה משמשים לדפנות כשרה, כל שהסכך גבוה י' טפחים מהקרקע אע"פ שאינו גבוה מהמיטה י"ט, דאין הסוכה נפסלת בשביל שהכניס בה מיטה ומיעט אוירה, כל זמן שאם מוציא את המיטה הסכך נשאר במקומו.

סימן תרל"א

שיעור הסייך

סוכה שחמתה מרובה מצילתה פסולה, ולהלן יבואר מה השיעור שבו הסוכה כשרה, ומה הדין בסייך עבה מאוד, או כאשר הסכך אינו בקו אחד אלא חלק מהסכך גבוה יותר משאר הסכך, ועוד מדיני הסכך.

סעיף א'

מתי נחשבת הסוכה צילתה מרובה מחמתה

איתא במתני' (כ"ב) **תנן סוכה המדובללת ושצלתה מרובה מחמתה כשרה. ודייק בגמרא הא כי הדדי פסולה, והתנן**

באיך פרקין (ב). ושחמתה מרובה מצילתה פסולה, הא כי הדדי כשרה. לא קשיא כאן מלמעלה כאן מלמטה.

דעות הראשונים

רש"י מבאר שאם מלמעלה והיינו במקום הסכך צילתה וחמתה שוים פסולה, מפני שבאופן זה על הארץ חמתה מרובה מצילתה, מפני שהחמה מתפשטת בריחוקה, אבל אם למטה על הארץ צילתה וחמתה שוים כשרה, דאז ודאי במקום הסכך צילתה מרובה מחמתה. וכן פירש הר"ף, וכן דעת הרמב"ם.

ושיטת ר"ת שאם כשמדד את הסכך ומצא שצילתה וחמתה שוים, כשרה, דהא קיימא לן פרוץ כעומד מותר, אבל אם כשהוא מסתכל מלמטה ומעיין כלפי מעלה נראה שצילתה וחמתה שוים, פסולה, לפי שהאוויר שהוא רחב נראה בעיניו קטן יותר, כיון שהוא רחוק ממנו. (והרא"ש כתב שאף דקיימא לן פרוץ כעומד מותר, והכי נמי גבי סכך כשר ופסול אם הם שוים כשר, בסכך ואויר ניתנה ההלכה שיהיה הצל מרובה, וכן מצינו שבדפנות מועיל לתת קנה כל פחות מג' טפחים וזה מועיל מדין לבד אע"פ שהפרוץ מרובה, ולסכך זה לא מועיל כיון שהחמה מרובה). וכתב הר"ן שלפי ר"ת צ"ל שדווקא האויר נראה צר במרחק, מפני שאין כח הראות נתפס בו, אבל הסכך אינו נראה צר יותר במרחק. עוד כתב הר"ן שלפי ר"ת אם הסוכה גבוהה מאוד אע"פ שמלמטה נראה לו שצילתה מרובה, באמת למעלה חמתה מרובה מצילתה. והר"ן מסיק שהעיקר כפירוש רש"י והר"ף.

ובעל העיטור כתב בשם רבותיו שאם יש בין קנה לקנה כמלא קנה למעלה, כשרה, מפני שבאופן זה למטה צילתה מרובה מחמתה, שהחמה מצטמצמת למטה, ואם למטה הם שוים פסולה, מפני שבאופן זה למעלה חמתה מרובה מצילתה.

פסק ההלכה - סוכה שחמתה וצילתה שוים במקום הסכך פסולה, מפני שהחמה מתפשטת כשהיא מתרחקת מהסכך, ונמצא שבקרקעית הסוכה חמתה מרובה מצילתה, והמיעוט בטל ברוב והוי כאילו לא סייך כלל. אבל אם חמתה וצילתה שוים בקרקעית הסוכה כשרה, דידוע שהסכך מרובה מהאויר. ודעת בעל העיטור להיפך, (שאם למעלה הם שוים כשרה, ואם למטה הם שוים פסולה).

סעיף ב'

איתא בגמרא (י"ט). **פסל היוצא מן הסוכה נידון כסוכה. מאי פסל היוצא מן הסוכה, וכו', רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן לא נצרכה אלא לסוכה שרובה צילתה מרובה מחמתה ומיעוטתה חמתה מרובה מצילתה, מהו דתימא תיפסל בהך פורתא, קמ"ל.**

וביאר הראשונים שמדובר באופן שאם נצרף את הצל והחמה של כל הסוכה יחד, צילתה מרובה מחמתה, וקמ"ל שדנים את כל הסוכה יחד ולא כל מקום בפני עצמו. אמנם כתב הר"ן שאפשר שדין זה הוא דווקא בסוכה שאינה אלא שבעה על שבעה, אבל בסוכה גדולה הרבה שיש בה שבעה טפחים או יותר ששם חמתה מרובה צ"ע אם כשר. וכבר נתבאר בסימן תר"ל שאם הסוכה מסוככת כהלכתה, אע"פ שמהדפנות נכנסת לה חמה הרבה עד שנמצאת חמתה מרובה מצילתה, כשרה.

פסק ההלכה – סוכה שחלק ממנה חממה מרובה מצילתה וחלק אחר צילתה מרובה מחממה, ואם נחשב את כל הסוכה יחד תהיה צילתה מרובה מחממה, לדעת השו"ע כשרוב הסוכה צילתה מרובה ומיעוט הסוכה חממה מרובה, כשרה, ומותר לשבת גם תחת החלק שחממו מרובה. (אבל אם רוב הסוכה חממה מרובה מצילתה פסולה אע"פ שבסך הכל צילתה מרובה). והרמ"א כתב שיש מחמירים שאם הסוכה גדולה ויש בה מקום ז' טפחים על ז' טפחים שחממו מרובה, אין לישב באותו חלק, אבל שאר הסוכה כשרה כיון שיש בה הכשר סוכה, ואפשר שאם החלק שחממו מרובה הוא לאורך דופן שלימה ובלי דופן זו יש רק ב' דפנות בסוכה, צ"ע על כל הסוכה.

סעיף ג'

עד כמה הסיכוך יכול להיות עבה-

איתא במתני' (כ"ב) **המעובה כמין בית, אף על פי שאין הכוכבים נראין מתוכה, כשרה**. ותנא בברייתא **אין כוכבי חמה** (זההרורי חמה) **נראין מתוכה, בית שמאי פוסלין, ובית הלל מכשירין**. והרא"ש מביא מהירושלמי הדא אמרה צריכין הכוכבים להיות נראין מתוכה, רבי לוי אמר בכוכבי חמה שנו. והיינו שגם מה שב"ה מכשירים זה רק בדיעבד, אבל לכתחילה צריך שיהיו הכוכבים נראים מתוכה. וכ"כ הר"ן. ומשמע מדברי הר"ן שדווקא כוכבי חמה צריך לכתחילה שיהיו נראים מתוכה, אבל כוכבי לילה אין צריך שיראו מתוכה, אבל הטור כתב שצריך שיראו מתוכה גם כוכבי לילה וגם ניצוצי השמש. והרמב"ם כתב "דרך הסיכוך להיות קל כדי שיראו ממנו הכוכבים הגדולים הנראים ביום שהוא זמן החמה".

שיטת ר"ת שאם עשאה עבה מאד שאין המטר יכול לרדת בה פסולה, והביאוהו ההגהות מיימוני והמרדכי והרא"ש, וכתב המרדכי שמרש"י משמע שהיא כשרה.

פסקי ההלכה

לדעת השו"ע יש לעשות את הסיכוך באופן שיראו ממנו את הכוכבים הגדולים (הנראים ביום לפני השקיעה), ואם היה הסכך מעובה כמין בית, אע"פ שאין רואים מתוכה לא כוכבים גדולים ולא כוכבים קטנים ואפילו אין ניצוצי השמש נראים מתוכה כשרה. והאחרונים כתבו שלכתחילה צריך שאפילו בלילה יראו מתוכה גם כוכבי הלילה.

וי"א שמוותר לסכך בסכך עבה אע"פ שבליילה אינו רואה כוכבים, כיון שביום יש חורים וסדקים בכמה מקומות, והמיקל כדעה זו לא הפסיד, ובפרט כשיש לחוש שאם יעשה את הסכך דק יותר יכנס משם רוח וקור ויצטער מזה. וכתב הפמ"ג שאפשר שמספיק שרואים כוכבים רק במקום אחד בסוכה.

אם הסכך מעובה הרבה מאד עד שאין הגשם יכול לרדת לתוכה אפילו כשיורדים גשמים מרובים, יש להחמיר ולפסול משום גזירת בית, (ובזה כל שיש ד' טפחים יחד חשיב סכך פסול, ומ"מ אם נטל אח"כ מקצת עובי הסכך מעליו, א"צ לנענע את הנשאר, אפילו אם הניחו בבת אחת), ומ"מ בדיעבד כאשר א"א ליטול חלק מהסכך מאיזה סיבה, יש לסמוך על המכשירים.

סעיף ד'

סיכוך דק מאד שיש בו הרבה אויר, אם אין ג' טפחים אויר במקום אחד ובין הכל צילתה מרובה מחממה כשרה.

סעיף ה'

איתא במתני' (כ"ב) **סוכה המדובללת וצילתה מרובה מחממה כשרה. ובגמרא מאי מדובללת, אמר רב סוכה ענייה** (שיש בסכך רק מעט קנים ויש בו הרבה אויר אבל אין ג' טפחים אויר במקום אחד), **ושמואל אמר קנה עולה וקנה יורד** (שהקנים של הסכך אינם באותו גובה). **רב תני חדא, ושמואל תני תרתי. רב תני חדא, סוכה מדובללת שצילתה מרובה מחממה כשרה, ושמואל תני תרתי, מאי מדובללת מבולבלת, ותרתי קתני, סוכה מבולבלת כשרה, וצילתה מרובה מחממה** (והיינו סוכה ענייה) **כשרה. אמר אביי לא שנו אלא שאין בין זה לזה שלשה טפחים** (דכל פחות משלשה חדא היא), **אבל יש בין זה לזה שלשה טפחים פסולה. אמר רבא אפילו יש בין זה לזה שלשה טפחים נמי לא אמרן אלא שאין בגגו** (בקנה שלמעלה, רוחב) **טפח, אבל יש בגגו טפח** (שיש עליו **שם אהל**) **כשרה, דאמרין חבוט רמי** (-השפל והשלך אותו על האויר שתחתיו, והיינו בגובה שלשה מהסכך, דבפחות משלשה א"צ להגיע לחבוט רמי, דהרי הוא כמושכב עליו).

דעות הראשונים

כמו מי ההלכה – כתב הרא"ש שנראה שהלכה כשמואל, מדשקלו וטרו אביי ורבא אליביה, ואפשר שגם רב לא חולק על הדין של שמואל, ונחלקו רק בביאור המשנה. וכן הרמב"ם ובעל העיטור והר"ן פסקו כשמואל. ומהרי"ף משמע דס"ל שאין הלכה כשמואל.

וכתב הר"ן שמוכח בגמרא שבשביל לומר חבוט רמי, מלבד שצריך שיהיה בעליון טפח, צריך גם שיהיה באויר שלמטה טפח, וכן משמע מהרמב"ם.

האם מכשירים גם באופן שחממה מרובה מצילתה – כתב הר"ן שלפי רש"י כשר ע"י חבוט רמי אע"פ שעכשיו חממה מרובה מצילתה, כיון שאם הסכך שלמעלה היה למטה היתה צילתה מרובה מחממה. ויש חולקים וסוברים שכשר רק באופן שגם עכשיו צילתה מרובה מחממה, והחידוש הוא שאין ריחוק הקנים פוסל משום שני סככים. והתוס' כתבו שמשמע מרש"י שאביי פוסל כשיש ביניהם ג' טפחים מטעם חממה מרובה מצילתה, וזה לא יתכן, שהרי כשהחמה בראש כל אדם תהיה הסוכה צילתה מרובה מחממה, ואין לפסול מפני חמה הבאה באלכסון ועושה אותה חממה מרובה מצילתה, אלא ודאי שהפסול הוא מטעם שאין הסכך מצטרף כשהוא רחוק מג' טפחים, אבל בפחות משלשה מצטרף מדין לבד.

פסק ההלכה – סכך שמקצתו למטה ומקצתו למעלה (-מדובלל), אם אין ביניהם ג' טפחים כשר, אע"פ שכשהחמה מאירה באלכסון חממה מרובה מצילתה, (כיון שכשהחמה באמצע הרקיע צילתה מרובה מחממה), וכן אם יש ביניהם ג' טפחים אבל יש בכל קנה וקנה מהסכך שלמעלה רוחב טפח או יותר ומתחת יש חלל ברוחב טפח שמכוון כנגד הקנה העליון כך דקדק לכתוב הרמ"א, דס"ל שאף אם העליון יותר מטפח

די בחלל טפח, ומהשו"ע משמע שצריך שהחלל יהיה ברוחב הסכך העליון, רואים כאילו הסכך שלמעלה נמצא למטה ונסתם החלל, וכשר אע"פ שכשהחמה מאירה באלכסון חמתה מרובה מצילתה וכו"ל.

עוד מדיני הסיכוך

סעיפים ו' ז'

איתא בגמרא (ט"ז). **תנא פסל היוצא מן הסוכה נידון כסוכה. מאי פסל היוצא מן הסוכה, אמר עולא קנים היוצאים לאחורי סוכה. והא בעינן שלש דפנות, בדאיכא. והא בעינן הכשר סוכה, בדאיכא. והא בעינן צילתה מרובה מחמתה, בדאיכא. אי הכי מאי למימרא, מהו דתימא הואיל ולגוואי עבידי ולבראי לא עבידי, אימא לא, קמ"ל. רבה ורב יוסף אמרי תרווייהו, הכא בקנים היוצאים לפנים מן הסוכה, ומשכא ואזלא חדא דופן בהדייהו, מהו דתימא הא לית בה הכשר סוכה, קמ"ל.**

פסקי ההלכה

סכך הבולט מאחורי הסוכה, אם יש באותו מקום שיעור סוכה של ז' על ז' טפחים וצילתה מרובה מחמתה וג' דפנות, כשר אע"פ שניכר שהדופן האמצעי נעשה עבור החלק הפנימי של הסוכה ולא עבור החלק החיצוני (כגון שראה שמספיקה לו סוכה קטנה יותר ולכן הכניס את הדופן האמצעי יותר בפנים), והסכימו האחרונים שזה כשר אפילו אם המחיצה הזו מועילה רק מדין לבד.

סכך הבולט לצד הפרוץ ודופן אחת ממשיכה לשם, מקום זה כשר אע"פ שהדופן שכנגדה היא יותר מז' טפחים, ולא אמרינן שגילה דעתו בזה שכוונתו לעשות סוכה רק בחלק שבין שני הדפנות, (דאם דופן אחת היא רק ז' טפחים פשיטא שכל מה שכנגד הדופן השניה כשר, דזה הכשר סוכה לכתחילה).

סעיף ח'

סיכך בסכך כשר ופסול יחד

איתא במתני' (ט"ו). **המקרה את סוכתו בשפודין או בארוכות המטה אם יש ריוח ביניהם כמותן כשרה. ובגמרא לימא תיהוי תיובתא דרב הונא בריה דרב יהושע, דאיתמר (עירובין ט"ו): פרוץ כעומד, רב פפא אמר מותר, ורב הונא בריה דרב יהושע אמר אסור. אמר לך רב הונא בריה דרב יהושע מאי כמותן בנכנס ויוצא (שהסכך הכשר שהוא רחב כמו השפודין יכול להכנס ולצאת מהרווח שביניהם, דהסכך הכשר מרובה מהשפודין). והא אפשר לצמצם (עיין לקמן גירסה אחרת בגמרא), אמר רבי אמי במעדיף. רבא אמר אפילו חימא בשאין מעדיף, אם היו נחונים שתי נותנים ערב ערב ונותנים שתי.**

וכתב הרא"ש שהרי"ף לא הביא דין זה, אלא הביא את המשנה בלבד, כיון שהגמרא (עירובין ט"ז): פוסקת כרב פפא דפרוץ כעומד מותר, וא"כ מספיק שהרווח ביניהם יהיו בדיוק כמותם. והנה דברים אלו הם לגירסת רש"י שגורס והא אפשר לצמצם, ושאלת הגמרא היא לרב

הונא דס"ל דפרוץ כעומד אסור. אך קשה למה הגמרא מקשה למ"ד שלא נפסקה הלכה כמותו. ולכן סובר הרא"ש כגירסת ר"ח ור"ת ששאלת הגמרא היא והא אי אפשר לצמצם, והיינו שאין דרך אדם לצמצם ולמלא את כל החלל, אלא נשאר מעט אויר, ולפ"ז השאלה היא גם לרב פפא שפרוץ כעומד מותר, ותירוץ הגמרא הוא לכו"ע, ונמצא שגם להלכה המשנה מדברת במעדיף או בשתי וערב. וכן דעת הטור.

ביאור שיטת הרמב"ם - הרמב"ם פסק שאם הסכך הפסול והכשר שוים הסוכה פסולה. והקשה המגיד משנה שהרי להלכה פרוץ כעומד מותר, ודחק ליישב דברי הרמב"ם. וכתב הבית יוסף שאין צורך לדחוק דברי הרמב"ם, ד"ל שהרמב"ם גורס כר"ת, ולר"ת הרי לכו"ע צריך שהסכך יהיה יותר מהשפודים, וצ"ל שגם לתירוצו של רבא שאם השפודים הם שתי נותן את הסכך ערב, ואם השפודים הם ערב נותן את הסכך שתי, מיירי שהסכך יותר מהשפודים, וכמ"ש רש"י שאם אינו נותן ראש הקנים על השפודים הרי הם נופלים לארץ, ובהכרח מיירי שהסכך הכשר הוא יותר מהשפודים, שאף שפרוץ כעומד מותר, א"א לצמצם למלא את כל הרווח, והוי פרוץ מרובה על העומד אא"כ הסכך הכשר הוא יותר מהשפודים. ומה שכתב הרמב"ם שסכך שיש בו חלונות כשיעור הסכך הסוכה פסולה (אע"פ שלהלכה פרוץ כעומד מותר, ואין לומר שהרמב"ם מחלק בין סכך פסול לאויר, כמו שמחלק הר"ן, שהרי הרמב"ם כתב שסכך פסול כפרוץ הוא נחשב), גם זה מטעם שא"א לצמצם למלא את כל מקום הסכך, וממילא כשנצרף את החורים הקטנים שיש בסכך לחלונות הוי ליה פרוץ מרובה על העומד. ולפ"ז מה שהגמרא אומרת שטעם הפסול בצילתה כחמתה הוא מפני שלמטה חמתה מרובה, כוונת הגמרא מפני שגם מהסכך הכשר עצמו נכנסה מעט חמה, שהרי אינו מעובה כמין בית.

פסק ההלכה - סיכך בשפודים הפסולים לסיכוך (כגון שהם של ברזל שהם פסולים לכו"ע), אבל אין בהם כדי לפסול את הסוכה, (והיינו שאין שם שפוד ברוחב ד' טפחים וגם אין כמה שפודים מונחים באופן שביחד הם ד' טפחים), אם רוחב הרווח שבין השפודים שוה לרוחב השפודים, ונתן שם סכך כשר, פסול, מפני שא"א לצמצם ולמלא את כל החלל בסכך כשר (דאם היה אפשר היה כשר, דקיימא לן פרוץ כעומד מותר), ונמצא שהסכך הפסול מרובה על הסכך הכשר, אבל אם הסכך הכשר רחב יותר מהשפודים, או שהשפודים נתונים שתי והסכך הכשר ערב או איפכא, והיינו שדחק את הסכך הכשר בין השפודים, כשר, מפני שאז מתמלא כל האויר בסכך כשר, וא"צ להניח את הסכך ע"ג השפודים, מפני שא"צ שיהיה הרוב סכך כשר, ובמחצה סגי. וכל זה בסוכה גדולה, אבל בסוכה ז' על ז' טפחים צריך שלא יהיה מהשפודים ג' טפחים במקום אחד, דבסוכה קטנה סכך פסול פוסל בג' טפחים.

סעיף ט'

סיכוך בקרשי תקרה שאין עליהם מעזיבה

איתא במתני' (ט"ו). **תקרה שאין עליה מעזיבה, רבי יהודה אומר משום בית שמאי מפקפק ונוטל אחת מבנתיים, ובית הלל אומרים מפקפק או נוטל אחת מבנתיים. רבי מאיר אומר נוטל**

אחת מבנותיי ואינו מפקפק. וידוע (עירובין מ"ו:) דהלכה כרבי יהודה ואליבא דבית הלל. ואיתא בגמרא **הניחא לרב דאמר** (לגבי המחלוקת אם מסככים בנסרים, שלר"י מסככים בהם ורבי מאיר אוסר) **בשיש בהן ארבעה, דרבי מאיר אית ליה גזירת תקרה ורבי יהודה לית ליה גזירת תקרה, אלא לשמואל דאמר בשאין בהן ארבעה מחלוקת אבל יש בהן ארבעה דברי הכל פסולה, סיפא במאי פליגי** (דודאי סתם תקרה היא מנסרים שיש בהם ארבעה). **בביטולי תקרה קא מיפלגי, מר סבר בטלה בהכי, ומר סבר בהכי לא בטלה.**

ופירש רש"י דבסתם נסרים שלא הונחו לשם תקרה והוא בא לסכך בהם לשם סוכה פוסל רבי יהודה שמא יבוא וישב תחת תקרת ביתו ויאמר מה לי זה מה לי תקרה חדשה, אבל כאן שקורות אלו הם תקרה, והוא עושה מעשה לעשותם לשם סוכה, זה מוכיח שהוא יודע שיש בזה פסול של תעשה ולא מן העשוי, ובה נחלקו רבי יהודה ורבי מאיר אם שייך בזה גזירת תקרה, ורבי יהודה סבר שלפי בית הלל מספיק פקפוק שזה מראה שהוא בקי בתעשה ולא מן העשוי, ולב"ש גוזרים גם בזה.

והרי"ף כתב שהטעם של בית הלל הוא שהפסול הוא משום תעשה ולא מן העשוי, וממילא אין הבדל אם מפקפק או נוטל אחת מבינותיי. והקשה הר"ז שטעם זה נכון אליבא דרב, ואנן קיימא לן כשמואל, ולשמואל נחלקו בביטולי תקרה, משום דסתם תקרה מקורה בנסרים שיש בהם ארבעה. והרמב"ן תירץ שהרי"ף סובר שביטול תקרה היינו משום תעשה ולא מן העשוי, דכל זמן שלא ביטל התקרה הרי הוא כאילו דר בבית ויש כאן משום תעשה ולא מן העשוי, והמחלוקת היא מה עושים כדי שלא יהיה כאן פסול זה, אבל גזירת תקרה לא שייכת כאן, שכיון שהוא מחזר לבטלה זה מראה שהוא בקי בתעשה ולא מן העשוי, ואין לחוש שיאכל תחת תקרת הבית. ונמצא שהמסכך מתחילה אסור לו לסכך בנסרים ארבעה, אבל בית מקורה ללא מעזיבה מפקפק את כולו, והיינו שמסיר את המסמרים שהיו קבועים בקורות, ואפילו ברחבים ארבעה, או נוטל אחת ומשאיר אחת ומניח סכך כשר במקום הקורות שהסיר. וכתב הרמב"ן שהרמב"ם כתב דבעינן שלא יהא בכל נסר אחד ארבעה טפחים, ודבריו תמוהים.

והר"ן כתב בדעת הרי"ף שמדובר בנסרים צרים שמותר לסכך בהם, אך כיון שהונחו שם בשביל תקרה ולא לסכך, שייך בזה גזירת תקרה מלבד פסול דאורייתא של תעשה ולא מן העשוי, וסוברים בית הלל שפקפוק או נטילת אחת מבינותיי מועילה לשני הפסולים, וב"ש סוברים שגזירת תקרה שייכת גם באופן זה. וכן יש לבאר בשיטת הרמב"ם.

פסקי ההלכה

קרשי התקרה שאין עליהם מעזיבה (-טיט ואבנים), וכ"ש אם היה מעזיבה וסילקה משם, והוא רוצה להכשיר את קרשי התקרה לסיכוך, די בזה שיסיר את כל המסמרים לשם סוכה (-פקפוק), והוי כאילו הניח את כל הקרשים לשם סוכה (כ"כ הרא"ש והטור, ורש"י והרמב"ם והרע"ב והאור זרוע כתבו שצריך לעקור את הקרשים ממקומם עם המסמרים, ומשמע שצריך לנענע את כל הקרשים), וכן אם נטל נסר

מבין כל שני נסרים (נוטל אחת מבינותיי) ונתן במקומו סכך כשר, הסוכה כשרה, והיינו כשיש באמצע הסוכה שני פסלים (-סכך כשר כשיעור ב' נסרים), ואין ביניהם לדופן ד' אמות, דאז הסכך הכשר בשיעור הכשר סוכה מכשיר את הסוכה מדיון דופן עקומה, אבל אם אין באמצע שני פסלים הרי קיימא לן שסכך פסול ד' טפחים פוסל באמצע הסוכה בד' טפחים. אכן הב"ח כתב שאם נותן סכך כשר בין הנסרים הוכשרו גם הנסרים לסיכוך.

וכתב השו"ע שזה מועיל אפילו אם הקרשים רחבים ד' טפחים, ואין כאן גזירת תקרה כיון שעשה מעשה להכשיר את התקרה לסיכוך ע"י הסרת המסמרים ונענוע, ונחלקו הפוסקים אם זה מועיל רק לענין פקפוק, או גם כשנוטל אחת מבינותיי, ואם נטל שני נסרים סמוכים כשר גם למחמירים כיון שיש בזה שיעור הכשר סוכה ויותר. וי"א שבפקפוק צריך שלא יהיה בנסרים ד' טפחים דס"ל שהנסרים נחשבים סכך פסול, ונחלקו האחרונים מה הדין לשיטה זו בנוטל אחת מבינותיי.

ואם הנסרים פחותים מד' טפחים ונטל אחת מבינותיי ונתן סכך כשר במקומו, מותר לכו"ע לשבת אפילו תחת הנסרים, אפילו אם הסוכה רחבה כמה אמות, אכן למבואר בסימן תרכ"ט שהיום אין נוהגים לסכך בנסרים אפילו פחותים מד' טפחים, יש להזהר בין לענין פקפוק בין לענין נוטל אחת מבינותיי, אם לא בשעת הדחק.

סעיף י'

סוכה שדפנותיה משופעות והסכך משמש גם לדופן

איתא במתני' (י"ט:): **העושה סוכתו כמין צריף** (-כוך של ציידים, שהדפנות משופעות והגג והקירו הם אחד), **או שסמכה לכותל** (-הטה קנים באלכסון על הכותל וראשם אחד על הארץ) **רבי אליעזר פוסל מפני שאין לה גג** (שאינו ניכר מה כותל ומה גג, דאהל משופע לאו שמיא אהל, אא"כ יש בו טפח וכדלהלן), **וחכמים מכשירין**. ומסקנת הגמרא שהלכה כמאן דפסל. ואמרינן בגמרא **תנא מודה רבי אליעזר שאם הגביה מן הקרקע טפח או שהפליגה מן הכותל טפח שהיא כשרה**.

דעות הראשונים

האם אותו טפח שהרחיק כשר גם כשהוא אויר - רש"י מבאר שאם הגביה מן הקרקע טפח זה מועיל גם בצריף וגם בסמכה לכותל, דאמרינן לבד בזקיפה ויש שם טפח זקוף שהוא שיעור אהל, וניכר שהסכך הוא גג, ואם הפליגה מן הכותל טפח זה מדבר רק על סמכה לכותל, שאם סמך את הסכך על יתדות במרחק טפח מהכותל כשרה, דע"י לבד יש באותו טפח גג ישר ולא משופע. ומבואר ברש"י שאותו טפח שהרחיק למעלה או למטה, מדובר גם כשהוא אויר, וכן משמע בירושלמי. אבל הרא"ש והר"ן מביאים ששיטת ר"י שמדובר שעשה בנין באותו טפח, וביאר הר"ן שאין אויר נחשב לגג. וכן נראה מדברי הרמב"ם.

מהו שיעור חלל הסוכה ואורך הסכך באלכסון - כתב הרא"ש שמדובר שיש בסוכה חלל שבעה על שבעה במקום שהוא גבוה עשרה, ואפשר שבכהאי גוונא גם המקום שאינו גבוה עשרה כשר, כדין פסל היוצא מן הסוכה. וכתב הר"ן שמדובר כגון שהסכך הוא ט"ז טפחים, שביחד עם הטפח הנוסף יש כאן י"ז טפחים, כדי שי' טפחים יהיו מחיצה וז' טפחים סכך, ואותם ז' טפחים הם מדבר

סימן תרל"ב

מתי סכך פסול או אויר פוסלים את הסוכה

המסכך חלק מסוכתו בסכך פסול, או שחלק מהסוכה אינו מסוכך כלל (-אויר), יש פעמים שכל הסוכה נפסלת, ויש פעמים שהסוכה כשרה מלבד אותו מקום, ויש פעמים שגם אותו מקום כשר, וזה תלוי בשיעור הסכך הפסול והאויר, והאם זה נמצא תוך ד' אמות לדפנות (בסכך פסול, שאומרים בזה דופן עקומה), ואם יש שיעור הכשר סוכה וג' דפנות במקום שיש בו סכך כשר, וכדלהלן.

סעיף א'

מתי סכך פסול פוסל את הסוכה

איתא בגמרא (י"ז): **אמר רבה אשנחתינהו לרבנן דבי רב דיתבי וקאמרי, אויר פוסל בשלשה, סכך פסול פוסל בארבעה**. ולהלן בגמרא (י"ז): **בסורא אמרי להא שמעתא בהאי לישנא. בנהרדעא מתנו אמר רב הונא אמר שמואל, סכך פסול באמצע פוסל בארבעה** (שזה מקום חשוב לחצוץ, ואין הדפנות של צד זה מועילות לצד זה, ונראה כשני סוכות), **מן הצד פוסל בארבע אמות** (דבפחות מזה אמרינן דופן עקומה, ובלבד שיהיה שיעור סוכה בחלק הכשר), **ורב אמר בין מן הצד בין באמצע בארבע אמות**.

דעות הראשונים

כמו מי ההלכה - הרי"ף פוסק כשמואל, דהא רבנן דבי רב ס"ל כוותיה. והר"ן מביא שיש חולקים ופוסקים כרב, וכן דעת בה"ג ובעל העיטור, וכן משמע מהירושלמי, והרמב"ן פוסק כהרי"ף משום שבכל מקום מזכירים דין דופן עקומה, ולפי רב שגם באמצע כשר עד ד"א א"צ לדין דופן עקומה, וכן פסקו הרמב"ם והרי"ד, וכן פסק השו"ע, והר"ן עצמו מסתפק כמו מי ההלכה.

וכתב הרי"ף שבסוכה של ז' טפחים סכך פסול פוסל בג' טפחים בין באמצע בין מן הצד. וביאר הר"ן שכיון שבג' טפחים לא אמרינן לבוד חסר בהכשר הסוכה.

פסקי ההלכה בזה יבוארו להלן.

דיני דופן עקומה

איתא במתני' (י"ז): **בית שנפחת וסיכך על גביו, אם יש בין הכותל ולסיכוך ארבע אמות פסולה**. והגמרא (ד.) מדייקת הא פחות מד' כשרה, דאמרינן דופן עקומה. וביאר רש"י שהמשנה מדברת שגג הבית נפחת באמצעו רחוק מן הדפנות לכל צד, וסיכך על הפחת באמצעו, ונמצא שתקרת הבית שהיא פסולה משום תעשה ולא מן העשוי מפסיקה בין הדפנות לסכך הכשר, ובד' אמות פסול משום שבזה לא נאמרה ההלכה למשה מסיני של דופן עקומה, אבל בפחות מד' אמות כשרה מהלכה למשה מסיני, וגדר ענין דופן עקומה הוא שרואים את תקרת הבית כאילו היא הדופן שנעקם למעלה, ואין כאן סכך פסול לפסול הסוכה, ולכן באויר ג' טפחים פסול, דאין כאן דופן כדי לומר דופן עקומה, (ואין הביאור שממשיכים את הדופן תחת הסכך הפסול עד הסכך הכשר, דא"כ אויר ג' בסכך לא היה פוסל. וכ"כ הר"ן שאם הכונה בדופן עקומה שממשיכים שהדופן התקרבה לסכך,

הכשר לסכך, שהרי אותו מקום משמש לסכך. והרא"ם כתב שמדברי התוס' מבואר שהשיפוע הנשאר צריך להיות יותר מז' טפחים, מפני שאלכסון של ז' טפחים אינו ז' טפחים בקו ישר, אבל מהרמב"ם שאוסר לישן בכילה בגובה עשרה אם יש לה גג טפח, ומשמע שהפסול הוא מצד סוכה תחת סוכה, מבואר שא"צ שיהיה בסוכה שבעה על שבעה בגובה עשרה, ומספיק שבחלל שבקרקע הסוכה יהיה שבעה על שבעה, וכן משמע שסבר המגיד משנה בדעת הרמב"ם (שכתב שי"א שצריך שהסכך יהיה באורך ט"ז טפחים שיחד עם הטפח יש מחיצה עשרה וסכך שבעה, וכתב המגיד משנה שיש לחוש לזה אף שאינו מחוור, ומבואר דס"ל שמסברא די שבקרקע יהיה חלל שבעה על שבעה), והרא"ם מקשה על דברים אלו. וכתב הבית יוסף שאין ראייה מכילה להכשר סוכה, דכילה פסולה משום דמחזי כסוכה בתוך סוכה, ואם יש לה גג טפח שהוא שיעור אהל לטומאה חוששים שיבואו להכשיר סוכה בתוך סוכה, אי נמי מפני שכל שיש לה גג טפח היא נחשבת אהל ואינה בטילה לגבי הסוכה, וכיון שהיא עשויה מדבר הפסול לסיכוך הוי כישן תחת סוכה פסולה, אבל בסוכה כמין צריך או שסמכה לכותל מודה הרמב"ם שצריך שיהיה בה שבעה על שבעה בגובה עשרה.

פסקי ההלכה

סוכה שדפנותיה משופעות וראשיהם נוגעים זה בזה (כמין צריף), או שהשעין את הדופן על הקיר (סמכה לכותל) ויש לה עוד דופן כדי שיהיו לסוכה ג' דפנות, וממילא אין לה גג, פסולה אפילו אם הדפנות עשויות מסכך כשר, דאין כאן לא דופן ולא גג. אבל אם היה לה גג אפילו טפח, או אפי' היה חלל טפח למעלה, (או שאין טפח למעלה ממש, אבל בתוך ג' טפחים סמוך לגגה יש רוחב טפח. מ"א), או שהדופן מתחילה טפח מעל הקרקע ואותו טפח הוא דופן או אפי' חלל, לשיטת השו"ע כשרה בין בכמין צריף בין בסמכה לכותל, דכל פחות משלשה כלבוד דמי והרי יש לה דפנות וגג, אמנם צריך באופנים הנ"ל שיהיה בסוכה חלל ז' על ז' טפחים בגובה י' טפחים, ומוודדים את ה' טפחים ביושר ולא באלכסון.

וכתב הרמ"א שי"א שהטפח לא יהיה אויר, אלא אם הטפח סמוך לארץ יעשה דופן טפח זקוף, ואם הטפח הוא למעלה יעשה סכך טפח שאינו משופע, וכן במה שהובא לעיל מהמ"א שאם יש טפח פחות מג' טפחים סמוך לגג לא מהני, וכתב הבה"ל שראוי לחוש לדעת הי"א.

עוד כתב הרמ"א שצריך שהדפנות שמעל גובה י' טפחים יהיו מדבר הכשר לסיכוך, שהרי הם הסכך, ואם כל הדפנות מדבר שמסככים בו, מותר לישן אפילו מתחת הדפנות.

כשיש פלוגתא דרבוותא אם הסוכה כשרה, אם המחלוקת היא בדאורייתא אזלינן לחומרא, ואם אין לו סוכה אחרת יאכל שם בלי ברכה, ואם המחלוקת היא בדרבנן, אם יש לו סוכה אחרת ראוי להחמיר ללכת לאכול שם, ואם אין לו סוכה אחרת יוצא בה ידי חובתו ומברך עליה, וצ"ע קצת.

דא"כ כ"ש שבאור יהיה כשר, והרי יותר קל לדופן להתקרב כשיש אויר מאשר כשיש סכך פסול),

וכתב הטור שדין דופן עקומה נאמר גם אם הדפנות הם בגובה י' טפחים ואינם מגיעות לסכך הפסול, וכתב הבית יוסף שכן משמע ברש"י, אבל דעת הר"ן שאם הדפנות לא מגיעות לסכך לא אומרים דופן עקומה.

עוד כתב הר"ן שכשאומרים דופן עקומה אף שהסוכה כשרה אותו מקום שתחת הסכך הפסול אין לאכול שם, וכתב הבית יוסף שמדובר דווקא כשהסכך הפסול הוא ד' טפחים, אבל בפחות מותר לאכול אף תחת הסכך הפסול, וכמש"כ הטור. ודעת הראב"ד שאף בג' טפחים אין ישנים תחתיו.

פסקי ההלכה

סכך פסול שנמצא באמצע הסוכה ויש בסוכה ז' על ז' טפחים של סכך כשר, אם הסכך הפסול רחב ד' טפחים והוא לכל אורך הסוכה, הסוכה פסולה (אם יש לה רק ג' דפנות) אפילו אם הסכך פסול רק מדרבנן, כיון שכל צד נחשב לסוכה בפני עצמה שאין לה אלא ב' דפנות, אבל בפחות מד' טפחים כשרה, ומותר לישן גם מתחת לסכך הפסול, וי"א שאף שהסוכה כשרה בפחות מד' טפחים, אין לישן תחת סכך פסול אלא בפחות מג' טפחים, ויש להחמיר בזה לכתחילה.

ואם בצד אחד יש ג' דפנות ושיעור סוכה ז' על ז' טפחים, אותו צד כשר אף שבאמצע יש סכך פסול בשיעור הפוסל, והצד השני פסול שהרי אין לו ג' דפנות.

ואם סוף הסכך הפסול אינו רחוק ד' אמות מהדופן שבצד השני, אותו צד כשר מטעם דופן עקומה, וגם החלק השני כשר אם יש בו הכשר סוכה, דלגבי אותו חלק לא אומרים דופן עקומה.

ואם הסכך הפסול נמצא בצידי הסוכה אינו פוסל אלא בד' אמות, דבפחות מכך אנו רואים כאילו הכותל נעקם והסכך הפסול הוא חלק מהכותל (דופן עקומה), ולכן בית שנפחת חלק מהגג שבאמצע הבית וסיכך במקום הפחת, והתקרה שנשארה בין הסכך הכשר לכתלים היא פחות מד' אמות, כשרה.

אמנם אין ישנים מתחת הסכך הפסול שבצדדים כל זמן שיש בו ד' טפחים, ואפשר שגם אם שלשה טפחים הם בתוך הסוכה ועוד טפח נמצא מחוץ לסוכה, אסור לישן תחתיו.

ואם הניח נסר רחב ד' טפחים בפתח הסוכה, ונסר זה נמצא ג' טפחים בתוך הסוכה וטפח אחד בחוץ, ואם ננכה ד' טפחים אלו אין בסוכה ז' על ז' טפחים כשיעור הכשר סוכה, הסוכה פסולה.

ועיין לקמן בדין אויר, מה שנתבאר שם לענין סכך פסול שאינו לאורך כל הסוכה.

ואם הסוכה אין בה אלא ז' על ז' טפחים, ויש בה סכך פסול, בין באמצע בין מן הצד בג' טפחים פסולה ובפחות מג' טפחים כשרה וישנים תחתיו. וכתב המ"א שגם בסוכה שהיא ט' ומחצה טפחים, סכך פסול של ג' טפחים פוסל, כיון שבלא הסכך הפסול אין שיעור הכשר סוכה, ועיין בא"ר.

דיני דופן עקומה

א' מהשו"ע משמע שאם הדפנות לא מגיעות עד לסכך הפסול לא אומרים דופן עקומה (ובבה"ל מביא מקרים מצויים שצריך להזהר בזה), ויש

חולקים, ואפשר שאם הרווח ביניהם הוא פחות מג' טפחים לכו"ע אומרים דופן עקומה.

ב' סכך פסול המונח באלכסון, אע"פ שאורך השיפוע ד' אמות, אם בקו ישר אין ד' אמות אומרים דופן עקומה, וכן בסכך פסול שנמצא באמצע הסוכה מחשבים את הד' טפחים בקו ישר ולא באלכסון.

ג' סכך פסול המונח באלכסון, והסכך הכשר אינו למעלה בסיום האלכסון אלא למטה, ולפני הסכך הכשר יש קורה הפסולה לסיכוך שאם נצרף אותה לסכך הפסול יהיה ביחד ד' אמות, אע"פ שהקורה אינה מרוחקת ג' טפחים מהמקום שתחת הסכך הפסול אין מצטרפים, כיון שבגובה רחוק ממנו ג' טפחים, ולא אמרינן לבד וחבוט רמי להחמיר.

סעיף ב'

מתי אויר פוסל את הסוכה

איתא בגמרא (י"ז.). **אמר רבה אשנחתיהנו לתלמידי דבי רב דיתבי וקא אמרי, אויר פסול בשלשה, סכך פסול פוסל בארבעה, דתנן הריחיק את הסיכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה.** ומשמע במתני' שמדובר בין בסוכה גדולה בין בסוכה קטנה, ומיירי כשהאויר מן הצד, וכ"ש באמצע.

עוד איתא בגמרא (י"ט.). **פסל היוצא מן הסוכה ודון כסוכה. א"ר הושעיא לא נצרכה אלא לסכך פסול פחות משלשה בסוכה קטנה, ומאי יוצא יוצא מתורת סוכה. מתקיף לה רב הושעיא לא יהא אלא אויר, ואויר בפחות משלשה טפחים בסוכה קטנה מי פסיל. אמר ליה רבי אבא זה מצטרף ואין ישנים תחתיו, וזה מצטרף וישנים תחתיו.** ופירש רש"י שאויר אפילו פחות מג' אין ישנים תחתיו, וכתב הרא"ש שכן משמע בירושלמי עוד כתב הרא"ש שאין להקשות א"כ איך יוכל אדם להזהר בסוכה מלאה נקבים שלא יישן תחת הנקבים, דהכא מיירי כשהאויר מהלך בכל אורך הסוכה.

פסקי ההלכה

אויר במקום הסכך פוסל בג' טפחים בין בסוכה גדולה בין בסוכה קטנה, בין באמצע בין מן הצד, (ואויר חמור מסכך פסול מפני שההפסק בסכך ניכר יותר), והיינו שאותו מקום שאין בו סכך, פסול, ולענין שאר הסוכה אם יש למקום הסכך הכשר שיעור סוכה וג' דפנות כדין, אותו מקום כשר, והחלק החיצון פסול, ולא אומרים דופן עקומה אלא בסכך פסול ולא באויר.

ואם האויר (או סכך פסול ד' טפחים) נמצא לאורך כל הסוכה ואין למקום הסכך הכשר שיעור סוכה וג' דפנות, כל הסוכה פסולה, ואם הסכך הכשר שמשני צידי האויר (או הסכך הפסול) מחובר בצדדים, מצטרפים שני החלקים לשיעור הכשר סוכה, ובהאי גוונא מקום הסכך הכשר כשר ומקום האויר (או הסכך הפסול) אין לישב תחתיו, ובביכורי יעקב מפקפק על מה שמצטרפים את שני החלקים לשיעור הכשר סוכה.

ואם האויר הוא פחות מג' טפחים אינו פוסל, ואף מצטרף להשלים שיעור סוכה דאמרינן לבד והוי כסתום, אבל אין ישנים ואוכלים תחתיו (והא

דנקט שינה בכל מקום משום ששינה אסורה אפילו עראי, משא"כ באכילה), אם האויר הוא לאורך כל הסוכה, או שיש בו כדי לעמוד ראשו ורובו, ובר"ן איתא ראשו או רובו וכן משמע בריטב"א, ומשמע בגמרא שדין אין ישנים תחתיו הוא מדאורייתא.

סעיף ג'

סכך פסול ואויר הסמוכים זה לזה ואין בכל אחד בפני עצמו שיעור הפוסל, אינם מצטרפים זה לזה, ולכן סוכה שיש בה אויר ג' טפחים אפשר למעטו אפילו בסכך פסול, וכן סכך פסול ד' טפחים אפשר למעטו בין בקנים בין באויר. אמנם אם אין בסוכה אלא ז' על ז' טפחים, אויר וסכך פסול מצטרפים לפסול.

סעיף ד'

שני סככים פסולים שיש אויר ביניהם אם בכל אחד יש ב' טפחים והאויר הוא פחות מג' טפחים, יש להסתפק אם הם מצטרפים לפסול את הסוכה, ולכן אם אפשר לתקן יתקן, ואם א"א לתקן ואין לו סוכה אחרת ישב בה ולא יברך. ואם אין בשניהם יחד ד' טפחים אלא רק בצירוף האויר, לא אמרינן שיהא כסתום מחמת לבוד, דלא אמרינן לבוד להחמיר והיינו לומר שנחשב כאילו האויר הוא כסתום בסכך פסול.

סימן תרל"ג

שיעור גובה הסוכה

סוכה שהיא גבוהה למעלה מכ' אמה, או פחות מ"י טפחים, פסולה, ונחלקו בגמרא מה טעם הפסול בגבוהה מכ' אמה, ויש נ"מ בין הטעמים, ולהלכה טעם הפסול הוא משום שלמעלה מכ' אמה צריך לחזק את הדפנות, וסוכה דירת עראי בעינן. ובסימן זה יבוארו פרטי הדינים בזה.

סעיף א'

איתא במתני' (ב.) **סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה.** ונחלקו אמוראים בטעם פסולה, רבה אמר משום דלמעלה מעשרים אמה לא שלטא ביה עינא, ורבי זירא אמר משום דאינו עומד בצל סוכה אלא בצל דפנות, ורבא אמר משום דסוכה דירת עראי בעינן וכל שגבוהה מעשרים אין אדם עושה אותה דירת עראי אלא דירת קבע. ואמרינן בגמרא (ב:) שלטעמא דרבה אם היו דפנות מגיעות לסכך, כיון דשלטא ביה עינא, כשרה אף בגבוהה למעלה מכ' אמה. ולרבי זירא אם יש בה יותר מארבע אמות, כיון דרויחא איכא צל סוכה וכשרה. ולרבא לית ליה תקנתא אלא בין דפנות מגיעות לסכך בין אין מגיעות בין יש בה יותר מארבע אמות בין אין בה כיון שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה.

וכתבו הרי"ף והרא"ש שיש פוסקים כרבה, והם דחו דבריהם והעלו דהלכה כרבא, וכתב הרא"ש שכן פסק הרז"ה והרי"צ גיאת והרי"ד, וכן משמע מדברי הרמב"ם.

ומבואר בגמרא (עירובין ג:) ששיעור כ' אמה נאמר על חלל הסוכה, והיינו שאין הסוכה נפסלת אא"כ החלל הוא יותר מכ' אמה, ויבואר להלן. עוד מבואר שם ששיעור זה נמדד באמה בת ששה טפחים, אלא שמודדים אותם מצומצמות, והיינו דחוקות.

פסקי ההלכה

סוכה שחללה יותר מכ' אמה והיינו שהסכך מתחיל בגובה יותר מכ' אמה מקרקעיתה, פסולה, (דסוכה דירת עראי בעינן, ולמעלה מכ' אמה צריך לעשות כתלים חזקים כדי שלא יפלו ואז פסול אפי' אם עשה אותה עראי, ומ"מ למטה מכ' כשרה אפילו אם הדפנות חזקים כעין בית, דלא הקפיד הכתוב אלא בשיעור שהוא מוכרח לעשותה קבע, אמנם הסכך עצמו אינו כשר אלא כשהוא עראי, דהיינו שלא יחבר את הסכך ע"י מסמרים). ופסול זה הוא בין בסוכה גדולה בין בסוכה קטנה (דאין הלכה כהטעם שבגבוהה מכ' אין הצל מחמת הסכך אלא מחמת הדפנות, שלפי טעם זה סוכה רחבה כשרה), בין אם הדפנות מגיעות לסכך בין אם הדפנות לא מגיעות לסכך (דאין הלכה כהטעם שבגבוהה מכ' אינו רואה שהוא יושב בצל סוכה, שלפי טעם זה כשהדפנות מגיעות לסכך הסוכה כשרה), ואם הסכך למטה מכ' אמה, כשרה אפי' אם הדפנות לא מגיעות לסכך.

שיעור אמה לענין זה הוא ששה טפחים מצומצמים, והיינו שבכל טפח נכנס ד' אצבעות (אגודלים במקום הרחב שלהם, באיש בינוני שאין אבריו גדולים ולא קטנים, והוא בן ל"ה שנה או יותר) דבוקים זה לזה, דלחומרא אזלינן, אבל לענין גובה י' טפחים גובה, ולענין שיהיה אורכה ורוחבה של הסוכה ז' על ז', בעינן דווקא טפחים מרווחים, שהם חצי אצבע לאמה יותר מהמצומצמים.

אם הסכך למעלה מכ' והחלל אינו אלא כ' אמה בדיוק כשרה, אף שהסכך הצמוד לכ' אמה אין בו בפני עצמו שיעור צילתו מרובה מחמתו אלא בצירוף כל הסכך, מפני שכל הסכך מצטרף יחד.

סעיף ב'

איתא בגמרא (ד.) **היתה גבוהה יותר מעשרים והוצין יורדין למטה מעשרים, אם צילתן מרובה מחמתן כשרה.** וכתב הרא"ש שאע"פ שמקצת הסכך הוי מלמעלה, הא אמרינן בריש עירובין דחלל סוכה תנן, וכוונת הגמרא שההוצין מגיעין לחלל עשרים, ובריש עירובין כתב הרא"ש שההוצין מגיעים עד שפת עשרים. וכתב הר"ן שצילתן מרובה מחמתן היינו ללא הסכך שמעל עשרים, ואף דאמרינן בגמרא (עירובין ג.) **שאם מקצת הסכך בתוך עשרים ומקצתו למעלה מעשרים כשרה, אע"ג דאי קלשת הויא לה חמחה מרובה מצילתה, שאני הכא שההוצין אינם נחשבים כסכך, משא"כ במקצת סכך דחשיב.** אבל התוספות כתבו שגם כשמקצת הסכך למטה מעשרים כשר רק אם הסכך שלמטה מעשרים צילתו מרובה מחמתו, ואי קלשת הכונה שאין לו קיום בלי החלק שמעל עשרים כיון שהוא יתפזר או יפול. ובעירובין התוס' מסתפקים בזה.

פסק ההלכה - אם חללה יותר מכ' אמה, ויש הוצין (-ענפים קטנים עם העלים שלהם) שיורדים למטה, אם חמתן מרובה מצילתן פסולה, ואף שבסעיף א' התבאר שכל הסכך יכול להיות מעל עשרים אמה, כאן אין מצרפים את הסכך שלמעלה, כיון שההוצין אינם חשובים, ולכן אפילו אם ההוצין יורדים ממש לתוך חלל עשרים פסול, כל זמן שהסכך שמעל ההוצין הוא יותר מכ' אמה מעל הארץ, ואם ההוצין בפני עצמם צילתם מרובה מחמתם הסוכה כשרה, אף אם ההוצין אינם בתוך כ' אמה אלא מיד אחרי כ' אמה. ואם הסכך היה למעלה מכ' ובא להורידו, א"צ להורידו ללמטה מכ', ודי שיהיה החלל כ' אמה.

מיעוט החלל לכ' אמה

סוכה שחללה יותר מכ' אמה, ובא להכשירה ע"י מיעוט חללה, צריך שיהיה המיעוט ע"י דברים שמתבטלים לסוכה, ולא דברים שמונחים שם באופן זמני, וכדלהלן.

סעיפים ג' ד'

שינוי גובה הסוכה ע"י נויי סוכה

איתא בגמרא (י:) **איתמר נויי סוכה אין ממעטין בסוכה**. ופירש רש"י שמדובר שנויי הסוכה תלויים למעלה בסכך, ואין ממעטים היינו לא להכשירה אם הסכך למעלה מעשרים אמה, ולא לפוסלה לעשותה פחות מ' טפחים.

פסק ההלכה – סוכה הגבוהה מכ' אמה שבא למעט חללה ע"י תלית דברים נאים, לא הוי מיעוט אפילו אם צילתם מרובה מחמתם, כיון שאינם כשרים לסיכוך, וי"א שגם אם הם כשרים לסיכוך לא הוי מיעוט היכא שתלאם רק לנוי ולא לשם צל.

מיעוט חלל הסוכה ע"י כרים וכסתות וכדומה

איתא בגמרא (ג: ד.) **היתה גבוהה מעשרים אמה ובא למעטה בכרים וכסתות לא הוי מיעוט, ואף על גב דבטלינהו בטלה דעתו אצל כל אדם. תבן וביטלו הוי מיעוט, וכל שכן עפר וביטלו**. ומשמע בגמרא שתבן סתם ועפר שעתיד לפנותו לא הוי מיעוט לכולי עלמא. **תבן ואין עתיד לפנותו או עפר סתם פלוגתא דרבי יוסי ורבנן**, דלרבנן לא בטיל ולרבי יוסי בטיל. וכתב הרא"ש שידוע שהלכה כרבנן, והטור פסק שתבן ואין עתיד לפנותו ועפר סתם הוי מיעוט, והקשה הבית יוסף שהרי לרבנן לא הוי מיעוט בעפר עד שיבטלנו, וכ"ש בתבן שצריך שיבטלנו בפה, וכדפרש"י, וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם.

עוד כתב הרא"ש שרש"י כתב שביטול הכונה לשבעת הימים, ורבינו חננאל ואבי העזרי פירשו עד עולם, ונראה כפירוש רש"י דביטול דהכא היינו לכל זמן מצות סוכה, כמו שמצינו (עירובין ע"ז.) שמייעוט בכותל וחרוץ שבין שתי חצירות לא בעינן אלא ביטול לאותה שבת, וכן דעת הר"ן, אבל המגיד משנה כתב שדעת הרי"ף והרמב"ם לפרש שביטול צריך להיות שדעתו תהיה להניחם שם עד עולם, והקשה הבית יוסף מניין לו דבר זה.

פסקי ההלכה

הנחת כרים וכסתות או תבואה בקרקעית הסוכה לא הוי מיעוט אפילו אם ביטלם שם, דבטלה דעתו אצל כל אדם, ואין אדם מפסיד ממונו ומבטלו לקרקע. ובבה"ל דן מה הדין במצעות שמציעים על הרצפה בבתי עשירים, ובמאירי כתב שכרים פשוטים שדרך בני אדם לבטלם לשיבה על הקרקע לא הוי ביטול, משום לא פלוג.

תבן ועפר הוי מיעוט אם ביטלם בפה (וי"א אפי' בלב) לקרקע הסוכה שלא להזיזם ממקומם, אבל בסתמא אינו מיעוט. וא"צ לנענע את הסכך לאחר המיעוט, אע"פ שהסוכה היתה פסולה לפני שמיעט את גובהה. ואסור למעט ביו"ט, דהוי כבונה, ועוד שהוא מתקן ומכשיר את הסוכה, ואם הניח אותם לפני יו"ט, מסתפק רעק"א אם מותר לבטלם ביו"ט. ובסימן שנ"ח יש מחלוקת אם צריך מיעוט לעולם או שמספיק

לאותה שבת, ולמקילים, הכא מספיק שיבטל לכל ימי החג, והאחרונים נוטים להקל בזה. ועפר שאינו עתיד לפנותו אך לא ביטלו בפה, נחלקו הראשונים האם הוי מיעוט.

מיעוט החלל בחלק מהסוכה ע"י איצטבא

סוכה שחללה למעלה מכ' אמה ובא למעטה ע"י שבונה בחלק ממנה איצטבא וכדומה, צריך שיהיה למקום האיצטבא הכשר סוכה בפני עצמו, וכדלהלן.

סעיף ה'

סוכה הגבוהה מכ' אמה ובנה בה איצטבא (-בנין מאבנים או מעצים, וה"ה פאדלאג"ע שמרצפים על הקרקע), ומראש האיצטבא עד הסכך אין יותר מכ' אמה, הדין תלוי היכן עשה את האיצטבא, וכדלהלן (בסעיף זה ובסעיפים ו' ז'):

איתא בגמרא (ד.) **היתה גבוהה מעשרים אמה, ובנה בה איצטבא כנגד דופן האמצעי על פני כולה, ויש בה הכשר סוכה, כשרה**.

דעות הראשונים – שיטת רש"י שבכהאי גוונא כל הסוכה כשרה, גם מה שאחרי האיצטבא, שכיון שהדופן האמצעיית כשרה כולה, וכן שתי הדפנות שבצדדים יש בהם הכשר סוכה לרוחב האיצטבא, יש כאן סוכה קטנה כשרה, והרא"ש מביא שהרי"ד הקשה על פירוש רש"י, והרא"ש מיישב דברי רש"י, וכתב המגיד משנה שמהגאונים נראה כפירוש רש"י, אבל יש אחרונים (ובכללם הר"ן) שחולקים בזה, ומהרמב"ם משמע כרש"י. וכתב הבית יוסף שכיון שהרמב"ם והרא"ש מסכימים לדברי רש"י הכי נקטינן.

פסק ההלכה – אם עשאה סמוך ממש לדופן האמצעי שכנגד הפתח (ונקרא אמצעי משום שסתם סוכה יש לה ג' דפנות, וצד הפתח אין בו דופן כלל), והאיצטבא מגיעה ממש עד שתי הדפנות שבצדדים, ויש באיצטבא שיעור סוכה, כל הסוכה כשרה כולל המקום שמהאיצטבא והלאה, ומותר לאכול ולישן שם.

סעיף ו'

עוד שם בגמרא **היתה גבוהה מעשרים ובנה בה אצטבא כנגד דופן האמצעי וכו', ומן הצד, אם יש משפת אצטבא ולכותל** (שכנגדה) **ארבע אמות פסולה** (מפני שרק ב' דפנות הוכשרו ע"י האיצטבא, הדופן הסמוכה, והדופן שראש האיצטבא מגיע לה), **פחות מארבע אמות כשרה** (שאף הדופן שכנגדה הוכשרה מדין דופן עקומה). וכתב הרא"ש שהחלק שאין שם איצטבא פסול לפי רש"י, אבל המגיד משנה כתב שגם בזה נחלקו הראשונים.

פסק ההלכה – אם בנה את האיצטבא צמוד לאחת הדפנות שבצדדים, והיא מגיעה עד הדופן האמצעית, אם יש בין האיצטבא לדופן שכנגדה פחות מד' אמות, מקום האיצטבא עצמו כשר, דאמרינן דופן עקומה (והיינו דווקא אם הדפנות מגיעות לסכך), וכן המקום שבין האיצטבא לפתח כשר, אבל המקום שבין האיצטבא לדופן שכנגדה פסול, שהרי דנים כאילו הדופן מתעקמת שם וא"כ הוא יושב תחת הדופן, ואם יש בין האיצטבא לדופן שכנגדה ד' אמות גם מקום האיצטבא פסול.

סעיף ז'

עוד שם בגמרא היתה גבוהה מעשרים אמה ובנה בה אצטבא באמצעיתה, אם יש משפת האצטבא ולדופן ארבע אמות לכל רוח פסולה, פחות מארבע אמות כשרה.

דעת הרי"ף גיאאות שדווקא כשאין האצטבא גבוהה י' טפחים כשרה, וכתב הרא"ש אינו יודע מה נ"מ שהיא ברשות אחרת, דמ"מ כיון אמרינן דופן עקומה הרי היא מוקפת מחיצות מכל הצדדים, ודמ"מ לסוכה העומדת בראש הגג שהיא כשרה למרות שהיא ברשות אחרת מהחצר, ודעת בעל העיטור שגם בגבוהה י' טפחים כשרה, וכתב המגיד משנה שגם מהרמב"ם משמע שהוא מכשיר.

עוד בגמרא (ד:) היתה גבוהה מעשרים ובנה בה עמוד גבוה עשרה טפחים (רחוק הרבה מהדפנות) ויש בו הכשר סוכה (שבע ומשהו על שבע ומשהו), סבר אביי למימר גוד אסיק מחיצתא (שמגביהים את צידי העמוד למעלה ויש בהם גובה עשרה, והסכך נמצא למעלה פחות מכ' אמה מראש העמוד). אמר ליה רבא בעינן מחיצות הניכרות וליכא.

וכתב הרי"ף שאף שלענין שבת אמרינן גוד אסיק, לגבי סוכה בעינן בה מחיצות הניכרות כעין דירה, ואפשר שהעמוד יהיה פסול אפילו אם אין ממנו ולכותל ד' אמות, ולא אומרים בזה דופן עקומה, כיון שלענין שבת הוא חולק רשות לעצמו, והרי הוא כאילו מוקף מחיצות. ונראה שזה טעמו של הרי"ף גיאאות הנ"ל, אבל כבר נתבאר שרוב הפוסקים חולקים עליו.

פסק ההלכה- אם בנה את האצטבא ממש באמצע הסוכה, אם יש מהאצטבא לכל צד פחות מד' אמות כשרה (דאמרינן דופן עקומה גם בכמה רוחות, ולא רק האצטבא כשרה, דהצד שכנגד הפתח שאין שם דופן כשר מדין פסל היוצא מן הסוכה, ואם יש לסוכה ד' דפנות ולכל צד יש פחות מד' אמות כולה כשרה אם יש באצטבא שיעור סוכה, דלגבי כל צד אומרים שהוא כשר מדין פסל ושאר הדפנות נחשבים כדופן עקומה, ובביכורי יעקב מצדד שדווקא שני בני אדם יכולים לשבת כל אחד בצד אחר, ובאדם אחד צ"ע), ואפילו אם האצטבא גבוהה יותר מ' טפחים כשרה (ולא אמרינן שהיא רשות בפני עצמה ואין שייכות בינה לדפנות), ואם יש בינה לכותל ד' אמות פסולה אפי' גבוהה י' טפחים (ולא אמרינן גוד אסיק מחיצתא ע"י השפה של האצטבא, דבסוכה בעינן שיהיו מחיצותיה ניכרות).

סוכה נמוכה

סעיף ח'

איתא במתני' (ב.) ושאינה גבוהה עשרה טפחים וכו' פסולה.

פסק ההלכה- סוכה שחללה פחות מ' טפחים פסולה.

סעיף ט'

איתא בגמרא (ד.) היתה גבוהה עשרה טפחים והוצין יורדין לתוך עשרה, סבר אביי למימר אם חמתם מרובה מצילתם כשרה. אמר ליה רבא הא דירה סרוחה היא ואין אדם דר בדירה סרוחה.

עוד איתא בגמרא (י.) נויי סוכה אין ממעטין את הסוכה. שאם תלה קרמים לנוי, אין ממעטין בגובה למעלה מעשרים להכשירה, ולא לפסלה משום פחות מעשרה.

פסק ההלכה- אם הסכך למעלה מ' טפחים והוצין יורדים לתוך י' טפחים פסולה אע"פ שההוצין חמתם מרובה מצילתם, דחשיב דירה סרוחה, ומשמע מהשו"ע ועוד ראשונים שאפילו בדיעבד פסולה, ולאפוקי מלשון הרמב"ם שמשמע לכאורה שזה רק לזהירות בעלמא כסכך שריחו רע. אבל אם נויי הסוכה או כלים שתלה בה וכדומה יורדים למטה מ' טפחים אינם פוסלים, דהם בטלים לסוכה, ואפשר שגם נוי ממין הסוכה כגון שושנים ועשבים נאים אינם ממעטים, כיון שתלאם לנוי.

סעיף י'

איתא בגמרא (ד.) היתה פחותה מעשרה טפחים וחקק בה כדי להשלימה לעשרה, אם יש משפת החקק ולכותל שלשה טפחים פסולה, פחות משלשה טפחים כשרה. מאי שנא התם דאמרת פחות מארבע אמות, ומאי שנא הכא דאמרת פחות משלשה טפחים, התם דאיתיה לדופן פחות מארבע אמות סגי, הכא לשוויי לדופן פחות משלשה טפחים אין, אי לא לא.

דעת הטור שרק בתוך החקק כשר, והקשה הבית יוסף מאי שנא מהיתה גבוהה עשרים ובנה בה אצטבא שרש"י מכשיר גם היכן שאין אצטבא.

כתבו הראשונים דהא דמכשרינן בפחות משלשה היינו דווקא כשיש בחקק שיעור סוכה, ואע"ג שכשאומרים לבוד לא חשבינן ליה לאותו מקום כאילו אינו, שהרי אויר פחות משלשה אינו פוסל בסוכה קטנה להחשיבה פחות מכשיעור, מ"מ שאני הכא שאם אין לה במציאות חלל עשרה היא דירה סרוחה, כמו לגבי הוצין יורדים.

פסק ההלכה- סוכה פחות מ' טפחים שחקק בה והשלימה ל' טפחים (וה"ה אם הסכך היה עבה ונטל ממנו עד שיש בסוכה חלל י' טפחים), ויש במקום החקק שיעור הכשר סוכה, ואין בין החקק לדפנות ג' טפחים כשרה, ויש מחמירים שלא לאכול ולישן חוץ לחקק בין לצד הפתח בין לצד הכתלים, ואם יש בין החקק לדפנות ג' טפחים פסולה.

סימן תרל"ד

סעיף א'

סוכה פחותה מז' טפחים

איתא בגמרא (ג.) אמר רב שמואל ב"ר יצחק אמר רב הונא, הלכה צריכה שתהא מחוקת כדי ראשו ורובו ושולחנו. וכתב הרא"ש דהיינו שבעה טפחים על שבעה טפחים, כדאיתא בגמרא (ז:) דגברא באמתא יתיב, ואיתא בירושלמי וכמה כדי שולחן טפח. וכ"כ הרי"ף. וכן איתא בגמרא (ט"ז.) לענין חוטט בגדיש) דמשך סוכה שבעה, וכן דעת כל הפוסקים.

וּכְתַב הַרְמֵב"ם שֶׁאִם רֹצֵה לַעֲשׂוֹתָהּ גְדוּלָּה, אֵין לָהּ שִׁיעוּר לַמַּעֲלָה, וְזֶה פְּשׁוּט, דָּאִם הִיָּה לָהּ שִׁיעוּר לַמַּעֲלָה הִיָּה לַחֲכָמִים לִפְרֹשׁ שִׁיעוּר זֶה.

פסק ההלכה - סוכה שאין בה ז' על ז' טפחים ובכל אותו מקום יש גובה י' טפחים פסולה, וצריך שגם האורך וגם הרוחב יהיו ז' טפחים וגם הגובה יהיה בריבוע, אבל אם בצד אחד אין ז' טפחים פסולה אע"פ שהצד השני ארוך מאד. והנה שיטת הרי"ף שמן התורה מספיק ו' על ו' טפחים (שזה מקום ישיבת האדם ללא שלחן), ורק מדרבנן בעינן ז' על ז' טפחים, גזירה שמא ימשך אחר שלחנו, אבל לפי שאר הפוסקים מדאורייתא בעינן ז' על ז' טפחים, דבפחות מכאן לא חשיב דירה כלל.

סוכה גדולה שיש שם פינה נפרדת שאין בה ז' על ז' טפחים ואין הפסק בינה לבין הסוכה, כתב המ"א שאסור לשבת שם, ודעת הדרך החיים שאם אותו מקום רחב ז' טפחים ורק אינו ארוך ז' טפחים כשר, כיון שהוא מצטרף לסוכה הגדולה, והבה"ל סובר שהמ"א פוסל גם בזה, ואין לזוז מדבריו, אכן אין להקפיד שלא להניח את השלחן באותו קרן.

סוכה גדולה מאד כשרה, ואין הגבלה לגודל הסוכה.

סעיף ב'

דין סוכה עגולה

איתא בגמרא (ז:) **תניא אחרים אומרים סוכה העשויה כשוכך** - (עגולה) **פסולה, לפי שאין לה זויות.** והגמרא מעמידה את אחרים בשיטה, וא"כ אין הלכה כמותם, וכן מבואר מהמשך הגמרא סוכה העשויה ככשן, אם יש בהקיפה כדי לישיב בה עשרים וארבעה בני אדם כשרה, ואם לאו פסולה. כמאן כרבי דאמר כל סוכה שאין בה ארבע אמות על ארבע אמות פסולה, וא"כ לדידן ששיעור סוכה הוא ז' על ז' די שיהיה בה כדי לרבע שיעור זה.

פסק ההלכה - סוכה עגולה צריך שיהיה בה כדי לרבע ז' על ז' טפחים (ואם החוט הסובב אותה אורכו כ"ט טפחים וב' חומשי טפח, יש בה שיעור זה), ואז אפשר לשבת גם בצידי העיגול שאינם בתוך הריבוע אף שאין שם רוחב שבעה, כיון שהוא שטח אחד עם הריבוע, ולא צר לו לשבת שם. וכן סוכה שיש לה ה' זויות או יותר צריך שיהיה בה כדי לרבע ז' על ז' טפחים.

סעיף ג'

איתא בגמרא (י:) **איתמר נויי סוכה אין ממעטין בסוכה** (בגובהה), **אמר רב אשי מן הצד ממעטין** (משיעור שבעה טפחים, דהא אינה מחזקת ראשו ורובו ושולחנו).

פסק ההלכה - סוכה ז' על ז' שנתן בה בגדים לנאותה בתוך גובה י' טפחים והם ממעטים אותה מהשיעור, פסולה. והפמ"ג מסתפק אולי הפסול הוא מדרבנן. וכתב הב"ח שהטעם הוא מפני שאסור ליטלם כל שבעה, ולפ"ז אם התנה שאינו בודל מהם כל בין השמשות דמותר ליטלם אינם ממעטים, והפמ"ג מסתפק בזה. וכתב השלטי גיבורים בשם ריא"ז שכלי תשמישין אינם ממעטים אפילו מן הצד, ומהמ"א משמע דלא פסיקא ליה דבר זה.

מי שאוכל בסוכה ושולחנו בבית

סעיף ד'

איתא במתני' (כ"ח.) **מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, בית שמאי פוסלין, ובית הלל מכשירין. ומפרש בגמרא**

(ג.) **בתרתי פליגי, פליגי בסוכה קטנה** (שאין בה שיעור סוכה) **ופליגי בסוכה גדולה** (שיש בה שיעור סוכה), **וחסורי מיחסרא והכי קתני, מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, בית שמאי אומרים לא יצא, ובית הלל אומרים יצא. ושאינה מחזקת אלא כדי ראשו ורובו בלבד, בית שמאי פוסלין, ובית הלל מכשירין.**

וּכְתַב הַרִי"ף שְׁכִינִן שֶׁהֵלְכָה כַּב"ש לַעֲנִין סוּכָה קִטְנָה, שֶׁהָרִי נִתְבָּאֵר בַּגְמָרָא שֶׁלֵּהֵלְכָה צְרִיכָה שֶׁתֵּהָא מַחְזָקַת רָאשׁוֹ וְרֹבּוֹ וּשְׁלַחְנוֹ, מִמִּילָא הֵלְכָה כְּמוֹתָם גַּם בְּסוּכָה גְדוּלָּה, דְּחַד טַעְמָא הוּא. וְהָר"ן כָּתַב שְׁחֻלְקִים עַל הַרִי"ף, דֶּאֱף שְׁבִסוּכָה קִטְנָה הֵלְכָה כַּב"ש בְּסוּכָה גְדוּלָּה הֵלְכָה כַּב"ה, דְּב"ש בְּמִקּוּם ב"ה אֵינָה מִשְׁנָה, וְאֵין לָנוּ לִקְבֹּעַ הֵלְכָה כַּב"ש אֵלֹא בַּדְּבַר הַמְּפֹרֵשׁ בַּגְמָרָא, וְעוֹד שֶׁאֵין הַמַּחְלֻקוֹת תְּלוּיוֹת זֶה בְּזֶה, אֵלֹא הַמַּחְלֻקוֹת בְּסוּכָה גְדוּלָּה הִיא אִם חוֹשְׁשִׁים שְׁמָא יִמְשֹׁךְ אוֹ לֹא, וּבְסוּכָה קִטְנָה ב"ש פּוֹסְלִים מִשּׁוּם דְּסָבִירָא לָהּ דְּדִירַת קִבְעָה בְּעֵינִן (ז:), וְאֵף דִּקְיָמָא לָן כְּרַבְנָן דֶּאֱמָרִי סוּכָה דִּירַת עֵרָאִי בְּעֵינִן, מ"מ בִּזְה הֵלְכָה כַּב"ש דְּקָצַת קִבְיָעוֹת בְּעֵינִן שֶׁתֵּהָא מַחְזָקַת רָאשׁוֹ וְרֹבּוֹ וּשְׁלַחְנוֹ, דֹּאִי לֹא הִכִּי דִּירָה סְרוּחָה הִיא, וְאֵף אִי נִימָא שְׁטַעַם הַמַּחְלֻקוֹת בְּשִׁנְיָהֶם הוּא אִם חוֹשְׁשִׁים שְׁמָא יִמְשֹׁךְ אַחֵר שְׁלַחְנוֹ, מ"מ יוֹתֵר יֵשׁ לַחֲשׁוֹשׁ שְׁמָא יִמְשֹׁךְ בְּסוּכָה קִטְנָה מֵאֲשֶׁר בְּסוּכָה גְדוּלָּה שֶׁשְׁלַחֵן בַּחוּץ, וּמִמִּילָא אֵף שְׁבִסוּכָה קִטְנָה פּוֹסְקִים כַּב"ש, בְּסוּכָה גְדוּלָּה חוֹזְרִים לְכָלֵּל הָרִגִּיל לִפְסוּק כַּב"ה. וְכָתַב הָר"ן שֶׁזֶה דַּעַת מִקְצַת הַגְּדוּלִּים, וְהָרִי"ץ גִּיאֹת וְהָרִז"ה, אֲבָל מֵהָרִי"ף מִשְׁמַע שְׁכִינִן שְׁשֵׁנִי הַמַּחְלֻקוֹת נִשְׁנוּ יָחַד, אִם בֶּאֱחָד נִפְסְקָה הֵהֵלְכָה כַּב"ש ה"ה בְּשֵׁנִי, וְכֵן דַּעַת הַרְמֵב"ם. וְהָרָא"ש כָּתַב שֶׁהָרִי"ד סוֹבֵר כְּדַבְרֵי הַרִי"ף וְלֹא נִרְאֹה דְּבָרֵיהֶם בְּעֵינֵינוּ.

פסקי ההלכה

מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו מחוץ לסוכה ואכל, כאילו לא אכל בסוכה, וצריך לחזור ולאכול בסוכה, ולענין ברכת זמן באכילה שניה, דעת הפמ"ג שיברך, והביכורי יעקב חולק עליו. ואפילו אם היא סוכה גדולה וכולו יושב בסוכה לא יצא, גזירה שמא ימשך אחר שלחנו, וכתב הבה"ל שהשו"ע פסק בזה כדעת הרי"ף והרמב"ם שגם בזה הלכה כב"ש, אבל לשאר הפוסקים יצא אם הסוכה היא גדולה. וכתב רעק"א שביושב בסוכה קטנה פחות מז' על ז' טפחים, ושולחנו בסוכה גדולה, בזה הרי"ף לקולא דאין חוששים בזה שמא ימשך, והתוס' לחומרא כיון שהסוכה הקטנה היא דירה סרוחה. והבה"ל מקשה על דברי הרי"ף. ואם השלחן בבית והוא אוכל בסוכה מתוך ידו ולא מהשלחן, כשר, אמנם אין בסוכה ז' על ז' טפחים פסול גם בזה.

אם מקצת מהשלחן בסוכה ומקצת בתוך הבית, מותר, אע"פ שרוב השלחן בבית ובסוכה יש ממנו רק טפח, כ"כ הח"א, ובברכי יוסף כתב דבעינן רובו בסוכה, ואפילו במשהו יותר מחציו סגי.

מי שיש לו סוכה בשדה סמוך לביתו, אסור להוציא מביתו לסוכה דרך רה"ר או כרמלית. וכן שני סוכות בחצר אחת שלא עירבו עירובי חצרות אסור לטלטל מזו לזו, וע"י נכרי מותר.

סימן תרל"ה

לשם מה צריך לעשות את הסוכה

כתיב "חג הסוכות תעשה לך" ודרשו חז"ל שצריך לעשות את הסוכה לשם צל, והיינו כדי שהסוכך יגן עליו מהשמש והחום. ולהלן יבואר מתי נחשב שהסוכה

נעשית לשם צל והיא כשרה, ומתי נחשב שהסוכה לא נעשתה לשם צל והיא פסולה. ובסימן הבא יבואר הדין לכתחילה לעשות את הסוכה לשם חג.

איתא בגמרא (ח): תנו רבנן גנב"ך - סוכת גוים, סוכת נשים, סוכת בהמה, סוכת כותים, סוכה מכל מקום, כשרה, ובלבד שתהא מסוככת כהלכתה. מאי כהלכתה, אמר רב חסדא והוא שנעשאה לצל סוכה. מכל מקום לאחויי מאי, לאחויי סוכת רקב"ש (שאינם קבועות). דתנו רבנן סוכת רקב"ש - סוכת רועים, סוכת קייצים (שומרי קציעות השטוחים בשדה לייבשם), סוכת בורגנין (שומרי העיר, וכולם ישראלים הם), סוכת שומרי פירות, סוכה מכל מקום, כשרה.

שיטת רש"י שעשאה כהלכתה הכונה שהיא מסוככת יפה, שבזה מוכח שעשיתה הראשונה היתה לשם צל ולא לצניעות בעלמא, ואע"פ שא"צ לעשות את הסוכה לשם חג, צריך לעשותה לשם צל, דכתיב "חג הסוכות תעשה" כלומר תעשה לשם סוכה להגין תחת צילה, דבגלל הצל היא נקראת סוכה, שסוככת מן החורב.

שיטת רבינו תם שעשאה כהלכתה הכונה שעשאוה לצל, ולא מעובה להגן מן המטר, וכתב הטור שר"ת לשיטתו שפוסל סוכה שאין גשמים יכולים לרדת לתוכה, ושיטת ר"ת נתבארה בסימן תרל"א. וכתב הבית יוסף שי"ל שגם ר"ת מודה שצריך לתת את הסכך לשם צל, כמבואר בדין החוטט בגדיש דלהלן.

פסקי ההלכה

סוכה שנעשתה לצל כשרה אע"פ שלא נעשתה לשם מצות סוכה, אבל סוכה שעשו אותה לצניעות בעלמא, או לדור בה כל השנה, או לאוצר, פסולה, ולא מועיל חידוש כל שהוא להכשירם, וסוכה העשויה לדור בה רק בימות החמה, משמע מרש"י שהיא כשרה.

סוכת גנב"ך ורקב"ש - סוכת נכרים או נשים או בהמה או כותיים כשרה אע"פ שאינם בני חיובא, וכן סוכת רועים (שעשו סוכה בשדה לישב בתוכה מפני השרב, ושומרים צאנם, ואינם קבועים במקום אחד אלא כשאכלו את המרעה סותרים סוכתם ועוברים למקום אחר, וכן בקייצים) או קייצים (-שומרי קציעות השטוחות בשדה לייבש) או בורגנים של שומרי העיר, או שומרי שדות, כשרה אם נעשתה לצל אע"פ שאינה דבר קבוע, ואפילו איכא ב' ריעותות כגון רועים נכרים כשרה. וסוכות אלו כשאנו רואים שהם מסוככות יפה, שאין עושים כך בשביל צניעות, מוכחא מילתא שנעשו לצל. וסוכת בהמה שיש שם אשפה מסריחה, וכ"ש אם עשויה ליפנות בה בני אדם לפעמים, אין להכשיר אותו המקום לסוכה.

החוטט בגדיש לעשות לו סוכה

איתא במתני' (ט"ו) **החוטט בגדיש לעשות בו סוכה אינו סוכה**. ובגמרא (ט"ז) **אמר רב הונא לא שנו אלא שאין שם חלל טפח במשך שבעה, אבל יש שם חלל טפח במשך שבעה הרי זה סוכה**.

וביאר רש"י שאם לא היה שם חלל בשיעור סוכה ממילא כשהגדיש לא היה על זה שם סכך, וכשעשה חלל נמצא הסכך נעשה מאיליו, אבל אם היה חלל בגובה טפח בשיעור סוכה ז' על ז' טפחים, יש על הגדיש שמעל החלל שם סכך, וכשחוטט בו מלמטה למעלה עד

שמגביה את החלל לשיעור גובה עשרה אין כאן שינוי בסכך אלא רק תיקון בדפנות, ובדפנות לא נאמר הפסול של תעשה ולא מן העשוי.

וכתב הר"ן שמשמע מרש"י שדווקא אם חטט במה שמתחת לחלל והשאיר את הסכך כמות שהוא כשרה, אבל אם חטט למעלה פסולה, מפני שהסכך שהיה בתחילה הלך, והסכך שיש עכשיו פסול משום תעשה ולא מן העשוי. ויש מתירים בכהאי גוונא, מפני שכל מה שמעל הסוכה אפילו עבה הרבה נחשב סכך, וממילא אין חסרון במה שהוציא חלק מהסכך שלמטה.

פסקי ההלכה

סוכה שנעשית מאיליה פסולה, מפני שלא נעשתה לצל, ועל כן **החוטט בגדיש** ועושה בו חלל לסוכה אינה סוכה, מפני שכשהניח שם את התבואה לא עשה זאת לשם צל, וגם אם הניחה לשם צל פסולה כיון שאין על זה שם סכך בלי חלל, ומה שעושה אח"כ חלל אפילו אם יכין לשם סוכה כלפי הסכך הוי תעשה ולא מן העשוי כיון שאינו עושה שום מעשה בסכך עצמו. אמנם אם בזמן הנחת התבואה עשה שם חלל בגובה טפח (דבהכי חשיב אהל) באורך ורוחב ז' טפחים (כשיעור הכשר סוכה) לשם צל, וחטט בה אח"כ מעל החלל או מתחתיו והשלימה לגובה עשרה, כשרה, כיון שהסכך נעשה לשם צל, ולענין הדפנות לא אמרינן תעשה ולא מן העשוי (כפי שסוכה פחותה מעשרה שחקק בה והשלימה לעשרה כשרה), ולכאורה פשוט שא"צ שהחטיטה תהיה לשם סוכה, כיון שמתחילה יש עליה שם סוכה ע"י אותו טפח, וכן משמע בכל הפוסקים, אמנם ברי"ף כתב שחטט לשם סוכה, וצע"ג. וסוכה זו כשרה אע"פ שמחמת הגדיש אין המטר יכול להכנס לתוכה, כיון שאין לגדיש שום דמיון לבית, ודעת הא"ר שמדובר שנטל מקצת הגדיש באופן שהמטר יכול להכנס לשם.

ואם חקק גם מצידי אותו חלל, אותו מקום שבצדדים פסול, ואם חקק בשני הצדדים ד' אמות ונשאר בסוכה רק ב' דפנות, או שמתחילה היו שם ג' דפנות וחקק בצד אחד יותר מד' אמות, גם המקום שהניח בו חלל טפח מתחילה פסול, דהסכך שבצדדים הוא פסול, וסכך פסול בצדדים פוסל בארבע אמות.

אין לעשות את הסכך לפני הדפנות והב"ח מכשיר בדיעבד, אבל הרבה אחרונים חולקים עליו וסוברים שאף בדיעבד פסול. ואם עשה רוחב טפח מהמחיצות סמוך לסכך לאורך כל הסוכה, מותר לסכך לפני שיעשה את שאר הדפנות, וכמו שנתבאר לגבי חוטט בגדיש.

סימן תרל"ו

עשית הסוכה לשם חג

סעיף א'

סוכה ישנה

איתא במתני' (ט) **סוכה ישנה, בית שמאי פוסלין, ובית הלל מכשירין. איזו היא סוכה ישנה, כל שעשאה קודם לחג שלשים יום, אבל אם עשאה לשם החג אפילו בתחלת השנה כשרה**.

וביאר הר"ן שאם עשאה בתוך ל' יום כשרה אפילו לב"ש, דמסתמא לשם חג עשאה, והמחלוקת היא אם עשאה קודם לכן, שגם בזה ב"ה מכשירים. וכן מבואר מדברי רש"י.

והרא"ש מביא דאיתא בירושלמי תני צריך לחדש בה דבר, וכמה, חברייה אמרי טפח, ורבי יוסי אומר כל שהוא. מאן דאמר כל שהוא, ובלבד שתהא על פני כולה. וגם התוס' הביאו דברי הירושלמי, וכתבו דאם עשאה לשם חג א"צ לחדש בה דבר. וכתב בעל העיטור שצריך דווקא חידוש בגופה, ודלא כבה"ג שכתב מיכנשא ומימניא בסתרי (ברא"ש לפנינו איתא מיכנשא ומימניא בסתרי, וביאר הקרבן נתנאל דהיינו לאסוף כסאות לישב עליהם) הוי חידוש, דא"כ אין סוכה שא"א לחדש בה חידוש זה. ומדברי כולם משמע שדברי הירושלמי שצריך לחדש בה דבר הם לעיכובא, אבל הר"ן כתב שזה רק למצוה מן המובחר.

פסקי ההלכה

סוכה ישנה והיינו שהניח את הסכך לפני שלושים יום קודם החג או אפילו בתחילת השנה, כשרה, אפי" לא הניח את הסכך לשם חג, כיון שהניחו לשם צל, ומצוה לכתחילה (כ"כ כמה אחרונים שזה רק לכתחילה, ודלא כהבית יוסף) לחדש בה דבר לשם החג כדי שלא יבואו להתיר אפילו אם עשאה מתחילה לשם דירה, (וכ"ש שבסוכות גנב"ך ורקב"ש האמורים בסימן תרל"ה מצוה לחדש בהם דבר לשם החג). ומספיק להניח מעט סכך טפח על טפח מרובע במקום אחד (כ"כ המ"א, ולאפוקי אם עשה אורך יותר מטפח ורוחב פחות מטפח, והא"ר מצדד שזה כן מועיל), ואם מניח לכל אורך או רוחב הסוכה, אפילו אין באורך הסכך או ברחבו אלא משהו סגי.

ואם עשה את הסוכה לשם חג, אפילו עשאה בתחילת השנה לאחר חג הסוכות הקודם א"צ לחדש בה דבר, ובתוך ל' יום לסוכות בסתמא הסוכה נעשית לשם חג, כיון שאז שואלים בהלכות החג.

ובדפנות לכו"ע אין דין של סוכה ישנה וא"צ לחדש בהם דבר.

סוכה שצריכה חידוש, אם יש בה ג' דפנות אין עשית הדופן הרביעית נחשבת חידוש, אבל אם עשה בה את הדופן השלישית ודאי מהני, כיון שבלעדיה לא היה יכול לקיים מצות סוכה.

סוכה העומדת משנה לשנה צריך לחדש בה דבר בכל שנה, דאע"פ שנעשתה מתחילה לשם חג, העשיה הראשונה התבטלה.

סעיף ב'

סוכת יוצר קדירות

איתא בגמרא (ח:) **אמר רבי לוי משום רבי מאיר, שתי סוכות של יוצרים זו לפניו מזו, הפנימית אינה סוכה והחיצונה סוכה.**

ופירש רש"י שדרך יוצרי כלי חרס בימיהם היה לעשות שתי סוכות זו לפניו מזו, בפנימית הוא דר ומצניע קדירותיו, ובחיצונה הוא עושה מלאכתו ומוציא קדירותיו למכור, הפנימית אינה סוכה, אף שא"צ סוכה לשם חג, דלא מינכרא מילתא דלשם סוכה הוא דר בה, שהרי כל ימות השנה הוא דר שם, ורוב תשמישו וסעודתו ושינתו שם, אבל החיצונה כשרה, שכיון שכל השנה אינו דר שם ועכשיו הוא דר שם איכא הכירא.

והר"ן כתב שהפנימית אינה סוכה כיון שהיא עשויה לדירה, והוי לה כבית, ואיכא משום תעשה ולא מן העשוי, כלומר ולא מדבר העשוי לאוצר ולדירה ולא לצל, והחיצונה סוכה כיון שאינה עשויה אלא לצל.

פסק ההלכה - יוצר קדירות שעושה את הקדירות בסוכה פנימית ומוכרם בחיצונה, בפנימית אינו יוצא ידי סוכה, שכיון שהיא דירתו של כל השנה אינו ניכר שדר בה לשם מצוה, ואם מגביה הסכך וחוזר ומניחו כשרה (וכן סוכה שעשאה לשם חג ואח"כ היה דר שם כל השנה, אין מספיק להסיר את הגג, אלא צריך להגביה את הסכך ולחזור ולהניחו לשם סוכה), אבל חידוש בעלמא אינו מועיל כיון שכל השנה הוא אוכל ושותה וישן שם בר"ן משמע שזה פסול מדאורייתא, דהתורה מיעטה בית העשוי לדירה, ולרש"י אפילו אם אנו יודעים שעשאה לצל אסור עכ"פ מדרבנן, ובחיצונה יוצא ידי חובה, וצריך לחדש בה דבר כיון שרק עשאה לשם צל ולא לשם סוכה.

סימן תרל"ז

סעיף א'

עשית סוכה באמצע סוכות

איתא בגמרא (כ"ז.) **ועוד שאלו, כגון אני שיש לי שתי נשים אחת במבריא ואחת בציפורי, ויש לי שתי סוכות אחת במבריא ואחת בציפורי, מהו שאצא מסוכה לסוכה ואפטר. אמר לו לא, שאני אומר כל היוצא מסוכה לסוכה במל מצוה של ראשונה** (למפרע, אפילו לענין הימים שעברו כבר, כדלהלן דס"ל שצריך לשבת שבע ימים בסוכה אחת). **תניא רבי אליעזר אומר אין יוצאין מסוכה לסוכה** (לאכול בזו ולישן בזו, או היום בזו ומחר בזו), **ואין עושין סוכה בחולו של מועד** (מי שלא ישב בסוכה ביו"ט ראשון). **וחכמים אומרים יוצאין מסוכה לסוכה, ועושין סוכה בחולו של מועד. מאי מעמא דרבי אליעזר, אמר קרא "חג הסוכות תעשה לך שבועת ימים" עשה סוכה הראויה לשבעה** (ובאופנים הנ"ל אינה סוכה לשבעה). **ורבנן הכי קאמר רחמנא עשה סוכה בחג.** והלכה כחכמים. וכתב הרמב"ם שלרבנן הא דכתיב "חג הסוכות תעשה לך שבועת ימים" הכונה תעשה לך באיזה יום משבעת הימים שתרצה, ואפילו ביום האחרון אם לא עשית קודם לכן.

פסקי ההלכה

מי שלא עשה סוכה לפני סוכות, בין בשוגג בין במזיד, יכול לעשות את הסוכה בחול המועד ואפילו בסוף יום השביעי, (ובבין השמשות של סוף יום השביעי מותר לעשותה רק ע"י נכרי, שהרי [בחול"ל] צריך לשבת בסוכה ביום השמיני, והוי שבות דשבות במקום מצוה דשרי).

אפשר לעבור לסוכה אחרת באמצע סוכות, או לאכול בסוכה אחת ולישן בסוכה אחרת.

גר שנתגייר באמצע סוכות, עושה סוכה לימי החג הנותרים, ומי שנפלה סוכתו באמצע סוכות, יכול לעשותה בחול המועד, אבל ביו"ט אסור להקימה, ואפילו אם הרוח הפיל מעט מהסכך אין להוסיף ביו"ט, ועל ידי נכרי יש להתיר אפילו אם נפל הסכך כולו.

במאמר מורדכי מחדש שדבר שיש בו משום בנין וסתירה אסור לעשותו בחול המועד, ורק לתת את הסכך ע"ג קונדסים וכדומה הקבועים מערב יו"ט מותר, דאין איסור לעשות אהל עראי בחול המועד. וכתב הביאור הלכה שמפשות הסוגיה וכן מהרמב"ם משמע שמותר לבנות סוכה בחול המועד, ואפילו אם האיסור מלאכה בחול המועד הוא דאורייתא מותר, כפי שמותר לכתוב בחול המועד תפילין ומזוזות לעצמו, ובפרט אם צריך להניחם במועד.

סעיפים ב' ג'

דיני סוכה שאולה או גזולה

סוכה שאולה כשרה, דכתיב "סוכת" בכתב חסר, אבל סוכה גזולה פסולה, דכתיב "חג הסוכות תעשה לך", אמנם פסול סוכה גזולה נאמר רק באופן שהישיבה בסוכה נחשב מעשה גזילה, לאפוקי אם הקרקע או המחומר לה גזול, דקרקע אינה נגזלת, שבזה אף שאין זה לכתחילה ואין מברכים על זה משום "בוצע ברך נאץ ד' ", מ"מ יצא בדיעבד. וכן היכא שגזל עצים ועשה מהם סוכה שחכמים תיקנו שא"צ להחזיר אלא דמיהם, יצא. ולהלן יבוארו דינים אלו, וכן יבואר האם מותר לעשות סוכה בקרקע של רבים, וכן האם מותר לקנות סכך מנכרי או שחוששים שהקרקע שממנה נקטף הסכך גזולה ממשאל.

איתא בגמרא (כ"ז:): **תניא רבי אליעזר אומר כשם שאין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בלולבו של חבירו, כך אין אדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חבירו, דכתיב "חג הסוכות תעשה לך" משלך. וחכמים אומרים אע"פ שאמרו אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון בלולבו של חבירו, אבל יוצא ידי חובתו בסוכתו של חבירו, דכתיב "כל האזרח בישראל ישבו בסוכת" (בכתב חסר) מלמד שכל ישראל ראויין לישב בסוכה אחת. ורבנן האי "לך" מאי דרשי ביה, מיבעי להו למעוטי גזולה. והלכה כחכמים.**

ופירש רש"י שהדרשה מ"בסוכת" הוא שכל ישראל יוצאים בסוכה אחת אם יושבים בה בזה אחר זה, וא"א שזה יהיה של כולם והיינו שיהיה לכל אחד שוה פרוטה, ובהכרח שיוצאים בסוכה שאולה. וכתב הר"ן שבתוס' כתבו שא"צ לדברי רש"י, דכיון דכתיב לך ומשמע למעט שותפות, א"כ מה שכל ישראל יוצאים בסוכה אחת זה אומר שלא ממעטים שאולה, ולכן ממעטים גזולה, ואפשר שהוצרך רש"י לומר כן כדי שלא נאמר ש"בסוכת" מרבה סוכה של שותפות, ומ"לך" ממעטים שאולה.

סוכה של שותפין - כתב הריב"ש שלכו"ע יוצאים בסוכה של שותפות, דהיא עדיפה מסוכה שאולה, כיון שקצת ממנה שלו לגמרי והשאר הוא שאול, שהרי לדעת כן נשתתפו שכל אחד מהם ישתמש בה, ועוד דמבואר בנדרים (מ"ו:): ששותף לא יכול לאסור על חבירו והמשאיל יכול לאסור, וא"א לומר בשום פנים שבשאולה יוצאים ובשל שותפים אין יוצאים.

גזל עצים וסיכך בהם - איתא בגמרא (ל"א:). **תנו רבנן סוכה גזולה רבי אליעזר פוסל וחכמים מכשירין. אמר רב נחמן מחלוקת בשתקף את חבירו והוציאו מסוכתו, אבל גזל עצים וסיכך בהם דברי הכל אין לו אלא דמי עצים.** ופירש רש"י שבגזל עצים וסיכך בהם יצא משום שאין זה סוכה שאולה ולא סוכה גזולה, דקנאם בשינוי מעשה ושינוי השם, ועוד משום תקנת השבים אינו צריך

לסתור בניינו אלא יחזיר דמים, והא דאמרין בגמרא (כ"ז:): שרבנן מודים שלא יוצאים בסוכה גזולה, לא מדובר בגזול סוכה המחוברת לקרקע, ולא בגזול עצים ומסכך בהם, אלא בגזול סוכה העשויה בראש העגלה או בראש הספינה, דהיא עצמה נגזלת כיון שאינה מחוברת לקרקע ואין עליו להחזיר דמים אלא כמו שהיא בנוייה, דאין כאן משום תקנת השבים כיון שלא טרח עליה לבנותה ולא הוציא עליה הוצאות.

ומבואר בגמרא (ל"א:). שהגזול עצים וסיכך בהם, אע"פ שלא חיברם ולא שינה בהם כלום יצא, דעבדו בהו רבנן תקנת מריש שאינו משלם אלא דמי עצים בלבד. וכן פסק הרמב"ם.

וכתב בעל העיטור שאם **גזל עצים וסיכך בהם ואינו רוצה לשלם את דמיהם**, זה נחשב סוכה גזולה ואינו יוצא בה ידי חובה. וכתב הבית יוסף אפשר שגם רש"י מודה לזה כיון שבכהאי גוונא ליכא תקנת השבים, אבל ממה שרש"י מפרש שסוכה גזולה היינו גזל סוכה העשויה בראש הספינה או בראש העגלה, משמע דס"ל שאפילו באינו רוצה ליתן דמיה יוצא בה ידי חובה, דכיון דתיקנו רבנן תקנת מריש דמים הוא חייב לו ולא עצים. וכן דעת הטור שרש"י חולק על בעל העיטור.

פסקי ההלכה

סוכה שאולה או שהוא שותף בה יוצאים בה ידי חובה.

ישיבה בסוכת חבירו - המוציא את חבירו בכח מסוכתו וישב בה יצא, דקרקע אינה נגזלת, ולכתחילה לא ישב בסוכת חבירו שלא מדעתו (שמא בעל הסוכה מקפיד שלא יראה את אכילתו ועסקיו בלי ידיעתו), וכ"ש כשדעתו לגזולה, וממילא אין נכון לברך עליה, וכן לא יעשה לכתחילה סוכה בקרקע חבירו, אבל מותר לשבת בסוכת חבירו בשעה שאינו שם, דניחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממוניה וודאי לא יקפיד, אבל אם יתכן שבעה"ב יבוא בזמן שהוא שם לא יכנס שלא מדעתו. ואם נטל רשות מאשתו של חבירו כשאינו בביתו, נראה דמהני, דמסתמא חבירו לא יקפיד על זה.

הגזול עצים ועושה מהם סוכה אף שמדאורייתא הסוכה פסולה, מפני שצריך לסתור את הסוכה ולהחזיר את העצים לבעלים, מ"מ אחרי שרבנן תיקנו כדי שירצו לעשות תשובה שא"צ אלא לשלם את שווי העצים (והפקר בי"ד הפקר), ממילא אע"פ שלא חיברם ולא שינה בהם כלום יצא ויכול לברך עליה, אא"כ אינו רוצה לשלם את דמי העצים. ואם הוא אומר לנגזל שיחזירם לו בעין אחרי סוכתו, מסתבר שלא יצא. ואם אומר שישלם לו אלא שדוחהו מיום ליום יצא, כיון שהוא מן השבים. והא דאסרין סוכה גזולה, זה שייך בין לענין הסכך בין לענין הדפנות, ולכן הלוקח קרשים לדפנות ללא רשות אפילו ע"מ להחזירם אחרי סוכתו לא יצא, כיון שעכשיו זה גזילה, ואסור לברך על סוכה כזו. והשואל מחבירו קורות כדי להעמיד עליהם את הסכך, והשאלים לאחר, והשואל השני לא ישלם עליהם, י"ל שאינו יוצא בזה ידי חובתו, ואפילו לפוסקים דס"ל שאין מקפידים על מעמיד בסכך פסול, אפשר דבגזל חמיר טפי.

הגזול סוכה העשויה בראש הספינה או העגלה, או ע"ג קרקע אם אינה מחוברת לקרקע וכ"ש אם היא על גלגלים, וישב בה לא יצא, שכיון שאינה מחוברת לקרקע הרי היא נגזלת, וכיון שלא טרח בה לבנותה אין כאן תקנת השבים וחייב להחזירה כמות שהיא. ומשמע במ"א שגם אחרים שישבו בה לא יצאו ידי חובה, והמ"ב נשאר בזה בצ"ע.

הבונה סוכה בקרקע חבירו, והבעלים של הקרקע הוציאו ממנה וישבו בה, לא יצאו ידי חובה, אף אם הבעלים השאיל לו גם את המקום.

עשית סוכה ברה"ר - כתב הרמ"א שלכתחילה אין לעשות סוכה בקרקע של רבים, ובדיעבד יצא. וכתב המ"א שאף אם תאמר שכל ישראל מוחלים, הרי יש לנכרים חלק ברה"ר והם לא מוחלים, ולכן אסור לעשות סוכה ברה"ר, ואף שבדיעבד היא כשרה, מ"מ לא יברך עליה, ואם בירך הוי ברכה לבטלה, והא"ר ועוד אחרונים כתבו שאין זה ברכה לבטלה, וכן המאמר מרדכי מצדד להקל, ובשואל ומשיב כתב שהרחוב שלפני הבית הוא שלו ולא מיקרי רה"ר, ובפרט כשיש להם כתב הרשאה משר העיר לעשות עירובין וסוכות אין לפקפק בזה, והנהוגים להקל בזה אין למחות בידם, כי רבו המתירים. ואם באנו להחמיר שלא לעשות סמוך לפתח ביתו, יצא קלקול גדול, שיש שעושים את הסוכה מאחורי הבית במקום המיוחד ליפנות שם, ומצוי שאותו מקום אינו נקי, ואפילו אם ירצו לנקות עכשיו לא ברור שזה מועיל, דזה בכלל בית הכסא ישן, ועכ"פ צריך מדינא לבדוק את הכתלים של הבית שם, וטוב יותר לעשות סוכה ברה"ר ממש מאשר במקומות אלו.

סכך מעצים של נכרים - אין לקצוץ סכך לכתחילה מיער של נכרי אפי' מדעתו (כמבואר בסימן תרמ"ט), דשמוא הנכרי גזל את הקרקע, וגזל אין עושים ממנו סוכה לכתחילה, ואין לברך עליו לישב בסוכה, אלא הנכרי יקצוץ וישראל יקנה את הסכך מהנכרי, וכשזה יוצא מרשות הקוצץ יש כאן יאוש ברשות הראשון ושינוי רשות ביד השני, וכן מהני היכא שישראל קצץ ונתן לחבירו. ואם אינו יכול לקחת מאחר, מותר לקצוץ בעצמו, ובלבד שיטול רשות מבעל הקרקע אפילו אם הוא נכרי, ואפשר שמותר לברך על סוכה זו במדינותינו שרוב הקרקעות שיש לנכרים ניתנו להם בדינא דמלכותא.

ואם יש רשות בדינא דמלכותא לקחת עצים מיער זה, או שעצי היער הם של שר העיר והוא נותן רשות לכל מי שירצה לקצוץ משם בחינם או בדמים, או שנכרי יש לו שדות ויערות מדין המלכות והוא נותן רשות לישראל לקצוץ, יכול ישראל לקוצצם בעצמו, אבל אין לקצוץ בלי רשות הנכרי שקיבלם מהמלכות, כיון שגזל נכרי אסור, ואף שהא"ר השאיר דינים אלו בצ"ע יש לסמוך להקל, כיון שאפשר לצרף לזה דעת ריא"ז בשלטי גיבורים ור"י שמתירים במקום שאין רוב ישראל.

נכרי שגנב עצים מיער פרטי, אף שהבעלים לא ידע מהגניבה, מותר לישראל לקנות ממנו את העצים, אבל אם היער שייך לממשלה, יש לעיין אם מותר.

סימן תרל"ח

סעיף א'

איסור שימוש בדפנות או בסכך

תשמישי מצוה אסור להשתמש בהם שימוש אחר כל זמן שהם עומדים למצוה, משום ביזוי מצוה, ועל כן כל דבר המשמש להכשר או לנוי הסוכה אסור להשתמש בו שימוש אחר, ובדפנות הסוכה ובסכך מלבד הדין הכללי של תשמישי מצוה יש ילפותא מיוחדת לאוסרם, וכן יש לאסור דבר שנאסר בתחילת החג אף שכבר אינו משמש לסוכה, משום מיגו דאתקצאי. ולהלן יבוארו פרטי האיסור, וכן יבואר אם מועיל תנאי להתיר או לא.

איתא בגמרא (ט.) **מנין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה, תלמוד לומר "חג הסוכות שבעת ימים לד' "**, ותניא רבי יהודה בן בתירא אומר כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם

שמים על הסוכה, שנאמר "חג הסוכות שבעת ימים לד' " מה חג לד' אף סוכה לד' ."

הקשו התוספות דהכא משמע שעצי סוכה אסורים כל שבעה מדאורייתא, ובגמרא בשבת (מ"ה.) משמע שהאיסור הוא מדרבנן, והגמרא בביצה (ל:) מביאה את הדרשה של הגמרא שלנו ומ"מ משמע שם שאין האיסור אלא מטעם מוקצה. ותירצו התוס' שבעודה קיימת אסור מדאורייתא ליטול ממנה עצים, אבל משנפלה דבטלה מצותה אינה אסורה אלא מדרבנן. ורבינו תם פירש שעצים של כדי הכשר סוכה חלה עליהם קדושה והם אסורים מדאורייתא, והיינו כגון שתי דפנות ועוד טפח בשלישית, אבל היותר מכדי הכשר סוכה לא נאסר אלא מדרבנן משום מוקצה.

האם האיסור הוא גם בדפנות - דעת הרא"ש שדווקא הסכך אסור כל שבעה, אבל עצי הדפנות מותרים, ודעת הרמב"ם שגם הדפנות אסורים. והרא"ם הקשה על הרא"ש שהרי מדברי ר"ת שמחלק בין ב' דפנות וטפח בשלישית לשאר הדפנות מבואר שגם הדפנות אסורים. וכתב הבית יוסף שאפשר להדחק ולומר שלדוגמא בעלמא נקטיה, ובאמת אין האיסור אלא בסכך, והוי כאילו אמר היינו לפי שיעור סוכה כגון שבעה על שבעה. וכתב הבית יוסף שמשמע מהרא"ש שהדפנות לא נאסרו אפילו מדרבנן, אפילו אלו שבשיעור הכשר סוכה, דלא גזרי רבנן אלא בדבר שיש בו צד איסור תורה, ובדפנות לעולם אין איסור תורה. אך אין טעם זה מספיק ד"ל שכיון שחלק מהסכך בסוכה זו אסור מדאורייתא, גזרו חכמים גם על הדפנות, ולא חילקו בהם בין הצריך לשיעור הכשר סוכה ליותר על כך, כשם שלא חילקו בסכך. ואפשר שזה טעמו של הרמב"ם. והרא"ם כתב בדעת הרמב"ם דשמוא י"ל שאיסור דפנות לא נלמד מ"חג הסוכות שבעת ימים לד' ", אלא שכיון שבלי הדפנות הסכך לא כשר, הוי כאילו ביטל את הדפנות לסכך, וממילא אם לוקח אפילו מעט מהדפנות הוי סתירה. ודעת הר"ן כהרמב"ם שגם הדפנות אסורים, וכתב דהיינו בשיעור הנצרך להכשר סוכה, אבל אם הוסיף דופן אחרי שכבר הוכשרה הסוכה היא לא נאסרה, ואם עשה ד' דפנות יחד כולם אסורות.

הרחת הדס הנמצא בדפנות הסוכה - איתא בגמרא (ל"ז:) **אמר רבא הדס של מצוה אסור להריח בו**. וכתב הר"ן שמסתבר דהוא הדין להדס שנותנים בסוכה, דמריחא אקצייה, אבל י"א שרק ההדס שבלולב נאסר, כיון שהוא צריך למצותו ואי אפשר אלא בו, אבל הדס של סוכה שיכול להניח במקומו סתם עצים, מעשה עץ בלבד הוא משמש, ומהבערה בלחוד אקצייה כיון שבזה הוא מוציאו מהסוכה, אבל מריחיה לא אקצייה.

פסקי ההלכה

אסור להשתמש בימי הסוכות בדפנות או בסכך, סוג שימוש המבטל את השימוש בהם לשם סוכה, דכתיב "חג הסוכות שבעת ימים לד' ", כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה, אמנם תשמיש שאינו מבטל את שימוש הסוכה, כגון להשען עליה או להניח עליה דברים מותר, כיון שעדיין קדושתה עליה.

פרטי האיסור - א' אפילו אם עשה סוכה אחרת ואינו צריך לראשונה אסור. ב' אפילו אם הסוכה נפלה אסור להשתמש בה י"א מדאורייתא

וי"א מדרבנן. ג' אסור ליטול מהדפנות או מהסכך אפילו קיסם לחצוץ בו שיניו. ד' אם הוסיף בסכך עד שאין גשמים יורדים לתוכה שי"א שזה פוסל את הסוכה, אף שכל הסכך אסור בהנאה, מ"מ מותר להסיר חלק מהסכך ע"י נכרי, דהוי שבות דשבות במקום מצוה.

תנאי אינו מועיל אף אם התנה איני בודל ממנה כל בין השמשות ואפי' נפלה, כיון שבבין השמשות היה אסור להשתמש בה משום סותר אהל, אמנם לגבי היום השמיני שאיסורו משום מוקצה מהני תנאי לכשיפלו.

אם הוסיף דופן אחרי שכבר נשלם שיעור הכשר סוכה, או שפירש שאחת הדפנות עשויה להוספה בעלמא, אותה דופן אינה נאסרת, אבל בסתמא כל הדפנות נאסרות. והעצים הסמוכים לסוכה או חבילות שזרק על הסכך מותרים, ועיין פרטי דין זה בסימן תקי"ח.

אין נ"מ אם הסוכה חדשה או שהיא ישנה אך סיכוכה לשם חג, אבל היושב בסוכת רועים וכדומה מותר, דלא נתקדש מחמת שנכנס לשם ואוכל שם פתו, אמנם אם הזמינה מתחילה לשם סוכת החג, או שבזמן שישב בה היתה דעתו לשבת בה כל ימי החג, אסורה. ועיין שעה"צ (סק"ג) מה הדין בעשויה לצל אבל הוא יושב בה בסוכות כמה ימים.

מתי חל האיסור – אין האיסור אלא כשישב פעם אחת בסוכה, אבל הזמנה גרידא אינה אוסרת, אפילו אם עשאה לשם סוכה. וכל זה לענין האיסור שמחמת קדושת החג שחלה על הסוכה, אבל האיסור שמחמת סתירת אהל אסור ביו"ט בכל גווניו, ובחול המועד מותר. ועיין בה"ל (ד"ה דהזמנה) שדן שאם הזמנה לא מספיקה, א"כ אפילו אם ישב בה אחר שקידש היום לא תיאסר מחמת קדושת החג אלא לשעה שישב בה, כיון דלא איתקצאי בין השמשות. וסוכה שישב בה בשנה שעברה, אינה אסורה עד שישב בה בשנה זו, כ"כ המ"א, ויש מאחרונים שמפקפקים בזה, וטוב להחמיר.

עד מתי הסוכה אסורה – גם ביום השמיני אסור כיון שבבין השמשות של סיום היום השביעי היתה אסורה, ולבני חו"ל אסור גם ביום התשיעי, שהרי ביום השמיני עדיין חייבין לאכול בסוכה, ואם חל שבת אחר יו"ט נוהגים שלא להשתמש גם בשבת, דהוי כמכין מיו"ט לשבת.

סעיף ב'

איסור שימוש בנוי הסוכה

איתא בגמרא (ביצה ל:) **אין נומלין עצים מן הסוכה אלא מן הסמוך לה, ורבי שמעון מתיר. ושון בסוכת החג בחג שאסורה, ואם התנה עליה הכל לפי תנאו. והגמרא שואלת ומי מהני בה תנאה והא אמר רב ששח משום רבי עקיבא מנין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה שנאמר "חג הסוכות שבעת ימים לד' "**, אמר רב יוסף סיפא אתאן לסוכה דעלמא, אבל סוכה דמצוה לא מהני בה תנאה. וסוכה דמצוה לא, והתניא סככה כהלכתה ועטרה בקרמין ובסדינין המצויירין ותלה בה אגוזים ושקדים וכו' אסור להסתפק מהן עד מוצאי יום טוב האחרון של חג, ואם התנה עליהם הכל לפי תנאו. אביי ורבא דאמרי תרווייהו באומר איני בודל מהם כל בין השמשות, דלא חלה קדושה עליהו, אבל עצי סוכה דחלה קדושה עלייהו אתקצאי לשבעה.

דעות הראשונים

האם תנאי מועיל גם בעצי סוכה – רש"י מבאר בדברי אביי ורבא, שתנאי מועיל רק בנוי סוכה, כיון שיכול לנטלם בבין השמשות, אבל בעצי סוכה לא מועיל תנאי, דבעל כרחו הוא בודל מהם משום איסור סתירת אהל, דבין השמשות הוא ספק יו"ט, וממילא הוקצו לכל שבעת ימי הסוכות. והרי"ף יש לו גירסה אחרת בגמרא, וכתב הר"ן שלדבריו אם אמר איני בודל כל בין השמשות, התנאי מועיל גם בעצי הסוכה, כיון שמעיקרא לא חלה עליהם קדושה, והוי כאדם שיש לו אתרוג שיש לו אתרוג ומתנה עליו לאכלו אם ירצה, ואם נמלך יוצא בו, אבל תנאי בנוסח אחר שתחול קדושה ואח"כ יהיו מותרים לא מהני.

אם התנה שיוכל לאוכלם מתי שירצה, כתב הטור דמהני, כיון שגם בין השמשות לא הוציא כוחו וזכותו מהם, וכן משמע מבה"ג, אבל הר"ן כתב שרק באמר איני בודל מהם, שלא ביטלם לגבי סוכה מעולם, מהני תנאי, אבל באומר לכשארצה אטול לא מהני, דכיון דפעם אחת ביטלו לגבי סוכה הוה ליה כסוכה ולא מהני בה תנאה, ומ"מ ליום השמיני מועיל תנאי, דבשאר הימים שאיסורם משום ביזוי מצוה לא מועיל תנאי בנוסח זה, אבל ביום השמיני שאין איסורם אלא משום מוקצה מהני.

האם התנאי מועיל גם קודם שנפלו – כתב הטור שלפי תירוץ אחד של תוס' אין תנאי מועיל אלא להשתמש בהם אחרי שיפלו, אבל קודם שיפלו לא מהני תנאי, משום ביזוי מצוה, והרא"ש כתב שתנאי מועיל אפילו בעודם תלויים, אבל בלי תנאי אסורים משום ביזוי מצוה, וממילא אסור אפילו לאחר שנפלו בחול המועד, משום שהוקצו למצותם. וכתב ההגהות מיימוני שיש אוסרים בזה ויש חולקים, ונכון להחמיר. ובשו"ע פסק להקל.

טלטול נויי סוכה שנפלו בשבת או ביו"ט או בחוה"מ – כתב בה"ג שנויי סוכה שנפלו בשבת אסורים באכילה ובטלטול, ואם נפלו ביו"ט אסורים באכילה ומותר לטלטל במקומם, ואם נפלו בחול המועד אסורים באכילה ומותר להחזירם. וכתב הטור שאינו מבין מה החילוק בין שבת ויו"ט לענין לטלטל במקומם. והרא"ם כתב להוכיח כדברי הטור שאין חילוק בין שבת ליו"ט. וכתב הבית יוסף שאפשר שבה"ג פסק בשבת שהיא חמירא כרבי יהודה דאית ליה מוקצה, וביום טוב דקילא פסק כרבי שמעון דלית ליה מוקצה, אך קשה דבה"ג עצמו פסק כר"ש דלית ליה מוקצה, בין בשבת בין ביו"ט. ובמרדכי מביא את דברי בה"ג בנוסח אחר, שבין בשבת ובין ביו"ט אסורים באכילה ואסור לטלטל ממקומם, ובחוה"מ מותר לטלטלם. ואכתי קשה שהרי בה"ג פוסק כר"ש דלית ליה מוקצה. ואפשר לומר שבה"ג מחלק בין מוקצה מחמת איסור למוקצה מחמת ביזוי מצוה.

פסקי ההלכה

אוכלין ומשקין שתולים בסוכה בדפנות או בסכך כדי לנאותה, אסור להסתפק מהם כל שמונת ימי החג משום ביזוי מצוה, ואפילו נפלו אסורים, דמיגו שהוקצו לבין השמשות הוקצו לכל החג, דכיומא אריכתא דמו לענין זה, ואם תלאם אחרי בין השמשות מתחיל האיסור מבין השמשות הבא.

נויי סוכה אסורים בטלטול בשבת ויו"ט אפילו אם נפלו משום שהוקצו למצותם (אפילו לדעת המתירים מוקצה ביו"ט כמבואר בסימן תצ"ה), ואם נפלו על השלחן וא"א לאכול כך, י"א שמוותר לטלטלם כיון שזה לצורך אוכל נפש, והפמ"ג מסיק שאם אפשר יטלטלם טלטול מן הצד, וכתב הבה"ל שאם הרבה קיסמים נושרים על השלחן אפשר שגם בשבת מותר לטלטלם אם נמאס מזה, כדין גרף של רעי. אבל בחול המועד לא שייך איסור טלטול ומוותר להחזירים אם נפלו. ואם תלה אתרוג לנוי מותר לטלטלו בחול המועד ולצאת בו ידי חובה, ומותר אף למוכרו.

אם יודע שהילדים יאכלו ממה שתולה לנוי סוכה מוטב שלא לתלות, מפני שיבואו לידי חילול שבת בניתוק החוטים, וגם האכילה אסורה, אכן אם יכול לתלות בגובה שהילדים לא מגיעים לשם או שאין לו ילדים, מצוה לתלות נוי סוכה, וכ"כ השל"ה שראוי ליפות את הסוכה בקרמין ובסדינים ולתלות בה פירות חשובים.

אם התנה בשעה שתלה את נוי הסוכה או לפני השקיעה סמוך לבין השמשות ואמר איני בודל מהם כל בין השמשות של כל הח' ימים, או שאמר אני מתנה עליהם לאוכלם מתי שארצה, לא חלה עליהם קדושת הסוכה ומותר להסתפק מהם בכל עת שירצה אפילו כשהם תלויים ודלא כדעת החולקים שהביא הבית יוסף, ואם התנה רק על בין השמשות הראשון נאסר בבין השמשות של שאר הימים לכל שאר הימים, ואם התנה בסתמא איני בודל מהם כל בין השמשות אפשר שכלול בזה כל ח' הימים. ואם התנה לאוכלם כשיפלו אינו כלום, (כיון שהוקצו בבין השמשות).

וכתב הרמ"א שיש מן האחרונים שכתבו שבזמן הזה אין נוהגים להתנות, משום שאין בקיאים היטב בתנאי (והמ"ב מביא שיש מפקפקים בטעם זה, שהרי לשון התנאי מפורש בגמרא), וכן נוהגים בנוי התלוי בסכך, אבל בנוי שנותנים בדפנות כגון סדינים המצויירים נוהגים לטלטלם מפני הגשמים אפילו בלי תנאי, מפני שי"א שאין איסור אפילו בדפנות עצמם, ומ"מ טוב להתנות עליהם. וכתב המ"ב שהרבה אחרונים השיגו על זה ודעתם שנוי סוכה אסור מדינא אם לא התנה, ובט"ז מיקל בסדינים המצויירים כשיש חשש גנבים, דאנן סהדי שלא תלאם על דעת שיהיו שם תמיד, ולדבריו מותר להסירם גם שלא בזמן הגשם, ומ"מ טוב להתנות.

אין לפסוע על עצי הסוכה אפילו אחרי סוכות, מפני שהם תשמישי מצוה כמו ציצית ולולב, ועל כן יש למחות ביד הזורקים אותם במקום שרבים רגילים לפסוע עליהם אפילו אינו מקום אשפה.

המסכך בהדס מותר להריח בו, דלא הוקצה אלא משימוש והבערה כשאר עצים, ויש אוסרים, והט"ז והדרך החיים פסקו כדעה הראשונה, ואם תלה את ההדס לנוי אסור להריח בו, ולדעת הט"ז כל זמן שאינו נוטל את ההדס משם מותר אף בתלה לנוי.

התולה אתרוג בסוכה לנוי מותר להריח בו לכו"ע.

עוד מדיני נוי הסוכה

מי שדעתו להסיר נוי הסוכה ביו"ט מפני הגשמים והגנבים, יזהר שלא לקשור בקשר גמור, שהרי אסור להתיר ביו"ט, אלא יענוב.

אין לעשות דפנות הסוכה מיריעות שעטנז, וכן לא יתלה שעטנז לנוי, אא"כ הם גבוהים מתשמיש אדם.

אסור לחקוק פסוק "בסכת תשבו" על דלעת וכדומה ולתלותו בסוכה, מפני שזה יבוא לידי בזיון, וגם אסור לכתוב פסוקים מן התורה כשאינן זה ספר שלם, ואף שנוהגים החרב בדבר היינו כדי להתלמד אבל שלא לצורך אסור.

סימן תרל"ט

סעיף א'

דיני ישיבת הסוכה

כתיב "בסכת תשבו שבעת ימים" ודרשו חכמים "תשבו" כעין תדורו, והיינו שיעשה את הסוכה למקום מגוריו העיקרי, ולא יעשה מחוץ לסוכה דברים שדרך לעשותם רק בביתו. ולהלן יבואר מה חייבים לעשות בסוכה, ומה מותר לעשות מחוץ לסוכה, ודיני כבוד הסוכה.

איתא במתני' (כ"ח:) כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע ודירתו עראי. ומפרש בברייתא, כיצד, היו לו כלים נאים מעלן לסוכה, מצעות נאות מעלן לסוכה, אוכל ושותה ומטייל בסוכה.

פסק ההלכה - מצות ישיבה בסוכה היינו שיהיה אוכל ושותה וישן ומטייל ומדבר עם חבריו ודר בסוכה כל ז' הימים בין ביום בין בלילה, כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה. (ועיין בסימן תרס"ח מה הדין בחו"ל ביום השמיני).

כל ז' הימים אדם עושה ביתו עראי וסוכתו קבע, ויכניס לסוכה את הכלים והמצעים הנאים.

הכנסת כלים לסוכה

איתא בגמרא (כ"ט.) אמר רבא מאני משתיא (כוסות) במטללתא (מפני שאינם מאוסים), מאני מיכלא (עיין להלן דעות הראשונים בזה) בר ממטללתא (צריך להוציאם מהסוכה לאחר האכילה), חצבא (כד של חרס ששואבים בו מים) ושחיל (דלי של עץ) בר ממטללתא.

מה זה מאני מיכלא ומה טעם האיסור להכניסם לסוכה - רש"י מבאר שמאני מיכלי היינו קערות שאכלו בהם. והמרדכי כתב שדעת הסמ"ג שמאני מיכלא היינו כגון קערות שנמאסו אחרי האכילה, וי"מ כגון קדירות וכלים שלשים בהם, דאין להכניסם משום שאין רגילות שהם יהיו בבית דירה אלא במקום נפרד, ובעינן תשבו כעין תדורו, ואין הטעם משום מאיסותא. וכ"כ ראב"ה שמוותר להשאיר את הקערות בסוכה אחרי שאכלו בהם. ובה"ג מפרש כגון קדירה ושפוד.

פסקי ההלכה

יכניס לסוכה כלי שתיה כגון אשישות וכוסות, אפילו אם הם מחרס ואפילו לאחר השתיה, אבל כלי אכילה לאחר האכילה כגון קערות וקדירות יניח מחוץ לסוכה (ומ"מ אם הכניסם לסוכה או שעשה בסוכה תשמיש בזוי, אין הסוכה נפסלת בכך, ומ"מ נכון לכתחילה להחמיר בזה משום שיש פוסלים). ויש מחמירים שלא להכניס קדירה אף קודם אכילה, והעולם נזהרים בזה, ומי שדרכו בכל השנה לערות מהקדירה לקערה בבית החיצון בודאי צריך להזהר בזה, ומ"מ מי שאין לו כלי והוא צריך לאכול מן הקדירה מותר להכניסה.

אין להכניס לסוכה כלים שמשמשים בהם קמח ועריבות שלשים בהם וכלים של בשמים שאין דרך להחזיק בדירתו אלא בבית החיצון, וכן כד או דלי ששואבים בו מים מהנהר אחרי ששתה מהם, וכן כל דבר שאין דרכו להיות בחדר המגורים שלו.

אין לעשות בסוכה שום תשמיש בזוי כגון שטיפת קערות, כדי שלא יהיו המצוות בזויות עליו, ובשטיפת כוסות ליכא קפידא, ואסור להשתין בסוכה אפילו בכלי, אע"פ שעושה כן בביתו ותשה"מ מותר בסוכה, דאינו תשמיש בזוי, דהוא בכלל תשבו כעין תדורו, וגם הוא קיום מצוה.

הכנסת מנורה לסוכה

איתא בגמרא (שם) **שרגא** (נר) **במטללתא, ואמרי לה בר ממטללתא, ולא פליגי הא בסוכה גדולה הא בסוכה קטנה** (ז') טפחים על ז' טפחים, שזבה אסור).

וכתבו התוספות והרא"ש והר"ן שאין להניח נר בסוכה קטנה אף בעודו דולק, כמבואר בגמרא מ"ח. , וביאר הרא"ש הטעם שיש לחוש שהנר יתקרב לדפנות הסוכה ויגרום לשריפה. ולדבריהם אין חילוק בין נר של חרס לנר של זהב. ובמגיד משנה משמע שרק נר מכובה אסור להשאיר בסוכה, אבל נר דולק מותר. והלכה כדעת האוסרים גם בנר דולק. וכתב הרוקח שמעיקר הדין אפשר להכניס נר של חרס לסוכה גדולה כמו שלנו, אבל המנהג להכניס רק מנורות ברזל ונחושת ונר שעוה.

פסק ההלכה - אם הסוכה גדולה יכניס את המנורה לסוכה, אמנם המנהג שלא להכניס נר של חרס לסוכה, וכן מקידה של חרס ואפילו חדשה אין כדאי כ"כ להכניסה לסוכה, ואם היא מצופה בקוניא מותר כמו כלי זכוכית. ואם הסוכה קטנה והיינו בשיעור שיש חשש שהנר יגרום לשריפה צריך להניח את המנורה מחוץ לסוכה כגון בחלון הבית הצמוד לסוכה, אפילו אם היא מזהב, גזירה שמא יפחד ויצא מן הסוכה, וי"א שחששו חכמים שהסוכה תישרף ותתבטל מצות סוכה. ואם מטבעו הוא מצטער לאכול שלא במקום הנר יש להקל להכניס את הנר לעששית או למנורה ולהכניסם לסוכה, אם לא שהסוכה נמוכה מאד ויש חשש שהאש תתקרב לסכך.

שמירת קדושת הסוכה - ראוי לדבר בסוכה רק דיבורי קדושה ותורה, ולמעט מלדבר בה דברי חול, מפני שקדושתה גדולה מאד, וכ"ש שיהיה זהיר מלדבר שם לשון הרע ורכילות ושאר דיבורים האסורים, ומ"מ כשהוא צריך לדבר מענייני עסק לא יצא מהסוכה, כדי שלא יפסיד המצוה לשבת בסוכה.

מי שיכול לעשות סוכה רק מעבר לנהר, יש מקילים לעבור לשם בספינה קטנה ע"י נכרי, אבל הרבה מחמירים בזה. (מ"ב סק"א).

סעיף ב'

איתא במתני' (כ"ה.) **אוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה. ובגמרא (כ"ו.) וכמה אכילת עראי, וכו', אלא אמר אביי כדמעיין בר בי רב ועייל לכלה.**

עוד איתא במתני' (כ"ו.) **מעשה שהביאו לרבן יוחנן בן זכאי לטעום מן התבשיל, ולרבן גמליאל שתי כותבות ודלי של**

מים, ואמרו העולם לסוכה. (ומפרש בגמרא הכי קתני אם רצה להחמיר על עצמו רשאי). **וכשנתנו לרבי צדוק אוכל פחות מכביצה אכלו חוץ לסוכה.**

דברי הראשונים

כתבו התוספות והרא"ש שאכילת עראי שמותרת חוץ לסוכה היינו כביצה, כדטעים בבת אחת מלא פיו, דבית הבליעה מחזיק כביצה.

עוד כתבו התוס' דדווקא בפת אסור לאכול כביצה מחוץ לסוכה, אבל פירות אפילו בכביצה אין צריך לאוכלם בסוכה, כמבואר בגמרא (יומא ע"ט:) דקבע דידהו כאכילת עראי דפת. וכן דעת הטור. והרא"ש מביא שרבינו מאיר היה נזהר מלאכול פירות חוץ לסוכה, כי היה סובר להחמיר כי האי לישנא שצריך לאכול גם פירות בסוכה, וכתב הרא"ש שמבואר שם בגמרא שרק אם קובע עצמו לאכילת הפירות יש מ"ד שצריך לאוכלם בסוכה, דקבע דידהו הוי כאכילת עראי דפת, אבל אכילת עראי של פירות מותרת לכו"ע מחוץ לסוכה.

וכתב רבינו פרץ שדווקא פירות א"צ לאכול בסוכה, אבל **בשר וגבינה** צריך לאכול בסוכה, כדאמרינן בגמרא (כ"ז.) אם השלים (לר"א שצריך לאכול י"ד סעודות בסוכה, ובא להוסיף אחרי אכילתו אכילה נוספת להשלמת סעודה שחיסר) במיני תרגימא יצא, ומיני תרגימא היינו בשר וכדומה, ואם מועיל בהם השלמה בהכרח שצריך לאוכלם בסוכה, ודלא כרש"י שפירש שמיני תרגימא זה פירות, שכיון שפירות א"צ לאוכלם בסוכה אינם מועילים להשלמה. וכתב הרא"ש שבתוספתא בברכות מבואר שמברכים על מיני תרגימא בורא מיני מזונות, ומבואר שהם עשויים מחמשת מיני דגן, וא"כ י"ל שזה דבר שיותר חשוב מבשר וגבינה, וא"כ אין ראייה שבשר וגבינה צריך לאוכלם בסוכה, וגם אין דרך לקבוע עליהם. ולפי זה תבשיל העשוי מחמשת מיני דגן לכו"ע חייב בסוכה אם קבע עליו.

ויין דינו כפירות שי"א שאם קבע סעודתו על היין חייב בסוכה, אבל מים לכו"ע א"צ לשותות בסוכה.

וכתב הרמב"ם שמי שיחמיר על עצמו ולא יאכל פירות ולא ישתה חוץ לסוכה אפילו מים, הרי זה משובח. וטעמו מדאיתא במתני' (כ"ו:) מעשה שהביאו לרבן יוחנן בן זכאי לטעום מן התבשיל, ולרבן גמליאל שתי כותבות ודלי של מים, ואמרו העולם לסוכה. ומפרש בגמרא הכי קתני אם רצה להחמיר על עצמו רשאי. והיינו דקמ"ל דלא חשיב כמי שאינו מצווה בדבר ועושהו שנקרא הדיוט. עוד איתא במתני' וכשנתנו לרבי צדוק אוכל פחות מכביצה אכלו חוץ לסוכה. וכתב הר"ן דקמ"ל שאם רצה תלמיד חכם שלא להחמיר על עצמו בכך רשאי, ולא הוי כמי שאינו מדקדק במצות.

פסקי ההלכה

אכילה מחוץ לסוכה - מותר לאכול אכילת עראי מחוץ לסוכה, ואפילו תלמיד חכם אם רוצה שלא להחמיר על עצמו רשאי ולא הוי כמי שאינו מדקדק במצוות, ואכילת עראי היינו כביצה פת, (אבל מעט יותר מכביצה חשיב קבע אפילו אם אכלו דרך עראי).

מותר לטעום את התבשיל מחוץ לסוכה אפילו כמה פעמים ואפי' לבלוע.

מותר לשתות מים או לאכול פירות מחוץ לסוכה, ואפילו לקבוע על פירות או בשר ודגים וגבינה ושאר מיני מאכל מותר, אבל תבשיל העשוי מה' מיני דגן, לדעת השו"ע אם קובע עליו, והיינו שאוכלו בחבורה או בשיעור חשוב שקובע סעודתו בזה (וכתב המאמר מרדכי שהדבר תלוי בו, אע"פ שאין דרך בני אדם לקבוע סעודה על שיעור זה), צריך סוכה מדינא ויברך לישב בסוכה, ודעת המ"א שדינו ממש כמו פת שכבר במעט יותר מכביצה חייב בסוכה, אכן דעת האחרונים שלא לברך לישב בסוכה בלא קביעות סעודה. והסכימו כמה אחרונים שנכון להחמיר שלא לקבוע סעודה לאכילת בשר ודגים וגבינה מחוץ לסוכה ומ"מ אף בקביעות לא יברך, אבל שלא בקביעות אין להחמיר כלל. והח"א מחמיר בזה גם לענין פירות בקביעות, והמ"ב לא העתיקו מפני שבדרך החיים ובשע"ת בשם הגינת ורדים מקילים בזה.

שתיה מחוץ לסוכה - מותר לשתות מים מחוץ לסוכה, ולענין יין דעת הרמ"א שדינו כפירות שאפילו בקבע סעודה עליו אינו חייב בסוכה, וכמה אחרונים מפקפקים בזה ודעתם שאם שותה יין בקביעות חייב בסוכה, ובפרט אם קבעו לשתות בחבורה בודאי הוי קבע גמור, ומ"מ לענין ברכה הסכימו כמה אחרונים שלא לברך. וראוי ונכון לכתחילה שלא לשתות בקבע אפילו שאר משקין כמו מי דבש ושיכר אלא בתוך הסעודה, או שעכ"פ יאכל מתחילה פת יותר מכביצה, או שאר תבשיל העשוי מה' מינים אם קובע סעודתו על זה, ויברך לישב בסוכה, ויוצא לכל הדעות. (ובשעה"צ (ס"ק ל"ג) מביא מחלוקת מה הדין לענין קפה). והא דאיתא בגמרא אוכלים ושותים בסוכה, היינו לאחר האכילה שדרך לשתות צריך לשתות בסוכה מפני שזה נכלל בסעודה, ואפשר לפי זה שגם מים בתוך הסעודה אין כדאי לשתות מחוץ לסוכה, וצ"ע.

מי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפילו מים וכ"ש פת דרך עראי, הרי זה משובח.

ברכת לישב בסוכה על פת הבאה בכיסנין - האוכל פת הבאה בכיסנין יחד עם קפה או בלי קפה אבל קבע עליו סעודה, אף שאינו מברך המוציא כיון שאוכל פחות משיעור שדרך לקבוע עליו סעודה, צריך לאכול זאת בסוכה ולברך לישב בסוכה. ואם לא קבע סעודה אבל אכל יותר מכביצה, יש דעות בין האחרונים אם צריך לברך לישב בסוכה, ובשערי תשובה כתב שאם אוכל זאת בשבת ויו"ט בבוקר אחרי הקידוש במקום לאכול סעודה לכו"ע יכול לברך, ובחול אין כדאי לברך דספק ברכות להקל, אכן מנהג העולם לברך גם בחול, וכדי להנצל מחשש ברכה לבטלה יראה שלא לצאת מיד אחרי אכילתו אלא ישאר לשבת שם זמן מה, ויכוין בברכתו על האכילה והישיבה.

שינה מחוץ לסוכה

איתא בגמרא (כ"ו.) **תנו רבנן אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה ואין ישנים שינת עראי חוץ לסוכה מאי טעמא וכו', רבא אמר אין קבע לשינה.** ופירש רש"י שלענין שינה בסוכה אין חילוק בין קבע לעראי, שאין אדם קובע עצמו לשינה, דפעמים שאינו אלא מנמנם מעט ודיו בכך, הילכך זו היא שינתו.

פסק ההלכה - אסור לישן מחוץ לסוכה אפילו שינת עראי, דלפעמים זה מספיק לאדם והוי ליה קבע, ואפילו להניח ראשו בין ברכיו שודאי לא ישתקע בשינה אסור. ואפשר שפחות מכדי הליוך מאה אמה אף עראי

לא חשיב. ומי שנאנס וישן מחוץ לסוכה, צריך ללכת לסוכה מיד כשיתעורר.

פטור משינה בסוכה מחמת צינה או מחמת שאינו יכול להיות שם עם אשתו - כתב הרמ"א שמה שנוהגים שאין ישנים בסוכה אלא רק המזדקקים במצוות, י"א משום צינה, דיש צער לישן במקומות הקרים, (ומי שאין לו כרים וכסתות כראוי ויש צינה אין לו להחמיר לישן בסוכה), והרמ"א מבאר המנהג שמצות סוכה היא איש ואשתו כדרך שהוא דר בביתו כל השנה, ובמקום שאינו יכול לישן עם אשתו כגון שאין להם סוכה מיוחדת פטור, וטוב להחמיר להיות שם עם אשתו כמו בביתו אם אפשר שתהיה לו סוכה מיוחדת. עכ"ד. וכתב המ"ב שהגר"א והמ"א סוברים שגם מי שאינו יכול לישן בסוכה עם אשתו חייב בסוכה, והמ"א מלמד זכות על העולם דחשיב מצטער כשאינו יכול להיות שם עם אשתו, אמנם לפי זה אם אינו מצטער כגון שלא בזמן עונה חייב לישן בסוכה. ומשמע מכמה אחרונים שמי שאינו יכול לישן בסוכה עם אשתו לא יבטל זמן עונה ול"ט, ואינו חייב לחזור לסוכתו לאחר תשעה"מ אלא ישן בביתו עד עמוד השחר.

סעיף ג'

כמה סעודות חייבים לאכול בסוכה

איתא במתני' (כ"ז.) **רבי אליעזר אומר ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, בין ביום בין בלילה. וחכמים אומרים אין לדבר קצבה** (שאם רצה יכול להתענות, ורק אם הוא אוכל הוא חייב לאכול בסוכה), **חוץ מלילי יום טוב הראשון בלבד.** ובגמרא (שם) **מאי טעמא דרבי אליעזר תשבו כעין תדורו, מה דירה אחת ביום ואחת בלילה אף סוכה אחת ביום ואחת בלילה. ורבנן כדירה מה דירה אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל, אף סוכה נמי אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל. אי הכי אפילו ליל יום טוב הראשון נמי, אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק נאמר כאן חמשה עשר ונאמר חמשה עשר בחג המצות, מה להלן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות, אף כאן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות.**

ובגמרא בברכות (מ"ט:) איתא **טעה ולא הזכיר של ראש חדש בתפלה מחזירין אותו, בברכת המזון אין מחזירין אותו. אמר ליה רב אבין לרב עמרם, מאי שנא תפלה ומאי שנא ברכת המזון, וכו', תפלה דחובה היא מחזירין אותו, ברכת מזונא דאי בעי אכיל אי בעי לא אכיל** (שאף שאסור להתענות בר"ח, הרי יכול לאכול פירות או ירקות ולא פת, ולא יתחייב בברכת המזון) **אין מחזירין אותו. אלא מעתה שבתות וימים טובים דלא סגי דלא אכיל** (פת) **הכי נמי דאי טעי הדר, אמר ליה אין.**

דברי הראשונים

הקשה הרא"ש שבברכות משמע שביו"ט חייבים לאכול פת, ובגמרא בסוכה משמע שלא חייבים לאכול פת בסוכות מלבד בליל יו"ט ראשון. והביא שרבינו יצחק מבאר שמצד הסוכה אין חיוב לאכול פת אלא בליל יו"ט ראשון, אבל מצד חובת שמחה דאיתא בגמרא (פסחים

ס"ח:) חלקהו חציו לאכילה, ועיקר אכילה הוא לחם. ואין להקשות דהא בהא תליא, שכיון שהוא אוכל צריך לאכול בסוכה, דמשכחת לה שהוא מחוץ לסוכה משום פטור מצטער, ומ"מ הוא חייב לאכול מחוץ לסוכה מצד שמחת יו"ט. ומ"מ בלילה הראשון אפילו אם ירדו גשמים חייבים לאכול כזית בסוכה, דילפינן מחג המצות. וכ"כ בתרומת הדשן ובסמ"ק.

אבל דעת הרשב"א שאם ירדו גשמים עד שתסרח המקפה אינו חייב לאכול בסוכה אפילו בליל ט"ו, דתשבו כעין תדורו אמרינן, ולעולם לא חייבה התורה לאכול בסוכה אלא כדרך שאדם עושה בביתו, ומי שמחייב לאכול בסוכה גם בכהאי גוונא עליו להביא ראיה לזה. וממש"כ הכלבו בשם הראב"ד שמי שלא אכל בסוכה בליל ט"ו מפני הגשמים למחר צריך לברך זמן לשם סוכה, משמע כדברי הרשב"א. וכן משמע מהסמ"ג והאור זרוע.

ובתוס' רבינו פרץ כתב שאם ירדו גשמים ואכל בביתו ופסקו הגשמים, חוזר ואוכל כזית בסוכה.

וכתב הבית יוסף שבלילה השני בחו"ל אם ירדו גשמים לא מחמירים לאכול כזית בסוכה, וכ"ש אם ירדו כל הלילה שאינו חייב לאכול כזית בסוכה, כיון דאנן בקיאי בקביעא דירחא, ולא כהגהות אשרי שכתב שלדידן דין היום השני כמו היום הראשון.

כמה צריך לאכול בסוכה בליל יו"ט ראשון - כתב הטור (וכן מביא הר"ן בשם י"א) שאע"פ שהשיעור באיסור אכילה חוץ לסוכה הוא כביצה, מ"מ בליל יו"ט ראשון מספיק כזית לקיום מצות אכילה בסוכה, דשאני לילה ראשון שחיוב האכילה בסוכה הוא גדול יותר שאסור לאכול אפילו כזית מחוץ לסוכה. והבית יוסף הקשה על טעמו של הטור, וכתב שיותר מסתבר לומר שהשיעור הוא כזית בגלל שחיוב האכילה נלמד מחיוב אכילת מצה, וחיוב אכילת מצה הוא בכזית. והר"ן כתב שבלייל יו"ט ראשון צריך לאכול בסוכה יותר מכביצה, דילפינן מחג המצות שצריך לאכול בסוכה שיעור שחייבים לאוכלו בסוכה, אך י"א שכמו שבמצה החיוב הוא בכזית ה"ה באכילה בסוכה בליל ט"ו, (וטעמם כמבואר לעיל בדעת הטור).

פסקי ההלכה

בליל יו"ט ראשון חובה לאכול בסוכה לפחות כזית פת, ואע"פ שבשאר הימים אין חייבים לאכול בסוכה אא"כ אוכל יותר מכביצה פת, אפילו בשבת ויו"ט שחייבים לאכול כזית פת (ולא בעינן יותר מכביצה אלא למצוה בעלמא, ובדיעבד סגי בכזית), מ"מ בליל יו"ט ראשון של סוכות אסור לאכול מחוץ לסוכה אפילו כזית, ומשו"ה אם אכל כזית בסוכה יצא יד"ח ומברך עליו לישב בסוכה, אמנם אם יש לו יותר בודאי נכון שיאכל יותר מכביצה, ד"א שזה השיעור, (ואם כבר קיים מצות אכילה בסוכה, יכול לאכול כביצה מחוץ לסוכה). ועיין בסעיף ה' האם צריך לאכול בסוכה בליל ט"ו אם יורדים גשמים.

צריך לאכול את הכזית בכדי אכילת פרס.

לא יאכל מיני תרגימא או פת כיסנין אלא פת גמורה, מפני שזה ספק דאורייתא, וכן לא יאכל עד שיהיה ודאי לילה, ואם אכל בבין השמשות יחזור ויאכל משתחשך אך לא יחזור לברך לישב בסוכה, ובלילה השני בחו"ל יכול לאכול בבין השמשות, (וע"ע בה"ל אם יכול לעשות קידוש מבעוד יום קצת על היין, והמוציא ולישב בסוכה בלילה).

יאכל לפני חצות, ובדיעבד אם לא אכל לפני חצות יאכל אחרי חצות, אך לא יברך אז לישב בסוכה אא"כ אוכל יותר מכביצה.

וכתב הרמ"א שלא יאכל בערב יו"ט מחצות ואילך כדי שיאכל בסוכה לתאבון, והאחרונים הסכימו שרק מתחילת שעה רביעית שאחרי חצות אסור, ובסימן תע"א מבואר פרטי הדינים בזה.

לדעת הגר"א שבפסח מצוה לאכול מצה כל ז' ימי הפסח, אלא שהמצות עשה היא רק בערב ואח"כ אינו אלא מצוה בעלמא, אפשר דה"ה בסוכות מצוה לכתחילה לאכול פת כל ז' ימים ולברך לישב בסוכה.

סעיף ד'

לימוד תורה בסוכה

איתא בגמרא (כ"ח:) **ומשנן בסוכה. איני והאמר רבא מקרא ומתנא במטללתא, ותנויי בר ממטללתא, לא קשיא הא במיגרס הא בעיוני.** ופירש רש"י שבשביל לעיין צריך להתבודד ולשבת בישוב הדעת, ומצטער הוא בסוכה, והאור יפה לו להרחיב דעתו. וכן פירשו הר"ף והרמב"ם והרא"ש. וכתב הר"ן ש"מ איפכא, שלימוד בעיון זה קבע, וצריך לעשות זאת בסוכה, ויעשה לחומרא כשני השיטות, אמנם היכא דמיטריד הוי מצטער ומצטער פטור מן הסוכה.

פסק ההלכה - כל ז' הימים לומד בתוך הסוכה, וכשמבין ומדקדק במה שלומד ויותר טוב לו ללמוד בבית, יכול ללמוד בבית, והכל לפי הענין היכן דעתו מיושבת יותר, ואם יש לו טורח להביא לסוכה את כל הספרים אפשר דפטור, אכן אם יש לו מקום להניחם שם בכל ימי החג חייב, דאין זה טורח.

תפילה בסוכה - המתפלל יתפלל בסוכה או בבית במקום שיש לו יותר מנוחה להתפלל בכונה, ואם יש בית הכנסת בעירו ילך לבית הכנסת, שהרי בכל השנה מניח ביתו ומתפלל בבית הכנסת.

הבדלה יעשה בסוכה כמו שעושה בביתו בכל השנה, ומי שרגיל כל השנה לשמוע הבדלה בבית הכנסת, יכול לעשות כך גם בסוכות.

פטור מצטער בירידת גשם וכדומה

המצטער בישיבתו בסוכה פטור מן הסוכה, ועל כן אם יורד גשם מותר לצאת מהסוכה ולאכול ולישן בבית, ולהלן יבואר מתי יכול לצאת מן הסוכה מחמת גשם, מתי צריך לחזור לסוכה לאחר הפסקת הגשם, ומה יעשה בלילה הראשון אם יורד גשם. ובסימן תר"מ יבואר עוד מדיני מצטער.

סעיף ה'

מתי יצא מן הסוכה מחמת הגשמים

איתא במתני' (כ"ח:) **ירדו גשמים, מאימתי מותר לפנות** (-לצאת מהסוכה), **משתסרח המקפה** (תבשיל קפוי לא עב ולא רך). ובגמרא (כ"ט.) **תנא משתסרח המקפה של גריסין** (שהיא ממהרת להתקלקל אף בקצת גשמים). וכתב הרוקח בשם הירושלמי שא"צ דווקא מקפה של גריסים, אלא ה"ה בכל מקפה.

הסמ"ג מפרש שא"צ שיהיה מקפה בסוכה, אלא כל שירדו גשמים שנראה באומד הדעת שאילו היתה שם מקפה היתה מתקלקלת, יכול

לצאת. וכן כתבו הגהות אשרי בשם אור זרוע, וכ"כ הרמב"ם. והטור כתב שבמתני' משמע דבעינן שתסרח המקפה ממש, והבית יוסף דוחה ראיתו.

עוד איתא בגמרא (שם) **אביי הוה יתיב קמיה דרב יוסף במטללתא, נשב זיקא וקא מייתי ציבותא, אמר להו רב יוסף פנו לי מנאי מהכא, אמר ליה אביי והתנן משתסרח המקפה, אמר ליה לדידי כיון דאנינא דעתאי כמי שתסרח המקפה דמי.** וכתב בהגהות אשרי בשם הירושלמי שכשם שמפנים מפני הגשמים כך מפנים מפני השרב ומפני היתושים.

פסקי ההלכה

ירדו גשמים יכול לפנות את הסוכה אם ירדו בשיעור שאם יפלו לתוך התבשיל יפסל, ואפילו תבשיל של פול שמתקלקל מהר ע"י מעט מים, ואף אם אין לפניו תבשיל ישער בשיעור זה.

מי שאינו בקי בשיעור זה ישער מתי היה יוצא מהבית אם היו יורדים גשמים.

אם הטיפות לא יורדות במקום שהוא יושב שם, צריך לאכול בסוכה עד שירדו עליו ועל שולחנו, ואפשר שיכול לברך לישב בסוכה, אך אם הוא איסטניס ומצטער בזה יכול לצאת ועכ"פ לא יברך.

לענין שינה א"צ לשער בכדי שיתקלקל התבשיל, דבגשמים מועטים זה צער לישן שם.

אם יש בסוכה **שרב או יתושים** והאדם מצטער מכך יכול ללכת לביתו. וכן אם המאכל מתקלקל מחמת השרב או היתושים, או שקר מאד והמאכלים השמנים נקרשים לפניו או שהאדם עצמו מצטער מכך, יכול לאכול בבית, אמנם לפני שהגיע לאכילת המאכלים הנקרשים צריך לאכול בסוכה, וא"צ לחזור עד שיגמור סעודתו, אפילו אם אוכל אח"כ מאכלים שאינם נקרשים, אמנם אם יכול לסדר בלא טורח גדול שהמאכל לא יקרש, כגון להניחו בתוך קערה עם מים חמים, צריך לעשות כך ואינו פטור מסוכה.

אם מנשבת רוח לתוך הסוכה ועי"ז נושרים קיסמים מהסכך לתוך המאכל, אם הוא איסטניס שאנינא דעתיה יכול לצאת מן הסוכה, ומשמע שאם אין דעתו אנינא אסור, וצ"ע למה לא נחשב מצטער במה שצריך להוציא את הקיסמים מהמאכל, ואולי דווקא כשנושרים מעט קיסמים צריך שתהא אנינא דעתיה.

ירדו גשמים בלילה הראשון, דעת הרמ"א שצריך לאכול כזית אף אם יורדים גשמים, דס"ל שבליילה הראשון גם מצטער חייב בסוכה. (עיין בסעיף ג' מקורות דין זה). ויקדש בסוכה ויברך שהחיינו ויאכל כזית בסוכה, ואת שאר הסעודה יאכל בביתו, (וזה עדיף מאשר לקדש ולברך שהחיינו ולאכול בבית ובסיום הסעודה לאכול כזית בסוכה, מפני שאז יצטרך לחזור ולברך שהחיינו). **וי"א** שאפילו בלילה הראשון מצטער פטור, ועל כן הכריעו כמה אחרונים שאף שמחויב לאכול בסוכה מחמת ספק לא יברך לישב בסוכה, דספק ברכות להקל, עוד כתבו שראוי להמתין עד חצות הלילה פן יעבור הגשם שאז יוכל לברך ולאכול ולקיים את המצוה לכו"ע, ולא ימתין יותר מחצות, דגם זמן אכילת סעודה ראשונה לכתחילה הוא עד חצות. ואם הוא מצטער ברעב או בשינה ע"י המתנתו אין לו להמתין, ואם יש אצלו אורחים עניים אפשר שיש איסור

להמתין. ויש אחרונים שכתבו שאין להמתין כ"כ מלאכול הוא ובני ביתו, דאין מניעת שמחת יו"ט יותר מזה, אלא ימתין כשעה או שתיים, ואם לא פסקו יעשה קידוש בסוכה ויאכל בביתו כנ"ל.

אם פסקו הגשמים צריך לחזור ולאכול מעט יותר מכביצה בסוכה ולברך לישב בסוכה (אבל אם אוכל כביצה או פחות אינו יכול לברך לישב בסוכה), אפילו אם כבר בירך ברהמ"ז ואפילו אחר חצות, אמנם אם כבר שכב א"צ לקום ממיטתו. ובחיי אדם כתב שראוי להמתין כל הלילה שאם יפסקו הגשמים יאכל בסוכה, וכעין זה איתא במעשה רב, אכן הגר"א לשיטתו שפסק כהתוס' שמצטער פטור גם בלילה הראשון, ומה שכתב שאסור לישן הינו באינו מצטער, וצ"ע.

בלילה השני בחו"ל יקדש בביתו ויברך שהחיינו על היום ויאכל סעודתו, ובסיום סעודתו יאכל כזית בסוכה אבל לא יברך לישב בסוכה, ויסמוך על ברכת שהחיינו על הסוכה שבירך בלילה הראשון, ולכתחילה טוב להמתין גם בלילה השני מעט עד שיפסקו הגשמים, ומי שאינו רוצה להחמיר בזה אין לדקדק עליו, ואם אכל בביתו ובסוף הסעודה אכל כזית בסוכה ואח"כ פסקו הגשמים, צריך להכנס ולאכול בסוכה יותר מכביצה ולברך לישב בסוכה.

סעיפים ו' ז'

מתי צריך לחזור לסוכה כשפסקו הגשמים

איתא בגמרא (כ"ט.) **תנו רבנן היה אוכל בסוכה וירדו גשמים וירד אין מטריחין אותו לעלות עד שיגמור סעודתו, היה ישן תחת הסוכה וירדו גשמים וירד אין מטריחין לעלות עד שיאור. איבעיא להו עד שיעור, או עד שיאור. תא שמע עד שיאור ויעלה עמוד השחר, תרתי, אלא אימא עד שיעור ויעלה עמוד השחר.**

דברי הראשונים

רש"י מבאר שלפי הצד של 'עד שיעור', אם הקיץ אפילו בחצי הלילה צריך לעלות לסוכה, ומסקנת הגמרא דבעינן תרתי שיעור ויעלה עמוד השחר, אבל אם הקיץ בלילה א"צ לעלות לסוכה, וכן אם עבר עמוד השחר ולא הקיץ, אין מקיצים אותו. וכן גורס הרא"ש.

אבל הר"ף גורס 'עד שיאור' משיעלה עמוד השחר, וכן גירסת הגאונים, וכן נראה מהרמב"ם שכתב שאין מטריחין אותו לעלות לסוכה כל הלילה, אלא ישן בביתו עד שיעלה עמוד השחר. וכתב הר"ן שלגירסה זו כוונת הגמרא שיאור הכונה לעלות השחר, וא"צ להמתין שיהיה אור יום, ולפני עלות השחר אף אם נעור אין מטריחים אותו לעלות לסוכה, והר"ן מסתפק לפי גירסה זו אם עבר עלות השחר ולא ניעור, די"א שאין מטריחים אותו לעלות (והיינו שאין בני ביתו צריכים להקיצו, דהוא עצמו אין בו דעת ואין הנדון לגבי חיובו), כמו בסעודה שהוא יכול לגמור סעודתו, או דשאני סעודה שאין לה זמן ידוע, אבל שינה שזמנה אינו אלא בלילה, כל שעלה עמוד השחר הוי כגמר לגבי סעודה, אמנם אם תקפתו שינה פטור משום מצטער. והמגיד משנה כתב שהעיקר כהסוברים שא"צ להקיץ אותו.

כתב הר"ן דהא דאמרינן ירדו גשמים מאימתי מותר לפנות משתסרח המקפה, היינו דווקא כשהתחיל לאכול, דבזה צריך להמתין עד שתסרח המקפה כדי שלא יראה כמבעט בסוכתו ויוצא, אבל אם לא

התחיל להכנס בה, כל שמצטער מחמת גשמים פטור, כדאיתא בגמרא (כ"ו). לענין זבובים וכדומה, וסיים הר"ן אבל למעשה איני סומך על סברתי אחר שאין בזה ראיה ברורה.

פסקי ההלכה

מתי צריך לחזור לאכול בסוכה - היה אוכל בסוכה וירדו גשמים ונכנס לביתו ופסקו הגשמים, אם עדיין לא ישב לאכול בביתו צריך לחזור לסוכה, ואם ישב לאכול בביתו, או שמתחילה ישב לאכול בביתו מחמת הגשמים, אין מחייבים אותו לחזור לסוכה עד שיגמור סעודתו, ו"א שלא מספיק שישב לאכול, ודווקא כשהתחיל לאכול אין חייב לחזור לסוכה.

מתי צריך לחזור לישן בסוכה - הלך לישן בביתו מחמת הגשמים, או שמתחילה נשאר לישן בביתו מחמת הגשמים, א"צ לחזור אם כבר שכב (ואפילו אם שכב בבגדיו י"ל שא"צ לקום וללכת לסוכה. פמ"ג. אכן במחצית השקל מסתפק בזה, וכן בבכורי יעקב מפקפק בזה), ואפילו אם התעורר א"צ לחזור לסוכה בלילה, ואם עדיין לא שכב צריך לחזור לסוכה (מ"א), ובבגדי ישע ובמאמר מרדכי מסתפקים בזה, דשמוא אחרי שטרח להכניס את הכרים והכסתות לא הטריחוהו לחזור ולהעלותם, ואם פשט בגדיו, כתב הפמ"ג שגם למ"א י"ל שא"צ לחזור לסוכה, ובבכורי יעקב מסתפק גם בזה. וכן השוכב בסוכה וסגר את גג הסוכה מחמת הגשמים, א"צ לעלות על הסכך ולפתוח את הגג, אכן אם יכול לפתוח את הגג מתוך הסוכה צריך לפותחו, דאין זה אלא מעט טירחה ולא חשיב מצטער, ואם הוא באמצע סעודה אפשר שצריך גם לעלות על הסכך. ואם עלה עמוד השחר והתעורר משנתו מעצמו צריך לחזור לסוכה, וא"צ להעירו, וגם הוא לא צריך לבקש מאחרים שיעירוהו.

כל הפטור מן הסוכה ואינו יוצא משם אינו מקבל שכר ואינו אלא הדיוט, וההולך לסוכה כשיריד גשם ומברך לישב בסוכה הוי ברכה לבטלה אפילו אם אוכל שם אכילת קבע, ודווקא במצטער שיש בו צד איסור של חילול יו"ט, ואפילו בחול המועד חייב לכבדו, אבל אם אינו מצטער רשאי להחמיר. ומי שפטור מחמת טירחה לחזור לסוכה, כגון שיצא מחמת הגשמים והם פסקו, מקבל שכר אם חוזר, וכ"ש שמקיים בזה מצות ישיבה בסוכה. וכשיוצא מן הסוכה מכח הגשמים לא יבעט ויצא, אלא יצא כנכנע, כעבד שמוזג כוס לרבו ושפכו על פניו.

סעיף ח'

ברכת לישב בסוכה

מעיקר הדין כל הנכנס לסוכה ושוהה בה מברך ברכת המצוות על ישיבת הסוכה, אמנם המנהג לברך על האכילה שהיא עיקר דירתו של אדם ולפטור את שאר הדברים שעושה בסוכה, ולהלן יבוארו פרטי הדינים בזה.

מתי מברכים לישב בסוכה

איתא בגמרא (מ"ה): **אמר רב יהודה אמר שמואל סוכה** (אינו מברך עליה אלא) **יום אחד, מאי טעמא וכו' סוכה דלא מפסקי לילות מימים כולוהו שנבעה כחד יומא אריכא דמו. ורבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן סוכה שנבעה, וכו'.** **אמר רב יוסף נקוט דרבה בר בר חנה בידך דכולהו אמוראי קיימי כוותיה בסוכה.**

וכתבו התוס' והרי"ף והרא"ש והרמב"ם שכל פעם שנכנס לסוכה כדי לאכול ולשתות ולישן צריך לברך, ואפילו עשרים פעמים ביום, כמו

בתפילין שמברך עליהם כל פעם שמניחם. וכתב המגיד משנה דדווקא כשיצא יציאה גמורה לעשות עניניו ושלא על דעת לחזור לאלתר צריך לברך, אבל אם לא יצא אלא לדבר עם חבירו או להביא דבר לסוכה לשעתו לא הויא יציאה לחייבו בברכה כשיחזור.

וכתב רבינו תם שכיון שעיקר הקביעות שאדם עושה בתוך הסוכה היא האכילה, מברך על האכילה ופוסט כל הדברים ואפילו את השניה שהיא חמורה מהאכילה. וכן המנהג.

פסקי ההלכה

י"א שמברכים ברכת לישב בסוכה בכל ישיבה בסוכה, כיון שגם הישיבה והעמידה בסוכה היא מצוה, ולדבריהם אם יצא יציאה גמורה לעשות עניניו, (לאפוקי אם יצא לעשות צרכיו או להביא איזה דבר לסוכה ולא הסיח דעתו), ולא היה בדעתו לחזור מיד, צריך לברך כשחוזר לסוכה אע"פ שאינו אוכל שם, ואפילו מאה פעמים ביום. **וי"א שאין מברכים אלא בשעת אכילה**, ואפילו אם יושבים בסוכה שעה לפני האכילה אין מברכים, דהברכה שמברכים אח"כ על האכילה פוטרת אותה וגם פוטרת את השניה והטיל והלימוד וכו' כיון שהיא העיקר. וכתבו השו"ע והרמ"א שנהגו למעשה כדעה השניה. אמנם נכון לצאת ידי הדעה הראשונה, והיינו שכשהוא נכנס לסוכה יאכל יותר מכביצה מה' מיני דגן ויברך לישב בסוכה, ולא יברך אח"כ בשעת אכילה.

מי שמתענה או שאין דעתו לאכול פת באותו יום, לכו"ע צריך לברך אם יצא יציאה גמורה. וכתב הח"י אדם שגם מי שיצא יציאה גמורה לאחר אכילה וחוזר ונכנס ואין בדעתו לאכול לפני שיחזור ויצא יציאה גמורה, צריך לכו"ע לברך.

מתי צריך לחזור ולברך - מי שבירך לישב בסוכה ויצא יציאה גמורה לעשות עניניו או להתפלל בבית הכנסת, צריך לחזור ולברך כשחוזר לסוכה ואוכל שם, ועיין בשער הציון שדן האם ביוצא באמצע שלחנו להתפלל מנחה או מעריב ובדעתו לחזור מיד לסוכתו צריך לחזור ולברך, אבל אם יצא לעשות צרכיו או להביא איזה דבר לסוכה והיה בדעתו לחזור מיד א"צ לחזור ולברך אפי' בשעת אכילה שני', ולפי זה אפילו אם עשה כך כל ז' הימים מברך רק פעם אחת. וי"א שכיון שיצא בין האכילות אפי' ע"ד לחזור מיד, צריך לברך על האכילה השניה.

מי שהולך לסוכת חבירו באמצע האכילה, לדעת המ"א ההליכה היא הפסק, ואם אוכל שם דבר שאסור לאכול מחוץ לסוכה צריך לחזור ולברך, אע"פ שהיה בדעתו מתחילה ללכת לשם ולחזור מיד, אבל דעת כמה אחרונים (בסימן ח') שהליכה אינה הפסק, וא"כ אם היה בדעתו ללכת א"צ לברך, וספק ברכות להקל. ובבית מאיר משמע שאף אם מתחילה לא היה בדעתו ללכת לשם א"צ לברך, אך כיון שיש עוד דעות בזה אין כדאי לצאת באמצע הסעודה. ודעת הח"י אדם שבסוכת חבירו צריך לברך לכו"ע אע"פ שאינו אוכל שם, כיון שאין דרך לקבוע שם סעודה, (ודלא כמו שנפסק במ"ב כדעת הגר"ז) אמנם כל זה דווקא כשרוצה לשבת שם, אבל בנכנס לגבות חובו וכדומה שאין לו נ"מ אם זה סוכה או בית או חוץ, לכו"ע א"צ לברך.

אם שכח לברך לישב בסוכה עד שהתחיל לאכול, יברך אפילו אחרי ברכת המזון, מפני שגם הישיבה היא מצוה, ואם עדיין לא בירך ברכת המזון יברך ויאכל מעט.

מי שקידש בלילה הראשון של סוכות והתחיל לאכול ואח"כ ראה שהגג שמעל הסוכה היה סגור, יאכל שוב כזית ויברך לישב בסוכה, אבל לא יחזור על הקידוש וברכת שהחיינו.

סימן תר"מ

מי חייב בסוכה

סעיף א'

נשים פטורות מן הסוכה מפני שזו מצות עשה שהזמן גרמא, וכן **עבד** דינו כאשה. וכתב המ"ב שאם הם רוצות לשבת בסוכה נהגו לברך, אבל אחרים לא יברכו בשבילן אפילו אינן יודעות לברך בעצמן, אא"כ אותם אחרים מברכים בשביל עצמם. ומי שחציו עבד וחציו בן חורין חייב בסוכה.

טומטום ואנדרוגינוס חייבים בסוכה מספק, ומ"מ לא יברכו, ואם הם רוצים לברך הרשות בידם. (וכתב המגיד משנה שדין זה נלמד מדין טומטום ואנדרוגינוס בתקיעת שופר).

סעיף ב'

האם קטן חייב בסוכה

איתא במתני' (כ"ח.) **קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה**. ובגמרא (כ"ח:) **היכי דמי קטן שאינו צריך לאמו, אמרי דבי ר' ינאי כל שנפנה ואין אמו מקנחתו, רבי שמעון בן לקיש כל שניעור ואינו קורא אימא אימא** (שאינו כרוך אחריה לקרות ולשנות עד שתבוא אליו, אלא קורא ושותק).

ובגמרא עירובין (פ"ב.) קאמר בתר הכי **וכמה** (מתי הוא נחשב אינו צריך לאמו), **כבר ארבע וכבר חמש** (כל חד לפום חורפיה). וכו'. **מיתיבי קטן שאינו צריך לאמו יוצא בעירוב אמו עד בן שש, וכו', לא קשיא הא דאיתיה לאבואה במתא** (והתינוק נכנס ויוצא עמו, נחשב אינו צריך לאמו מבין ארבע) **הא דליתא לאבואה במתא**.

וכתב הר"ן שקטן שהגיע לחינוך חייב במצוות מדרבנן, ואין גיל החינוך שוה בכל מקום, אלא כל מקום ומקום לפי עניינו, דהכא תלינן באין צריך לאמו, וגבי ראייה ביכול לעלות וכו'.

ובשיעור אינו צריך לאמו כתב הר"ן שזה מבין שש ומעלה, כדאמרינן בגמרא (שם) לענין עירוב, וכ"כ הרמב"ם שהשיעור הוא כבן חמש כבן שש, והיינו כשמלאו לו חמש או שש שנים. והטור כתב כבן שש ובן שבע, ואפשר דס"ל כהרמב"ם וכוונתו לתחילת שש ותחילת שבע. והקשה הבית יוסף למה נטו הראשונים מדברי הגמרא שאמרה כבן ארבע ובן חמש, וכתב לבאר שבירושלמי משמע שדין סוכה כדין עירוב, וכיון שדברי הגמרא כבן ארבע כבן חמש לא נאמרו בסוגיה בסוכה אלא בעירובין, אינם עיקר. ומה שהרמב"ם לגבי עירוב כתב גיל שש, וכאן כתב כבן חמש כבן שש, י"ל שבן שש היינו בן חמש שנים שלימות שנכנס לשש, ומיירי כשאביו בעיר, ובן שבע היינו בן שש שנים שלימות ומיירי שאין אביו בעיר, ולפ"ז דין סוכה כדין עירוב.

פסקי ההלכה

קטן פטור מן הסוכה, ואם אינו צריך לאמו והיינו כבן חמש או שש כל חד לפום חורפיה (-בן חמש בחריף ובן שש באינו חריף, ולדעה זו אין נ"מ אם אביו בעיר או לא. והגר"א כתב שמה שכתוב בשו"ע בן חמש הוא טעות סופר), חייב בסוכה מדברי סופרים כדי לחנכו במצוות.

אם אין לו אב, י"א שאמו ובי"ד חייבים לחנכו, ולכו"ע אסור אפילו לאדם אחר להאכילו בידים (והיינו לתת לתוך פיו או לצוות עליו לאכול, אבל במניח לפניו והוא אוכל מעצמו ליכא איסורא, ואביו חייב מדין חינוך למנוע אותו מלאכול מחוץ לסוכה) מחוץ לסוכה.

דעת כמה אחרונים שמבן חמש ולמעלה אם אביו בעיר שאינו צריך אז כ"כ לאמו, חייב אביו לחנכו בסוכה אפילו אם אינו חריף. ואם אביו כל השנה אינו בעיר והוא מורגל עם אמו, אפילו אם הוא בא בסוכות לביתו שיעורו משש שנים ומעלה.

פטור מצטער

כפי שנתבאר בסימן הקודם המצטער בישיבתו בסוכה פטור מן הסוכה, דכתיב "תשבו" כעין תדורו, והיינו שמי שנמצא במצב שהוא היה הולך למקום אחר מחמת שהוא מצטער בביתו, פטור בכהאי גוונא מן הסוכה. ולהלן יבואר פטור חולה ומשמשיו, ועוד מקרים של פטור מצטער, ויבואר באיזה אופן נחשב מצטער ופטור ומתי אינו מצטער וחייב בסוכה, וכן יבואר החיוב לעשות את הסוכה במקום שלא יהיה לו צער בישיבתה.

סעיף ג'

איתא במתני' (כ"ה.) **חולים ומשמשיהם פטורים מן הסוכה**. ובגמרא (כ"ו.) **תנו רבנן חולה שאמרו לא חולה שיש בו סכנה, אלא אפילו בחולה שאין בו סכנה, אפילו חש בעיניו, אפילו חש בראשו. אמר רבי שמעון בן גמליאל פעם אחת חשתי בעיני בקסרי והתיר ר' יוסי בריבי לישן אני ומשמשי חוץ לסוכה**.

פסקי ההלכה

חולים פטורים מן הסוכה, אפילו אם זה חולי שאין בו סכנה, ואפילו אם הוא חש בראשו או בעיניו וישיבת הסוכה קשה לו פטור.

משמשי החולה פטורים מן הסוכה כיון שהם עוסקים במצוה, וי"א שאין המשמשים פטורים אלא כשהחולה נצרך להם, (ואם יש שני משמשים והחולה אינו צריך לשניהם יחד, צריך אחד לאכול בסוכה בזמן שימוש של השני), ובחולה שיש בו סכנה יש להקל אף בזמן שאין החולה צריך לו. ומי שמקיז דם בשביל הבריאות ואינו מרגיש שום חולי אלא הוא שמח ומרבה באכילה ושתייה חייב בסוכה, אבל אם הוא מקיז מחמת חולי פטור. והשותה משקה לשלשל והוא מתירא שהצינה תזיק לו פטור.

סעיף ד'

פטור מצטער

איתא בגמרא (כ"ו.) **רב שרא לרב אחא ברדלא למיגא בכילתא בסוכה** (אף שיש לה גג והיא גבוהה עשרה, והוי כאילו הוא חוץ לסוכה) **משום בקי, רבא שרא לרב אחא בר אדא למיגא בר ממטללתא משום סירחא דגריגשתא** (קרקע לבנה שהיו טחים בה את הסוכה), **רבא**

למעמיה דאמר מצטער (שהסוכה מצטער) **פטור מן הסוכה. והא**
אנן תנן חולים ומשמשיהם פטורין מן הסוכה, חולה אין
מצטער לא, אמרי חולה הוא ומשמשי פטורין מן הסוכה,
מצטער הוא פטור משמשי לא.

דברי הראשונים

כתב הרא"ש לענין סירחא דגרגישתא דמיירי באכסניא, דאי בתוך ביתו היאך עשה סוכה מתחלה בדבר שהיה מצטער לישן בה ויפטר משום מצטער, אי נמי גרגושתא היא גופסיס וכשהמטר יורד עליו הוא מסריח. והר"ן כתב דסירחא דגרגושתא אין ריחה מאוס לכל אלא רק רב אחא בר אדא היה מצטער בזה, דאם ריחה מאוס לכל הסוכה פסולה, כדאמרינן בגמרא (י"ב:) הני שוצי ושוצארי אין מסככין בהם, דכיון דסני ריחייהו שביק להו ונפיק.

עוד כתב הרא"ש שדעת הסמ"ק שדווקא לישן מחוץ לסוכה מותר כשיש סירחא דגרגישתא, אבל לאכול אסור. ולא מסתברא, דיותר מזיק הריח בשעת אכילה, ונקט למיגני לרבותא משום ששינה חמורה מאכילה, שהרי אכילת עראי מותרת מחוץ לסוכה ושינת עראי אסורה.

כתב היראים דהא דמצטער פטור מן הסוכה היינו כשיש לו צער מן הסוכה ובצאתו ינצל מאותו צער, דכעין דירה בעינן, ואין דרך בני אדם לעמוד בדירתם בצער. ושיעור לצער כדתנן (כח:) ירדו גשמים מאימתי מותר לפנות וכו', ומי שאינו בקי בזה השיעור, יתן לבו אם הוא מצטער שבצער זה היה יוצא מביתו, דאז רשאי לצאת מסוכתו.

כתב המרדכי שאף שאסור לישן מחוץ לסוכה העולם סומכים על זה שהם יראים מן הצינה, והוי כחולה שאין בו סכנה או כמצטער שפטור מן הסוכה.

דעת רבינו פרץ שמצטער פטור משינה בסוכה, אבל באכילה חייב, דאמרינן (כ"ו.) רבא שרי לרב אחא למיגני חוץ לסוכה משום בקי, ולא קאמר למיכל, ושמא היינו משום דאכילה אינה אלא לפי שעה. והר"ש כתב שמצטער פטור אפילו מאכילה, וכן דעת רוב הפוסקים.

פסקי ההלכה

מצטער פטור מן הסוכה, (ועיין בסימן תרל"ט מה הדין לענין הלילה הראשון), אבל **משמשיו** אם הם רוצים לאכול או לישן חייבים להכנס לתוך הסוכה, ולכאורה המשמש בשכר ובכל השנה הוא אוכל וישן רק אצל המצטער רשאי לעשות כך גם בסוכות.

מצטער היינו מי שאינו יכול לישן בסוכה או לאכול בסוכה מחמת רוח או זבובים ופרעושים וכדומה, או מפני הריח. ואם הצער הוא רק בשינה ולא באכילה חייב לאכול בסוכה. וריח רע היינו ריח שדרך להצטער ממנו, ואין לעשות את הדפנות או הסכך מדבר שריחו רע, ואם הריח רע כ"כ שאין דעת האדם סובלתו אפשר שהסוכה פסולה מן התורה.

מצטער מחמת הצינה במקומות הקרים פטור מן הסוכה. ועיין בלבוש שאפילו אם יש לו כרים וכסתות להנצל מן הצינה ג"כ יש להקל (אם אין לו מקום להשאירם בסוכה), דאין כל אדם יכול לטרוח בכל לילה להביאם לסוכה ולפנותם למחרת. וכיון שמצטער פטור אף מאכילה, יש להזהר בזמן הקור שיהיה לבוש בבגדים חמים כשסועד בסוכה, כדי שלא יהיה מצטער מחמת הקור ויהיה חשש ברכה לבטלה.

עשית סוכה במקום שיש צער בשיבתה - אין לעשות את הסוכה במקום שהאדם מצטער בשיבתה. וכתב הרמ"א שאם עשה את הסוכה במקום שמצטער באכילה או בשתיה או בשינה, או שאינו יכול לעשות אחד מדברים אלו בסוכה מחמת שהוא מתיירא מליסטים או גנבים כשהוא בסוכה והם יכולים להזיקו בגופו, אינו יוצא באותה סוכה כלל אפילו ידי הדברים שאינו מצטער בהם, דלא הוי כעין דירה, (ואפילו אם מתיירא רק בלילה ולא ביום אינו יוצא, אמנם אם מתיירא רק בגניבת כליו יוצא, כיון שיכול להכניסם לביתו. ודעת הלבוש שיש למחות ביד העושים סוכות ברחובות כשא"א לישן שם מחמת מורא הגנבים שיזיקו לגופו, והמיקל בענין זה יש לו על מי לסמוך, ומ"מ אם אפשר טוב יותר לעשות את הסוכה במקום אחר). ויש אחרונים שחולקים וסוברים שאף שלכתחילה אין לעשות סוכה שאינו יכול לקיים בה את כל הדברים כדן, מ"מ בדיעבד יוצא בה בדברים שאינו מצטער בהם. אך יש להזהר בזה מאד, כי כמה אחרונים העתיקו להלכה את דברי הרמ"א. ובמקומות הקרים או שאינו יכול לישן בסוכה כיון שאינו יכול לישן שם איש וביתו, יוצא יד"ח גם לרמ"א אף אם אינו יכול לישן בסוכה, כיון שא"א בענין אחר וחשיב כעין תדורו, וגם חשיב ראוי לשינה אם היו לו כרים וכסתות כראוי. והעושה סוכתו במקום שא"א לישן שם מחמת איזה דבר, אבל בלאו הכי אין ישנים בסוכה זו מחמת צינה, תלוי הדין בביאורי הפמ"ג והיד אפרים בכוונת המ"א.

מי שכבו לו הנרות בשבת ויש לו נר בביתו מותר ללכת לביתו ולאכול במקום הנר, וא"צ ללכת לסוכת חבירו אם יש טורח גדול בדבר, דגם זה נחשב צער, דאין ערב לו לאדם אכילתו אלא בשלו. (אמנם מי שאין לו מקום לבנות סוכה בחצרו צריך לטרוח למצוא לו מקום לבנות שם סוכה אף שדירתו אינה שם). ובלילה הראשון אם כבו הנרות לפני שאכל כזית צריך לטרוח ללכת לסוכת חבירו, אך לא יברך שם אא"כ אינו מצטער בזה. והחיי אדם כתב שבמצטער כזה יכול האדם לחייב את עצמו ולעשות בשמחה ולברך. וכן אם ירדו גשמים ופסקו ועדיין נוטפים מים וא"א לאכול בסוכתו, ולחבירו יש סוכה עם גג שאפשר לסוגרו ולפותחו, צריך ללכת לסוכת חבירו אם אין טורח גדול בדבר.

פריסת סדין כדי שלא יכבה הנר - אם באה רוח לכבות את הנרות בסוכה מותר לו לפרוס סדין או בגד מן הצד, אבל לא יפרוס סדין תחת הסכך כדי שהסדין לא יפסול את הסוכה בזמן שהוא פרוס שם, ובמקום הדחק שהפריסה מהצד לא מועילה ויצטרך לאכול מחוץ לסוכה, יכול לפרוס בתוך ד' טפחים לסכך, ולסמוך על הדעה השניה בסוף סימן תרכ"ט המכשירה בכהאי גוונא, ובשבת ויו"ט נכון להזהר לא להרחיק את הסדין ג' טפחים מהסכך משום חשש אהל. וכן מותר במקום הדחק לפרוס סדין מעל הסכך כדי להגן, בין בחול בין בשבת ויו"ט, אכן מפני חשש שיאמרו שמסכך סוכתו בסדין אין להקל אלא באופן שניכר שכוונתו רק להגן מפני הרוח, ולא יברך בב' המקרים לישב בסוכה.

מי שסוכתו צרה וצריך לכפוף ידיו ורגליו לישן לא חשיב מצטער, מפני שדרך האדם לפעמים לישן כפוף, ואפילו אם מתחילה עשאה רחבה ואח"כ בא איזה ענין שמחמתו נעשה דחוק חייב לישן בסוכה. ומי שהוא מעונג וקים ליה בגוויה שבשבילו זה צער לישן בכפיפה פטור, ומ"מ יוצא יד"ח באכילה ושתיה כיון שבשעת עשייה זה היה ראוי שבבילו גם לשינה, ואם עשאה כך מתחילה, דעת הנהר שלום והפמ"ג שהוא אינו יוצא גם באכילה, ובשעה"צ כתב שהר"ן חולק בזה, כיון שכולם לא

מצטערין לישן כך, וצ"ע. ואם יכול לפשוט רגליו חוץ לסוכה, לכו"ע אינו נחשב מצטער וחייב לישן שם, אך יזהר שגם השלחן יהיה בתוך הסוכה, דאי לאו הכי חיישינן שמא ימשך אחר שלחנו.

לא חשיב מצטער אלא בדבר שדרך בני אדם להצטער בזה, דאי לאו הכי בטלה דעתו אצל כל אדם, וא"כ הוא מאניני הדעת וכל אניני הדעת מצטערים בזה.

אין המצטער פטור מן הסוכה אלא אם ילך למקום שינצל בו מן הצער, אבל בלאו הכי חייב לשבת בסוכה אע"פ שהוא מצטער.

סעיף ה'

חיוב אבל ואונן בסוכה

איתא בגמרא (כ"ה): **אבל חייב בסוכה. פשיטא. מהו דתימא הואיל ואמר רבי אבא בר זבדא אמר רב מצטער פטור מן הסוכה, האי נמי מצטער הוא, קמ"ל הני מילי צערא דממילא** (שהסוכה מצערתו), **אבל הכא איהו הוא דקא מצטער נפשיה, איבעי ליה ליתובי דעתיה.**

פסק ההלכה – אבל חייב בסוכה, כיון שאין הצער מחמת הסוכה אלא איהו דקמצער נפשיה ועליו ליישב דעתו כדי לקיים את המצוה, וכתב בספר תניא שאם המת חביב עליו כ"כ שאינו יכול להסירו מליבו פטור, והיינו במקום שהוא מצטער בישיבתו בסוכה, ובישועות יעקב חולק בזה.

אונן – הפמ"ג מסתפק אם אונן חייב בסוכה בחול המועד, או ביו"ט כשרוצה לקבור את המת ע"י נכרים, או ע"י ישראל ביו"ט שני, ובביכורי יעקב מצדד שהוא פטור כמו שפטור מכל המצוות שצריך לעסוק בהם, בין שהם בשב ואל תעשה בין שהם בקום ועשה, ולכן פטור מנטילת ידים כיון שצריך מעשה ליטול ידיו, (אכן בתענית ציבור צריך להתענות כיון שא"צ לזה מעשה), וגם בסוכה צריך מעשה ללכת לשבת בה. ובברכי יוסף מצדד שכשרוצה לאכול פת אף שא"צ לברך המוציא מ"מ צריך ליטול ידיו ולא יברך על נטילת ידים.

מי פטור מסוכה

מלבד מה שמצטער פטור מן הסוכה מדין "תשבו" כעין תדורו, גם מי שבכל ימות השנה היה עוזב את ביתו למקום אחר, ואינו יכול לעשות סוכה באותו מקום, פטור כיון שאין זה כעין תדורו. ולהלן יבואר מי פטור מסוכה מחמת זה, ופרטי הדינים בזה, וכן יבואר מי פטור מן הסוכה מדין עוסק במצוה פטור מן המצוה.

סעיף ו'

איתא בגמרא (כ"ה): **אמר רבי אבא בר זבדא חתן והשושבינין וכל בני החופה פטורין מן הסוכה כל שבעה, מאי טעמא משום דבעו למיחד. ויאכלו בסוכה וליחדו בסוכה, אין שמחה אלא בחופה. וליכלו בסוכה וליחדו בחופה, אין שמחה אלא במקום סעודה.** ולהלן בגמרא **אמר רבי זירא אנא אכלי בסוכה וחדאי בחופה וכל שכן דחדי ליבאי דקא עבידנא תרתי** (מצות סוכה ומצות נישואין).

דעת הרמב"ם שלהלכה חתן פטור מן הסוכה, ואף שרבי זירא היה בסוכה כשהיה חתן, י"ל שזה מידת חסידות. אבל הרא"ש כתב שיש פוסקים כרבי זירא, ומביאים ראיה מדברי הירושלמי ששושביני החתן

חייבים בסוכה, אבל הרא"ף לא הביא אלא את דברי רבי אבא שפוטרו חתן מן הסוכה, ונראה שיש לאכול בסוכה, וכ"כ בעל העיטור.

עוד איתא בגמרא (שם) **תנו רבנן חתן ושושביניו וכל בני החופה פטורין מן התפלה ומן התפילין, וחייבין בקריאת שמע. משום רבי שילא אמרו החתן פטור, והשושבינין וכל בני החופה חייבים.** וכתב הרא"ש דהני תנאי ס"ל שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, אלא שת"ק מחייב בק"ש משום שעיקר כוונת קריאתה היא בפסוק ראשון, ובקל יוכל לכוין וליישב דעתו בפסוק ראשון, ורבי שילא סבר שחתן אי אפשר לו לכוין דעתו כלל, ורבי שילא מחייב את השושבינים ובני החופה רק בק"ש, אבל בתפילה ותפילין מודה שהם פטורים, ולא משום שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, דא"כ למה הם חייבים בק"ש, אלא ודאי שאינם נחשבים עוסקים במצוה, ומה שהם פטורים מתפילה זה בגלל שמתוך שמחתם אינם יכולים לכוין להתפלל, משום דשכיח בחופה שמחה וקלות ראש, ומה שהם פטורים מסוכה (לפוסקים כרב אדא, אמנם הרא"ש עצמו פוסק כרבי זירא. בית יוסף), זה בגלל שאם לא ישמחו יחד עם החתן הם יצטערו, והלכה כרבי שילא שחתן פטור מקריאת שמע. עכ"ד.

כתב מהרי"ק שיי"א שמותר **לאכול סעודת פירות אצל היולדת בלילה לפני הברית**, כמו שסעודת חתן הותרה מוחץ לסוכה, וכתב מהרי"ק שאין זה נראה, דשאני התם שהיא מצוה גדולה לשמח חתן וכלה, ונקראת סעודת מצוה בכל מקום, אבל הכא אינו אלא מנהג בעלמא, ומכל מקום לענין אכילת פירות בעלמא כמו שרגילים לעשות נראה שהמיקל לא הפסיד, דאף בלא מצוה אין חיוב לאכול פירות בסוכה, אם לא מי שרוצה להחמיר. ועיי"ש שדן אם מה שאוכלים סעודה זו בדרך קביעות זה מחייב סוכה.

פסקי ההלכה

חתן ושושביניו וכל בני החופה לדעת השו"ע הם פטורים מן הסוכה כל שבעת ימי המשתה, דאין שמחה אלא בחופה (-מקום המוכן לישיבת חתן וכלה), ואינם יכולים לאכול בסוכה ולשמוח בחופה, דאין שמחה אלא במקום סעודה. וי"א שהם חייבים לאכול בסוכה, דאפשר לאכול בסוכה ולשמוח בחופה. ועל כן הסכימו אחרונים שראוי לחתן להחמיר על עצמו לשבת בסוכה ולא לברך, וכן השושבינים כשאוכלים אצל החתן ומשמחים אותו בז' ימי המשתה ויושבים שם בסוכה א"צ לברך, אבל כשאוכלים בביתם חייבים בסוכה וצריכים לברך.

לדעת המ"א צער החתן הוא שהחתן בוש לשמוח עם כלתו בסוכה שאין לה אלא ג' דפנות, ולדבריו בזמננו שעושים ד' דפנות לסוכה צריך לשבת בסוכה. אבל הא"ר מביא מהרי"א שטעם הפטור הוא שזה צער לחתן לעשות את החופה במקום צר ודחוק, וברבינו ירוחם כתב שאינו יכול לשמוח עם כלתו במקום שאינו סגור, וגם באור זרוע כתב שצער החתן הוא שהסוכה אינה מרווחת ואין כל בני החופה יכולים להכנס לשם, ולטעמים אלה שייכים גם בסוכה של ד' דפנות.

סעודת מצוה – סעודת ברית מילה וכן הסעודה שאוכלים אצל היולדת חייבים לעשותם בסוכה, אפילו אם המקום צר וא"א לשמוח שם כ"כ, דסעודה זו אינה מצוה כסעודת חתן ודי להם בעשרה אנשים, ומשמע מהמ"א שאם אין מקום בסוכה גם לעשרה אנשים מותר לאכול מחוץ לסוכה, ולהגר"א שטעם החילוק הוא משום שאין זה מצוה דאורייתא גם באופן זה אסור מחוץ לסוכה, וכן מצדד הפמ"ג. ומ"מ בשמיני עצרת אפילו

בחול"ל, אם רוצים יכולים לאכול סעודת ברית מילה בבית. ובסעודת אירוסין ופדיון הבן ובר מצוה וסיום וכדומה, פשיטא שצריך סוכה. ומי שיש לו סוכה קטנה מותר לבנות סוכה גדולה בחול המועד לצורך סעודת ברית מילה, מפני שזה לצורך המועד, וכיון שניכר שזה לצורך המועד מותר לבנות בפרהסיא.

סעיף ז'

חוב סוכה בהולך לדבר מצוה

איתא בגמרא (כ"ו.) **הולכים לדבר מצוה פטורים בין ביום בין בלילה.** וכתב הרא"ש דהא דתנן (כ"ה.) שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה, דמשמע שהם פטורים אע"פ שאינם הולכים אלא ביום, (דאם הולכים ביום ובלילה אפילו בהולכים לדבר הרשות פטורים, דתנן הולכי דרכים ביום ובלילה פטורים בין ביום ובין בלילה), וא"כ צ"ב למה הם פטורים בלילה, וכי מי שיש לו ציצית בבגדו ותפילין בראשו פטור משאר מצות. ותיריך הרא"ש דהכא מיירי בכי האי גוונא שאם יש לו לחזור אחר סוכתו לצורך הלילה יבטל ממצותו ביום. וכ"כ הר"ן בשם התוספות. אבל דעת הר"ן עצמו שהעוסק במצוה פטור מן המצוה אע"פ שיכול לקיים את שתיהן, אא"כ יכול לקיים את המצוה השניה בלי טירחא כלל, ד"מהיות טוב אל יקרא רע". והמרדכי כתב בשם ראבי"ה שהולכי מצוה פטורים בין ביום בין בלילה, משום דכשהם נחים וישנים בלילה בהנאה הם יכולים לעסוק למחר טפי, והוי הכל בכלל העוסק במצוה.

פסק ההלכה - שלוחי מצוה כגון ההולך להקביל פני רבו או ללמוד תורה או לפדיון שבויים וכדומה, פטורים מן הסוכה בין ביום בין בלילה, ואפילו בשעת חניתם ויש לפניהם סוכה בנויה, ואפילו אם הולכים רק ביום פטורים גם בלילה מפני שהם טרודים במחשבת המצוה ותיקונא. ודווקא כשצריך לטרוח אחר הסוכה, אבל אם הסוכה מזומנת לפניהם צריכים להכנס לסוכה לאכול ולישן שם, ואם לא יוכלו לישן שם טוב ויהיו יגעים למחר ולא יוכלו לקיים המצוה כראוי פטורים. ובתשובות כתב סופר מבואר שדווקא במצוה שכולה לד' ואין בה הנאה פטורים, אבל בהולך בשכר ועיקר הכונה היא להנאתו חייב בסוכה. ואם כוונתו לזה ולזה פטור.

סעיף ח'

איתא בגמרא (כ"ו.) **הולכי דרכים ביום פטורים מן הסוכה ביום וחייבים בלילה, וההולכים בלילה פטורים בלילה וחייבים ביום, וההולכים ביום ובלילה פטורים בין ביום ובין בלילה.** וכתבו התוספות שטעם פטור הולכי דרכים הוא משום תשבו כעין תדורו, שהרי גם בביתו אין אדם נמנע מלצאת לדרך.

פסקי ההלכה

הולכי דרכים ביום פטורים מן הסוכה ביום, ובזמן הליכתם א"צ להמתין מלאכול עד שיגיעו לסוכה (אם לא שתזדמן לפניהם סוכה בעת האוכל בלי טורח), ובלילה חייבים בסוכה אם הם נמצאים במקום ישוב, ואפילו אם אין באכסניא שלו סוכה חייב להשתדל למצוא יהודי שיש לו סוכה, ואם השתדל ולא מצא סוכה סביבותיו יכול לאכול וללון באותו מקום בלי סוכה, ואינו חייב לעשות סוכה חדשה, ומותר

לצאת לדרך אפילו אם יודע שלא ימצא שם סוכה. וההולכים בלילה פטורים בלילה וחייבים ביום.

וכתב הבה"ל שהוא סתם במ"ב כדעת הלבוש מפני שיש עוד אחרונים העומדים בשיטתו, וכן משמע מדברי הרמ"א, ודעת המ"א שהפטור ביום הוא שאף כשהגיעו למלון פטורים מלטרוח לעשות שם סוכה בעת האוכל, כיון שדעתם ללכת לאלתר, ובלילה חייבים לעשות סוכה אפילו אצל נכרי אם יש ממה לעשות סוכה, (ואפילו אם צריך להוציא על זה מעט מעות אפשר שצריך להשתדל על זה), אמנם אם בא לכפר סמוך לזמן האוכל א"צ להמתין לעשות סוכה כיון שהוא רוצה לאכול עכשיו.

ההולכים לכפרים לתבוע חובותיהם ואין להם סוכה באותם הכפרים, יחמירו על עצמם לשוב לבתיהם בכל לילה לאכול בסוכה, ואע"פ שיש להקל כשאינם מוצאים סוכה במקום שהם נמצאים, מ"מ המחמיר תבוא עליו ברכה. אמנם אם הוא שוהה במקום אחד ג' או ד' ימים חייב מדינא לעשות שם סוכה.

סעיפים ט' י'

חוב שומרים בסוכה

איתא בגמרא (כ"ו.) **שומרי העיר ביום פטורים ביום וחייבים בלילה, והשומרים בלילה פטורים בלילה וחייבים ביום, ושומרי גנות ופרדסים פטורים בין ביום בין בלילה. וליעבדו סוכה התם וליתבו. אביי אמר תשבו כעין תדורו. רבא אמר פרצה קוראה לגנב** (ואם הגנב יראה שהוא בסוכה הוא יכנס מצד אחר ויגנוב מהפירות). **מאי בינייהו, איכא בינייהו דקא מנמר כריא דפירי** (וכל הפירות לפניו). וידוע שהלכה כרבא.

פסקי ההלכה

שומרי העיר מגייסות שצריכים להסתובב מסביב לעיר ואינם יכולים לעשות סוכה במקום אחד, השומרים ביום פטורים ביום וחייבים בלילה, והשומרים בלילה פטורים בלילה וחייבים ביום. ואם העיר מוקפת חומה והם שומרים רק בשערי העיר, אפשר שצריכים לעשות סוכה בשערי העיר. והשומרים מפני גניבות שדרכם לשמור ביום ובלילה, דינם כשומרי גינות ופרדסים שפטורים ביום ובלילה וכדלהלן. ושומרי החנויות שלנו שדרכם לשמור בלילה פטורים רק בלילה.

היושבים בחנות אע"פ שרגילים בדרך כלל לאכול בחנות צריכים לאכול בסוכה, ואם החנות רחוקה מביתם ואינם יכולים ללכת לאכול בביתם צריכים לעשות סוכה ליד החנות.

שומרי גינות ופרדסים פטורים בין ביום ובין בלילה, מפני שאם השומר יעשה סוכה ידע הגנב שהוא שם ויגנוב ממקום אחר, ועל כן שומר כרי שיכול להיות במקום אחד ולשמור את כל הכרי חייב לעשות שם סוכה ולשמור משם.

השומרים יין שלא יגעו בו נכרים ויאסרוהו, פטורים בין ביום בין בלילה, ואם היין נמצא בחצר ויכולים לעשות שם סוכה ולשמורו מתוך הסוכה (על פי האופנים המבוארים ביו"ד סימן קל"א) חייבים לעשות סוכה בחצר.

סימן תרמ"א

ברכת שהחיינו על עשיית הסוכה ושיבתה

שיטת הירושלמי שהעושה סוכה לעצמו מברך לעשות סוכה, והעושה סוכה לאחר מברך על עשיית סוכה. אמנם להלכה אין מברכים על עשיית הסוכה, כיון שבגמרא דידן (מנחות מ"ב.) איתא **אמר רב חסדא כל מצוה שנעשייתה על ידי גוי אין ישראל מברך על עשייתה**, וכיון שסוכה שנעשתה ע"י גויים כשרה (כמ"ש בסימן תרל"ה לענין סוכת גנב"ך) ממילא אין לברך על עשיית הסוכה, עוד מבואר בגמרא (שם מ"ב:) שיש מ"ד שכל מצוה שאין עשייתה גמר מצותה, אין צריך לברך.

והנה איתא בגמרא (מ"ו.) **תנו רבנן העושה סוכה לעצמו אומר שהחיינו, נכנס לישב בה אומר ברוך אשר קדשנו, וכו'.** אמר רב אשי חזינא לרב כהנא דמסדר להו אכסא דקידושא. וכתב המרדכי שהאידנא לא מברכים שהחיינו על עשיית הסוכה כמו שעשו בימי התנאים והאמוראים, וי"ל שבזמנם כל אחד היה עושה לעצמו ולכן היה מברך, אבל עכשיו שאחד עושה למאה אין נראה שיברך העושה והשאר לא יברכו, וסמכין על רב כהנא שהיה מברך שהחיינו בזמן הקידוש, וכן עמא דבר.

וכתבו הראשונים שמשמע בברייתא שאם בירך שהחיינו בזמן עשיית הסוכה אינו מברך כשנכנס לישב בה, וזה קשה למה לא יחזור ויברך בגלל היו"ט כמו שמברך בשאר ימים טובים. וכתבו שאפשר שכיון שבנית הסוכה היא בגלל החג, ברכת הזמן על עשייתה פוטרת את ברכת הזמן על החג אע"פ שבירך על עשייתה לפני החג.

פסקי ההלכה

ברכת שהחיינו על עשיית הסוכה - אין מברכים על עשיית הסוכה, כיון שאין המצוה נגמרת עד שיושבים בה, אבל שהחיינו היה ראוי לברך כשעושה אותה לעצמו בתוך ל' יום לחג (אבל לפני כן אף שכשעושה אותה לשם חג כשרה, מ"מ אין ראוי לברך עליה), כיון שהיא נעשית פעם בשנה, ואפילו אם הוא מחדש בה דבר להכשירה כגון ע"י עשיית דופן שלישית או נתינת הסכך היה ראוי לברך, (אמנם דבר שנעשה לכמה שנים כגון שופר ומגילה אין מברכים שהחיינו על עשייתם, ובנר חנוכה אין מברכים כיון שלא ניכר שעושים אותו לשם מצוה), אלא שאנו סומכים על ברכת שהחיינו שמברכים בקידוש שזה ברכה גם על מצות סוכה וגם על החג. ואם בירך בשעת עשייה, הפמ"ג מסתפק אם יחזור ויברך בזמן הקדוש, והברכי יוסף תלה דין זה במחלוקת ראשונים, וכתב שעל כן לא יברך דספק ברכות להקל.

ברכת שהחיינו עבור אחרים - משמע מהשו"ע שהעושה סוכה לאחרים רק בעה"ב יכול לברך שהחיינו, כמ"ש המ"א, ועיין פמ"ג. ואם בעה"ב עומד כאן ומבקש שיוציאו מבואר בגר"א שיכול להוציא, אלא שכתבו האחרונים שאם יכול לברך בעצמו אין כדאי שיברך עבורו. ודע שלדעת התוס' מה שאין מברכים שהחיינו עבור אחרים הטעם הוא כיון שלא מברכים לעשות סוכה, ולדבריהם ניחא למה בתקיעת שופר אפשר לברך שהחיינו עבור אחרים.

ברכת שהחיינו על ישיבת הסוכה - מי שלא אכל בסוכה בלילה הראשון ובירך שהחיינו בביתו, כשאוכל למחרת ביום בסוכה צריך לברך שהחיינו על הסוכה, כיון שהברכה הראשונה היתה רק על החג, ואם בירך בזמן עשיית הסוכה א"צ לחזור ולברך שהחיינו על ישיבתה.

סימן תרמ"ב

חל יום ראשון של סוכות בשבת אומרים בערבית ברכה אחת מעין שבע, וחותרם בה בשבת בלבד כיון שלא נתקנה אלא עבור שבת. וכתב הטור שאומרים באהבה מקרא קודש, ובמנהגים שלנו כתוב שאין אומרים באהבה. ואין אומרים במה מדליקין. ואין אומרים מערבית (-) פיוטים בברכות ק"ש), אלא בליל יו"ט שני [בחול"ל] אומרים מערבית של היום הראשון, וכן הדין בשביעי של פסח ובשמיני עצרת, אבל אם ט"ו ניסן חל בשבת אומרים בליל יו"ט שני מערבית השייך ללילה השני.

סימן תרמ"ג

סעיף א'

סדר הקידוש

איתא בגמרא (נ"ו.) **איתמר רב אמר סוכה ואחר כך זמן, רבה בר בר חנה אמר זמן ואחר כך סוכה, וכו'.** והלכתא סוכה ואחר כך זמן.

פסק ההלכה - כשמקדש יברך על היין, ואח"כ יברך ברכת הקידוש, ואח"כ יברך על הסוכה, ואח"כ יברך שהחיינו לפי שזה ברכה גם על היום וגם על הסוכה, ואין נ"מ אם הסוכה היתה עשויה או שעשה אותה לפני סוכות כיון שלא בירך אז, ואם בירך שהחיינו ואח"כ בירך על הסוכה אינו חוזר לברך שהחיינו. ואם היו מברכים בזמן העשייה, א"כ ברכת הזמן היא רק על הרגל ומברכים אותה לפני ברכת הסוכה, ולדעת התוס' והרא"ש בכהאי גוונא א"צ לברך כלל ברכת שהחיינו כיון שהברכה בשעת עשייה מועילה גם לרגל.

אם לא בירך שהחיינו בליל ט"ו יכול לברך כל שבעה אפילו בלי כוס, שהרי יכול לברך שהחיינו אפילו בשוק. ואם לא בירך שהחיינו בלילה השני בחול"ל, מהמ"א משמע שלא יברך כל שבעה, והבה"ל כתב שנראה שיברך כל שבעה, וכ"כ בדרכי החיים, וצ"ע.

סעיף ב'

אם מקדשים מעומד - כתב השו"ע שלשיטת הרמב"ם מקדש מעומד ומברך לישב בסוכה ויושב ואח"כ מברך שהחיינו, דס"ל שהישיבה היא תחילת המצוה ויש לברך עובר (-קודם) לעשיית המצוה, ויש לעשות כך כל ז' הימים. והרמ"א כתב שנוהגים לקדש במיושב, דס"ל שיש להסמיך את הברכה לעיקר המצוה שהיא האכילה. ובביאור הגר"א מצדד כדעת הרמב"ם, ודעת המור וקציעה שאם הוא מוציא אחרים בקידוש יקדש מיושב, ועיין ברמ"א ובמ"ב בסימן רע"א מה שנתבאר שם לענין העמידה בקידוש. ודעת הט"ז שמי שאוכל מעומד גם לדעת הרמב"ם יכול לברך לישב בסוכה, ולדעת הב"ח אין לברך לישב אם אוכל מעומד, ואין לאכול בלי ברכה, ועל כן יש לשבת ולברך, א"כ הוא אנוס ואינו יכול לשבת. ועיין בסימן תפ"ח אם יכולים כמה בעלי בתים לקדש בסוכה בבת אחת.

ראוי לומר את ברכת הסוכה בקול במשיכה ובניגון כשאר ברכות הקידוש, וכן בשאר הברכות ירגיל לאומרם בקול רם, כי הקול מעורר את הכונה.

סעיף ג'

זמן ברכת לישיב בסוכה בשאר הימים

מהר"ם מרוטנבורג היה מברך על הסוכה קודם ברכת המוציא אף בחול, וביאר הטור טעמו דתניא (מ"ו.) נכנס לישיב בה מברך, וא"כ צריך לסמוך את הברכה לישיבה כל מה שאפשר.

אבל הרא"ש כתב שהעולם לא נהגו כברייא הנ"ל, שהרי לפי אותה ברייתא צריך לברך בכל ישיבה בסוכה אף ללא אכילה, ומנהגינו לברך רק בשעת אכילה, וממילא ראוי להתחיל את הסעודה לפני הברכה, כדי שתהיה הוכחה שהוא מברך בעבור הסעודה.

והבית יוסף כתב שנראה מדברי מהר"ם מרוטנבורג, דמה שנוהגים לברך רק בשעת אכילה, היינו מפני שעיקר קביעות שאדם עושה בסוכה היא האכילה, וכשיושב לאכול מברך גם על הישיבה, וא"כ צריך לסמוך את הברכה לישיבה כל מה שאפשר ולברך לפני המוציא, ואפילו אם היה יושב קודם לכן זמן מרובה מברך רק קודם ברכת המוציא, דאין חילוק במקום הברכה בין היכא שהיה יושב קודם לכן להיכא שישיב עכשיו.

והנה משמע מהרא"ש שקודם יאכל מפרוסת המוציא ורק אח"כ יברך, דאם יברך לפני האכילה הוי הפסק בין ברכת המוציא לאכילה. אמנם העולם נוהגים לברך אחרי המוציא לפני האכילה, וצ"ל שכיון שברכת הסוכה הוא בגלל האכילה, זה נחשב דיבור לצורך האכילה שאינו הפסק, כדאיתא בגמרא (ברכות מ.) דטול ברוך או גביל לתורי לא הוי הפסק.

פסק ההלכה - כתב השו"ע שבשאר ימים (חוץ מיו"ט) מברכים לישיב בסוכה לפני ברכת המוציא, אך כתבו השו"ע והרמ"א שהעולם נהגו לברך אחרי ברכת המוציא לפני הטעימה, וכתב הרמ"א שבשבת ויו"ט שיש בהם קידוש מברכים לאחר הקידוש, ובשבת ויו"ט בבוקר שאין בהם קידוש אלא ברכה בעלמא על הכוס, נחלקו האחרונים אם יברך אחרי ברכת המוציא, או קודם שיטעם מהכוס, ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, ואם לא נוטל אז ידים אלא אוכל פת כיסנין, מצדד השערי תשובה שבזה לכו"ע יברך לישיב בסוכה לפני שיטעם מן הכוס. ואם קידש בבית ואוכל בסוכה או איפכא, עיין בסימן רע"ג.

סימן תרמ"ד

סדר נטילת הלולב וההלל

סעיף א'

משכימין בשחרית משום דזריזים מקדימין למצוה לקיים מצות לולב.

אין אומרים ביום הראשון של סוכות ביוצרות קל נא וכו', כיון שאומרים שבח אחר המיוחד לסוכות. ובמקום שהופכים את סדר היוצרות כשחל ט"ו בשבת ראוי לומר קל נא ביום הראשון ולא בשני, והעולם לא נהגו כן לפי שלא ידעו טעמו של דבר.

ברכת שהחיינו ועל נטילת לולב

איתא בגמרא (מ"ו.) **תנו רבנן העושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו, ונטלו לצאת בו אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב.** וכתב הרא"ש דהאינא לא נהגו לברך שהחיינו בשעת עשייה אלא בשעת נטילה, כדאמרינן בגמרא לענין שהחיינו על הסוכה שרב כהנא מסדר להו אכסא דקידושא, וה"ה כאן מברכים בשעת נטילה.

כתב הרמב"ם נטל את הלולב מברך על נטילת לולב, שכיון שהגביהו יצא ידי חובתו, אבל אם בירך קודם שיטול, מברך ליטול לולב, כמו לישיב בסוכה, ומכאן אתה למד שהמברך אחר שעשה מברך על העשייה. וכתב הבית יוסף שהעולם נהגו לברך בכל גוונא על נטילת לולב, ונראה שהטעם לפי שלא ראו לחלק בסגנון הברכה בין בירך קודם נטילה לנטל קודם ברכה.

פסק ההלכה - אחרי חזרת הש"ץ נוטלים את הלולב ומברכים על נטילת לולב ושהחיינו, על מצות הלולב, (ועל החג ועל מצות הסוכה בירך שהחיינו בלילה), ואח"כ מנענעים, ואח"כ גומרים את ההלל.

אם שכח לברך שהחיינו ביום הראשון יכול לברך כל שבעה, ודווקא בשעת נטילה. ואם בירך שהחיינו ביום הראשון אינו מברך ביום השני.

הלל

איתא בגמרא (ערכין י.) **אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר בהם את ההלל, ואלו הם שמנה ימי חנוכה, ויום טוב הראשון של פסח, ויום טוב של עצרת, ושמונה ימי החג. וכו'.** מאי שנא בחג דאמרינן כל יומא, ומאי שנא בפסח דלא אמרינן כל יומא. חג חלוק בקרבנות פסח אינו חלוק בקרבנות.

פסק ההלכה - גם בשאר ימי החג גומרים את ההלל ולא מדלגים כמו בפסח, מפני שכל יום חלוק בקרבנותיו מהיום שלפניו ונחשב כיו"ט בפני עצמו.

ברכת ההלל - בין ציבור בין יחיד מברכים על ההלל, כיון שהלל זה הוא מדינא. לשו"ע נוסח הברכה הוא לגמור את ההלל, וכתב המ"ב שבמדינותינו המנהג לברך לקרוא את ההלל כמבואר בסימן תפ"ח.

הפסקה באמצע הלל

איתא בגמרא (ברכות י"ד.) **בעי מיניה אחי תנא דבי רבי חייא מרבי חייא, בהלל ובמגילה מהו שיפסיק, אמר ליה פוסק ואין בכך כלום. אמר רבא ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל, בין פרק לפרק פוסק, באמצע הפרק אינו פוסק.** וכתבו הר"ף והרא"ש שהלכה כרבא. עוד כתב הרא"ש שבימים שהיחיד גומר בהם את ההלל פוסק בהם כדין קריאת שמע, וכתב המגיד משנה שזו דעת רוב הראשונים, ודין קריאת שמע פשוט במשנה (שם י"ג.) לרבי יהודה (דקיימא לן כוותיה בעירובין מ"ו.) **באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם.** ונראה שדין ההלל שוה לקריאת שמע בין בהפסק באמצע בין בהפסק בין הפרקים, אבל דעת רבינו יונה שבהלל אסור להפסיק באמצע הפרק כלל, דאין להפסיק בשבחו של מקום. ומקום בין

הפרקים פשוט הוא, זולת מן המצר שנראה שהוא תחילת פרק, והרד"ק כתב שתחילת הפרק זה בהודו לד' כי טוב.

פסק ההלכה - מותר להפסיק באמצע הלל שלם רק מתי שמותר בק"ש, והיינו שבאמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, ובין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם, כמבואר בסימן תפ"ח. ואם הביאו לו לולב באמצע הלל, מותר לו להפסיק בין הפרקים דהיינו בין מזמור למזמור ולברך.

אם הפסיק באמצע ושהה אפילו כדי לגמור את כולו, אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק.

סעיף ב'

איתא בגמרא (מגילה כ"א:): **תנו רבנן בתורה אחד קורא ואחד מתרגם, ובלבד שלא יהא אחד קורא ושנים מתרגמין, ובנביא אחד קורא ושנים מתרגמין, ובלבד שלא יהא שנים קורין ושנים מתרגמין, ובהלל ובמגילה אפילו עשרה קורין ועשרה מתרגמין, מאי טעמא כיון דחביבה יהבי דעתייהו ושמעיהו.** וכתב רש"י שלא גורסים ועשרה מתרגמין, דאין תרגום בכתובים. והטור גורס זאת, דרב יוסף תרגם כתובים, כמ"ש התוס' בריש ב"ק. **פסק ההלכה** - אפילו עשרה יכולים לקרוא את ההלל יחד.

דיני הד' מינים

כתיב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל". ודרשו חז"ל שהכונה בזה לאתרוג לולב הדס וערבה.

בסימנים הבאים (תרמ"ה - תר"נ) יבוארו דיני הד' מינים, מהו כל מין, הדין שהם צריכים להיות נאים ומהודרים שזה נלמד מדכתיב "הדר" (ושאר המינים נלמדים מאתרוג כיון שהם נכתבו בפסוק אחד), דין לקיחה תמה שנלמד מדכתיב "ולקחתם", מה פוסל כל מין (ואם הפסול הוא רק ביום הראשון או בכל הימים), שיעור כל מין, שלימות המין, וכו', וכדלהלן.

סימן תרמ"ה

דיני לולב

לולב הוא ענף הגדל בעץ הדקל, ובו שדרה שיוצאים ממנה משני צידה עלים רבים זה מעל זה, וכל עלה הוא כפול. ובתחילה הענף כולו הוא עץ אחד כחץ, ובהמשך הוא נפתח יותר ויותר עד שנעשה לחריות דקל.

המשנה והגמרא (כ"ט: - ל"ב:) מביאים כמה אופנים שהלולב שונה מהלולב הרגיל, ומבארים באלו אופנים הלולב נפסל ומתי הוא כשר, ויש מקרים שנחלקו הראשונים בביאור דברי המשנה והגמרא על איזה אופן מדובר, ולהלן יבוארו דברי המשנה והגמרא והראשונים, ומה ההלכה למעשה בכל אחד מהמקרים.

סעיף א'

לולב שעליו נפרדו

איתא במתני' (כ"ט:): **נפרדו עליו כשר, רבי יהודה אומר יאגרנו מלמעלה.** וידוע שהלכה כתנא קמא, והילכך אפילו לא אגדו כשר. ומכל מקום כתב המגיד משנה בשם מקצת הגאונים שמצוה מן המובחר ליטול לולב שאין עליו פרודות.

פסק ההלכה - לולב שנפרדו עליו זה מזה באופן שאפשר לאוגדם יחד ולא נפרדו הרבה כעלי החריות (שנתקשו כעץ במקום חיבורם וא"א לאוגדם יחד), כשר אפילו אם לא אגדם.

וכתב הרמ"א שמצוה מן המובחר לקחת לולב שעליו לא נפרדו לגמרי, וכתב הט"ז שכוונתו באופן שהעלים תלויים למטה אלא שהם עולים עם הלולב (וצ"ב כוונתו, דלכאורה זה תרתי דסתרי), אבל אם העלים רק נוטים קצת לצדדים כשר אפילו למצוה מן המובחר, אמנם דעת המאמר מרדכי והביכורי יעקב שלרמ"א למצוה מן המובחר יש ליטול לכתחילה לולב שעליו שוכבים זה על זה ואינם נוטים לצדדים.

סעיף ב'

לולב שעליו נפרדו הרבה

איתא בגמרא (ל"ב:) **חרות פסול, דומה לחרות כשר.** ופירש רש"י שחרות היינו קשה שנעשה חריות, שכן דרך הלולב שעליו נושרים בימות הגשמים והשדרה מתקשה ונעשה עץ, ודומה לחרות היינו שהתחיל להתקשות ועדיין לא נעשה עץ. וביאר הבית יוסף שאין כוונת רש"י שהעלים נושרים לגמרי, דאין דרכו של לולב בכך, אלא כוונתו שהעלים נפרדים ומתרחקים מגוף השדרה ונשארים מחוברים בעיקרם לשדרה, ומקום חיבורם מתקשה כעץ עד שאי אפשר לחבר העלים אל הגוף אפילו בידים.

ואיתא במתני' (כ"ט:): **נפרצו עליו פסול.** ומפרש בגמרא (ל"ב:) **אמר רב פפא נפרצו דעביד כי חופיא.**

דעות הראשונים

רש"י מבאר שנפרצו היינו שנפרדו מהשדרה ואינם מחוברים אלא על ידי אגודה, (וחופיא היינו כמו מטאטא שעשוי מעלי הלולב שנתלשו מהשדרה והם אגודים יחד, ופסול משום דלאו הדר הוא).

והרי"ף והרמב"ם מבארים שנפרצו היינו שנדלדלו משדרו של לולב כעלי החריות, והיינו שנשארו מחוברים בעיקרם.

ונראה מדברי הר"ן שפירוש רש"י הוא כדברי הרי"ף והרמב"ם, אבל התוספות והרא"ש ורבינו ירוחם כתבו שדעת רש"י לפרש שנעקרו לגמרי מהשדרה ואינם מחוברים אלא על ידי אגודה.

והתוספות והרא"ש מקשים על פירוש רש"י, והם מבארים שחופיא היינו שנחלקו רוב העלים במקום שהוא כפולים מגבם, אמנם פסול זה הוא דווקא כשזה קרה ברוב העלים וברוב כל עלה ועלה, וכדאיתא בתוספתא. וגם הר"ן מקשה על ביאור רש"י והרי"ף, והסיק כדעת הראב"ד שמשכים עם ביאור התוס' והרא"ש, וכתב הר"ן שהמקרה של רש"י והרי"ף לא הוזכר בגמרא מפני שפשוט שהלולב פסול ככהאי גוונא, אמנם אם זה קרה רק במיעוט העלים משמע דכשר, כמו

סעיף ג'

סליק בחד הוצא

איתא בגמרא (ל"ב.) **אמר רבא האי לולבא דסליק בחד הוצא בעל מום הוא ופסול.**

רש"י מבאר שסליק בחד הוצא הכונה ללולב שיש לו עלים רק בצד אחד. והרמב"ם מבאר שהכונה ללולב שהעלים שלו אינם כפולים. והרא"ש מביא את פירושי רש"י והרמב"ם, וכתב שר שר שלום פירש דהיינו שיש הוצא אחד בעיקרו ואותו הוצא עולה עד ראש השדרה. והטור מביא לפסול בשלשת האופנים.

פסק ההלכה – לולב שבצד אחד של השדרה העלים כפולים ובצד השני אין עלים כלל פסול כל הז' ימים.

נחלקה התיזומת

עוד איתא בגמרא (ל"ב.) **בעי רב פפא נחלקה התיזומת מהו, וכו', אמר רבי יהושע בן לוי נחלקה התיזומת נעשה כמי שניטלה התיזומת ופסול.**

דעות הראשונים

רש"י מבאר שב' העלים העליונים ששם מסתיימת השדרה נחלקו זה מזה ונסדקה השדרה עד העלים שלמטה מהם. וכתבו התוס' שמשמע מדברי רש"י שמדובר שנחלקה השדרה כ"כ עד שהעלים העליונים נראים חלוקים ומפוזרים זה מזה.

והרי"ף והרמב"ם והראב"ד מבארים שהכונה שנחלקו רוב עלי הלולב בגבם שהוא מקום חיבור כפילותם, שאם נעשה כך ברוב העלים וברוב כל עלה ועלה פסול, אמנם אם רק נפרדה כפילותם ועדיין הם מחוברים בגבם כשר.

והתוספות כתבו בשם תשובת הגאונים שהלולב מסתיים בשני עלים, ואם אותם עלים נחלקו זה מזה פסול, וכן משמע מהבה"ג. וכתבו התוס' שלדבריהם לא ימצא לנו לולב כשר כי אם בטורח, דאין לולב כזה אפילו אחד מחמש מאות, ולכן כתבו התוס' שי"ל שגם לגאונים אין הפסול אלא כשהיה מתחלה כענין זה ונחלק, שנשתנה מברייטתו. וביאר הבית יוסף שלגאונים צריך ששני העלים העליונים יהיו מחוברים ממש בלי שום פירוד כאילו הם עלה אחד, וזה דבר שלא היה מצוי בארצם, אבל אצלנו מצוי שאותם עלים יהיו מחוברים ע"י דבר אדום (-קורה) ונראים כעלה אחד.

ור"י מביא שיש מפרשים שמדובר ששני העלים שבראש הלולב (שכל אחד כפול לשנים כשאר עלי הלולב) נפרדו זה מזה לגמרי עד שנחלקה גם השדרה, ואף שרוב הלולבים לא מסתיימים בשני עלים, הגמרא מבארת מה הדין בכהאי גוונא. וכתב הבית יוסף שלפירוש זה אין צריך ששני העלים העליונים יהיו דבוקים זה בזה כאילו הם גוף אחד, אבל צריך שיהיו סמוכים זה לזה, ואם נחלק אחד מחבירו ונחלקה גם השדרה פסול אפילו בחילוק מועט, ודלא כרש"י שמצריך שתתחלק השדרה עד שנראים העלים העליונים חלוקים ומפוזרים זה מזה לגמרי.

בערבה, וא"כ שדרת הלולב לא מכוסה בעלים שאז זה פסול אפילו במיעוט העלים, כדאיתא בגמרא (ל"ב.) **ציני הר הברזל כשרה, אמר אביי לא שנו אלא שראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה, אבל אין ראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה פסול.** וכ"כ המגיד משנה שלענין הלכה הלולב פסול בין באופן שביארו הרי"ף והרמב"ם ובין באופן שביאר הראב"ד.

וכתב רבינו ירוחם שדעת בעל העיטור שנפרצו היינו שנסדקו העלים לשנים או שלשה חלקים, וכן הביא הרא"ש בשם בעל העיטור לבאר נפרצו עליו בהדס, וגם פסול זה הוא דווקא כשנסדקו רוב העלים ורוב כל עלה ועלה. ובארחות חיים כתב בשם בעל ההשלמה שאפילו אם נפרצו מקצת עליו פסול, והביא שהראב"ד פוסל רק כשנפרצו רוב העלים, וכן כל פסולי הד' מינים אינם פוסלים אלא ברובו, חוץ מנקלה שאינו נפסל אלא בכולו, ונקב פוסל במשהו. וכתב הרמב"ן שיש להוציא מן הכלל הזה הכבוש והשלוק שבהדס וערבה, וכן פסולי לולב יש שלא נאמרו באתרוג, כגון אתרוג כפוף ועקום דומה למגל שזה כשר באתרוג בין שנעשה מעצמו בין שגדלו בדפוס כר, אבל פסולי אתרוג למדים זה מזה, ולכן כושי או לבן פסולים בחוטמו במשהו ובשאר מקומות ברובו, וכן יבש או נסדק פוסל בחוטמו במשהו, וניקב פסול בין חסר בין אינו חסר.

פסקי ההלכה

נפרצו עלי הלולב והיינו שנפרדו הרבה משדרת הלולב והם תלויים למטה כעלי החירות פסול אע"פ שאגדם וגם לא נעקרו ממקום חיבורם.

וכן אם נעקר רוב מקום חיבורם בשדרה פסול אע"פ שאין העלים תלויים למטה אלא הם עולים על הלולב ועדיין מחוברים במקצת, וכ"ש שאם נעקרו לגמרי ממקום חיבורם לשדרה דפסול אפילו אם אגדם.

וכן אם נתקשו העלים כעץ וא"א לחברם אל השדרה פסול, אבל אם התחילו להתקשות ועדיין אינם קשים כעץ כשר אפילו אם לא אגדם, אכן טבע הלולב שכשהוא מתחיל להתקשות העלים נפרדים, וכבר נתבאר לעיל שמצוה מן המובחר שלא יהיו העלים נפרדים.

ובאופנים הפוסלים את הלולב צריך שיהיו רוב העלים ורוב כל עלה ועלה במצב זה, וכתב החיי אדם בשם הריטב"א שזה פסול בגוף הלולב וא"כ זה פסול כל שבעה, אכן לפי רש"י שנפרצו זה פסול הדר, א"כ לדעת הרמב"ם וסייעתו כשר בשאר ימים, וכ"כ הא"ר בשם הכלבו, אבל מיעוט העלים אינו פוסל כל זמן שהלולב נשאר מכוסה בעלים (ובבה"ל דן אם צריך שכל השדרה תהיה מכוסה בעלים או שמוספיק רוב).

ואם נשברו רוב עלי הלולב, אמנם נשאר רוב שיעור לולב שלם, יש להסתפק אם הלולב כשר או פסול, ואם רוב השיעור השלם נמצא למעלה כתב בביכורי יעקב שנראה שזה כשר, שהרי יכול לחתוך את מה שלמטה.

אם **נשברה שדרת הלולב** והלולב נשמט למטה ועדיין השדרה מעורה במקצת, לדעת המ"א נראה שזה כשר, אבל הרבה אחרונים פוסלים, ובבגדי ישע כתב שגם המ"א לא מכשיר בנשברה ממש אלא רק כשהשדרה למטה רופפת וחלשה, וצ"ע, וי"ל שהמ"א מכשיר רק אם נשברה רק רוב השדרה, ואולי הבגדי ישע סובר שגם בכהאי גוונא פסול.

והרא"ש מביא את ביאור הגאונים וכן את ביאור רש"י ואת ביאור הרי"ף והרמב"ם, ולא הכריע ביניהם.

והמגיד משנה מביא שיש מבארים שנחלקה התיומת היינו שהעלה האמצעי נחלק, וכתב המגיד משנה שגם לדבריהם אין הפסול אלא כשנחלק רוב העלה, ולא במיעוטו.

פסקי ההלכה

נחלקה התיומת והיינו שעלי הלולב גדלים שנים שנים עלים מחוברים אחד לשני בגבם, ואם נפתח אותו חיבור ברוב העלים ורוב כל עלה ועלה, הלולב פסול. וכן אם העלים מתחילת ברייתם לא היו מחוברים שנים שנים הלולב פסול (והריטב"א מסתפק אם הפסול הוא רק ביום הראשון או כל שבעה). אבל אם רובם לא נחלקו אע"פ שהעלה האמצעי נחלק כולו כשר לדעה זו.

וכתב הרמ"א ש"א שאם **העלה האמצעי** שמעל השדרה נחלק עד השדרה חשיב נחלקה התיומת והלולב פסול ביום הראשון, (ואם השדרה נגמרת בשני עלים שניהם נחשבים תיומת ואם נחלק אחד מהם אפילו ברובו הלולב פסול ולדעת המחמירים להלן בנחלק במקצת ה"ה כשנחלק אחד מהם במקצת), וכן נוהגים, ולכתחילה מצוה מן המובחר ליטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל (אם יש לו לולב אחר, אבל א"צ לברך על לולב של חברו משום זה), כי יש מחמירים אפילו בנחלק קצת כיון שרגיל ע"י הנענועים להפתח כולו, ודעת הט"ז שאין להחמיר רק בנחלק בשיעור טפח, והחיי אדם כתב שלדעה זו יש להחמיר אפילו במשהו, והגר"א כתב שלדינא אין להחמיר אלא ברובו אבל במקצתו אין להחמיר כלל, וכתב המ"ב שאם יש לו לולב שלא נחלק כלל יותר טוב לברך עליו, אבל מדינא אין לחוש כל זמן שלא נחלק רובו, אמנם אם נתרחקו סדקיו זה מזה עד שנראה כשנים פסול כפי שיבואר להלן.

סעיף ד'

ציני הר הברזל

איתא במתני' (כ"ט:) **ציני הר הברזל כשירות**, ובגמרא (ל"ב.) **אמר אביי לא שנו אלא שראשו של זה מוגיע לצד עיקרו של זה, אבל אין ראשו של זה מוגיע לצד עיקרו של זה פסול**. ופירש רש"י שציני הר הברזל הכונה ללולבים שיש להם מעט עלים והעלים מרוחקים זה מזה וגם הם קצרים, ופעמים שאין מגיע ראשו של עלה זה לעיקרו של זה.

פסק ההלכה - לולב שעליו לא עולים זה ע"ג זה אם ראש העלה מגיע לתחילת העלה שמעליו באופן שכל השדרה מכוסה בעלים כשר, ואם אין כל השדרה מכוסה בעלים, או שמכל צד יוצא למטה עלה אחד והוא מגיע עד ראש הלולב, הלולב פסול מפני שאינו הדר.

סעיף ה'

לולב יבש

איתא במתני' (כ"ט:) **לולב הגזול והיבש פסול**.

דעות הראשונים

דעת הר"ן והרא"ש שיבש היינו שיבשו רוב עליו, דגם העלים נקראים לולב. והר"ן מביא ש"א שרק אם יבשה השדרה ורוב העלים פסול (וכתב הר"ן שבמקרה הפוך אין להסתפק, שאין הדבר מצוי שיהא שדרו יבש והעליון יהיו לחים), וכן מביא הרא"ש בשם הראב"ד שפסול יבש נאמר רק בשדרה, והוסיף שמסתבר שגם התיומת העליונה צריכה להיות לחה.

שיעור היבשות - דעת התוספות שיבש היינו שהוא נפרך בציפורן. ודעת הראב"ד שמשוכלה מראה ירקות שבו וילבינו פניו זה נחשב יבש, והרא"ש לא מכריע בין השיטות, אבל הר"ן והמגיד משנה והטור הסכימו לפירוש הראב"ד.

פסקי ההלכה

לולב שיבשו רוב עליו או שדרתו או העלה העליון, הלולב פסול מפני שאינו הדר, (אמנם כתב הב"י שאינו מצוי שהעלים יהיו לחים והשדרה תתייבש, וליכא לספוקי בזה. ולפעמים יש בזה נ"מ כשהשדרה התייבשה מעט עד שנחסר מהשיעור, והעלים לחים).

שיעור היבשות הוא אם כלה מראה הירקות שלו והלבינו פניו, שזהו סימן שכלה הלחלוחית שלו. והרמ"א כתב ש"א שלא נקרא יבש אלא כשנתפרך בציפורן מחמת יבשותו ושכך נוהגים במדינות אלו שאין הלולבים מצויים. וכתב המ"ב שרוב הפוסקים לא מסכימים לפירוש הרמ"א, אלא שהרמ"א כתב דעה זו כדי ליישב מנהג המקומות שאין הלולבים מצויים, ועל כן אין להקל בזה כל זמן שיש בעיר לולב לח.

סעיף ו'

פסול נקטם ראשו

איתא במתני' (כ"ט.) **נקטם ראשו פסול**. ונחלקו הראשונים מה הכונה נקטם ראשו, וכדלהלן.

כתב הרא"ש שלכאורה נראה דמיירי שנקטמו שני העלים האמצעיים היוצאים מראש השדרה, אך קשה דבגמרא (ל"ב.) קאמר רבי יהושע בן לוי ניטלה התיומת פסול, והיינו אותם שני העלים האמצעיים, ואם אפילו בנקטם פסול כל שכן בניטלו לגמרי. וצריך לומר שנקטם ראשו היינו שנקטמו ראש רוב העליון וראשו של כל עלה ועלה, אך הלשון דחוק לפי זה, ולכן צ"ל שבאמת מדובר בשני העלים האמצעיים, והא דאמר בגמרא שבניטלה פסול קמ"ל דלא נימא שניטלה זה הדר יותר מנקטם, אי נמי מיירי שניטלה אחת מן התיומות, דבזה פסול אף שבנקטם פסול רק כשנקטמו שניהם. עכ"ד. וכתב הטור שלדעת הרא"ש ברוב קטימות העלים העליונים פסול, וביאר הבית יוסף שכוונתו לרוב משני העלים העליונים, או שכוונתו שהעלים העליונים הם שלשה, ואם נקטמו שנים מהם שזה רוב פסול וא"צ שיקטמו שלשתם, ודלא כבעל העיטור שמצריך שיקטמו כל השלשה.

דעת הראב"ד שפסול בנקטם היינו כשחסר מהשדרה עצמה, ולא כשחסר רק מהעלים, (כדמצינו בהדס שאם נקטם ראשו ועלתה בו תמרה כשר, ומבואר שנקטם היינו בגוף ההדס, דאם אף שנשרו העלים העליונים פסול הוה ליה למימר נקטם ראשו ועלו בו עלים כשר. ועוד דאמרינן (ל"א:) לא שנו אלא נקטם אבל נסדק כשר, וזה ודאי מיירי בשדרה עצמה כדמוכח שם בסוגיה, והלשון בעצמו כך הוא מוכיח, כי השדרה היא הנקראת לולב, והעלים נקראים עלים או הוצין).

אבל הרא"ש דוחה כל ראיות הראב"ד ודעתו שלמרות שבהדס וערבה באמת נקטם היינו בגופם ולא בעלים, בלולב שהעלים עולים למעלה ויוצאים מראש השדרה גם בנקטמו העלים חשיב נקטם ראשו.

והר"ן ג"כ דחה את דברי הראב"ד, וכתב שלפיכך יש להחמיר ולפסול בקטימת עליו, והביא הר"ן ש"א שאינו נפסל בקטימת העלים האמצעיים בלבד, אלא רק אם נקטמו רוב העלים, והקשה הר"ן ש'נקטם ראשו' לא משמע הכי, ולכן כתב הר"ן שיש לפסול בקטימת ראשו בכל שהוא, לפי שעשו ראשו של לולב כחוטמו של אתרוג (ל"ה:): שאפילו כל שהוא פוסל בו. וכ"כ המגיד משנה שנקטם ראשו הכונה לראש העלה העליון, וי"א שאינו פוסל אלא אם כן נקטם רובו, ויש לחוש בכל שהוא, עכ"ד. ומשמע מדבריו שאפילו בקטימת עלה אחד מהאמצעיים מיקרי נקטם ראשו, ושלא כדברי הרא"ש והתוספות שכתבו דפסול בנקטמו שני העלים העליונים, וכתב הבית יוסף ש"ל דלא פליגי, דהתוס' והרא"ש מדברים בלולבים שהם כלים בשני עלים, והמגיד משנה מדבר בלולב שכלה בשלש עלים, שבזה רק העלה האמצעי נקרא ראש הלולב.

וכתב המרדכי שדעת היראים שפסול נקטם ראשו היינו שלכתחילה יחזר אחר אחר, אבל אם אין אחר יברך על לולב שנקטם, ומצינו שכתוב פסול במקום שבדיעבד כשר. וכתב הבית יוסף שאינו יודע מי הכריחו לפרש כך, ומדבריו כל הפוסקים לא משמע הכי.

פסקי ההלכה

נקטם ראש הלולב פסול. לדעת השו"ע היינו שנקטמו ראשי רוב ממספר העלים הגבוהים מן השדרה, ופסול דאין זה הדר, והלבוש מחמיר אפילו בנקטם מקצת מכל עלה ומשמע מדבריו שבכל שהוא פסול, ויש אחרונים שמפקפקים בזה, והשו"ע לא מזכיר חילוק בין העלה האמצעי לשאר העלים, ופירשו הב"ח הט"ז והגר"א שלדעה זו אין יתרון לעלים האמצעיים בענין הזה, והנהר שלום והמאמר מרדכי מפרשים שכוונת השו"ע לשני העלים העליונים שכלה בהם הלולב, ומש"כ השו"ע רוב היינו שא"צ שיקטמו לגמרי כדעת בעל העיטור אלא די שיקטמו ברובם, אבל גם השו"ע מודה שאם יש למעלה ג' עלים ונקטם העלה האמצעי פסול.

וכתב הרמ"א שאם נקטם העלה העליון האמצעי (והיינו אם יש שלש עלים בסוף השדרה) שעל השדרה פסול, (ואם יש שני עלים ונקטם אחד מהם אפשר שיש להקל), וכן מצדד הגר"א להלכה, ואפילו בנקטם כל שהוא פסול אכן במקום הדחק מקילים בזה. והוסיף הרמ"א שאם אין לולב אחר מברכים על לולב שנקטם. וכתב הא"ר דהיינו בנקטם העלה העליון, אבל בנקטמו רוב העלים אין להקל, ואפילו בעלה האמצעי י"א שרק בנקטם מקצתו יש להקל ולא בנקטם רובו אפילו בשעת הדחק, אא"כ הוא במקום שנוהגים לברך על כל הפסולים הגמורים בשעת הדחק, וכפי שיבואר בסימן תרמ"ט. ובמאמר מרדכי משמע שאפילו בנקטם עלה זה לגמרי אפשר שיש להקל בדליכא אחר. ודע שדווקא לענין לולב חשיב נקטם ראשו בנקטמו העלים, אבל לענין הדס וערבה רק אם נקטם העץ חשיב נקטם ראשו, ומסתבר ששיעור הקטימה בהם הוא בכל שהוא.

סעיף ז'

נסדק

איתא בגמרא (ל"א:): **נקטם ראשו פסול. אמר רב הונא לא שנו אלא נקטם, אבל נסדק כשר. ונסדק כשר, והתניא לולב כפוף**

קוץ סדק עקום דומה למגל פסול, אמר רב פפא דעביד כהימנך.

ופירש רש"י שנסדק היינו נסדקו ראשי העלים, דבזה אינו פסול אלא בדעביד כהימנך, והיינו שמחצית מהעלים לצד אחד ומחצית לצד השני. וכתב הבית יוסף שמשמע מדברי רש"י שאפילו אם נסדק כל העלה האמצעי כשר, והא דנחלקה התימות פסול היינו כשנסדקה השדרה עד העלים שלמטה מהעלים האמצעיים העליונים, ודלא כרבינו ירוחם שכתב בדעת רש"י דהא דנסדק כשר מיירי כששני העלים האמצעיים לא נחלקו, דבנחלקו פסול משום נחלקה התימות.

ודעת הר"ן שפסול נסדק נאמר דווקא בעלה העליון (כשיטתו לענין נקטם ראשו), ואף שבנסדק העלה העליון פסול מצד נחלקה התימות, יש נ"מ בעביד כהימנך שבזה פסול אפילו במיעוט העלה. והביא הר"ן ש"א שאם נחלק במקום התימות פסול, והא דנסדק כשר היינו כשנסדק באמצע העלה. עוד כתב הר"ן שלפי הסוברים שנחלקה התימות הכונה לרוב העלים, וכשיטת הר"ף, י"ל שאפילו נסדק רובו או כולו של עלה האמצעי כשר אא"כ עביד כי הימנך. עוד יש מקילים שהימנך אינו פוסל אלא כשהלולב עשוי כך מתחילת ברייתו, שמקצת העלים לכאן ומקצת העליון לכאן, אבל אם נסדק אח"כ ויכול לאוגדו חשיב נסדק וכשר.

פסקי ההלכה

נסדק הלולב אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שנראו כשנים פסול אפילו אם זה לא היה בתולדה. וכיון שדעת השו"ע שבנחלקה התימות פסול דווקא בנחלקו רוב העלים, א"כ לדעתו גם נסדק פוסל רק ברוב העלים, וקמ"ל שבנסדק ונראה כשנים פסול אע"פ שלא נחלק רוב כל עלה, ולדבריו אף אם נחלק העלה האמצעי בכולו או ברובו עד דעביד כהימנך אפשר דכשר, אמנם מדברי הר"ן משמע קצת להחמיר בזה, וצ"ע.

וכתב הרמ"א שאפילו אם לא נחלקה התימות העליונה בענין שיש לפסול מדין נחלקה התימות והיינו לשיטתו שאם נחלק העלה האמצעי פסול, כגון שלא נסדקה עד השדרה, ואפ"ל נסדקה רק מקצתה, שמחמת נחלקה התימות דעת הרבה אחרונים שאין לפסולו, מ"מ כיון שנתרחב הסדק עד שנראה כשנים פסול, ויש להזהר בזה הרבה. והמ"א ביאר שהחידוש בנסדק הוא שגם אם התימות לא נחלקה כלל ורק העלים הסמוכים נחלקו לשנים פסול, וגם המ"א מודה לדין הנ"ל, ולדבריו יש להזהר מאד בשעה שרוצה לבדוק אם נחלק העלה האמצעי, שלא לחלק את העלים הסמוכים.

סעיף ח'

עוד מפסולי לולב

איתא בגמרא (ל"א:): **כפוף קוץ סדק עקום דומה למגל פסול.**

כפוף - עיין בסעיף ט'.

קוץ - לרש"י הכונה שיוצאין בשדרה שלו עוקצין כמין קוצים. והתוספות ביארו בשם הערוך שהלולב נצמת ונכוץ. והטור כתב לפסול כשני הפירושים.

עקום דומה למגל - לרש"י עקום דומה למגל חדא מילתא היא, ובא ללמד שעקום מעט אינו פוסל עד שיהיה עקום לגמרי כמו מגל, וכ"כ הרמב"ם שהוא כגב בעל חטוטרת.

ואמרין בגמרא (ל"ב.) **עקום דומה למגל. אמר רבא לא אמרן אלא לפניו** (לצד שכנגד השדרה), **אבל לאחריו** (לצד השדרה) **ברייתיה הוא. אמר רב נחמן לצדין כלפניו דמי, ואמרי לה כלאחריו דמי.** וכתבו הרי"ף והרא"ש והרמב"ם דעבדין לחומרא וכלפניו דמי ופסול. ויש גורסים בהיפך לא שנו אלא לאחריו אבל לפניו ברייתיה הוא, וכתב הבית יוסף שאפשר שהם מבארים דלפניו היינו לצד השדרה ולאחריו הוא לצד האחר.

פסק ההלכה - לולב שיש בשדרתו כמין קוצים, או שהוא נצמת ונכווץ, או שהוא עקום לפניו כמגל ונעשה שדרתו כגב בעל חטוטרות, או שנעקם לאחד מצדדיו, פסול, שאין זה הדר, אבל אם נעקם לאחריו (לצד השדרה) כשר, שזו היא ברייתו.

סעיף ט'

לולב כפוף

רש"י מבאר שכפוף שפסול היינו שראשו כפוף כאגמון, כאיש גיבן או זקן שראשם כפוף למטה. וכתב רבינו ירוחם דמייירי ששדרתו כפופה, אבל אם העלים כפופים כשר, דרוב הלולים עליהם כפופים. והר"ן כתב שכפוף וסדוק היינו בעלה האמצעי, ומסתבר דפסול בכל שהוא לפי שעשו ראשו של לולב כחוטמו של אתרוג דכל שהוא פוסל בו. והרא"ש כתב שכפיפת הראש לא מיקרי כפיפה כיון שכולו זקוף ורק עליו העליונים כפופים מעט, והוסיף הרא"ש ואני אוהב יותר לצאת בו לפי שאין העלים נחלקים ותיומתו קיימת.

פסק ההלכה - לולב שראשו כפוף כאגמון פסול, שאין זה הדר, והיינו דווקא כששדרתו כפופה, אבל אם העלים שבראשו כפופים כדרך הרבה לולים כשר, ויש מחמירים בזה, והמנהג להקל כהשו"ע, והרא"ש כתב שהוא מעדיף לולב כזה מפני שאין העלים נחלקים ותיומתו קיימת, וכתב הלבוש דהיינו כשרק העלה העליון כפוף, אבל אם כל העלים או רובם כפופים כל שהוא פסול דאינו הדר כלל, והעתיקו המו"א, והט"ז מכשיר בזה, ועכ"פ כשיש אחר בודאי יש לקחת לולב שאין ראשי כל העלים או רובם כפופים. ולולב שלא רק הראש כפוף אלא גוף העלים נכפף הרבה מאד לאמצעיתם ונראה כמו שנחלק לשנים פסול, שאין זה הדר כלל, וה"ה אם העלה האמצעי נכפף הרבה לאמצעיתו.

סימן תרמ"ז

דיני ההדס

כתוב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, כפות תמרים, ונענף עץ עבות וערבי נחל", ודרשו חכמים שענף עץ עבות היינו הדס שעליו חופים את עצו ע"י שגדלים בכל שורה כמה עלים השוכבים על הענף. ובסימן זה יבואר מה הדין כשההדס נקטם, או יבש בראשו או ברוב עליו, או שיש בו ענבים, ושיהיו לפחות ג' עלים בכל שורה, ומה הדין כשנשרו חלק מהעלים, וכדלהלן.

סעיפים א' ד' י'

נקטם או יבש ראשו

איתא במתני' (ל"ב.) לגבי הדס, **נקטם ראשו וכו' פסול.** ומאידך איתא במתני' (ל"ד.) **אפילו שנים קטומים ואחד אינו קטום, רבי טרפון אומר אפילו שלשתן קטומים.**

דעות הראשונים

הר"ן פוסק כסתמא דמתני' ל"ב: שהדס שנקטם פסול, דמייירי שנקטם ראש עצו מלמעלה, כמו לענין נקטם בשאר מינים, והא דמבואר בגמרא (ל"ד:) שהלכה כרבי טרפון, ביאר הר"ן כמ"ש הרז"ה שדרך שיצאו בציד ההדס בדים ופארות, והם מפסיקים בקני ההדס שאין בהם תלתא בחד קינא, וצריך לקטום אותם משם, ולאחר שקוטם אותם נקרא ההדס קטום, והמ"ד שפוסל שם פוסל מטעם שזה הפסק ולא הוי הדר, ורבי טרפון סובר שאין זה הפסק והוי הדר, ולפ"ז אין סתירה בין הסוגיות, והנדון (ל"ג.) בעלתה בו תמורה מדבר בנקטם למעלה. (ובזה אם עלתה בו תמורה מערב יו"ט כשר, וכן אם נקטם מערב יו"ט ועלתה בו תמורה ביו"ט כשר (ויש מחמירים בזה), דאין דיחוי, אבל בנקטם ביו"ט ועלתה בו תמורה ביו"ט בזה נשאת הגמרא בספק). וכן נראה בדעת הראב"ד.

אבל הרי"ף והרא"ש והרמב"ם כתבו שהלכה כרבי טרפון שאפילו ג' הדסים שנקטמו כשרים, ואפילו לא עלתה בהם תמורה. והא דהדס שנקטם כשר דלא כלולב וערבה, ביאר הרא"ש בשם הרי"ד שזה בגלל שענפיו חופים את עציו ואין קטימתו נראית כל כך.

וכתב הרב המגיד שהראב"ד שיבח סברתו, וכתב עליה שהופיע רוח הקודש בבית מדרשו, ועם כל השבח הזה שהוא משבח סברתו כבר ראה הרמב"ן דבריו והשיב עליהם, ויש קצת אחרונים מחמירים כדברי הראב"ד, וכן ראוי להורות. עכ"ל.

וכתב הר"ן שאם יבש ראשו פסול כמו בנקטם ראשו, דכשם שראשו של הדס כשהוא לח מציל על הכל, כך כשהוא יבש פוסל. וכתב הבית יוסף שנראה שזה דווקא לשיטת הר"ן עצמה שפוסל בנקטם ראשו, אבל המכשירים בנקטם ראשו מכשירים אף ביבש ראשו.

וכתב בארוחת חיים בשם הריטב"א שלהלכה כשר אפילו הדס אחד שאינו קטום, ולהידור מצוה צריך שלשה, ובמקום שאין ההדסים מצויים מוקמינן אדינא ומכשרין בחד וקטים.

פסקי ההלכה

הדס שנקטם ראשו, והיינו שנחתך חלק מהעץ שלו (אבל בעלים לא שייך קטימה) כשר, אפילו אם לא גדלה תמורה במקום הקטימה, ושאינו הדס מלולב וערבה שענפיו חופים את עצו ואין הקטימה ניכרת, ולפי זה אם אין עלים לחוף על ראשו פסול אף בדליכא אחר, ואפילו אם נקטם עלה אחד מתוך השלשה שחופים את הקטימה י"ל דפסול, ומ"מ יכול לקטום את העץ עם שני העלים עד סמוך לקן שתחתיו וההדס חוזר להכשרו, אמנם אסור לעשות ביו"ט שום דבר שמכשיר את ההדס. וכן יבש ראשו כשר.

ויש פוסלים בין בנקטם (ויש להסתפק אם דווקא בנקטמו שלשתם או אפילו בנקטם אחד מהם) בין ביבש, משום שאינו הדר.

וכתב הרמ"א שטוב להחמיר היכא דאפשר באחר.

והב"ח כתב שביבש ראשו והיינו שיבשו העלים העליונים אין לברך עליו אפילו אם אין הדס אחר והנחת צבי והא"ר והבגדי ישע חולקים, ומי שמיקל בזה במקום שאין הדס אחר אין למחות בידו. אבל יש תקנה שיסיר

את העלים העליונים ואז הוא כשר לכתחילה לכו"ע, ולא מיקרי יבש אלא בהלבינו פניו, וזה דבר שאינו מצוי כלל בהדסים שגדלו בשנה זו. מה שרגיל לגדול בין הקינים ענפים קטנים וקוטמים אותם כדי שלא יפסיקו בין הקינים, כשר לכו"ע אפילו אם עשה כך בכל ההדסים, כיון שאינו בראשו. ובשער הציון כתב שאם הענפים האלו מפסיקים ברוב הקינים של ההדס צריך מדינא לקוטמם, ויש להסתפק אם דין זה הוא לכו"ע, ולכתחילה נכון לקוטמם מערב יו"ט.

דין הדס עם ז' עלים בכל קן ונשרו רובם

איתא בגמרא (ל"ב:) **תנו רבנן נשרו רוב עליו ונשתיירו בו מיעוט כשר, ובלבד שתהא עבותו קיימת. וכו'.** משכחת לה באסא מצראה, דקיימי שבעה שבעה בחד קינא, דכי נחרי ארבעה פשו להו תלתא.

פסק ההלכה – הדס שהיו בו מתחילה ז' עלים בכל קן, אף אם נשרו רובם והיינו ד' מהם, כיון שנשאר בכל קן ג' עלים כשר, ואפילו אם זה היה בכל אורך ההדס, אבל אם היו שבעה ונשאר שנים פסול, (ואף שאם היו שלש ונשר אחד יש מכשירים, שאני התם שנשאר רוב העלים שהיו מתחילה, משא"כ הכא. מ"ב ס"ק י"ז). וע"ע בסעיף ה' בדין הדס שהיו לו ג' עלים בכל קן ונשרו חלק מהם.

סעיפים ב' י"א

הדס שיש בו ענבים

איתא במתני' (ל"ב:) **היו ענביו מרובות מעליו פסול, ואם מיעוט כשר, ואין ממעטין ביו"ט.** ובגמרא (ל"ג:) **לא שנו אלא ענביו שחורות, אבל ענביו ירוקות מיניה דהדס הוא וכשר. אמר רב פפא אדומות כשחורות דמיין, דאמר רב חסדא האי שחור אדום הוא אלא שלקה.** עוד בגמרא (שם) **ואין ממעטין ביום טוב, הא עבר ולקטן מאי, כשר. דאשחור אימת, אילימא דאשחור מאתמול, דחוי מעיקרא הוא, תפשוט מינה דחוי מעיקרא דלא הוי דחוי, אלא לאו דאשחור ביום טוב, נראה ונדחה הוא, שמעת מינה נראה ונדחה חוזר ונראה, לא לעולם דאשחור מעיקרא, דחוי מעיקרא דלא הוי דחוי תפשוט מינה, אבל נראה ונדחה חוזר ונראה לא תפשוט.**

וכתב הבית יוסף שהרמב"ם והרא"ש כתבו בסתמא שאם עבר וליקטם כשר, ולא חילקו בין השחירו מערב יו"ט להשחירו ביו"ט, ואפשר שטעמם משום דאע"ג דנראה ונדחה הוא, כל שבידו לתקן לא הוי דיחוי, כדאמר רב אשי בזבחים (ל"ד:), והכי נמי בידו לתקן כדאיתא בגמרא שאם יש לו הדס אחר מותר למעט את הענבים לאכילה, וכדלהלן.

ובענין מיעוט הענבים ביו"ט איתא בגמרא (ל"ג:) **תנו רבנן אין ממעטין ביום טוב, משום רבי אלעזר ב"ר שמעון אמרו ממעטין. והא קא מתקן מנא ביום טוב. אמר רב אשי כגון שליטתם לאכילה, ורבי אלעזר ב"ר שמעון סבר לה כאבוח דאמר דבר שאין מתכוין מותר. והא אביי ורבא דאמרי תרווייהו מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות. הכא**

במאי עסקינן דאית ליה הושענא אחריתא (וכיון שאינו צריך לזו אין כאן תיקון כלי).

וכתב בארחות חיים בשם בעל ההשלמה שאם אין לו אלא הדס שענביו מרובות מעליו, נוטלו ואינו מברך עליו, ומיום ראשון ואילך כשר, והדס שוטה לעולם אסור. והבית יוסף סובר שכל שלא מיעט ענביו לעולם פסול.

פסקי ההלכה

הדס שגדלו בו ענבים אם ענביו מרובות מעליו והם אדומות או שחורות פסול בין אם גדלו בתלוש בין אם גדלו במחובר, דאין זה הדר, ואם הענבים הם בשאר גוונים כגון גע"ל (-צהוב) או בלאו (-כחול) הכפות תמרים מצדד להחמיר, והפמ"ג מסתפק בזה, ואם הם ירוקים כשר מפני שזה כמו ההדס, (ובירושלמי איתא ששחור או אדום פוסל משום שנגמר הפרי, והתורה אמרה "ולקחתם ענף" ולא פרי, משא"כ בירוקות שעדיין לא נגמר הפרי, ולפי זה אם דרך ההדס לגדל ענבים שהם ירוקים גם בגמר הפרי פסול, ובבבלי משמע שכשר באופן זה, וכן סתם השו"ע).

ואם מיעט את הענבים מערב יו"ט כשר, ואפשר לכתחילה למעטם אפילו אחרי אגידת הלולב, אבל ביו"ט אין למעטם מפני שזה כמתקן, (ואם אין לו הדס אחר, נוטלו כדי שלא תשתכח תורת לולב אבל אינו מברך עליו. סעיף י"א). ואם עבר וליקטם, או שליטתם אדם אחר לאכילה ואינו מתכוון להכשיר את ההדס, או שליטתם הוא אבל יש לו עוד הדסים כשרים ואינו צריך להדסים אלו, כשר, והיינו כשהשחירו מערב יו"ט, אבל בהשחירו ביו"ט בעיא היא בגמרא אם בדבר שהיה ראוי ונדחה אפשר לתקנו, ואין להקל בזה.

וכתב הרמ"א שדווקא ביום הראשון צריך למעטם, אבל בשאר הימים כשר בכל ענין, וכתב המ"ב שהרמב"ם לשיטתו שפסולי הדר פוסלים רק ביום הראשון, אבל לדידן שפוסקים שפסולים בכל הימים גם כאן פסול, (ואם נטלו ונזדמנו לו הדסים אחרים אפי' בשאר ימים, לדעת השו"ע מברך עליהם. שם). ופסולי עבות פוסלים כל שבעה.

סעיף ג'

דין עבות

איתא בגמרא (ל"ב:) **תנו רבנן "ענף עץ עבות" שענפיו חופים את עצו, ואי זה הוא הוי אומר זה הדס.**

עוד שם בגמרא **היכי דמי עבות, אמר רב יהודה והוא דקיימי תלתא תלתא טרפי בקינא.** ופירש רש"י ששלשה עלים בקן אחד יוצאים מתוך עוקץ אחד. וכתב הרא"ש שזו חומרא גדולה, דאינו מצוי שיצאו ג' עלים מעוקץ אחד, ומספיק שיהיו ג' העלים בעיגול אחד, שאין אחד נמוך מחבירו, אף על פי שכל אחד בעוקצו. וכן נראה מדברי הר"ן.

פסקי ההלכה

שלשת העלים הנמצאים בכל קן צריכים להיות בשוה זה כנגד זה, ואז כשר אע"פ שכל אחד נמצא בעוקץ אחר, אבל אם העלה השלישי יוצא למעלה מהם או למטה מהם הרי זה הדס שוטה ופסול אפילו בשעת הדחק, ואפילו בשאר ימים, וכן אם היו שנים בכל שורה אינו נחשב עבות.

וּכְתַב הַרְמָא שִׁישׁ מִ"ד שְׁגַם הַדָּס שֶׁאֵין ג' עֲלִים בְּכָל קֵן אֲלֵא עֲלֵיו הֵם שְׁנִים וְאַחַד או שְׁנִים וּשְׁנִים כְּשֶׁר, וְלֹכֵן נִהְגוּ בַּמִּדְיוֹת אֱלוֹ לְצִאֵת לְכַתְחִילָה בַּהֲדָסִים שֶׁאֵין ג' עֲלִים בְּקֵן אֶחָד, וַיֵּשׁ מִי שֶׁכָּתַב שֶׁהַדָּסִים שֶׁלָּנוּ שֶׁהֵם שְׁנִים ע"ג שְׁנִים כְּשֶׁרִים, וְרַק אֶחָד ע"ג שְׁנִים פְּסוּל, וְלֹכֵן נִהְגוּ לְהַקְל בַּזֶּה. וּבִבְיָאוֹר הַגֵּר"א וּשְׁאֵרֵי אַחֲרוֹנִים פִּקְפְּקוּ מֵאֵד עַל מִנְהַג זֶה, וְהַרְמָא דַּחַק רַק לִקְיָים הַמִּנְהַג, וְלֹכֵן הִירָא לְדַבֵּר ד' יִטְרַח לְמִצּוֹא עֲבוֹת כַּדִּין וְהִינּוּ ג' בְּכָל קֵן (לְעִיכּוּבָא בְּרוּבוֹ וּלְמִצּוֹה בְּכוּלוֹ, וְכַדְלֵהָלָן).

כְּתַב הַבִּיאוֹר הַלֵּכָה שֶׁאֵין לְסַמּוֹךְ עַל בַּעַל הַהִשְׁלָמָה שֶׁמִּתִּיר בְּשַׁעַת הַדַּחַק לְבַרֵךְ עַל ג' מִיָּנִים, כִּיֹּן שֶׁכָּל הַפּוֹסְקִים חוֹלְקִים עָלָיו, וְעוֹד שֶׁהִרִי אֲצִלְנוּ גְדִלִים הַדָּסִים נֹאִים שֶׁל שְׁלֹשָׁה עַל שְׁלֹשָׁה, וְאִף שֶׁהַשְּׁבוֹת יַעֲקֹב רָצָה לְפוֹסֵלִם מִטַּעַם מוֹרְכָבִים, כִּבֵּר חֲלָקוֹ עָלָיו הַחֲכָם צִבִּי וְהַפְּנִים מֵאִירוֹת, וְהָדִין עִמָּהֶם לְהַכְשִׁיר דִּידוּעַ שֶׁאֵינֶם מוֹרְכָבִים, וְלֹכֵן אֲשֵׁרִי הַקּוֹנָה לוֹ אֲפִילוֹ רַק הַדָּס אֶחָד שֶׁל שְׁלֹשָׁה עַל שְׁלֹשָׁה וַיִּשְׁלִים בְּשְׁנֵי בָּדִים שֶׁל שְׁנִים עַל שְׁנִים אִם אֵין יָדוֹ מִשְׁגַּת לְשֹׁלֶשֶׁה כְּשֶׁרִים, אוֹ שֶׁהִקְהֵל יִקְנוּ לֹולֵב עִם הַדָּסִים שְׁלֹשָׁה עַל שְׁלֹשָׁה וַיִּצְאוּ בַּזֶּה כָּל הַקְהֵל.

כְּתַב הַחִי אָדָם שֶׁמֵּבִיאִים הַדָּסִים יְבִשִׁים יַחַד עִם הָאֲתֵרוֹג, בְּדוּחַק יֵשׁ שֶׁם אֶחָד מִמָּאָה שִׁישׁ בּוֹ שְׁלֹשָׁה בְּקֵן אֶחָד כּוֹלֵם בְּשׁוֹה, וְלֹכֵן אֵין לָהֶם חֲזָקָת כְּשֵׁרוֹת עַד שִׁישְׁרָה אוֹתָם בְּמִים וִירְכֵךְ אוֹתָם. עוֹד כְּתַב שֶׁהִרְבָּה פּוֹסְקִים סוֹבְרִים שֶׁהַמוֹסִיף הַדָּס שֶׁאֵינוֹ עֲבוֹת עוֹבֵר עַל בַּל תוֹסִיף, אֲכֵן מוֹעִיל לְהַתְנוּת שֶׁאֵם הוּא עֲבוֹת אֲצֵא בּוֹ וְאֵם לֹאוֹ יִהְיֶה כֹּאבָן.

סעיף ה'

דִּין הַדָּס שֶׁהָיוּ לוֹ ג' עֲלִים בְּכָל קֵן וְנִשְׁרָו חֲלָקִים

אֵיתָא בַּמִּתְנִי' (ל"ב:) **נִפְרָצוּ עָלָיו פְּסוּל.**

דְּעוֹת הָרֵאשׁוֹנִים

שִׁיטַּת בַּעַל הָעֵיטוּר שֶׁנִּפְרָצוּ אֵין הַכּוֹנֵה נִשְׁרָו, דְּבַזָּה הִרִי מִבּוֹאֵר בַּגְמָרָא (הוֹבָאָה לְעִיל) שֶׁאֵם הָיוּ שֶׁבַע עֲלִים בְּקֵן וְנִשְׁאָרוּ שְׁלֹשָׁה כְּשֶׁר, אֲלֵא הַכּוֹנֵה שֶׁהָעֲלִים נִשְׁאָרוּ מִחוֹבְרִים אֲלֵא שֶׁנִּפְרָצוּ וְנִסְדְּקוּ לְשֵׁתִי סְדָקִים אוֹ שֶׁלֵּשׁ.

וְכַתַּב הַרְמָא שֶׁשֶׁאֵין דְּבָרֵי בַּעַל הָעֵיטוּר נְכוּנִים, אֲלֵא נִפְרָצוּ הֵינּוּ שֶׁנִּשְׁרָו רֹוב הָעֲבוֹת שֶׁל שִׁיעוֹר הַהֵדָס.

וְכַתַּב הַבֵּית יוֹסֵף שֶׁמִּשְׁמַע מִדְּבָרֵי הַרְמָא שֶׁהִנ"ל שֶׁאֵם כָּל שִׁיעוֹר אוֹרֵךְ הַהֵדָס הִיָּה עֲבוֹת, וְנִשְׁרָו עֲלִים מְרֹוב הַקִּינִים, אֲפִילוֹ לֹא נִפְל מִכָּל קֵן אֲלֵא עֵלָה אֶחָד פְּסוּל, וְזֶה כְּדִבְרֵי הַגְּאוֹנִים שֶׁסוֹבְרִים שֶׁצָּרִיךְ שִׁיָּהָ הַהֵדָס עֲבוֹת בְּכָל שִׁיעוֹר אוֹרֵכּוֹ.

אֲבַל דְּעַת רַבִּינוּ יְרוּחַם שֶׁנִּפְרָצוּ הַכּוֹנֵה שֶׁבְּרֹוב שִׁיעוֹר הַהֵדָס נִפְלו ב' עֲלִים וְנִשְׁאָר עֵלָה אֶחָד, וּמִשְׁמַע שֶׁאֵם נִשְׁאָרוּ ב' עֲלִים כְּשֶׁר.

וְהִר"ן כְּתַב שֶׁבַּגְמָרָא נִתְבָּאֵר מֵהַדִּין כִּשְׁנִשְׁרָו עֲלִים מִהַדָּס שִׁישׁ לוֹ ז' עֲלִים בְּכָל קֵן, וְלֹא נִתְבָּאֵר מֵהַדִּין בַּהֲדָס שֶׁהָיוּ לוֹ ג' עֲלִים בְּכָל קֵן, וַי"א שֶׁצָּרִיךְ שִׁיָּהָ כּוֹלוֹ עֲבוֹת וְאֵם נִשְׁרָו מִכָּל שִׁיעוֹרוֹ אֲפִילוֹ עֵלָה אֶחָד פְּסוּל, וְהֵינּוּ דֹאמְרִינֵן בַּגְמָרָא (ש"ס) **הַשְּׁתָּא עֲבוֹת תִּלְתָּא לֹא מִשְׁנַחֲתִין** אֲלֵמָא בַּעֲיִין שִׁיָּהָ כּוֹלוֹ עֲבוֹת, וְהָכִי נִמִּי אִמְרִינֵן בַּגְמָרָא **וּבִלְבַד שְׁתָּהָא עֲבוֹתוֹ קִיַּיְמַת** וְאוֹקִימָנָא בְּדֹאשְׁתִּייר תִּלְתָּא בְּקִינָא, דֹּאֲלֵמָא בַּפְחוֹת מִכֵּן לֹא מִיקְרִי עֲבוֹתוֹ קִיַּיְמַת, אֲבַל הַרְמָא סוֹבֵר שֶׁצָּרִיךְ שִׁיָּהָ כּוֹלוֹ מִמִּין עֲבוֹת, וְאֵם יֵשׁ שׁוֹרָה אֶחָת שֶׁלֹּא הָיוּ בָּהּ ג' עֲלִים פְּסוּל, אֲבַל אִם הִיָּה כּוֹלוֹ עֲבוֹת וְנִשְׁרָו מִקְצַת עָלָיו וְנִשְׁאָרוּ ב'

עָלִין בְּכָל קֵן כְּשֶׁר, וְכַדְאִמְרִינֵן בַּגְמָרָא (ש"ס) **כִּיֹּן דְּנִתְרִי תְּרִי עֲבוֹת הִיכִי מִשְׁנַחֲתָה לָּהּ**, אֲלֵמָא כָּל שֶׁלֹּא נִשְׁרָו ב' עֲלִים שְׁפִיר מִיקְרִי עֲבוֹת, וְכַתַּב הִר"ן שֶׁאֵין לְהַקְל כְּהַרְמָא כִּיֹּן שֶׁאֵין רֵאִיִּתּוֹ בְּרוּרָה.

וּבִתְשׁוּבוֹת הַרְמָא שֶׁכְּתַב שֶׁהַגְּאוֹנִים נִחְלָקוּ אִם הַדָּס שֶׁנִּשְׁרָו עָלָיו וְלֹא נִשְׁאָרוּ בּוֹ כִּי אִם שְׁלֹשָׁה עָלִין לְחִים אִם זֶה כְּשֶׁר, וְהַרְמָב"ם מְכַשִּׁיר, וְהַרְאב"ד סוֹבֵר דְּבַעֲיָנָן שִׁישְׁאֵר רֹוב הָעֲבוֹת, וְכֵן הוֹרָה הַרְמָא שֶׁעֲצָמוֹ.

פְּסַק הַהֲלָכָה - הַדָּס שֶׁהָיוּ לוֹ ג' עֲלִים בְּכָל קֵן וְנִשְׁרָו עֵלָה אֶחָד מִכָּל קֵן בְּרֹוב שִׁיעוֹר אוֹרֵךְ הַהֵדָס, יֵשׁ מְכַשִּׁירִים כִּיֹּן שֶׁנִּשְׁאָרוּ רֹוב הָעֲלִים, וַיֵּשׁ פּוֹסְלִים כִּיֹּן דִּלֹּא מִיקְרִי עֲבוֹת אֲלֵא בְּשֹׁלֶשֶׁה, וְלַעֲנִין הַלֵּכָה נִקְטִינֵן לְהַקְל בַּמְּקוֹם הַדַּחַק, וְאֵם נִשְׁרָו שְׁנֵי עֲלִים בְּרֹוב שִׁיעוֹר אוֹרֵךְ הַהֵדָס אוֹ לְנוֹהִיגִים לְצִאֵת בַּהֲדָסִים שֶׁל שְׁנִים שְׁנִים וְנִשְׁרָו עֵלָה מִכָּל קֵן פְּסוּל לְכו"ע.

הָאֵם צָרִיךְ שֶׁכָּל הַהֵדָס יִהְיֶה בּוֹ ג' עֲלִים בְּכָל קֵן

כְּתַבו הַגְּאוֹנִים וְכֵן דְּעַת הַמְּגִיד מִשְׁנָה שֶׁצָּרִיךְ שִׁיָּהָ בְּכָל שִׁיעוֹר אוֹרֵךְ הַהֵדָס עֲבוֹת, וְאֵם לֹאוֹ פְּסוּל, דְּכָל מָה שֶׁאֵינוֹ עֲבוֹת הוּא לִיָּה כְּמִין אַחֵר וְנִחְסֵר הַשִּׁיעוֹר.

וְדַעַת בַּעַל הָעֵיטוּר שֶׁאֲפִילוֹ אֵין בּוֹ אֲלֵא פַּעַם אֶחָת תִּלְתָּא בְּחַד קִינָא כְּשֶׁר, (וְהַטּוֹר כְּתַב שֶׁזוֹ ג"כ דְּעַת הַרְמָב"ם, וְהַבֵּית יוֹסֵף כְּתַב שֶׁאֵין רֵאִיָּה מִדְּבָרֵי הַרְמָב"ם).

וְדַעַת הַרְאב"ד וְהַרְמָא שֶׁשְׁלִמְצוֹה בַּעֲיִין שִׁיָּהָ כָּל הַשִּׁיעוֹר עֲבוֹת, וְלַעֲיכּוּבָא בַּעֲיִין שִׁיָּהָ רֹוב עֲבוֹת, וְאֵם רֹוב עֲבוֹת כְּשֶׁר אֲפִילוֹ אִם רֹאשׁוֹ אֵינוֹ עֲבוֹת.

וַיֵּשׁ אוֹמְרִים דָּאֵם אֵין רֹאשׁוֹ עֲבוֹת פְּסוּל כְּמוֹ בִּיבֵשׁ בְּרֹאשׁוֹ, וְהַקְשָׁה הַרְמָא שֶׁדִּיבֵשׁ בְּרֹאשׁוֹ פְּסוּל כִּיֹּן שֶׁאֵינוֹ הָדָר, אֲבַל בְּדִין עֲבוֹת אִם דִּי בְּרֹובוֹ אֵין נ"מ הָאֵם רֹאשׁוֹ עֲבוֹת.

פְּסַק הַהֲלָכָה - לְמִצּוֹה צָרִיךְ שֶׁכָּל שִׁיעוֹר אוֹרֵךְ הַהֵדָס יִהְיֶה עֲבוֹת, וְלַעֲיכּוּבָא צָרִיךְ שִׁיָּהָ רֹובוֹ (ז' אֲצַבְעוֹת מִתּוֹךְ י"ב) עֲבוֹת, וּבְמִיעוּט אֲפִילוֹ אִם נִשְׁרָו הָעֲלִים אוֹ שֶׁמִּתְחִילָה לֹא הָיוּ שְׁלֹשָׁה שְׁלֹשָׁה כְּשֶׁר, וְאֲפִילוֹ אִם הָרֹוב אֵינוֹ בְּרֹאשׁ הַהֵדָס כְּשֶׁר.

וַיֵּשׁ לְהַסְתַּפֵּק הִיכָא שֶׁנִּשְׁרָו מִקְצַת מַעְלֵי הַהֵדָס, וּמֵהָרֹוב שֶׁנִּשְׁאָר נִשְׁרָו מִכָּל קֵן עֵלָה אֶחָד, אִם אוֹמְרִים בַּזֶּה תְּרִי רֹובָא לְהַכְשִׁיר אוֹ לֹא, וּמֵאֶחָד הָאֲחֲרוֹנִים וְכֵן מֵהִיָּי אָדָם מִשְׁמַע שֶׁכְּשֶׁר, וְצ"ע שֶׁהִרִי בְּפוֹעַל נִשְׁרָו רֹוב הָעֲלִים, וְעַכ"פ־ אֵין לְהַקְל אֲלֵא כְּשֶׁאֵין הַדָּס אַחֵר בַּעֲיָר. וְדַע עוֹד שֶׁכְּתַב הַב"ח שֶׁרֹוב עֲבוֹת הֵינּוּ רֹוב שִׁיעוֹר הַכְּשֶׁר, וְהֵינּוּ קְרוֹב לְשְׁנֵי טַפְחִים, וְא"צ יוֹתֵר מִזֶּה אִף שֶׁהַהֵדָס גָּדוֹל מֵאֵד. וְהַפְּמ"ג מִסְתַּפֵּק אִם מוֹעִיל כְּשֶׁהֵם מְפוֹזְרִים בְּאוֹרֵךְ הַהֵדָס, אוֹ שֶׁרַק אִם הֵם בַּמְּקוֹם אֶחָד כְּשֶׁר, וְהַבִּיכּוּרִי יַעֲקֹב מִיָּקֵל בַּזֶּה.

סעיפים ו' ז'

הַדָּס שִׁיבֵשׁ אוֹ כְּמִשׁוֹ כָּל עָלָיו

אֵיתָא בַּמִּתְנִי' (ל"ב:) **הַדָּס הַגּוֹזֵל וְהִיבֵשׁ פְּסוּל.** וְאֵיתָא בְּבִרְיָתָא (ל"א.) **כְּמוֹשִׁים כְּשֶׁרִים יְבִשִׁים פְּסוּלִים.**

שִׁיטַּת ר"י שִׁיבֵשׁ הַכּוֹנֵה שִׁיָּהָ נִפְרָךְ בְּצַפּוֹרֵן. וְלַרְאב"ד אֲפִילוֹ אִם נִפְרָךְ בְּצַפּוֹרֵן אִם עַדִּינֵן הֵם יְרוּקִים כְּשֶׁר, דָּאֵם יִשְׁרוּ אוֹתָם בְּמִים יוֹם אוֹ יוֹמִים יַחֲזִרוּ לְכַמוֹ שֶׁהָיוּ, וְאֵינֵן נִקְרָאִים יְבִשִׁים אֲלֵא כְּשִׁילְבִינוּ פְּנִיָּהֶם,

שאו אפילו אם ישרו אותם במים לא יחזרו לכמו שהיו. והרא"ש לא הכריע כאחד הפירושים, ודעת הר"ן והמגיד משנה כדעת הראב"ד.

פסק ההלכה – יבשו עליו והיינו שהלבינו פניהם פסול, אבל בכמשו כשר, ומי שאינו בקי בשיעור הלבינו פניהם ישרה אותם במים יום או יומיים ואם יחזרו לכמות שהיו במשמושן ובמראה, עדיין לחים הם, ואם לאו הם יבשים. אבל אם העלים ירוקים כשר אפילו אם הם נפרכים בציפורן.

סעיפים ח' ט'

הדס שיבשו רוב עליו

איתא בגמרא (ל"ג:) **תנו רבנן יבשו רוב עליו ונשאר בו שלשה**

בדי עלים לחים כשר. אמר רב חסדא ובראש כל אחד ואחד.

רש"י והרי"ד מבארים ששלשה בדי עלים לחים הכונה לשלשה בדי הדסים שבכל אחד מהם נשארו ג' עלים לחים, דפחות מג' עלים לא מיקרי עבות, ועל זה אמר רב חסדא שצריך שאותם ג' עלים לחים יהיו בראש ההדס, דאם הם באמצע ההדס לאו הדר הוא.

והקשה הרא"ש שהלשון **ונשארו בן** משמע שמדובר על הדס אחד שנשארו בו ג' בדי עלים לחים, דאם הכונה לג' הדסים הרי מתחילה היו שם שלשה, וגם יבשו רוב עליו משמע שמדובר על הדס אחד. והרי"ד כתב שמדובר על לולב שהיו איתו הרבה הדסים ומתוכם נשארו שלשה עם שלש עלים לחים, והקשה הרא"ש למה דיבר התנא בלולב שיש בו יותר משלשה הדסים כיון שמספיק שלשה, וכן מהלשון **יבשו רוב עליו** משמע דאהדס קאי, דאם מדובר על לולב שיש איתו הרבה הדסים הוה ליה למימר יבשו רוב בדין ונשתיירו שלשה בדין ובהם שלשה עלין לחין.

ולכן ביאר הרא"ש שכוונת הגמרא שיבשו רוב עליו של ההדס ונשתיירו בו שלשה בדים, ובד הכונה ג' עלים בקן אחד, שזה נקרא בד מפני שהם יוצאים יחד ממקום אחד וכל קן עומד בפני עצמו, וא"צ שכל ג' העלים שבכל קן יהיו לחים, דאם כן הוה ליה למימר שלשה בדים לחים, ומדקאמר שלשה בדי עלים לחים משמע שיש בהם מקצת עלים לחים, ואפילו אין בכל קן אלא עלה אחד לח כשר, ועל זה אמר רב חסדא שצריך שאותו העלה יהיה בראש כל קן, כי ג' העלים שבקן אחד יוצא מכאן ואחד יוצא מכאן והשלישי באמצע מורכב על שניהם, והוא הנקרא ראש, ובו תלוי ההדר כי הוא נראה יותר מהאחרים.

והר"ן פירש ששלשה בדי עלין לחין היינו שלשה קנין שיש בכל אחד ואחד שלשה עלים, וכפירוש הרא"ש, אבל במה שאמר רב חסדא שצריך שזה יהיה בראש כל אחד ואחד ביאר הר"ן שכוונתו שיהיה קן אחד עם עלים לחים בראש כל אחד מן ההדסים.

עוד כתב הר"ן שמסתבר שכשם שראשו של הדס כשהוא לח מציל על הכל, כך כשהוא יבש פוסל את הכל. אבל הטור כתב דכשר דלא גרע מנקטם.

פסקי ההלכה

אם יבשו רוב העלים ונשתייר בראש הבד קן אחד ובו ג' עלים לחים כשר. וכתב השו"ע שיי"מ (והוא דעת הרא"ש) שאפילו אם יבשו שנים מתוך שלש באותו הקן כשר ובלבד שהעלה הלח מורכב על שני

העלים האחרים, שבזה נראה ההידור יותר, (ואף שהדס כזה הוא הדס שוטה, הכא איירי ששאר ההדס בקנין של ג' עלים בשוה כדן), ולדעה זו א"צ שיהיה הקן בראש ההדס. והאחרונים תמהים על השו"ע שלא הזכיר שלפי הרא"ש צריך שישתייר ג' קינים ובכל קן עלה אחד לח בראשו. והלכה כדעה ראשונה.

כתב הפמ"ג שאם יבש עץ ההדס פסול אפילו אם העלים ירוקים, ודעת הביכורי יעקב שביבשות העץ אין שום פסול.

וכתב השו"ע (סעיף ט') שאם אותם עלים שלא יבשו הם כמושים ולא לחים, יש פוסלים ויש מכשירים. וכתב הפמ"ג שביום הראשון ראוי להחמיר כיון שזה ספק דאורייתא, ובשאר ימים ספק דרבנן להקל.

סימן תרמ"ז

דיני ערבה

בסימן זה יבואר מהי הערבה שהצריכה התורה לקחת לד' מינים (ומתי זה צפצפה ופסול), והאם צריך דווקא ערבי נחל, ומהם הדברים הפוסלים בערבה.

סעיף א'

סימני כשרות הערבה

איתא בגמרא (ל"ג:) **תניא "ערבי נחל" שעלה שלה משוך כנחל.** עוד איתא בגמרא (ל"ד.) **"ערבי נחל" פרט לצפצפה. איזו ערבה ואי זהו צפצפה, ערבה קנה (-העץ) שלה אדום, ועלה שלה משוך, ופיה חלק (-חוד העלים חלק ללא פגיונות), צפצפה קנה שלה לבן ועלה שלה עגול ופיה דומה למגל. והתניא דומה למגל כשר, דומה למסר פסול, אמר אביי כי תניא ההיא בחילפא גילא.**

לרש"י ההבדל בין מגל ומסר הוא שמגל כל פגיונותיו לצד אחד ומסר פגיונותיו לשני הצדדים, (והיינו שהחילוק הוא בתמונת הפגיונות וצורתם) וחילפא גילא היינו מין ערבה כשרה שפיה דומה למגל. והרמב"ם כתב שחילפא גילא היינו מין ערבה שאין פי העלה שלה חלק ואינו כמסר אלא יש בו תלמים קטנים עד מאד כמו פי מגל קטן, ונראה מדבריו שהוא מפרש שהחילוק בין דומה למגל לדומה למסר הוא בדקותם ועוביים.

הבית יוסף מסתפק אם צריך שקנה הערבה יהיה אדום ממש, וכל שאינו אדום אף על פי שהוא ירוק ככרתי לבן מיקרי ופסול, או שרק בלבן ממש פסול, וכל שאינו לבן ממש אדום מיקרי, שאע"פ שהוא ירוק מאחר שכשהשמש מכה בו הוא נעשה אדום בכלל אדום הוא, וכתב שדעתו נוטה להכשיר בירוק, דאל"כ לא משכחת לדין ערבה כשרה, דכל הערבות שלנו הקנה שלהם ירוק, ואפילו אלו שהקנה שלהם אדום אינו אלא מצד שמכה בה השמש.

פסקי ההלכה – הערבה עלה שלה משוך לאורכו כנחל (ואינו עגול), וחודו חלק, והקנה שלו אדום (אמנם גם ירוק כשר, מפני שכשהשמש מכה בו הוא נעשה אדום, ורק לבן ממש פסול). וכתב הפמ"ג שג' סימנים אלו הם לעיכובא, וביכורי יעקב כתב שאינו מצוי שיהיה רק חלק מהסימנים. אבל המין צפצפה הדומה לערבה פסול מן התורה,

וצפצפה העלה שלה עגול, ובחודה יש פגימות גסות, והקנה שלה אינו אדום. ויש מין ערבה שאין חודה חלק אלא יש בו פגימות קטנות מאד, ויש לה שאר סימני ערבה, ומין זה כשר.

לפעמים מלקטי הערבות הם נערים קטנים שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם, וצריך הקונה להשגיח שיהיו הערבות כשרות כדין.

האם צריך דווקא ערבות הגדלות על הנחל

איתא בגמרא (ל"ג:) **תנו רבנן "ערבי נחל" הגדילים על הנחל, דבר אחר "ערבי נחל" שעלה שלה משוך כנחל. תניא אידך תניא "ערבי נחל" אין לי אלא ערבי נחל של בעל ושל הרים מנין, תלמוד לומר "ערבי נחל" מכל מקום. אבא שאול אומר "ערבי נחל" שתיים - אחד ללולב ואחד למקדש, ולרבנן למקדש מנא להו הלכתא גמירי לה.**

וכתבו התוספות שאבא שאול ות"ק לא דורשים מערבי נחל לרבות של בעל ושל הרים, וא"כ צריך להזהר שלא להביא אלא ערבה שגדילה על נחל מים. וכתב הרא"ש שכן משמע גם מהרי"ף שלא הביא את הבריייתא שמכשירה בשל בעל ושל הרים. והקשה הרא"ש שלא ראה שהעולם נזהרים בזה, וגם רש"י כתב שמצוה להביא הגדילים על הנחל, אבל בדיעבד כשרים של בעל ושל הרים, ולא ראה לרבותיו שהיו אומרים להביא ערבה הגדילה על הנחל, וצ"ל שכוונת התורה למין הגדל על הנחל, והיינו ערבה שרובה גדלה על הנחל, למעוטי צפצפה הגדלה על ההרים, או שבאה התורה למעט צפצפה שאין העלה שלה משוך כנחל. וכן מבואר בדבר הרמב"ם. והר"ן כתב שלמ"ד שצריך לקחת שתי ערבות א"כ לא לומדים מ"ערבי" לרבות של בעל ושל הרים, וצריך דווקא ערבות הגדילים על הנחל, אבל לפוסקים כרבי עקיבא דסגי בהדס אחד וערבה אחת, לומדים מ"ערבי" לרבות של בעל ושל הרים.

פסק ההלכה - ערבי נחל האמור בתורה הוא מין ידוע הנקרא כך מפני שרוב מין זה גדל על הנחלים, ואפילו מה שגדל במדבר או בהרים כשר, וי"א שיותר טוב לכתחילה לקחת מאותם הגדלים על הנחל, אכן מהט"ז משמע שא"צ לדקדק בזה.

סעיף ב'

פסולי ערבה

איתא במתני' (ל"ג:) **ערבה גזולה ויבשה פסולה, נקטם ראשה ונפרצו עליה פסולה, כמושה ושונשרו מקצת עליה כשרה.**

מה הכונה נפרצו עליה - דעת הרא"ש שנפרצו עליה שנאמר בערבה הכונה שנשרו רובם (והיינו גם לר"י שסובר שנפרץ דלולב היינו שנחלקו העלין במקום התימות, דזה לא שייך בערבה). והמגיד משנה כתב שהרמב"ם מבאר שנפרצו הכונה שנדלדלו מהקנה שהם מחוברות בו, וכביאורו לענין נפרצו שנאמר בלולב, והר"א מבאר שנפרצו הכונה שנחלקו העלים ונסדקו לאורכם, וכתב המגיד משנה ששני הפירושים אמת לדינא.

נקטם ראשה - הרמב"ם כתב שערבה שנקטם ראשה כשרה. וכתב המגיד משנה שאף שבמתני' מבואר שהיא פסולה, הרמב"ם סובר שכמו שבהדס המשנה פוסלת אבל בדברי רבי טרפון (ל"ד:) מבואר

שכשר, ה"ה לענין ערבה, דהדס וערבה דינם שוה. ודעת בה"ג והרמב"ן שערבה שנקטם ראשה פסולה, וביאר הרמב"ן דלא דמי להדס דהדס כל הידורו בעבותו שעליו חופין את ראשו ואין קטימת הראש ניכרת בו, אבל בשאר מינים קטימת הראש ניכרת בהם ופוגמת בהדרם.

פסקי ההלכה

ערבה שיבשו (שכלה מראה הירקות) או נשרו רוב העלים בשיעור ג' טפחים שלה פסולה, אפילו בערבה אחת, ויש לשים לב שהעלים לא נשרו ע"י תחיבתם לתוך הלולב או ע"י נענוע, ובפרט בלולב של ציבור, ונכון שלפחות ביום הראשון יהיה ממונה לפקח על זה.

נקטם ראשה והיינו העץ פסולה, אבל בעלים אין חילוק בין העלים העליונים לשאר העלים. והרמב"ם מכשיר בנקטם ראשה, והלכה כדעה ראשונה.

יבש ונקטם ראשה הם פסולי הדר, ועל כן הרמב"ם שמכשיר בשאר ימים כשר גם בזה, ונשרו רוב עליה דעת הריטב"א שבזה אין שמו עליו, ועל כן דעתו שבזה פסול כל ז' הימים, ומדברי רבינו מנוח משמע שגם זה הוא פסול הדר, וכן משמע מרש"י, ולפי זה בשעת הדחק שאין לו ערבות אחרות כשר בשאר ימים.

נדלדלו עליה מהקנה או שנסדקו או נחלקו אם היו ברוב עליה כתב המגיד משנה שהיא פסולה, וכתב המ"א שיש להחמיר כמותו כיון שהערבות מצויות.

כמושה או שנשרו מקצת עליה כשרה, וכתב המ"א שמשמע שזה לא לכתחילה, והא"ר מכשיר אף לכתחילה, אכן כיון שהערבות מצויות טוב להדר לכתחילה גם בזה.

סימן תרמ"ח

דיני אתרוג

כתוב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו'", ודרשו חכמים (סוכה ל"ה). שהכונה בזה לאתרוג. ובסימן זה יבואר איזה אתרוג כשר, ואיזה אתרוג פסול משום חסר או משום שאינו הדר, או מפני שחסר בשם אתרוג.

סעיף א'

מהו אתרוג - איתא בגמרא (ל"ה.) **תנו רבנן פרי עץ הדר עץ שטעם עצו ופריו שווה, הוי אומר זה אתרוג. וכו'. רבי אבהו אמר אל תקרי הדר אלא הדר דבר שדר באילנו משנה לשנה.**

אתרוג היבש

איתא במתני' (ל"ד:) **אתרוג הגזול והיבש פסול.**

שיעור היבשות - כתב הרא"ש בשם הראב"ד דהיינו כשאינו מוציא שום ליחה, כי הליחה לפרי כמו הדם לבשר החי, שכל זמן שהוא לח יוציא ליחה או מדוחק הסכין או מסחיטתו, אבל לאחר שיבש לא יוציא ליחה, ואף שא"א לסחוט או לחתוך את האתרוג, מ"מ כיון שאם ניקב ואין בו חסרון כשר אפשר להעביר בו מחט עם חוט, ואם יש בו ליחה זה ייראה בחוט.

פסקי ההלכה

אתרוג היבש והיינו שאינו מוציא שום ליחה פסול, דאינו הדר, והדרך לבדוק שיעור זה הוא שיעביר באתרוג מחט ובה חוט ואם יש בו ליחה יראו אותה על החוט, (וכיון שלדעה ראשונה דלהלן נקב מפולש פוסל גם ללא שהאתרוג נחסר, הכונה שיתחוב את המחט קצת מהצד העבה שלה ששם נמצא הנקב שבו החוט, ולא יעשה נקב מפולש. וי"א שבניקב האתרוג מעוקצו כלפי חוטמו שלא כנגד חדרי הזרע לכו"ע אינו נחשב נקב מפולש. והפמ"ג מצדד שלדעת הט"ז אם האתרוג ניקב מעבר לעבר במקום הצר שלו שלא כנגד חדרי הזרע לא חשיב נקב מפולש, ופסול רק ביש בו חסרון, אבל המ"א והמאמר מרדכי סוברים שגם זה נחשב מפולש, ולביאור הלבושי שרד בט"ז גם הט"ז מודה לזה. ואם יש באתרוג בליטות וניקבה אחת הבלטות מערב לעבר, י"ל שלכו"ע לא חשיב מפולש וכשר באין בו חסרון).

אתרוג כמוש אפילו בכולו כשר כיון שיש בו מקצת ליחה, ודעת המ"א שצריך לבדוקו כנ"ל, ואפשר דאזיל לשיטתו שאפילו יבש במקצתו פסול, אבל לשאר הפוסקים שדווקא יבש כולו או רובו פסול אפשר שכמוש א"צ בדיקה, וצ"ע. כתב הרמ"א שאתרוג של שנה שעברה ודאי הוא יבש ופסול, והיינו שאין תועלת מבידיקתו. ודעת התמים דעים שדווקא בסתמא אתרוג של שנה שעברה פסול, אבל אם שמרו אותו בצורה מיוחדת ששומרת על לחות האתרוג כשר, וכתב בשער הציון שאפשר שגם הגר"א מודה שכשר באופן זה.

סעיפים ב' ג'

אתרוג שניקב או חסר

איתא במתני' (ל"ד:) **ניקב וחסר כל שהוא פסול, ניקב ולא חסר כל שהוא כשר.** ובגמרא (ל"ו:) **תני עולא בר חנינא ניקב נקב מפולש במשהו ושאינו מפולש בכאיסר.**

דעות הראשונים

רש"י מבאר שניקב וחסר כל שהוא חדא מילתא הוא, אבל ניקב ולא חסר כגון שתחב בו מחט והוציאה כשר, ודברי עולא בר חנינא הם בניקב ולא חסר, וקאמר שאם הנקב מפולש פסול, וכן באינו מפולש אע"פ שלא חסר פסול אם הוא רחב כאיסר, כגון שתחב בו יתד עבה, ומתני' מיירי בפחות מכאיסר ובשאינו מפולש. וכן כתב הרא"ש דעולא בר חנינא מיירי באינו חסר, וכן מוכח בירושלמי.

והרמב"ם כתב שאתרוג שניקב נקב מפולש כל שהוא פסול, ושאינו מפולש אם היה כאיסר או יותר פסול, וכן חסר כל שהוא פסול. וכתב הבית יוסף שנראה שהוא מפרש שניקב וחסר כל שהוא הם ב' פסולים שונים, ועולא בר חנינא מיירי בלא חסר כלל. ומ"מ לדינא אין חילוק בין רש"י לרמב"ם.

ודעת רבינו חננאל והראב"ד שאפילו נקב שיש בו חסרון אינו פוסל אלא בכאיסר או במפולש. וכתב המגיד משנה שהראב"ד מבאר שהמשנה מדברת בנקב מפולש, ובזה פסול רק בניקב וחסר דאיכא תרתי לגרעיותא, ועולא בר חנינא ביאר דנקב שאינו מפולש בחסרון כאיסר הרי הוא כנקב מפולש בחסרון כל דהו. וכן דעת הרי"ד והר"ן.

מה נקרא מפולש

כתב הרא"ש שמשמע בירושלמי שמפולש דפסול אין הכונה דווקא מפולש מצד לצד, אלא גם אם הנקב מפולש עד החלל (חדרי הזרע שהגרעינים שם) פסול, וכן דעת התוס' בשם ר"י.

אבל בה"ג כתב שמפולש היינו דווקא מצד לצד, אבל ניקב לחלל כשר, וכן דעת הרי"ף, וכן משמע מהרמב"ם, ובביאור הירושלמי כתב הראב"ד שהכונה שאף אם הוא נקוב משני הצדדים עד החלל כשר אם א"א לראות דרך הנקב מצד לצד.

והר"ן כתב שיש מחמירים שהקליפה היא דבר בפני עצמו, וכל שניקבה כולה מצד אחד נקב מפולש מיקרי. וכתב הבית יוסף שאפשר שכל עובי האתרוג עד חדרי הזרע נקרא קליפה, ונמצא דס"ל כדעת התוס' והרא"ש.

פסקי ההלכה

אתרוג שניקב נקב מפולש פסול אפילו בנקב כל שהוא כגון ע"י מחט שלא חסר מגוף האתרוג כלל, וי"א שגם בנקב מפולש פסול רק כשיש בו חסרון משהו. וקיימא לן להחמיר, ובשעת הדחק יש להקל ואף לברך עליו, ומשמע מהט"ז שהקולא היא גם במפולש מעבר לעבר ובכאיסר כשאינו חסר, וכן סוברים הגר"ז והביכורי יעקב, ודלא כפמ"ג שמצדד שרק בחסרון שאינו כאיסר ואינו נקב מפולש אפשר להקל.

מפולש י"מ כפשוטו דהיינו שניקב מצד אחד לצד השני, וי"א שאם ניקב עד חדרי הזרע מיקרי מפולש, אע"פ שחדרי הזרע עצמם והצד השני נשארו שלמים, ויש להחמיר כדעה אחרונה, ובשעת הדחק כשא"א למצוא אתרוג אחר יש להקל ואף לברך עליו, ובפרט כשאינו חסר כגון כשניקב ע"י מחט, ואם יש ספק אם הגיע הנקב לחדרי הזרע כשר. ואם ניקבה הקליפה העבה מצד זה לצד זה שלא כנגד חדרי הזרע, דהיינו במקום שהאתרוג מתקצר מלמטה, מיקרי מפולש לפי שני השיטות.

אתרוג שניקב נקב שאינו מפולש, אם הנקב הוא כאיסר פסול אפילו אם אין בו חסרון, ואם הנקב מרובע או ארוך משערים מה יהיה גודלו אם היו מעגלים אותו. ואם חסר כל שהוא פסול אפילו בנקב כל שהוא, אמנם אם נחסר רק מהקליפה העליונה, שהיא כמין גליד על האתרוג, כשר לכו"ע, דאין זה בכלל חסר. וי"א שבנקב שאינו מפולש פסול רק בחסרון כאיסר. ויש להחמיר אם לא בשעת הדחק. וכתב המאמר מרדכי שביו"ט שני אפשר לברך על כל שאינו מפולש ואינו חסר כאיסר, כיון שגם ביו"ט ראשון יש מקילים.

כתב הרמ"א שנהגו להכשיר **נקבים שנעשו באילן ע"י קוצים** באופן שנקרם עליהם עור ובשר מלמעלה, אע"פ שיש בהם חסרון, אבל אם לא נקרם עליהם עור ובשר פסול אף בנקב שנעשה ע"י קוצים, ואם יש ספק אם הבשר קיים אזלינן לקולא, כיון שלדעה אחרונה כל שאינו מפולש ואינו חסר כאיסר כשר, ואפילו כשיש ספק אם הגיע הנקב לחדרי הזרע כשר, כיון שיש מכשירים אפילו בהגיע הנקב לחדרי הזרע, כדין אינו מפולש.

סעיף ד'

אתרוג שנימוח בשרו מבפנים

איתא בגמרא (ל"ו:) **בעי רבא נולדו באתרוג סימני טריפה מהו, וכו', כדעולא אמר רבי יוחנן ריאה שנשפכה כקיתון כשרה, ואמר רבא והוא דקיימא סימפונהא הא לא קיימי סימפונהא טריפה, הכא מאי, דילמא התם הוא דלא שליט בה אוריא הדר בריא, אבל הכא דשליט בה אוריא סרוחי מסרחת, או**

דילמא לא שנא. וכתב הבית יוסף שמדברי בה"ג והר"ף נראה דאזלינן בזה לקולא, דפסולים אלו הם מדברי סופרים. והטור מביא שיש מחמירים, וכתב הטור דכך מסתבר, דספיקא דאורייתא הוא.

פסק ההלכה- אתרוג שנימוח כל בשרו מבפנים, וקליפתו החיצונה וחדרי זרע קיימים (ואפשר להרגיש דבר זה במשמוש היד), כשר, ויש פוסלים, ויש להחמיר בזה במקום שאפשר. וכתב הפמ"ג שאם נימוח מבפנים ונסרח י"ל דפסול לכו"ע, וצ"ע.

סעיף ה'

איתא במתני' (ל"ד:): **נסדק פסול.** ובגמרא (ל"ו:): **בעי רבא נולדו באתרוג סימני טריפה מהו, מאי קא מיבעיא ליה, אי נסדק תנינא.**

וביאר התוספות שסימני טריפה שהם בכלל נסדק הכונה לטיפות בגרוגרת שנסדקה כולה ולא נשתייר בה חוליה למעלה וחוליה למטה, וא"כ נסדק דפסול באתרוג היינו שנסדק כולו, וכ"כ רש"י והרא"ש.

והר"ן כתב שיש שפירשו שנסדק היינו לאורכו ברובו משני צדדים, (אמנם בחוטמו אפילו כל שהוא פסול, כדאיתא בגמרא (ל"ה:)) לענין חזזית, ויש מחמירים לפסול כל שהוא סדוק מצד אחד עד חללו, או אפילו באינו מגיע לחללו כל שנסדקה רוב הקליפה החיצונה העבה.

פסקי ההלכה

נסדק כולו ברוב עומק קליפתו העבה (דאם נסדקה כל קליפתו העבה והגיע לחדרי הזרע אפילו רק במקום אחד הוי בכלל נקב מפולש ופסול למחמירים לעיל בניקב עד חדרי הזרע, וי"א שדווקא בניקב עד חללו פסול, ולדבריהם באופן זה פסול אף לסוברים שנקב מפולש היינו מעבר לעבר), מראשו לסופו פסול אפילו אם אינו חסר כלום, (ומשמע מהשו"ע שיש להחמיר אפילו בנסדק מצד אחד). אבל אם נשאר מקום שאינו סדוק מלמעלה ומלמטה אפילו כל שהוא, כשר, אפילו בנסדק כך משני הצדדים.

ויש מי שאומר שדווקא בנסדק מלמטה כשר, אבל אם נסדק בחוטמו (והיינו ברוב קליפתו וכנ"ל) אפילו כל שהוא פסול.

והרמ"א כתב שיש מחמירים לפסול בנסדק רובו (אפילו כשנשאר משהו למטה ומשהו למעלה שלדעת השו"ע זה כשר), ודעת הט"ז והמ"א שאין כזו שיטה, אבל הגר"א הוכיח שיש שיטה כזו להחמיר בנסדק רובו אפילו מצד אחד, עוד מבואר בגר"א שלשיטה זו צריך להחמיר בחוטמו בכל שהוא.

סעיף ו'

נקלף

איתא במתני' (ל"ד:): **נקלף פסול.** ובגמרא (ל"ה:): **אמר רבא האי אתרוג דאגליד כאהינא סומקא כשרה. והא אנו תנו נקלף פסול. לא קשיא הא בכולה הא במקצתה.**

דעות הראשונים

רש"י מבאר שבנקלף כולו כשר, ומקצתו פסול משום דמנומרי הוא. אבל התוס' והרא"ש כתבו שרבינו חננאל מפרש איפכא, שבנקלף כולו פסול ובנקלף מקצתו כשר, דהא לטריפה מדמינן לה, ולגבי

טריפה מבואר בגמרא שהגלודה טריפה ואם נשתייר בה כסלע כשרה, וכן כתב הראב"ד, וכן דעת הר"ף והרמב"ם, אלא שנראה מדבריהם שאפילו בנשאר כל שהוא כשר.

ובשיעור הקילוף שאינו פוסל את האתרוג כתב הרא"ש דמייירי שנקלף קליפה דקה בענין שלא חסר משרו (הלבן) כלום, דא"כ הוה ליה חסר. אבל הר"ן כתב ש"מ שנקלף הכונה שנקלפה כל הקליפה החיצונה שהיא הקליפה העבה שיש בה חריפות כשאוכלים אותה, והקשה הר"ן דא"כ זה פסול מדין חסר, ועוד דא"כ מה הגמרא מקשה ממה שאתרוג שנקלף והגליד כאהינא סומקא כשר, שהרי אם נקלפה כל הקליפה החיצונה אינו נשאר כאהינא סומקא, ולכן ביאר הר"ן שנקלף הכונה שהוסרה ממנו קליפה דקה כמין גלד שהיא על האתרוג, דבזה הוי כאהינא סומקא וליכא חסרון בגופו של אתרוג כלל. וכן דעת הרמב"ם שנקלף הכונה לקרום החיצוני שאינו מחסרו אלא נשאר ירוק כמו שהיה.

מה הדין כשמקום הקילוף נשתנה ממראה שאר האתרוג- כתב הרא"ש שדעת הראב"ד שאם מקום הקילוף שונה ממראה שאר האתרוג, אם זה במקום אחד נפסל ברובו, ואם הוא בב' או ג' מקומות פסול אפילו במיעוט, דהוה ליה כמנומר. וי"א שאין כאן פסול מנומר, דפסול מנומר נאמר בחזזית שאינה ממראה האתרוג (וכן בלבן ושחור), אבל נקלף אע"פ שאינו שוה למראה האתרוג מ"מ גם זה נקרא מראה אתרוג, ואפילו בנשתייר בו כסלע שלא נקלף כשר, ורק אם נשתנה מקום הקילוף למראה פסול זה נחשב מנומר, ובחוטמו אפילו במשהו פסול דומיא דחזזית. וכתב הרא"ש שלפי זה חזזית שעלתה על רובו או על מיעוטו בשנים ושלשה מקומות או מנומר, יש לזה תקנה על ידי קליפה, אם יהיה מראה הקילוף כמראה אתרוג. וכתב הבית יוסף שאין כוונת הרא"ש לפסוק כהי"א, וגם לפי הראב"ד אם נקלף ולא נשתנה מגוון האתרוג כשר. והטור פסק כהראב"ד.

פסקי ההלכה

נקלפה קליפתו החיצונית של האתרוג שהיא כמין גליד ירוק דק מאד על האתרוג ואין כאן חסרון בגופו של אתרוג כלל שלא נקלפה הקליפה העבה הירוקה שיש בה חריפות כשאוכלים אותה, (דבחסר משהו פסול לדעה ראשונה הנ"ל, ולדעה שניה פסול עכ"פ בחסר כאיסר), והאתרוג נשאר ירוק כברייתו, אם נקלף כולו פסול, ואם נשאר כל שהוא כשר, וי"א שצריך שישתייר כסלע, וכן פסקו הב"ח והא"ר.

ואם מקום הקילוף משונה במראיתו ממראה האתרוג, אפילו אם נקלף רק רובו פסול, ואם נקלף בשנים ושלשה מקומות ואינו דומה לשאר האתרוג פסול אפילו במיעוטו, דהוי כמנומר, ובחוטמו ואינו דומה לשאר האתרוג פסול בכל שהוא.

וי"א שאין להחמיר בכל זה אלא בנשתנה למראה פסול כגון שחור ולבן, אבל במראה כשר אין לפוסלו, ובשעת הדחק יש לסמוך על זה.

סעיפים ז' ח'

איתא במתני' (ל"ד:): **ניטלה פיטמתו פסול, ניטל עוקצו כשר.** ובגמרא (ל"ה:): **ניטלה פיטמתו, תני רבי יצחק בן אלעזר ניטלה בוכנתו.**

רש"י מביא ש"מ שפיטמתו הכונה לראש האתרוג, כמו הפיטמא של הרימון, ועוקצו היינו זנבו, כמו עוקצי תאנים, ובוכנתו היינו פיטמתו, וקראו לזה בוכנא מפני שזה חד כמו בוכנא. עוד מביא רש"י ש"מ שפיטמתו ועוקצו שניהם בזנב, עוקצו היינו שניטל העץ מה שחוצץ לגומא שבאתרוג, דבזה כשר, ופיטמתו היינו שנתלש העוקץ מתוך האתרוג וחיסרו, ולפיכך פסול, והיינו דתני רבי יצחק בן אלעזר ניטלה בוכנתו, דהיינו מה שנכנס בתוך האתרוג כבוכנא. וכתב רש"י שנראה כביאור הראשון, דלא מצינו בשום מקום שעוקץ נקרא פיטמא, ור"ת מיישב את הביאור השני מקושית רש"י. וכן הר"ן סובר כפירוש השני שמביא רש"י.

והכתב הרא"ש שלפי הפירוש הראשון אפילו אם נתלש העוקץ ונשאר במקומו כמין גומא כשר, לפי שלא נחסר מגוף האתרוג כלום, כמו שנקלף כיון שאין הקליפה מכלל האתרוג. ולפירוש בתרא אין פסול בפיטמה שבראש האתרוג, לפי שאינה מכלל האתרוג.

ובערור פירש בשם רבינו חננאל שפיטמתו הכונה לחוטם, ורב יצחק בא להוסיף על המשנה ולומר שגם אם ניטל קצה העץ הנתון באתרוג פסול, וכ"כ הרי"ף והרמב"ם והרא"ש, וכן נוהגים לפסול בשניהם.

דין אתרוג שלא היתה לו פיטמא – עוד כתב הערוך שאתרוג שלא היתה לו פיטמא מעולם אינו נפסל בכך. וכ"כ בארחות חיים, ועוד כתב שם שאם ודאי היתה לו פיטמא וניטלה, ראוי לחוש ונטלים אותו ביום ראשון בלא ברכה, ובשאר ימים מברכין עליו, ואם לא היתה לו פיטמא כשלקטו אותו מן האילן כשר אפילו ביום ראשון ומברכין עליו, כיון שיש אתרוגים שלא היו להם אותן פיטמות מתחילת ברייתן.

כמה צריך להנטל מהפיטם בשביל לפסול – כתב המגיד משנה שנראה מדברי הרמב"ם שאין האתרוג נפסל בנטילת השושנה בלבד, אלא רק כשניטל גם הדד, והיינו העץ שהשושנה בו, וכן עיקר וכן ראוי להורות. והר"ן כתב שדעת הרי"ף לפסול בנטילת השושנה לבד, והר"ן דחה דבריו והעלה שיש להחמיר ולפסול כל שניטלה אחת משתי הבוכנות, אבל אם ניטלה השושנה בלבד כשר. ודעת הבית יוסף שגם הרי"ף אינו פוסל בנטילת השושנה לבד. עוד כתב הבית יוסף שמדברי הר"ן נראה שאין הפסול בניטלה פיטמתו אלא כשניטלה כל הפיטמא, אבל מדברי רבינו חננאל נראה שאפילו אם לא נעקרה כל הפיטמא פסול, וכן מבואר בדברי הרא"ש. ובארחות חיים כתב בשם הריטב"א שאם ניטלה השושנה שלמעלה אפילו עם הדד שבסופה ולא חסר באתרוג כלום כשר, וכן דעת הרמב"ן ורבינו יונה. וכתב הערוך שאם ניטל העוקץ ונשאר חלק מעוביו ורוחב הגומא מכוסה כולו כשר.

פסקי ההלכה

ניטל הפיטם – אם ניטל העץ הקטן שבראש האתרוג (-הדד) שעליו עומדת השושנתא, פסול, דהוי כחסר, ומשמע מהשו"ע שרק אם ניטל גם העץ שבתוך האתרוג ונעשה שם כמין גומא פסול, ואז פסול אפילו אם נשאר מעט עץ בתוכו, (אמנם כשאין אחר בעיר אפשר לברך עליו אפילו ביום הראשון. ס"ק ל"ג), אבל אם ניטל רק מה שלמעלה ולא נעשית גומא כשר, וכן דעת הט"ז, אבל יש פוסקים שמצדדים להחמיר אפילו אם לא ניטל אלא מה שמעל האתרוג, ואם נשאר כל שהוא מעל האתרוג, דעת המ"א שאין להחמיר בזה. וכתב הרמ"א

שיש מחמירים גם אם ניטלה רק השושנתא, וטוב להחמיר במקום שאפשר. וכתב המ"ב דהיינו במקום שאפשר לקחת אתרוג מובחר יותר, אבל אם אתרוג זה מובחר יותר אין להחמיר בשביל השושנתא. והוסיף שאם חסר גם מקצת מן העץ אף שנשאר חלק מהעץ למעלה מן האתרוג, טוב להדר לקחת אחר כיון שיש מחמירים גם בזה, ובניטלה רק בשושנתא כתב הבה"ל שהסכימו האחרונים שבודאי אין להחמיר בזה. עוד כתב הרמ"א שאתרוג שלא היה לו דד מעולם כשר, וכן רוב האתרוגים שמביאים במדינות אלו, וניכרים הם ע"י שיש להם גומא במקום הפיטום מתחילת ברייתו. וכתב הביכורי יעקב שזה דווקא כשיש שם רק גומא קטנה, אבל אם יש גומא שמגיעה עד חדרי הזרע פסול, ואפשר לבדוק דבר זה ע"י הכנסת מחט או דבר אחר דק לתוך החלל. ואם א"א לדעת אם האתרוג מתחילת ברייתו היה ללא פיטם, הא"ר בשם הב"ח מצדד להחמיר, אכן בפמ"ג כתב שאפשר שיש להכשיר מטעם ספק ספיקא.

ניטל העוקץ – ניטל העץ שהאתרוג תלוי בו באילן ונשאר במקומו גומא, פסול מטעם חסר, (ואם הוא שעת הדחק שאין אחר בעיר אפשר לברך עליו אפילו ביום הראשון), ואם ניטל קצת מהעץ ונשאר עובי כל שהוא באופן שכל הגומא מכוסה כשר, אף אם למעלה מן הגומא לא נשאר כלל.

דיני אתרוג שיש בו חזזית

סעיפים ט' י'

איתא במתני' (ל"ד): **עלטה חזזית על רובו פסול, עלטה חזזית על מיעוטו כשר. ובגמרא (ל"ה): לא שנו דעל מיעוטו כשר אלא במקום אחד, אבל בשנים או בשלשה מקומות מיחוי כמנומר ופסול.**

מהי חזזית – רש"י מבאר שחזזית היא כמין אבעבועות דקות, (ואין זה גרב שיש באתרוגים שלנו). וכתב הרא"ש דאין זה פוסל אלא כשיש בהם ממש, והיינו כשמקומו ניכר במשמוש היד שהוא גבוה משאר האתרוג. וכתב המגיד משנה דחזזית היינו ילפת, ופסול מפני שאינו הדר, ולפיכך אפילו שאינו מגיע עד הלבן פסול. ובארחות חיים כתב ש"מ שחזזית היינו שנתקשה האתרוג מחמת לקותא.

האם חזזית פוסלת בכל הימים – איתא בירושלמי שחזזית פוסלת רק ביום הראשון, וכתב הרא"ש שנראה דס"ל שחזזית זה פסול חסר, והקשה הרא"ש א"כ מה נ"מ בין רובו למיעוטו, ובהכרח דפסול חזזית הוא משום הדר, ופסולי הדר פוסלים גם בשאר ימים, אך י"ל שהירושלמי חולק על הבבלי וסובר שגם פסולי הדר פוסלים רק ביום הראשון.

שיעור חזזית הפוסלת – מבואר בירושלמי שחזזית פוסלת ברובו מצד אחד, (וחוטמו כרובו). וכתב הרא"ש דרובו מצד אחד הכונה לרובו של אתרוג, כמבואר במתני', והר"ן כתב דס"ל להירושלמי שרוב מצד אחד ג"כ פוסל. וכתב הרי"ף גיאות שחזזית בשנים בשלשה מקומות פוסלת אף במיעוטו של צד אחד. אבל הראב"ד פוסל דווקא כשנתפזר הנימור ברובו (ואז פסול אפילו אם שטח החזזיות לבד הוא מיעוט), אבל במיעוטו כגון שאינו אלא בצד אחד של האתרוג כשר, וכתב הרא"ש שלפי זה כל פסול מנומר הוא דווקא כשפשט הנימור

פסקי ההלכה

אם החזזית היא על חוטמו והיינו ממקום שמתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו פסול אפילו במשהו ואפילו בצד אחד, כיון שאותו מקום נראה יותר משאר מקומות, ואף הפיטם בכלל זה. ואין לומר שמחצי האתרוג ולמעלה נקרא חוטמו, דא"כ בכל מקום שהחזזית התפשטה ברובו היא גם על חוטמו, ובע"כ שחוטמו מתחיל אחרי שיעור רובו. ובשערי תשובה מצריך לחשוש לדעת רש"י שגם במקום גובהו פוסל בכל שהוא, וכתב הבה"ל שבש"ע לא משמע כך, וכן מוכח בלבוש, ועכ"פ במקום הדחק בודאי יש להקל גם ביום הראשון ולברך עליו.

כל שינוי מראה (כגון שחור ולבן) פוסל בחוטמו בכל שהוא. ויש מי שאומר שגם יבש פוסל בחוטמו בכל שהוא, וכן פסקו הא"ר ושאר אחרונים, וה"ה שאר פסולי הדר, ובשאר מקומות אין פסול אלא במקום אחד ברובו או בשנים ושלוש מקומות אפילו במיעוט, כ"כ הפמ"ג, והבה"ל כתב דלא בריא לפסול יבש בשנים ושלושה מקומות, דשמא אינו נחשב עי"ז כמנומר, וצ"ע. ושאר פסולים משמע מהשו"ע שאינם פסולים בחוטמו בכל שהוא, ויש להחמיר גם בנסדק בחוטמו, אם לא במקום הדחק.

דווקא שינוי מראה שנראה לכל פוסל בחוטמו בכל שהוא, אבל אם אינו נראה לעין מחמת דקותו וצריך להסתכל, אין זה כל שהוא שפוסל בחוטמו, כיון שהחומר בחוטמו הוא ששם אדם רואה יותר משאר מקומות.

סעיף י"ג

חזזית היינו ילפת, והיא כמו אבעבועות.

י"א שרק שתי אבעבועות הם בכלל חזזית, אבל דעת רבים מהאחרונים שאף באחת הוי חזזית כל שנראה לעין בלא הסתכלות, אמנם בשאר ימים נראה שיש להקל.

דווקא כשהחזזית היא מעצמות האתרוג היא פוסלת, אבל מה שנעשה מקום מסוים אדום ועקום מחמת שעוקצים אותה קוצים כשר, ומש"כ האגודה שהחזזית גדילה מחמת שהאתרוג שוכב על קוצים, ביאר השע"ת דאיייר בגבוהה משאר האתרוג, ובביכורי יעקב מבאר ששם גרמו הקוצים לעיפוש ועי"ז נוצרה החזזית, אבל מה שנעשה אדום ועקום ע"י קוצים אינו פוסל.

בלעטלא"ך

בלעטלא"ך הנוצרים באתרוג כשהוא על האילן מחמת העלים, דעת התרומות הדשן שאין להכשירם מחמת שהם מצוים באתרוגים, דכיון שחזזית פוסלת מצד הדר אין נ"מ במה שזה היה מתחילה, דאתרוג שאינו מהודר מעיקרו ג"כ פסול, וכתב התה"ד שהעולם נוהגים להכשיר ואפילו כשהם מורגשים במשמוש היד, ואפשר שסומכים על מש"כ בהגהות אשר"י שחזזית שהיא ממראה אתרוג כשרה.

פסק ההלכה - חזזית הנקראת מו"ל בלשון אשכנז יש להכשירה כיון שאינו גבוה משאר האתרוג, ויש מי שכתב שיש להכשיר שכיון שזה רגיל להמצא באתרוג הרי זה מראה אתרוג אע"פ שאינו שוה לשאר מראה האתרוג, ולפ"ז כשר אפילו בגבוה מהאתרוג ואפילו בחוטמו, והאחרונים הסכימו שאין להקל בגבוהים מן האתרוג כי אם בשעת הדחק. ומשמע מהדגול מרבבה שלפי הטעם הראשון פסול בחוטמו משום שינוי מראה, וצ"ע דא"כ גם בשאר האתרוג יפסול ברובו, וע"כ צ"ל כמ"ש הפמ"ג שאף שחזזית היא מראה פסול מ"מ ברואה מראה פסולה על האבעבוע אין פוסל כיון שדרכה בכך, ורק בגבוה מהאתרוג פוסל משום חזזית, א"כ באינו גבוה מהאתרוג אפילו על חוטמו כשר.

ברוב האתרוג, ובאמת לא מסתבר שאם יש באתרוג ב' או ג' טיפין של נימור זה בצד זה האתרוג פסול, אבל מלשון הגמרא משמע דמיייר שאפילו אם הם במיעוט האתרוג זה פוסל, דומיא דמקום אחד, אם לא שנאמר שהדמיון הוא בכך שכל החבורות יחד הם מיעוט, אבל הפיזור הוא ברוב האתרוג. וכתב הריב"ש שלהלכה סומכים על הראב"ד שרק אם נתפזר הנימור ברובו זה פוסל, ולזה הסכים הרא"ש.

פסקי ההלכה

עלתה על האתרוג חזזית בין בתלוש בין במחובר, והחזזית גבוהה משאר האתרוג וניכרת במישוש, אם היא בשנים ושלושה מקומות פסול, דמחזי כמנומר, ואם רק חוט השערה מפסיק בין חזזית לחזזית נראה שאינו נחשב עי"ז כשני חזזיות, ודעת הט"ז ששני חזזיות פוסלות רק אם יש ביניהם שיעור של חזזית, ורבים מהאחרונים מייאנו בזה משום שאין אנו יודעים מהו שיעור חזזית.

וי"א שאף בב' וג' מקומות פסול רק אם נתפשט הנימור ברובו, שבזה פסול אע"פ שמקום החברבורות עצמם הוא מיעוט, אבל במיעוטו כגון שכולם בצד אחד כשר, (ומשמע שאם נתפשט לצד השני פסול ברוב הקפו אע"פ שאינו רובו של כל האתרוג. ובבית מאיר מצדד שבצד אחד אינו פוסל אפילו ביותר מג' חזזיות, כיון שזה מיעוט מהאתרוג, אך לפי מה שמסיים אין הדבר ברור לו כ"כ, ומיום הראשון ואילך בודאי יש להקל). ויש פוסלים אפילו במיעוט של צד אחד. והלבוש והא"ר פסקו כדעה ראשונה, וכן משמע בפמ"ג. ואם החזזית במקום אחד, אם היא ברוב שטח האתרוג משני הצדדים פסול, דאינו הדר.

סעיף י"א

אם החזזית נמצאת על חצי מהאתרוג (היינו כל הקף האתרוג כלפי העוקץ, שהרי בראשו פסול אפילו במיעוט, וכדלהלן), יש מכשירים דס"ל שאפשר לצמצם, ויש פוסלים דס"ל שא"א לצמצם, ויש להחמיר בזה, וכתב הפמ"ג שלא מספיק רוב בהכשר ע"י מדידה אלא צריך רוב הנראה לעינים, ובביכורי יעקב חולק על זה.

סעיף י"ב

שיעור חזזית ושאר פסולים בחוטמו של האתרוג

איתא בגמרא (ל"ה:) לענין פסול חזזית, **אמר רבא ועל חוטמו אפילו במשהו נמי פסול**, ופירש רש"י שחוטמו היינו עובי גובהו, שמשפע משם ויורד לצד ראשו, ובהו אפילו כל שהוא פסול כיון שנראה שם לעיניים יותר משאר מקומות שבו, דבאותו עובי אדם נותן עיניו. וכתב הרא"ש שמשמע מרש"י שלא כל השיפוע עד הפיטמא נקרא חוטם, אלא רק המקום העבה שממנו מתחיל השיפוע, אבל מהרי"ף ורבינו חננאל מבואר שכל השיפוע נקרא חוטם, וכן עמא דבר שמהמקום העבה עד למעלה פוסלת חזזית כל דהו וכן יבשות וכל הדברים הפוסלים משום הדר. וכתב הבית יוסף שעובי גבהו עצמו אינו פוסל לרי"ף ולר"ח אלא רק לרש"י, ולפ"ז כוונת הרא"ש דעמא דבר לחוש גם לדברי רש"י וגם לדברי הרי"ף ור"ח, או שכוונתו שרק מעובי גבהו ולמעלה פוסל, אבל עובי גבהו עצמו אינו פוסל, והיינו כדעת הרי"ף ור"ח.

עוד כתב הרא"ש דפסול יבש וכל הפוסלים משום הדר פוסלים בחוטמו בכל שהוא, וכ"כ הר"ן והטור.

סעיף י"ד

האם ניתן להכשיר אתרוג ע"י קילוף החזזית

עיין לעיל בסעיף ו' מה שנתבאר מתי נקלף פוסל, וכתב הרא"ש שאפשר לקלף חזזית ולהכשיר את האתרוג, אם הקילוף נעשה באופן שאין פסול מצד חסר או שינוי מראה (עיי"ש).

פסק ההלכה - חזזית שפסול או מנומר שקילפיה וחזר למראה אתרוג כשרה, ואפילו לכתחילה מותר לקלפה מלבד ביו"ט דהוי כמתקן, ודווקא כשקילף רק את הקליפה החיצונית הדקה, אבל אם נחסר משהו מהאתרוג פסול ביום הראשון לפי הדעה שפוסלת בחסר משהו. וע"י לקמן ס' תרמ"ט ההכרעה להלכה בזה.

סעיף ט"ו

איתא בברייתא (ל"ו): **אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק כושי לבן ומנומר פסול**.

פסקי ההלכה

נפל עליו מים כשהוא תלוש ותפח או סרח אף שלא נרקב, או שנתבשל, או שהיה שרוי בחומץ חזק בכדי שיירתיח, או שהיה שרוי במים או בשאר משקין ודבש מעת לעת, פסול, משום שאינו הדר. ומסתבר שהשיעור בפסולים אלו הוא ברובו, וצ"ע אם פסולים אלו פוסלים בחוטמו בכל שהוא.

אתרוג מנומר פסול, י"א דהיינו דווקא במנומר במראות הפוסלים, ואז זה פוסל בב' או ג' מקומות וכפי שנתבאר לעיל לענין חזזית. וי"א שאפילו מנומר בהרבה מראות כשרות פסול, משום שאינו הדר. ולמעשה צ"ע.

סעיפים ט"ז י"ז

איתא בגמרא (שם) **אמר מר אתרוג כושי פסול, והתניא כושי כשר דומה לכושי פסול. אמר אביי כי חנו נמי במתניתין דומה לכושי חנו, רבא אמר לא קשיא הא לן והא להו**.

רש"י מבאר שדומה לכושי היינו שגדל כאן והרי הוא שחור, ובזה פסול, אבל הגדל שם כשר דאורחיה הוא. ולרבא כושי נמי פסול לבני ארץ ישראל שרחוקים מארץ כוש ואינם רגילים בהם, וכן הגדל כאן ודומה לכושי פסול, אבל לבני בבל שהם קרובים לכוש ורגילים בכושי כשר. וכ"כ הרא"ש והטור.

אבל הרי"ף פירש שלבני ארץ ישראל כושי פסול, וכל שכן כושי הרבה הדומה לכושי, ולבני בבל ששם האתרוגים כושים הכושי כשר והכושי הרבה שהוא דומה לאדם כושי פסול. וכ"כ הרמב"ם, וכתב המגיד משנה שכן עיקר.

פסקי ההלכה

מראה שחור או לבן פוסל ברוב האתרוג או בב' וג' מקומות, כמו בחזזית. וכתב החיי אדם שזו מראה אתרוג, ודעת הפמ"ג שאדום באדמומית זה מראה פסול, אבל כאהינא סומקא י"ל שזה מראה כשר.

אם באותו מקום רגילים האתרוגים להיות שחורים מעט, כשר באותו מקום, אבל במקומות אחרים פסול, ומשמע שאפילו במקומות הסמוכים להם, ודעת כמה ראשונים להקל בזה. ואתרוג שחור מעט שגדל

במקומות אחרים והובא למקום שדרכו להיות כך, לרש"י וסייעתו זה פסול, ולרי"ף ולרמב"ם לא נזכר דין זה בגמרא. ושחור ביותר כאדם כושי פסול בכל מקום.

סעיף י"ח

איתא בגמרא (שם) **אתרוג כנדור פסול**.

פסק ההלכה - אתרוג העגול כנדור פסול, דאין דרכו להיות כך, ומשמע שזה פסול בכל הימים, אמנם י"ל שהטעם משום שאינו הדר, וא"כ להרמב"ם וסייעתו כשר בשאר ימים, דלא גרע מגידלו בדפוס ועשאו כבריה אחרת שהכשיר הרמב"ם בשאר ימים.

סעיף י"ט

איתא בברייתא (שם) **גידלו בדפוס ועשאו כמין בריה אחרת פסול**. ובגמרא (ל"ו): **אמר רבא לא שנו אלא כמין בריה אחרת, אבל כברייתו כשר. פשיטא כמין בריה אחרת חנו. לא צריכא דעבידא דפי דפי**. ופירש רש"י גידלו בדפוס - שעשה לו דפוס כשהוא קטן ונתנו בתוכו כשהוא מחובר והוא גדל כמידת הדפוס. דעבידא דפי דפי - כמין קרשים קרשים, ואשמועינן רבא דהא נמי ברייתו הוא.

פסק ההלכה - גידלו בדפוס כדי שייגדל בצורת הדפוס, אם גידלו בצורה אחרת והיינו אף שאינו דומה לדבר אחר אלא שאינו דומה לאתרוג כלל פסול, ואם גידלו כברייתו כשר, אפילו עשאו דפים דפים כריחיים של מים.

סעיף כ'

איתא בברייתא (ל"ו): **אתרוג כנדור פסול, ויש אומרים אף התיים**. ומשמע דתנא קמא מכשיר בתיום, והלכה כוותיה. וכן פסק הרמב"ם. אבל הסמ"ג פסק דפסול, ונראה שהוא סובר דכיון דלא אשכחן מאן דמכשיר בהדיא איכא למימר דליכא מאן דפליג, ואי נמי משתכח מאן דפליג הלכתא כוותיהו כיון שלא הוזכר בתלמוד סברת החולק עליהם. וכתב הבית יוסף שדברי הרמב"ם עיקר.

פסק ההלכה - שני אתרוגים שגדלו כשהם דבוקים לגמרי יחד בברייתם, או שהם שני חצאים החלוקים מלמעלה ומחוברים מלמטה כל שהוא, כשרים, כיון שהם נבראו כך וא"א להפרידם. והסמ"ג פסל בזה, ועל כן יש להחמיר בדאפשר.

סעיף כ"א

איתא במתני' (ל"ד): **הירוק כנרתי, רבי מאיר מכשיר, ורבי יהודה פוסל**. וידוע דהלכה כרבי יהודה. וכתבו התוס' והרא"ש שירוק שאם משהים אותו הוא חוזר למראה אתרוג כשר, דאי לאו דנגמר פריי לא היה חוזר למראה אתרוג בתלוש.

פסק ההלכה - אתרוג ירוק כעשבי השדה פסול, משום שניכר שעדיין לא נגמר הפרי, (ומשמע שירוק פחות מכך כשר מפני שמסתמא נגמר הפרי), וירוק כעשבי השדה שידוע שבאותו מקום טבע האתרוגים שיהיה להם מראה אתרוג אם ישהו אותם בכלי זמן

מרובה, כשר אף בעודו ירוק, ומ"מ אין לסמוך על זה למעשה אא"כ התחיל מעט להיות כמראה אתרוג, דשמא יהיה נשאר ירוק.

פסול אתרוג מורכב

אתרוג המורכב עם לימון או עם עץ אחר פסול, אפילו אם הברך ענף של אתרוג לתוך לימון, וכ"ש אם הברך ענף של לימון לתוך אתרוג, אבל אם הרכיב אתרוג באתרוג אחר כשר.

אתרוג מורכב סימניו הם שהוא חלק והעוקץ שלו בולט והתוך רחב עם הרבה מוהל וקליפתו דקה, ואתרוג שאינו מורכב יש לו בכולו בליטות עם גובה, והעוקץ שוקע, וקליפתו עבה והתוך קצר והוא כמעט יבש. ובעולת שבת כתב שבאתרוג מורכב הגרעין שוכב, ובביכורי יעקב כתב שגם בשאינו מורכב לפעמים הגרעין שוכב. וכתב החת"ס שאתרוג שיש לו הרבה בליטות והעוקץ שוקע א"צ לבדוק בסימנים הפנימיים, ומשמע שאם יש לו רק סימן אחד יש להחמיר מספק, וכ"כ במור וקציעה, אמנם במקום אחר מפקפק החת"ס מאד על הסימנים כיון שלא נזכרו בש"ס והנ"מ בסימנים היא למביא אתרוג ואומר שהוא בא ממקום מוחזק בכשרות ויש לו סימני מורכב, וזה פסול, ומסיק שאין לסמוך על הסימנים (ולעולת שבת ביו"ט שני אפשר לסמוך על הסימנים), אלא יש לקחת אתרוג ממקום שיש בו מסורת מימים קדמונים שאתרוגיהם אינם מורכבים, ואם לוקח ממקום אחר לא יקח בלא כתב הכשר שיודע המעיד שאינם מורכבים, וימצא אנשים שמכירים היטב את חתימת המעיד, או שהסוחר מכיר והוא מוחזק בכשרות, ואתרוגים ממקום שאינו מוחזק בכשרות אין להאמין להכשירים אלא לאדם המוחזק בכשרות וגם יהיה ירא שמים לדקדק ובפרט במלאכת הנטיעה, ויש לדקדק לקנות מאיש נאמן כדי שלא ירמה ויעביר את ההכשר לתיבה אחרת, ויותר טוב לקנות ממקום שמוחזק שהאתרוגים משם אינם מורכבים, (וסוחרים שיכולים לקנות מיהודים או מנכרים ושניהם שוים בכשרותם, עליהם לקנות מיהודים, דכתיב "או קנה מיד עמיתך" ופירש רש"י והוא מהסיפא אם תרצה לקנות קנה מישראל חברך). ואם כבר קנה משאר מקומות או שאין אתרוגים ממקומות מוחזקים בכשרות אפשר לסמוך על שני הסימנים שבחוץ ולברך ג"כ.

גם בשאר הימים אין ליטול אתרוג מורכב, ואם אין לו אחר יש ליטלו כל שבעה בלא ברכה, ויש מחמירים שלא ליטלו אף בלא ברכה דילמא אתי למסרך לצאת בו תמיד.

הדסים מורכבים פסולים כמו אתרוגים, אך בסתמא אינם מורכבים, ואף אלו הגדלים בגינות השרים אינם בחשש מורכבים, דלא כהשבות יעקב.

סעיף כ"ב

שיעור אתרוג

איתא במתני' (ל"ד:) **שיעור אתרוג הקטן, רבי מאיר אומר כאגוז, רבי יהודה אומר כביצה. והגדול כדי שיאחו שנים בידו אחת, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר אפילו אחד בשתי ידיו.** ופסקו הרי"ף והרא"ש הלכה כרבי יהודה בקטן וכרבי יוסי בגדול.

וכתב הר"ן שלרבי יוסי אפילו צריך שתי ידיו לאתרוג אחד מתוך גודלו, או שהוא צריך ליטלו על כתיפו, יצא. וכ"כ הרמב"ם שאין הגבלה לגודל האתרוג.

איתא בברייתא (ל"ו:) **אתרוג הבוסר, רבי עקיבא פוסל, וחכמים מנשירים.** ופסק הרמב"ם כחכמים. ופירש רש"י דבוסר היינו קטן כפול הלבן, אבל התוס' כתבו ששיעור זה נאמר לגבי ענבים, שגם בגמר בישולם הם קטנים, אבל אתרוג שהוא פרי גדול, אפילו ביותר מכביצה הוא בוסר כשסופו לגדול הרבה יותר, אבל אם אין סופו לגדול יותר כשר בכזית או בכביצה, דחשיב גמר פרי, אבל פחות מכך לא חשיב גמר פרי אע"פ שאין סופו לגדול יותר. עוד י"ל שאפילו לחכמים שמנשירים בוסר כפול הלבן היינו משום שהוא עתיד לגדול עוד וחשיב פרי, אבל באינו עתיד לגדול עוד פסול. והסמ"ג פסק ששיעור אתרוג הקטן הוא כביצה, והקשה הרא"ם א"כ איך מביא הסמ"ג את פירוש רש"י שבוסר היינו כפול הלבן ולחכמים זה כשר, שהרי להלכה ס"ל דבעינן כביצה. ותירץ הבית יוסף דס"ל כמש"כ התוס' בביאורם השני, וכנ"ל.

פסק ההלכה

אתרוג קטן פחות מכביצה פסול כל שבעה, מפני שאינו פרי, אפילו אם אנו משערים שאינו בוסר, דאין סופו לגדול יותר. ואפילו בהיה בו כשיעור ונצטמק פסול מפני שאינו הדר, ואם אין לו אחר יטלנו בלא ברכה ואפילו ביום הראשון. וכתב החת"ס שאף שהצל"ח העיד שהביצים שבזמננו נתקטנו, מ"מ די בכביצה של זמננו, כי גם האתרוגים נשתנו, ולפי דעת הביכורי יעקב נכון לבעל נפש להדר לכתחילה אחר אתרוג גדול כשני ביצים. ואתרוג שיש בו כביצה כשר אפילו אם הוא בוסר, ובלבד שלא יהיה ירוק ככרתי וכנ"ל.

אתרוג גדול באיזה שיעור שיהיה כשר, ואפילו גדול שמביאו על כתפו יצא, דד' המינים אם יש לו את כולם יכול ליטול אחד ואח"כ ליטול את השני.

סימן תרמ"ט

אסור לזלזל אתרוג ושאר מצוות שהנכרים מוכרים, מפני שבפעם אחרת לא יביאו למכור, אלא יתן להם מעט יותר מכדי דמיהם.

פסולים כלליים בד' מינים

לאחר שנתבאר בסימנים הקודמים פסולים מיוחדים שיש בכל מין מהד' מינים, מבאר השו"ע בסימן זה כמה פסולים כלליים הפוסלים בכל הד' מינים, מתי ובאיזה אופן הם פסולים, והאם הפסול הוא רק ביום הראשון או גם בשאר הימים.

סעיף א'

פסול גזול או גנוב

נתבאר בסימנים הקודמים שגזול ויבש פסול בכל הד' מינים. והנה איתא בגמרא (כ"ט:) **קא פסיק ותני לא שנא ביום טוב ראשון** (שחיוב נטילת לולב בו הוא מדאורייתא) **ולא שנא ביום טוב שני** (שחיובו מדרבנן). **בשלמא יבש, הדר בעינן וליכא,** (וכיון שתיקנו מדרבנן זכר למקדש יש סיבה לפוסלו), **אלא גזול, בשלמא יום טוב ראשון דכתיב "לכם" משלכם, אלא ביום טוב שני מאי טעמא** (מהיכי תיתי למיפסליה). **אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה, שנאמר "והבאתם גזול ואת**

הפסח", מה פיסח לית ליה תקנתא, אף גזול לית ליה תקנתא, לא שנא לפני יאוש ולא שנא לאחר יאוש, (שאף שיאוש קונה (ב"ק ס"ח). והוי דידיה, אין להקריבו למזבח). **בשלמא לפני יאוש "אדם כי יקריב מכם" אמר רחמנא, ולא דידיה הוא, אלא לאחר יאוש הא קנייה ביאוש, אלא לאו משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה. ופליגא דרבי יצחק, דאמר ר' יצחק בר נחמני אמר שמואל, לא שנו אלא ביום טוב ראשון, אבל ביום טוב שני מתוך שיוצא בשאול** (שהרי ביו"ט שני לא כתיב "לכם"), **יוצא נמי בגזול. מחיב רב נחמן בר יצחק לולב הגזול והיבש פסול, הא שאול כשר, אימת אילימא ביום טוב ראשון הא כתיב לכם משלכם והאי לאו דידיה הוא, אלא לאו ביום טוב שני וקתני גזול פסול. רבא אמר לעולם ביום טוב ראשון, ולא מיבעיא קאמר, לא מיבעיא שאול דלאו דידיה הוא, אבל גזול אימא סתם גזילה** (מיד, אף שלא שמענו שהוא התייאש) **יאוש בעלים הוא** (כיון שגזל ממנו בפניו ואין לו כח להציל), **וכדידיה דמי, קא משמע לן** (שעד ששמענו להדיא שהוא התייאש לא קנה, דמימר אמר השתא הוא דתקיף מיינאי למחר תפיסנא ליה בדינא).

דעות הראשונים

הרי"ף הביא המשנה כצורתה ולא הביא את מחלוקת האמוראים אם גזול פסול ביו"ט שני. וכתבו הרא"ש והר"ן שהרי"ף סובר שגזול פסול גם ביו"ט שני, משום מצוה הבאה בעבירה, ואף דקרא גבי קרבן כתיב, הוא הדין לכל המצוות, כדמוכח בבבא קמא (צ"ד). דקאמר הרי שגזל סאה חטין וכו' אין זה מברך אלא מנאץ, ודלא כשמואל דסבר התם דלא אמרינן הכי אלא במצוה שהיא מדאורייתא, (דלא מסתבר טעמיה דשמואל, דכיון דמברך ומזכיר שם שמים מנאץ הוא באיסור דרבנן כמו באיסור דאורייתא, ועוד דרב נחמן בר יצחק דהוא בתראה פריך לשמואל ממתניתין, ואף על גב דדחי ליה לא סמכינן אשינויי דחיקי). וכן פסקו בה"ג ורב פלטוי גאון. וכן דעת הראב"ד והרמב"ן לפסוק כרבי יוחנן.

אבל דעת הרמב"ם שפסול גזול וגנוב אינם אלא ביו"ט ראשון, וכתב הרב המגיד שכן דעת הגאונים, וכתב הר"ן שכן דעת הרז"ה.

וכתב בארחות חיים שאלו שפוסלים גזול כל שבעה, היינו דווקא לגזולן עצמו, אבל לאחרים כשר בשאר הימים.

וכתב הר"ן שפסול מצוה הבאה בעבירה שייך רק היכא שעדיין לא קנאו, או כשהמצוה מסייעת בקנין (כמו לגבי קרבן שקנאו רק בייאוש ושינוי רשות שנכנס לרשות הקדש), אבל אם קנה מתחילה בלא סיוע המצוה אין בזה משום מצוה הבאה בעבירה, והביא ראיות לדבר. וכן כתבו התוס', אך כתבו שיי"ל שלענין ברכה אין מברכים על זה.

פסקי ההלכה

גזול או גנוב מישראל או מנכרי פסול בכל הד' מינים, דכתיב "ולקחתם לכם" – משלכם.

אף לאחר יאוש אין יוצאים בגזול, דיאוש כדי (-לבד) לא קני, וכן אם קנאו אדם אחר מהגזול בהגבהה אינו יוצא יד"ח בהגבהה זו, דהוי מצוה הבאה בעבירה, אלא צריך לחזור ולהגביהו כדי לצאת בו.

אם קנאו לפני המצוה, כגון שגזל לולב שאינו מתוקן ועדיין אין עליו שם לולב, ושיפהו, כשר, דקנאו בשינוי מעשה, ואפילו בלא יאוש כשר, ואפילו ביום הראשון, דכיון שקנאו חשיב "לכם", ואינו חייב לנגזל אלא דמים בעלמא, וכן מי שקנאו מן הגנב במכירה או במתנה לאחר יאוש יוצא בו יד"ח אפילו ביום הראשון.

כתב השו"ע שבקונה בשינוי מעשה לא יברך עליו, שכיון שבא לידו בגזל מחמירים בזה לענין ברכה שיש בה הזכרת שם שמים, (ואם עבר ונטלו א"צ ליטול לולב אחר, וכ"ש שלא יברך עליו), וכתב המ"א שדווקא בלא יאוש אין לברך, אבל אם היה יאוש יחד עם השינוי מעשה או עם שינוי השם או עם שינוי רשות מותר לברך עליו, אכן דעת הט"ז והגר"א שבכל גווני לא יברך, וע"ע בבה"ל סימן י"א.

י"א שגנוב וגזול פסול בכל הימים משום מצוה הבאה בעבירה רק לגנב ולגזולן עצמו וכן ליורש, ואפילו לאחר יאוש, אבל לאחרים פסול רק ביום הראשון ורק לפני יאוש, דס"ל שלא שייך מצוה הבאה בעבירה אלא לגזולן עצמו, ודעת המ"א שאין להקל כה"א, מפני שהרמב"ן חולק על זה, אבל הא"ר כתב שיש לסמוך להקל כה"א, וכן משמע מהגר"א, אמנם גם להגר"א אין לברך עליו.

אין לקצוץ בעצמו ד' המינים מקרקע שביד נכרי אפילו אם הנכרי נותן לו רשות, דסתם נכרים גוזלי קרקע הם, וקרקע אינה נקנית ביאוש אלא היא בחזקת בעליה, ופירות מחוברים הרי הם כקרקע, וא"כ התלישה היא הגזילה, אלא יקצצנו הנכרי (וה"ה ישראל אחר) ויחול היאוש ביד הנכרי, והנכרי ימכור או יתן במתנה לישראל, ואז הישראל יקנה ביאוש ושינוי רשות, ומברך על זה. ואין חילוק בזה בין ארץ ישראל לחו"ל, שאע"פ שרוב הקרקעות הם של נכרים, מ"מ גם גזל עכו"ם אסור. ובדיעבד כשר אם הוא ברשות נכרי ומברך על זה, דמספיקא אין חוששים לגזולה. וכתב הביכורי יעקב שבזמננו לא אומרין שסתם נכרים גוזלי קרקע, וגם כל הקרקעות מוחזקים לבעליהם מדינא דמלכותא, ולכן מותר לישראל לקצוץ מקרקע הנכרי, וכתב הבה"ל שהדבר תלוי לפי המקום. והלוקחים מהארים שלא בדיעת בעל הגן, הפמ"ג כתב שיי"ל דידע ומחיל, ובביכורי יעקב מפקפק בזה מאד. וכתב המ"א בשם רבי בצלאל שבארץ ישראל אם ישראל קוצץ מלבד האיסור הנ"ל הוי טבל כיון שנתמרח ביד ישראל, ובטבל יש מחלוקת אם יוצא יד"ח, ובפמ"ג משמע שרק אם קנאו מנכרי בדמים בשעה שקצצו חשיב נתמרח ביד ישראל. ומי שגזל ע"י כיבוש מלחמה קנה.

מה שנוהגים לקצוץ ערבות לצורך הקהילה, ומצוי שלא נוטלים רשות מבעל השדה, אין יוצאים בזה יד"ח אף אם הבעלים יתייאש אח"כ, ואין להקל אא"כ נטל רשות מבעה"ב או מהשומר או כשידוע שהמקום הוא הפקר לכל.

מי יכול לאגוד את הלולב - לדעת הרמ"א אע"פ שיש מצוה לאגוד את הלולב משום נוי מצוה, מ"מ זה כשר בנכרי. ודעת המ"א שכל שאינו מחויב בדבר אינו רשאי לתקנו, ולכן לכתחילה נכרי או אשה לא יאגדו את הלולב, וה"ה קטן פחות מ"ג שנים, ואם אגדו אם אפשר יתירו ויאגדנו שנית. ודעת המ"ב שמדינא אין חשש בדבר אך טוב להזהר בזה, ודווקא באגד התחתון שאוגד כל המינים יחד, אבל באגד העליון אין קפידא.

סעיף ב'

שאול פסול ביום הראשון, ולכתחילה המשאיל ביום הראשון יפרט שנותן במתנה ע"מ להחזיר, אבל בדיעבד אף בשאל ממנו סתם לצאת בו יצא, דמסתמא נתן באופן המועיל, ורק אם נתן לו בפירוש בתורת

שאלה ולא במתנה, או כשהנותן אינו יודע שאין יוצאים בשאול, אינו יוצא ידי חובה.

המודר הנאה מלולבו או מנכסיו של חבירו וחבירו רוצה לתת לו את הלולב במתנה ע"מ להחזיר, וכן המודר הנאה מלולבו של עצמו, אינו יוצא בו ביום הראשון, דלא חשיב לכם, וכתב הפמ"ג דה"ה באתרוג שהוא מודר מאכילתו, ובביכורי יעקב חולק עליו. אבל ביום השני דלא בעינן לכם מותר, דמצוות לאו להנותן ניתנו, ועיין בה"ל ד"ה אינו.

סעיף ג'

של אשירה ושל עיר הנדחת

נתבאר במתני' (כ"ט: ל"ב: ל"ג: ל"ד:) ששל עיר הנדחת ואשירה של ישראל פסול בכל הד' מינים, אבל אשירה של נכרי לכתחילה לא יטול ואם נטל כשר. ואיתא בגמרא (ל"א:) **ושל אשרה פסול, והאמר רבא לולב של עבודה זרה** (שכיבדו בו את הקרקע לפני הע"ז, או שעבודתה להעבירו לפניו או לזרקה בו) **לא יטול** (משום דמאיס לגבוה) **ואם נטל כשר** (שאף שזה אסור בהנאה, מצוות לאו ליהנות ניתנו). **הכא באשרה דמשה עסקינן** (אותם שהיו בשעת כיבוש ארץ ישראל שהצריכן הכתוב שריפה), **דכתותי מיכתת שיעוריה** (כיון דלשריפה קאי, ולולב צריך שיעור).

דברי הראשונים

כתב המגיד משנה שלדעת רוב הראשונים שאשירה דמשה לא היה לה ביטול משום שישראל זכו בארץ, וה"ה לכל ע"ז של ישראל אין לה ביטול ואין יוצאים בה, ובאשירה של נכרי אם נטל יצא (ביו"ט שני שיוצאים בשאול), אא"כ נתכוין הישראל לזכות בה. וכ"כ הר"ן והטור. עוד כתב הר"ן דהא דאמר רבא לולב של עבודה זרה לא יטול ואם נטל כשר, היינו קודם ביטול, דאי לאחר ביטול אפילו לכתחילה יכול ליטול, דכיון דשרי להדיוט לא מאיס למצוה. ומרש"י לא משמע כדבריו.

הרמב"ם מבאר את הסוגיה בדרך אחרת, ואכמ"ל לפי שהוא דבר שאינו מצוי.

פסקי ההלכה

של עיר הנדחת פסול אפילו ליום השני, משום דלשריפה קאי וכתותי מיכתת שיעוריה.

של אשירה (אילן שעובדים אותו, ואם נטעו ולבסוף עבדו, הפירות שגדלו קודם העבודה מותרים להדיוט ואסורים לכתחילה לגבוה, והפירות שגדלו לאחר העבודה אסורים אף להדיוט בהנאה ופסול אף ביום שני) של ישראל פסול אף ביום השני, אבל של נכרי לכתחילה לא יטול אפי' ביטול משום דמאיס לגבוה, ואם נטל מיום ראשון ואילך יצא (אם לא נתכוין לזכות בו) וא"צ לחזור וליטול אחר אפילו אם הנכרי לא ביטלם, ויש מחמירים אפילו בדיעבד קודם שנתבטל, ואם אין לו אחר יכול ליטלו, ואם מוצא אח"כ אחר יטלנו בלי ברכה, וביום הראשון אינו יוצא אפילו בדיעבד כל שלא ביטלה הנכרי, דלא חשיב "לכם". ואם נתבטל ביד נכרי אפילו אם הישראל מכוין לזכות בו יוצא בדיעבד.

סעיף ד'

מותר לקחת ד' מינים מגינות של משרתי העכו"ם ובתי שמשיהם אפילו אם האילן נטוע לפני הע"ז, כל זמן שאין עובדים את האילן (דאם עובדים אותו דינו כאילן של אשירה, וי"א שאם גדל אחרי שעבדו האילן ואח"כ הנכרי קצץ אותם ונתנם לישראל שרי אף לגבוה), אמנם אם יש לו אחרים יקח את האחרים אע"פ שהם פחות יפים, ולענין לשלם על זה כאשר משמשי הע"ז נהנים מהמעוה, לדעת השו"ע יו"ד קמ"ג י"ל שזה אסור רק אם נדבו את הגינה לשם ע"ז והפירות יהיו שייכים למשרתיה ולדעת הט"ז שם גם בהחזקת טובה בעלמא אסור, אבל אם לא נדבו את הגינה לשם ע"ז מותר, ולדעת הרמ"א שם בכל גוונא יש להקל אם הגינה אינה עומדת בחצר של הע"ז והמעוה הולכות לכהני הע"ז ולא לצרכי הע"ז, ולדינא אם לא נדבו את הגינה לשם הע"ז והע"ז נמצאת מחוץ לחצר, מותר.

אלו פסולים פוסלים רק ביום הראשון

ואלו פוסלים גם בשאר ימים

יש דברים הפוסלים בד' מינים רק ביום הראשון, כגון פסול גזול דכתיב "ולקחתם לכם ביום הראשון", או משום שנטילת ד' מינים בגבולין היא מדרבנן ורבנן לא תיקנו לפסול בכהאי גוונא, ויש דברים שפוסלים בכל הימים, וכדלהלן.

סעיף ה'

איתא בגמרא (כ"ט:) **בשלמא יבש בעינן הדר וליכא, אלא גזול בשלמא ביום טוב הראשון "ולקחתם לכם" משלכם אמר רחמנא, והאי לאו ידידיה הוא, אלא ביום טוב שני אמאי לא.**

דברי הראשונים

כתב הרא"ש דמשמע דפשיטא ליה לגמרא דבעינן הדר לכולהו יומי, אבל לכם משלכם לא בעינן בשאר ימים, וכן "ולקחתם" דדרשינן מיניה (ל"ד:) דבעינן לקיחה תמה, לא מיפסל אלא ביום טוב ראשון, כדאמרינן בגמרא (ל"ו:) **רבי חנינא מטבל ביה ונפיק**. והקשה הרא"ש איזה טעם יש לחלק בין הפסולים לענין שאר ימים, שהרי גם הדר וגם לקיחה תמה נלמדים מהפסוק שכתוב בו "ביום הראשון", ואי נימא שיש חילוק בין דיני לכם ולקיחה תמה שהם כתובים בפסוק לפני תיבת "לכם" דעליהם קאי קרא, לבין דין הדר שהוא כתוב אח"כ ובו תיקנו שיהא נוהג בכל הימים, א"כ הרי יש דינים נוספים שנלמדים מהמילים "ולקחתם לכם" ואינם נוהגים בשאר ימים, והיינו הדין שד' מינים שבלולב מעכבים זה את זה, דכתיב "ולקחתם לכם", ומדכתיב "ולקחתם" בלשון רבים לומדים שתהא לקיחה לכל אחד ואחד, ולמה לא אמרינן שבשאר ימים מספיק מין אחד, וכן לקיחה אחת לכולם. ולכן מבאר הרא"ש שטעם החילוק בין הפסולים הוא שיום ראשון חיובו מדאורייתא בגבולין, ושאר הימים תיקנו חכמים זכר למקדש, וממילא דיני עיקר הלקיחה כגון ד' מינים שבלולב ולקיחה לכל אחד ואחד תיקנו גם בשאר ימים כעין דאורייתא, וכן תיקנו שיהא הדר משום הידור מצוה, אבל בחסר לא תיקנו, ובשאול ובגזול פליגי בגמרא אי חשיב מצוה הבאה בעבירה בדרבנן והלכה כדעת הפוסלים, ונמצא שרק חסר ושאול אינם פוסלים בשאר ימים.

והרמב"ם כתב שכל הפסולים מפני מומין או מפני גזל וגניבה אינם פסולים אלא ביום ראשון, אבל הפסולים משום עבודה זרה או מפני שאותו אתרוג אסור באכילה פסול כל שבעת הימים. וכתב המגיד משנה שכן דעת הגאונים, וכן דעת ריב"א והרי"צ גיאות ובעל העיטור ורבינו יונה. אמנם הפסולים מפני שאינם מינם, או מפני חסרון בשיעורם, פסולים בכל הימים.

וי"א שגם גזול ויבש פסולים בכל הימים, וכן דעת הראב"ד, והרמב"ן מכשיר ביבש ופוסל בגזול.

יו"ט שני בחו"ל לדעת הרא"ש והטור דינו כיום הראשון, כיון שהוא ספק יו"ט ראשון, וכן נוטה הרשב"א, אבל הרמב"ם סובר שדינו כשאר ימים, כיון שאנחנו בקיאים בקביעת דירחא, והר"ן והמגיד משנה הביאו את השיטות בזה, וכתב הר"ן שנראה שיטול בלי ברכה.

ולהלן יבוארו פסקי ההלכה בדינים אלו.

וכתב הר"ן לענין לולבא דסליק בחד הוצא (ל"ב). מדאמרין בעל מום הוא משמע שפסולו מגופו ופסול כל שבעה אפילו בזמן הזה. וי"א שאין פסולו אלא מפני שאינו הדר וביום ראשון בלבד פסול.

איתא בגמרא (ל"ו): אתרוג שניקבוהו עכברים, אמר רב אין זה הדר. איני והא רבי חנינא מטבל ביה ונפיק (אוכל מקצתו ויוצא ידי חובה בנותר ומברך עליו), **ולרבי חנינא קשיא מתניתין** (ל"ד: דקתני חסר כל שהוא פסול), **בשלמא מתניתין לרבי חנינא לא קשיא כאן ביום טוב ראשון** (שזה דאורייתא ובעינן לקיחה תמה) **כאן ביום טוב שני, אלא לרב** (דאמר אין זה הדר) **קשיא** (דגם בשני בעינן מצוה הדורה, הואיל ומזכיר שם שמים עליו). **אמר לך רב שאני עכברים דמאיסי. איכא דאמרי אמר רב זה הדר דהא רבי חנינא מטבל ונפיק ביה, ולרבי חנינא קשיא מתניתין, לא קשיא כאן ביום טוב ראשון כאן ביום טוב שני.**

דעת הרי"ף והרא"ש שלהלכה חסר כשר בשאר ימים, ואף בניקבוהו עכברים כשר, וכן נראה מדברי הרמב"ם, (ואף אם הלכה כלישנא קמא, שינויא דרב הוא דחוק), ובה"ג פוסל בניקבוהו עכברים (כרב), וצ"ע למה לא פסק כלישנא בתרא).

וכתב הטור שאפילו לכתחילה מותר לאכול מהאתרוג בשאר הימים, כמבואר בגמרא דרבי חנינא מטבל ביה ונפיק. ולא אמרין דאתקצאי למצוותו, כיון שנשאר בו שיעור לצאת בו. וכתבו הראשונים שאף שביום הראשון חסר פוסל בכל שהוא, י"ל שרבי חנינא הפריש כולו ליום ראשון ומקצתו לשאר ימים, והיה מתנה שכולו ליום ראשון ובשאר הימים אינו בודל ממקצתו בין השמשות, או שהיה אוכל מהאתרוגים שהיו לו לאכילה, ובהם היה יוצא למחר במה שנשאר.

פסקי ההלכה

גזול - לשו"ע גזול פסול רק ביו"ט ראשון ולא בשאר הימים, (וביו"ט שני, כתב המ"א שרק לכתחילה אין לקחת גנוב או גזול, אבל בדיעבד יצא, ובמטה יהודה כתב שזה פסול גם בדיעבד, וכן משמע מהגר"א), אמנם גם בשאר הימים אין לברך על גנוב או גזול משום "בוצע ברך ניאץ ד' ". וכתב הרמ"א שי"א שגזול פסול כל ז' הימים, והכי נהוג, אמנם אין לברך כשחוזר ונוטל, דספק ברכות להקל.

שואל פסול רק ביום הראשון, אבל בשאר הימים כשר, וכן מותר בשאר הימים ליטול לולב של חברו ללא ידיעתו, דניחא ליה לאיניש למעבד מצוה בממוניה, כיון שאין בזה פסידא (משא"כ ספרים אסור שמא יתקלקלו). וכתב הפמ"ג שרק פעם אחת מותר, אבל לכל ז' הימים אפשר שהבעלים מקפיד ואסור, ולפ"ז ה"ה שאסור לתת לולב זה לאדם אחר אף שבמתנה ע"מ להחזיר מותר, ובכל גווני אם הבעלים כאן ראוי להזהר שישאלנו, דאין סומכים על החזקה כשאפשר לברר זאת בקלות, וכ"ש שאם הוא יודע שהבעלים מקפיד דאסור מדינא ליטול שלא מדעתו. וגם כשחבירו אינו כאן רק מותר באותו מקום, אבל אסור להעביר את הלולב מביתו לבית הכנסת או איפכא.

חסר לכו"ע פסול רק ביום הראשון, אבל בשאר הימים שרבנן תיקנו שכל אחד יטול בגבולין ד' מינים, לא תיקנו לפסול חסר ושואל. ואם ניטלה פיטמתו או עוקצו של האתרוג, לדעת הרמ"א דינו כחסר, והמ"א מצדד כהפוסקים שניטלה פיטמתו פסול משום שאינו הדר, ועל כן אין ליטול אתרוג כזה בשאר הימים כדלקמ"י, ואם אין לו אחר כתב הא"ר שיש להקל, ומשמע ממנו שיכול לברך ג"כ, ויש מפקפקים לענין הברכה, ואם מצטרף לזה עוד ספק בודאי אפשר לברך בשאר הימים.

אתרוג שניקרוהו עכברים, לכתחילה לא יטלנו בשאר הימים משום שהוא מאוס, עד שייסיר ניקור העכברים, ואם נטל בלא הסרת ניקור העכברים, נחלקו הפוסקים אם יוצא, וצריך לנקר ולחזור וליטול בלא ברכה.

פסולי הדר לפי השו"ע (כדעת הרמב"ם וסיעתו) הם פסולים רק ביום הראשון, והרמ"א מחמיר בזה (כדעת הרא"ש וסיעתו). וחזו"ת ויבש ומנומר הם פסולי הדר. ויש להקל בשעת הדחק בחזו"ת בשאר הימים, הט"ז והא"ר מקילים גם שלא בשעת הדחק, אבל הגר"ז והח"א מקילים רק בשעת הדחק מפני שהמ"א פוסל בהדר כל שבעה, והפמ"ג כתב שאפשר גם לברך, עוד מצדד הפמ"ג שאין להקל בזה אלא בחזו"ת (ד"א שפסולו משום הדר והוי ס"ס), אבל בשאר הפסולים שהם ודאי משום הדר אין להקל, ומהגר"ז והח"א מוכח שגם בהדר סמכו להקל בשעת הדחק, מלבד ביבש שיש מחמירים משום "לא המתים יהללו קה", וצ"ע.

כמה דברים הפוסלים בכל הימים - פסולי עבודה זרה (כגון אשירה של ישראל, וכנ"ל), או אתרוג אסור באכילה, או דברים שאינם המין הנצרך (כגון הדס שוטה וצפצפה ואתרוג מורכב), או שחסר בשיעור הנצרך, פוסלים גם בשאר הימים.

ביו"ט שני בחו"ל נוטלים בדליכא אחר את המינים הפסולים בראשון בלא ברכה, ואף בדליכא אחר גם ביום הראשון נוטלים בלא ברכה, שם מיירי בדליכא אחר כלל, אבל ביו"ט שני אף כשיוכל למצוא אחר ע"י טורח א"צ לטרוח. ואם יכול לקחת מחבירו מין כשר במתנה ע"מ להחזיר, יברך על של חברו (ובהלל והושענות יקח את שלו), אבל לא יקח את של חברו שלא מדעתו, דלא עדיף משואל, ופסול ביום א' ומספק גם ביום ב'.

אתרוג האסור באכילה פסול בכל הימים וכנ"ל, ומשמע מהשו"ע שאפילו אם הוא אסור רק באכילה ומותר בהנאה, כגון טבל, פסול, אבל דעת התוס' שאותם שאין בהם איסורי הנאה כשרים ביו"ט שני, וכ"ש אתרוג של ערלה ושל תרומה טמאה שהם עומדים לשריפה פסולים כל שבעה אפילו לדעת התוס', ויש מקילים באתרוג של טבל, ויטלנו בלא ברכה, ובחו"ל אין איסור טבל כלל, דאין תרומות ומעשרות בחו"ל בזמן הזה כלל. וערלת

חו"ל כשר אפילו ביום הראשון. ואתרוג דמאי כשר. ואתרוג שנבלע בו איסור כגון שנפל מקצתו לתוך חלב רותח יש להחמיר שלא לצאת בו ביום הראשון, אבל בשאר ימים יש להקל, וכשאין לו אחר יש להקל גם ביום הראשון. וכתב הביכורי יעקב שאתרוג שנתבשל פסול משום שאינו הדר, וא"כ אינו נפסל אלא ברובו.

עוד מדיני ד' מינים

מנומר או יבש שהסיר את החלק הפסול, לדעת הרמ"א זה פסול, כיון שזה בא מכח דבר הפוסל מדינא משום הדר, והגר"א והמאמר מדרכי מצדדים שלדעת השו"ע בסי' תרמ"ח זה כשר, וע"כ מצדד המאמר מרדכי שיש לדון להקל בזה, ובמקום הדחק בודאי יש לסמוך על זה.

תנאי להתיר להשתמש באתרוג - מותר לכתחילה להתנות בערב יו"ט לפני בין השמשות שהאתרוג עומד למצוה רק ליום הראשון, ואינו בודל ממנו כל בין השמשות של הלילה השני ואילך, ואם התנה מותר לכתחילה לאכול ממנו מהיום השני ואילך, ויכולים לצאת בו (ביום ג', דאסור לאכול לפני הנטילה) אחרי שאכלו ממנו, (לדעת הר"ן בעינין שישאר רובו, ודעת התרומת הדשן להתיר אף במקצתו אם נשאר שיעור כביצה), ואם התנה שאינו בודל ממנו מיום שני ואילך לא מהני, כיון שעל כניסת היום לא התנה, וממילא הוקצה לכל היום. ואם לא התנה אסור לאכול ממנו בכל ימי החג. ולא יתנה שאינו בודל ממנו כלל ויוכל להנות, כיון שביום הראשון איתקצאי כולו דחסר פסול בו ובעל כרחו צריך לבדול ממנו. וכתב הרמ"א שאין אנו בקיאים בתנאים (כמבואר בסימן תרל"ח). ואם הפריש מתחילה ליום השני, דעת המ"א בשם הרא"ש שמוותר לאכול ממנו ללא תנאי ובלבד שישאיר שיעור הראוי למצוה, וי"א שגם בזה הוקצה כל האתרוג אא"כ התנה, וכן הסכים הגר"א.

סעיף ו'

איתא בגמרא (ל"א.) **תניא וכולן כמושין כשרים, יבשים פסולים. רבי יהודה אומר אף יבשים כשרים. אמר רבי יהודה מעשה בבני כרכין שהיו מורישים את לולביהם לבניהם, אמרו לו אין שעת הדחק ראייה.**

דעות הראשונים

כתב הרא"ש שמכאן משמע שבשעת הדחק יוצאים ידי חובה אפילו בפסול, וכ"כ הרי"ד, וכן כתב הראב"ד, אך הראב"ד חזר בו וכתב שאף בשעת הדחק אין יוצאים ביבש, (דכל היכא דקתני פסול דמשמע אפילו בדיעבד אפילו במקום הדחק לא יצא בו, דאיך יתכן שבמקום הדחק יוצאים בו ומברכים עליו, ושלא במקום הדחק אפילו בדיעבד לא יצא, וסברא הוא כי היבש הוא כמת, וכמו שנכתת שיעורו ואיננו), ואין מברכין עליו, אלא שנוטלין אותו בידים בשעת הדחק כדי שלא תשתכח מהם תורת לולב ואתרוג, וזה כוונת הגמרא שאין שעת הדחק ראייה, והיינו שלא עשו כך אלא שלא תשתכח מהם תורת לולב. וכתב הרא"ש שמדברי הגמרא משמע שרבי יהודה מביא מבני כרכין ראייה להכשיר ולברך, ולרבנן אין ראייה להכשיר ולברך אלא בשעת הדחק, אבל בשעת הדחק מברכים, דאל"כ יאמרו חכמים לרבי יהודה שאף בשעת הדחק לא היו מברכים. ובטעם הדבר ביאר הרא"ש דכל

הני פסולי מסרן הכתוב לחכמים, והם אמרו שלא בשעת הדחק אפילו בדיעבד לא יצא, כדי שיזהרו ישראל במצוות, אבל במקום הדחק הכשירם כיון שאי אפשר בענין אחר, ומברכים עליהם. וכן דעת היראים שמברכים על לולב והדס וערבה יבשים היכא שאין אחרים. וכ"כ ראב"ה שבשעת הדחק אפשר לברך גם על אתרוג כבוש וחסר, וכ"כ התוס' שאם לא מצא אתרוג כשר יברך על פסול, כמו שלולב פסול כשר לרבנן בשעת הדחק.

אמנם אלו הפסולים מחמת שאינם מינם, כהדס שוטה וצפצפה, אין נוטלים אותם אפילו בשעת הדחק, שלא יבואו לטעות להכשירם, כדאיתא בגמרא (ל"א.) **לא מצא אתרוג לא יביא לא פריש ולא רימון**, וכ"כ רבינו ירוחם שהדס שוטה פסול לכל הימים, ושלא כדברי מהפכים בזכות בני אשכנז שנוטלים הדס שוטה ומברכים עליו.

הרמב"ן מכשיר יבש ביו"ט שני, אבל הראב"ד פוסל גם ביו"ט שני, והר"ן מסכים לדברי הראב"ד.

הרמב"ם מכשיר בשעת הדחק דווקא לולב יבש, ולא שאר המינים, (וההגהות מיימוני כתב דה"ה בהדס), וכתב המגיד משנה דס"ל שהגמרא דיברה בדווקא דווקא על לולב יבש, והגאונים סמכו מכאן דיבש ונקטם ראשו וכל הפסולים יוצאים בהם בשעת הדחק אף ביום ראשון.

וכתב הבית יוסף שלהלכה בכל הפסולים הנ"ל יש ליטול בלא ברכה.

פסקי ההלכה

אם אין מין כשר בכל העיר יטול פסול, ולא יברך כיון שזה לזכר בעלמא, (והרמ"א בסוף הסימן מוסיף שגם אם אח"כ יהיה לו כשר, יכול ליטול את הפסול, ואח"כ יברך על הכשר, ואינו נחשב שהוא מכניס עצמו לספק ברכה, כיון שהוא פסול בודאי). ואם יש בעיר כשר, צריך לטרוח ולברך על של חבריו אם יתן לו.

וכל זה בפסולים מחמת מום, אבל הפסולים מחמת שאינם מינם כגון הדס שוטה וצפצפה או מורכב, וכן גזול וכתב הביכורי יעקב שמיום שני ואילך יקח בלי ברכה, פסול אפילו בשעת הדחק, דאתי למיטעי לצאת בהם תמיד.

אם אין בכל העיר ד' מינים כשרים, יטול מה שימצא שנים או שלשה מינים, ויעשה כל הנענועים, וכן הש"ץ, ובלבד שלא יברך, אבל לא יקח מין אחר.

יבש - כתב הרמ"א שיש מכשירים לולב יבש אפי' לברך עליו, (ודעת הרמב"ם שבשאר מינים אין להקל אפילו בשעת הדחק, ושאין להקל אפילו בשעת הדחק אלא ביבש ולא בשאר פסולים), וכתב שנוהגים לברך על לולבים יבשים אפילו כשיש אחרים לחים, והיינו בארצות שאין לולבים לחים גמורים, וגם היבשים לא הגיעו לשיעור שנפרכים בציפורן (וה"ה בהדסים שלא הגיעו לשיעור שילבינו פניהם), וכיון שהם כמעט דומים זה לזה המנהג לברך על שלו, אבל בשאר מינים אין לנהוג כך, ויש מקילים גם בהדס יבש כיון שאינו מצוי לחים, ויש לסמוך עליהם בשעת הדחק. אבל ערבות מצוי לחים, ובאתרוג לא רצו להקל משום דכתיב "פרי עץ הדר". והמ"ב כתב שבשעת הדחק אפשר לסמוך על הפוסקים שסוברים שאפשר לברך בכל הד' מינים כשהם יבשים אם אין בעיר אלא יבשים, ואם יש לו יבשים גמורים

ולאחרים יש לחים גמורים יברך על של אחרים, ואפילו בדיעבד לא יצא אם בירך על היבשים, ובמקומות שלא מצוי לולבים והדסים לחים גמורים וגם היבשים אינם יבשים גמורים מברכים לכתחילה על היבשים שלו, ואם יש לאחרים לחים גמורים יברך לכתחילה על של אחרים אפילו אם שלו אינם יבשים לגמרי, ואם בירך על שלו יטול את הלחים של אחרים אח"כ בלי ברכה.

אתרוג שחילקוהו לשנים או שלשה חלקים אין לצאת בו אפילו בשעת הדחק, דחסר כשר דווקא כשהעיקר נשאר.

סימן תר"נ

שיעור אורך הלולב ההדס והערבה

סעיף א'

איתא בגמרא (ל"ב:) **שיעור הדס וערבה שלשה, ולולב ארבעה. רבי טרפון אומר באמה בת חמשה טפחים. כי אתא רבין אמר אמה בת חמשה טפחים עשה אותה עשה, צא מהם שלשה להדס, והשאר ללולב. אמר רב הונא אמר שמואל הלכה כרבי טרפון.**

ומבואר בדברי הגמרא ששיעור הדס (בטפחים רגילים) הוא שני טפחים וחצי, וכן פסקו הרא"ש והר"ן, ותמחו על הרי"ף שהשמיט דברי רבי טרפון. והרמב"ם סתם וכתב ששיעור הדס וערבה לא פחות משלשה טפחים, ומשמע שהכונה לטפחים גמורים. והמגיד משנה מביא שדעת הראב"ד ומקצת הגאונים והאחרונים שהשיעור הוא שלשה טפחים קטנים שהם עשר אצבעות בגודל, אבל י"א שצריך ג' טפחים גמורים, ואין הלכה כדבריהם.

עוד איתא בגמרא (שם) **אמר רב יהודה אמר שמואל שיעור הדס וערבה שלשה ולולב ארבעה, כדי שיהא לולב יוצא מהדס טפח. ורבי פרנך אמר רבי יוחנן שדרו של לולב צריך שיצא מן ההדס טפח.** וידוע דשמואל ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן, וכן פסקו הפוסקים.

וכתב הר"ן שמסתבר שאם הוסיף באורך ההדס והערבה, צריך שיצא שדרו של לולב ולמעלה מהם טפח.

עוד כתב הר"ן ש"א שגם הטפח שהלולב הוא יותר מההדס והערבה הוא טפח קטן, ונמצא שיעור לולב ארבעה טפחים קטנים שהם י"ג גודלים ושליש, וכ"כ התוס' ורבינו יונה והטור, אבל הרמב"ן כתב שרבי טרפון לא מדבר על הטפח העודף של הלולב, וטפח זה צריך שיהיה טפח שלם של ד' גודלים, ולדבריו הלולב צריך להיות י"ד גודלים. ולסוברים שכל הטפחים הם טפחים גמורים שיעור הלולב הוא לפחות ט"ז גודלים.

פסקי ההלכה

שיעור ההדס והערבה הוא ג' טפחים, ושיעור זה נאמר על העץ אבל העלים אינם מצטרפים לשיעור, **ושדרו של לולב לא כולל העלים** צריך להיות ד' טפחים, כדי שיהיה שדרו של לולב יוצא טפח מעל

ההדס, (ולאורך העלים אין שיעור). וכל הפסולים במינים אלו הם בתוך שיעור זה.

באיזה טפחים משערים - אין משערים בטפחים בינוניים שיש מהם ששה באמה, אלא לוקחים אמה קטנה בת חמשה טפחים בינוניים ומחלקים אותה לששה טפחים קטנים, ובהם משערים. ושיעור ג' טפחים אלו הם ב' טפחים ומחצה בינוניים, שהם עשרה גודלים (-) רוחב אגודל של אדם בינוני), ושיעור שדרת הלולב הוא י"ג גודלים ושליש, דבכל טפח קטן יש ג' גודלים ושליש. וי"א שהטפח הנוסף של הלולב הוא טפח בינוני, וא"כ הלולב צריך להיות י"ד גודלים. וי"א שגם הטפחים של ההדסים והערבות הם טפחים בינוניים, וא"כ ההדסים והערבות צריכים להיות י"ב גודלים, והלולב ט"ז גודלים, וכתב הרמ"א שכך נוהגים לכתחילה, ובדיעבד מספיק כמו הדעה הראשונה, ובפחות מזה פסול אפילו בדיעבד כל ז' הימים.

סעיף ב'

אין להם שיעור למעלה. ויש מי שאומר שאפילו אם הוסיף באורך ההדס והערבה כמה טפחים צריך ששדרת הלולב תצא למעלה מהם טפח.

על פי הסוד יש ליטול שדרת הלולב כלפי פניו, וכן נוהגים.

סימן תרנ"א

סעיף א'

מנין המינים

איתא במתני' (ל"ד:) **רבי ישמעאל אומר שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד, אפילו שנים קטומים ואחד שאינו קטום. רבי טרפון אומר אפילו שלשתן קטומים. רבי עקיבא אומר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת.**

ופסק הרמב"ם כרבי ישמעאל שצריך שלשה הדסים. וכתב המגיד משנה שכן דעת כל הגאונים. אבל הרמב"ן כתב שהלכה כר"ע שמספיק הדס אחד, ולענין קטימה הלכה כר"ט שכשר אפילו בקטום, ואפילו באחד וקטום יוצא ידי חובה בדיעבד, אלא שלא קיים מצוה מן המובחר. ודיני הדס וערבה קטומים נתבארו במקומם.

פסקי ההלכה

כל אדם צריך ליטול לולב אחד ושתי ערבות ושלשה הדסים. ובפחות משתי ערבות אינו יוצא וצריך לחזור וליטול ולברך.

הנוטל ג' הדסים מהני אפילו אם שלשתם קטומים ובשאר ימים ודאי אפשר להקל ולברך עליהם, ובפחות משלשה לא מהני אפילו אם אינם קטומים, ואם אין הדס כשר מספיק הדס אחד שאינו קטום, ולכאורה היינו כשגם לאחרים אין כשרים, דאם יש לאחרים יקח משלהם, ובביכורי יעקב מצדד קצת להקל בזה, ונראה שביום הראשון שהוא דאורייתא אין להקל בזה כי אם בשאר הימים, ובפרט לפי הדבר שמואל שהביא השע"ת שלא לברך בודאי יש להזהר לקחת מאחרים כדי שיוכל לברך. וכשנוטל אחד שאינו קטום כתב השערי תשובה שהדבר שמואל

מצדד שיטול בלי ברכה, אכן מהפמ"ג ומהישועות יעקב משמע שיכול לברך. והמ"א מביא מהרמב"ן שיוצא אפילו באחד שהוא קטום, ובזה ודאי יטול בלי ברכה, אמנם בשאר ימים אפשר שיוכל לברך, וצ"ע.

כל אחד צריך ליטול ד' מינים בכל הימים, ואין מועיל שאחד נוטל בשביל כולם.

עדיף ללכת ביו"ט ראשון למקום שיש בו ד' מינים, ואפי' בספק, מאשר למקום שבודאי מתפללים ואין בו ד' מינים, דלולב ביו"ט ראשון דאורייתא ותפילה דרבנן. וביו"ט שני ילך למקום שודאי מתפללים.

אגידת המינים ודיני חציצה בנטילתם

צריך לאגוד את הלולב ההדסים והערבות יחד. ולהלן יבואר כיצד יאגדם, באיזה אופן מותר לאגדם ביו"ט, וכמה קשרים צריך לעשות. עוד יבואר באיזה אופן יש חציצה בנטילת הד' מינים, ובאיזה אופן לא הוי חציצה.

איתא בגמרא (ל"ג.) **לולב בין אגוד בין שאינו אגוד כשר. רבי יהודה אומר אגוד כשר שאינו אגוד פסול, וכו', מאן תנא להא דתנו רבנן לולב מצוה לאגודו ואם לא אגדו כשר, מני, אי רבי יהודה כי לא אגדו אמאי כשר, אי רבנן מאי מצוה קא עביד, לעולם רבנן, ומצוה משום זה אלי ואנוהו.** והלכה כרבנן.

פסק ההלכה - אע"פ שלהלכה אין חיוב לאגוד את המינים יחד, מ"מ מצוה לאגדם משום "זה קלי ואנוהו".

כתב המרדכי בשם היראים שצריך שיאגדנו בשני קשרים זה על זה, דתניא (ל"ג.) **הותר אגדו ביום טוב אגודו כאגודה של ירק, הא בחול יש לאגדו אגד הנאסר בשבת ויום טוב, ואין אסור אלא שני קשרים זה על זה.** וראבי"ה כתב שנוהגים לקשור פעם אחת ושוב מתעגל וכורכו סביב, ועי"ז זה מהודק חזק כאילו קשרו בשני ראשי האגד שתי פעמים.

פסק ההלכה - לא יאגדם בעניבה, דאין זה קשר הנאסר בשבת ויו"ט ולא מיקרי אגד, אלא יאגדם בקשר גמור והיינו ב' קשרים זה ע"ג זה. ובתשובת אגורה באהלך מצדד שמה שנוהגים לעשות מעלי הלולב כמין בית יד ותוחבים בו את הלולב, גם זה בכלל קשר.

איתא במתני' (ל"ו:) **אין אגדין את הלולב אלא במינו, דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר אפילו בחוט ואפילו במשיחה.** ובגמרא **מאי טעמא דרבי יהודה, קסבר לולב צריך אגד, ואי מייתי מינא אחרינא הוה ליה חמשה מינים** (ועובר משום בל תוסיף). ואיתא בסנהדרין (פ"ח:) שאם לולב א"צ אגד האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי, ומשום הכי אם אגדו במין אחר לית ביה משום בל תוסיף. ופסקו הפוסקים כרבי מאיר.

פסק ההלכה - מותר לאגוד במין אחר, ואין בזה משום בל תוסיף כיון שאין חיוב לאגוד, ואין בזה משום **חציצה** אפילו אם הקשר הוא ממין אחר כיון שזה בא לפני המינים.

איתא בגמרא (ל"ז.) **אמר להו רבה להנהו דגדלי הושענא דבי ריש גלותא, שייירו ביה בית יד כי היכי דלא תיהוי חציצה** (שלא יטלנו במקום ששם האגד, דסבר כרבנן שלולב א"צ אגד, וממילא האגד חוצץ

בין היד ללולב, ואין זו לקיחה). **רבא אמר כל לנאותו אינו חוצץ.** ופסקו הפוסקים כרבא.

עוד איתא בגמרא (ל"ז:) **אמר רבה לא לידוך אינש לולבא בהושענא** (לא יתחוב את הלולב לאגד אחרי שאגד את ההדס והערבה יחד), **דנתרי טרפי והוי חציצה** (נופלים עליהם מההדס והערבה והם נשארים בתוך האגד וחוצצים בין מין למין ואינם אגודים יחד לאגודה אחת). **ורבא אמר מין במינו אינו חוצץ. ואמר רבה לא ליגוד אינש לולבא בהושענא** (אם הלולב ארוך מדאי לא יחתכנו בעודו באגודה), **דמשתיירי הוצי** (נשארים עליהם תלושים בתוך האגודה) **והוי חציצה. ורבא אמר מין במינו אינו חוצץ.** ופסקו הפוסקים כרבא.

פסק ההלכה - אם נשרו מהעלים בתוך האגודה בענין שמפסיק אין לחוש, דמין במינו אינו חוצץ, אבל יש להסיר את החוט שרגילים המוכרים לקשור בו את ההדסים אם אינו מג' המינים, דאינו לנאותו, אבל אם כרכם בעלי לולב חשיב לנאותו ואינו חוצץ, והמחצית השקל כתב שטעם ההתר הוא משום דכל ג' המינים כחד חשיבי.

איתא בגמרא (ל"ג:) **תנו רבנן הותר אגדו ביום טוב, אגודו כאגודה של ירק** (יכרוך האגד סביב וידחוק ראשו בתוך הכרך, ולא יקשור שני הראשים יחד כשאר קשרים שזה אסור ביו"ט, דזה קשר של קיימא כיון שאינו חושב להתירו לעולם. רש"י). **אמאי ליעניבה מיענב, הא מני רבי יהודה היא דאמר עניבה קשירה מעליא היא.** ומהר"ן נראה שהרי"ף גורס אגודו באגודה של ירק, והיינו משום דחזי לאכילה ולא מוקצה הוא. ומאחר דאמרינן שלא יענבנו בגלל שלרבי יהודה עניבה זה קשירה מעליא, א"כ לדידן דלא קיימא לן כרבי יהודה בהא, מותר לאגודו על ידי עניבה, וכן כתבו הרי"ף והרא"ש. וכן חוט או משיחה אינם מוקצה ויכול לענוב בהם.

פסק ההלכה - אם לא אגדו מבעוד יום או שהותר איגודו, א"א לאגודו ביו"ט בקשר גמור, אלא לדעת השו"ע יאגוד בעניבה, והרמ"א כתב שיי"א שיכרוך מסביב לג' המינים ויתחוב את ראש הכרך לתוך העיגול הכרוך, וכתב הרמ"א שכך נוהגים, וביאר המ"א שכוונת הרמ"א שגם בחול נוהגים כך, וצ"ע על דבריו, ולכן נראה שיעשה את הקשר התחתון המאגד את ג' המינים בקשירה (לפי המבואר להלן שנוהגים לעשות ג' קשרים) ואח"כ כורך כהרמ"א.

צורת האגידה - יש לקשור את ההדס גבוה יותר מהערבה, וההדס מימין הלולב והערבה משמאל, (והפמ"ג מצדד שגם איטר יעשה כך). וישפילם למקום שאוחז את הלולב כדי שיהיו כל ג' המינים בידו בשעת הברכה, דאף שלקחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, לכתחילה אין לעשות כך במקום שאפשר. ויעשה את הקשרים באופן שיוכל לכסכס היטב את העלים, ולכן צריך להיות טפח למעלה פתוח ולא מקושר.

מנין הקשרים - יש שכתבו לעשות בלולב עצמו ג' קשרים כנגד ג' אבות, וכן נוהגים, ומה שקושר את הג' מינים יחד נחשב לקשר אחד ויעשה למעלה עוד שנים אם אפשר לו. ובא"ר משמע שיעשה ג' קשרים בלולב עצמו מלבד הקשר הרביעי שאגד את כל המינים יחד. ואם לא נאגד אלא אגד אחד כשר.

נטילת הד' מינים

צריך ליטול את ד' המינים יחד, הלולב וההדסים והערבות ביד ימין והאתרוג ביד שמאל, ומברכים על נטילתם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על נטילת לולב, וביום הראשון צריך לברך גם שהחיינו. ופרטי הדינים בזה יבוארו להלן.

סעיף ב'

צורת הנטילה-

איתא בגמרא (ל"ז:) **אמר רבא לולב בימין ואחריו בשמאל. מאי טעמא הני תלתא מצוות והאי חדא מצוה.**

עוד איתא בגמרא (מ"ה:) **כל המצוות אין יוצאין בהם אלא דרך גדילתן.**

פסקי ההלכה

יטול את ג' המינים האגודים בידו הימנית, ראשיהם למעלה ועיקריהם למטה (גם באתרוג) כדרך גדילתם, (ואם היפך לא יצא, וגם אם ראשיהם מן הצד לא חשיב כדרך גדילתם), ואת האתרוג יטול בידו השמאלית (מפני שהוא רק מצוה אחת).

אם נטל שניהם בידו האחת נחלקו הפוסקים אם יצא, ולענין הלכה יש להחמיר בשל תורה ולחזור וליטלו בלא ברכה. ואם האתרוג אגוד יחד עם שאר המינים צ"ע אם יצא לפי המכשירים.

אם היפך ונטל האתרוג בימין והלולב בשמאל יצא, ויש מחמירים בזה, על כן טוב לחזור וליטול בלי ברכה.

אפילו אם כבר בירך ואח"כ נוטלם פעם נוספת כגון להושענות צריך ליטול בדרך זו.

סעיף ג'

איטר

איתא בגמרא (ל"ז:) **אמר רבא לולב בימין ואחריו בשמאל. דעת בעל העיטור שגם איטר נוטל בימין ושמאל של כל אדם, (ואף אם נטל בימין ושמאל שלו לית לן בה), וכן פסק הטור. ודעת התוס' ומהר"ם שנוטל בימין ושמאל ידיה. ובדברי הרא"ש יש לדון בכוונתו.**

פסק ההלכה

לדעת השו"ע איטר נוטל האתרוג והלולב כמו כל אדם.

לדעת הרמ"א יטול הלולב בימין שלו והאתרוג בשמאל שלו (וגם בזה אם היפך יצא, וכנ"ל), אבל מי ששולט בשתי ידיו שוה בשוה יטול כמו כל אדם, ואם קל לו לעשות מלאכות בשמאל, אף שיכול לעשותם גם בימין, דינו כאיטר.

סעיף ד'

אדם שאין לו ידים כלל נוטלם בבית השחי, דהא לא כתיב ולקחתם ביד, ואם יש לו את קנה היד נוטל במרפקו, ואם אין לו זרוע כלל לא יטול בפיו (פמ"ג), ובביכורי יעקב חולק עליו.

ומי שיש לו יד אחת, יטול את הלולב ביד שיש לו אפילו אם היא יד שמאל, ואת האתרוג יטול בזרוע שכנגד, ואם אינו יכול ליטול את האתרוג בזרוע, יטול שניהם בידו בזה אחר זה, ויוצא בזה ידי חובה.

סעיף ה'

מתי מברכים

איתא בגמרא (ל"ט. לענין הלל) **כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן.** וכתבו התוס' והרא"ש (שם) דמהאי טעמא לכאורה צריך לברך על הלולב קודם שיטלנו (וכן באמת דעת הרמב"ם), דהא איתא לקמן (מ"ב.) **מדאגביה נפק ביה,** אמנם לא מסתבר שיברך עליו בעוד שהוא מונח בכלי ואינו מזומן בידו, דאמרינן במנחות (ל"ה:) תפילין מאימתי מברך עליהם, משעת הנחה עד שעת קשירה. ועל כן טוב שיברך משיתחיל ליטול הלולב קודם שיטול האתרוג, דהיינו עובר לעשייתן כיון שהם מעכבים זה את זה. אי נמי יהפוך אחד מהם עד שיברך, כדאמרינן (מ"ה:) שאינו יוצא אלא כדרך גדילתן. אי נמי יכוין שלא לצאת עד אחר הברכה, ואע"ג מבואר בראש השנה (כ"ח:) דמצות אינן צריכות כוונה, הני מילי בסתם, אבל במכוין שלא לצאת לא יצא בעל כרחו. אי נמי כיון שלא נגמר מצות הלולב עד אחר הנענוע חשיב עובר לעשייתן. ועוד שאף כאשר יצא ידי חובה אבל נשאר לו לעשות דברים שאין מעכבים אבל הם מצוה מן המובחר, ג"כ חשיב עובר לעשייתן. והר"ן כתב הסברות הנ"ל, ומסקנת דבריו שיברך לפני הנענוע.

בענין נוסח הברכה הרמב"ם כתב שיברך על נטילת לולב, וכתב הבית יוסף שאין כוונתו שמברכים בנוסח זה, דכיון שמברך עליו לפני שיוצא בו צריך לברך ליטול לולב, וכן מבואר להדיא ברמב"ם בהלכו ברכות. אמנם העולם נוהגים לברך על נטילת לולב, משום דכיון דאגביה נפיק ביה, ואף שאינו יוצא בו לגמרי וכמו שנתבאר לעיל, מ"מ כל שנטלו בידו נוהגים לברך על נטילת לולב.

פסקי ההלכה

אין לברך לפני נטילת הלולב, דלא מסתבר לברך כשהלולב מונח בכלי, ואין לברך אחר שנטל כל הד' מינים משום שצריך לברך עובר לעשייתן, אלא יטול את הלולב בידו ויברך על נטילת לולב ושהחיינו לפני נטילת האתרוג, או שיהפוך את האתרוג שיהיה העוקץ למעלה ואחר הברכה יהפוך אותו לכדרך גדילתו, או שיכוין שלא לצאת ידי חובה עד אחרי הברכה, וכתב הגר"א שזה העצה המובחרת שבכולם, אמנם בעיקר הענין משמע מהגר"א שא"צ לחפש עצה שיהיה עובר לעשייתן.

אם שכח לברך קודם לקיחה מברך אח"כ, דגם הנענוע הוא מן המצוה, ולפמ"ג אם כבר נענע אין לברך אף שהם בידו, אמנם לפי דעת הגר"א יברך, ועיין בב".

יברך ויטול מעומד, ובדיעבד אם בירך ונטל במיושב יצא.

אין לברך אלא פעם אחת ביום, אע"פ שנוטלו כמה פעמים להידור מצוה, כמנהג אנשי ירושלים כדאיתא בגמרא.

סעיף ו'

מתי מברכים שהחיינו

איתא בגמרא (מ"ו.) **תנו רבנן העושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו, נטלו לצאת בו אומר אשר קדשנו במצותיו וציוונו על נטילת לולב.** וכתב הרא"ש דהאידינא לא נהגו לברך שהחיינו בשעת עשייה, אלא בשעת נטילה, כדאמרינן בגמרא (שם) לענין

שהחיינו דסוכה, דרב כהנא מסדר להו אכסא דקידושא, וה"ה בשעהיינו דלולב.

פסק ההלכה – לא יברך שהחיינו בשעת עשית הלולב אלא בשעת נטילתו, ואם בירך בשעת עשיה יצא, ואם לא בירך ביום הראשון יכול לברך אפילו ביום השביעי כשנוטל את הלולב.

סעיף ז'

איתא בגמרא (ל"ז). **אמר רבה לא לינקוט איניש הושענא בסודרא, דבעינן לקיחה תמה וליכא. ורבא אמר לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה.** ופסקו הפוסקים כרבא. עוד איתא בגמרא (מ"ב). **איתא... כגון שהוציאו בכלי** (שבזה לא יצא ידי חובה). **והא רבא הוא דאמר לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה. הני מילי דרך כבוד** (כגון שכרך ידיו בסודר), **אבל דרך בזיון לא.**

וכתבו התוספות שהגמרא בל"ז. מדברת כשעשה כמין בית יד ללולב, וכל הלולב מחוץ לידו, ולכן הנדון הוא רק מצד לקיחה תמה ולא מצד חציצה, והלכה כרבא שמכשיר. והיכא שהלולב בתוך ידו אבל יש דבר בין ידו ללולב, מהתוס' משמע שבזה גם לרבא לא יצא מטעם חציצה, ומהטור משמע שיצא, וצ"ל דס"ל שרק לפי רבה לא יצא, אבל לרבא דס"ל דכל לנאותו אינו חוצץ לא הויא חציצה, משום דסתם בית יד לנאותו הוא, אבל בדבר שאינו נוי ללולב הוי חציצה ולא יצא, וכן מבואר בתוס' (בפסחים נ"ז. וביומא נ"ח). שאם כורך ידיו בסודר ונוטל כך את הלולב לא יצא. עוד כתבו התוס' שכשנוטל הלולב בכלי, אם אווז בדופני הכלי יש בזה משום חציצה, ואם מניח ידו בתחתית הכלי או שאווז בבית יד של הכלי אין בזה משום חציצה אלא משום לקיחה ע"י דבר אחר, ואפילו לרבא פסול משום שזה דרך בזיון.

והר"ן כתב שלרבא אין פסול חציצה בלולב (דבעינן קרא לומר שיש פסול חציצה, כמו שיש קרא בטבילה ובתפילין), ויש רק פסול לקיחה תמה, ופסול זה הוא כאשר הדבר לא נעשה לנאותו, אבל בלנאותו זה בטל ללולב והוי כאילו נוטלו בידו ממש, ודבר שהוא טפל לידו הוא בטל לידו, אבל דבר שאינו לנאותו ואינו טפל לידו, כגון שכרך הסודר על הלולב, או שנטלו בכלי שאינו דרך כבוד, פסול משום שאין זה לקיחה תמה.

ובשם ספר אגודה כתבו שצריך להסיר מה שחוצץ בין הלולב ליד, ולכן מסירין ציציות ותפילין מהיד, ונשים מסירות טבעותיהן. אבל נראה שא"צ להסיר דברים אלו, דדווקא כשכל ידו כרוכה הוי חציצה.

פסקי ההלכה

לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, ולכן אם עשה בית יד ונתן בתוכו את הלולב ונטלו יצא, והיינו באופן שכל הלולב חוץ מידו והבית יד הוא בולט, ודעת הא"ר שבית יד אינו חוצץ משום שהוא לנאותו, ועל כן אף אם הוא אווז את הלולב בידו דרך בית יד ג"כ שפיר דמי, אא"כ אינו מהודר, וכן הסכים בדרישה שהדבר תלוי באופן עשייתו עיי"ש.

ואם הלקיחה היא ע"י דבר אחר באופן שאינו דרך כבוד, כגון שנתן את הלולב בכלי ונטלו לא יצא, אפילו אם הכלי הוא מכסף, ויש להחמיר בזה בין באווז בדפני הכלי בין במניח ידיו תחת הכלי בין באווז בבית יד של הכלי.

אם כרך סודר על הלולב ונטלו לכו"ע לא יצא (מטעם חציצה, ולר"ן מפני שאינו לקיחה תמה).

אם כרך סודר או כפפות על ידו ונטלו י"א שלא יצא (מהטעמים הנ"ל, דמסתמא אינו לנאותו אא"כ ידעינן שזה לנאותו) דלא כהר"ן שיצא דבטל לגבי היד, ואם נטלו כך יחזור ויטלנו בלי ברכה.

נהגו להחמיר להסיר את התפילין (-לקפלם אחורי אצבעו, וי"א שיחלצם לגמרי) ואת הטבעות מהידים, אבל מדינא אין לחוש כיון שאין כל היד מכוסה בהם. וי"א שמדינא הוי חציצה. ועל כן אם נטל בעוד התפילין או הטבעות בידי יחזור ויטול בלי ברכה.

כתבו בשם האר"י שיברך בתחילה על הלולב בסוכה, ואח"כ יעשה את שאר הנענועים בבית הכנסת, אפשר שטעמו כדי שלא להשהות את המצוה מזמן קימתו משינתו, ואפשר שהטעם הוא על פי סוד.

אם הביאו לו את הלולב רק באמצע הלל, מותר לברך עליו בין הפרקים, והיינו בין מזמור למזמור. (ס"ק מ"א).

נענוע הלולב

מלבד מה שנוטלים את הד' מינים בזמן הברכה, צריך לנענעם, וכן צריך ליטול את הד' מינים בזמן ההלל וההושענות, ולנענע בזמן אמירת הודו ואנא ד'. ולהלן יבוארו פרטי דיני הנענועים.

סעיף ח'

מתי ינענע

איתא במתני' (ל"ז): **והיכן היו מנענעים, בהודו לד' תחילה וסוף, ובאנא ד' הושיעה נא, דברי בית הלל. בית שמאי אומרים אף באנא ד' הצליחה נא.** וידוע דהלכה כבית הלל.

האם צריך לנענע גם בשעת נטילה – כתבו התוספות והרא"ש שלא מבואר בגמרא הנ"ל שצריך לנענע בשעת ברכה, אמנם מדאיתא בגמרא (מ"ב). קטן היודע לנענע חייב בלולב, משמע שמנענע בתחילת הנטילה אע"פ שאינו יודע לקרות את ההלל, וכן מבואר בברכות (ל). השכים לצאת לדרך מביאים לו שופר ותוקע לולב ומנענע, ומבואר שצריך לנענע בשעת נטילה. וכ"כ הר"ן. וכן נהגו העולם.

מה הכונה שמנענע בהודו לד' תחילה וסוף – רש"י מבאר שהכונה להודו שבתחילת הפרק ולהודו שבסוף הפרק בסוף ההלל, דמהודו ועד סוף ההלל זה פרק אחד בתהילים. ויש מפרשים שהכונה שיענע בתחילת הפסוק ובסוף הפסוק. ולא מסתבר לנענע בפסוק אחד שני פעמים.

וכתבו הרא"ש והטור שנהגו לנענע בשעה שהציבור עונה הודו לאחר שהש"ץ אומר יאמר נא לישראל, וכן אחרי שאומר יאמרו נא בית אהרן ויאמרו נא יראי ד'. ונראה מדבריהם שהש"ץ מנענע רק בהודו. אבל התוס' כתבו שיש מפרשים שאף הש"ץ מנענע ביאמר נא ויאמרו נא אגב הציבור. והר"ן כתב שגם הציבור א"צ לנענע כשעונים הודו אחרי יאמר נא ויאמרו נא.

וכתב הרא"ש בשם ראבי"ה שעיקר הנענוע הוא בשעת ברכה, אבל הנענוע שעושים בהודו ובאנא אינו אלא נענוע בעלמא. אבל מהר"ן מבואר שאין חילוק בין הנענועים, וכ"כ המדרכי שמשמע כך מהר"ף ומהערוך, וכן נהגו העולם.

פסקי ההלכה

ינענע לכל הרוחות בזמן הברכה, אפילו אם נוטל שלא בשעת ההלל וחוזר ונוטלו בשעת ההלל, וכן ינענע בזמן אמירת הודו לד' כי טוב כי לעולם חסדו (לדעת השו"ע היינו רק בהודו הראשון גם הש"ץ וגם הקהל, ולדעת הרמ"א הש"ץ מנענע בהודו הראשון וכן באמירת יאמר נא ישראל אבל לא באמירת יאמרו נא, והציבור מנענעים בכל הודו, ובהודו האחרון שהש"ץ והציבור כופלים אותו מנענעים ב' פעמים גם לדעת השו"ע), ובאמירת אנא ד' הושיעה נא מנענעים בשני הפעמים, ולא ינענע בשעה שאומר השם כדי שלא יהיה טרוד מלכיו, וא"כ בהודו יעשה בכל תיבה נענוע אחד, ובאנא בכל תיבה ב' נענועים. והמתפלל יחידי מנענע בהודו שבתחילת ההלל ובסוף ההלל ובאנא ד' הושיעה נא.

בכל הנענועים יביא סוף הלולב כנגד החזה (מ"א בשם כתבים). ובא"ר הביא בשם מהרי"ל שהיה נשאר עומד במקומו ופניו למזרח והיה מהפך ידיו כנגד הרוחות, ונגד מערב היה מרים את הלולב על כתפו מאחוריו, וכן משמע בשו"ע, וזה דלא כהמ"א, ועל כן כל אחד יעשה כמנהגו.

סעיפים ט' י'

מנין וצורת הנענועים

איתא בגמרא (מנחות ס"א). **שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד הוא עושה, מניח שתי הלחם על גבי שני הכבשים, ומניח ידו תחתיהם, ומניף, מוליך ומביא מעלה ומוריד, שנאמר "אשר הונף ואשר הורם". אמר רבי יוחנן מוליך ומביא למי שארבע רוחות שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו. במערבא מתנו הכי מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות, מעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים. אמר רבא וכן ללולב** (מוליך ומביא מעלה ומוריד).

והנה איתא בירושלמי **צריך לנענע שלש פעמים על כל דבר ודבר** (לכל רוח). וכתב הרא"ש שיש שלומדים מדברי הירושלמי שצריך לנענע שלש פעמים בכל הולכה והבאה, מלבד מה שמוליך ומביא ומעלה ומוריד.

עוד איתא בירושלמי **רבי זירא בעי הכין חדר והכין חדר, או דילמא הכין והכין חדר**. (כלומר האם ההולכה היא אחד וההבאה אחד, או שהולכה וההבאה שניהם אחד).

דעת התוספות דכיון דלא איפשטא עבדינן לחומרא, וכ"כ רבינו חננאל בשם רב האי, ואף על גב דנענוע זה מדרבנן, משום חביבות המצוה אמרו כן, נמצא שצריך שלש הולכות ושלש הבאות לכל צד וצד, שהם בסך הכל שלשים ושש. ובעל העיטור כתב שכיון שהנענוע הוא מדרבנן, אזלינן לקולא.

וכתב הר"ן שי"א (וכ"כ בעל העיטור) שבנענוע הלולב מספיק שמוליך ומביא מעלה ומוריד, וא"צ טירוף אחר, כפשטות דברי רבא, אבל אין זה נכון, דאיתא בגמרא (ל"ב:) שצריך שיהא הלולב גבוה מן ההדס טפח, כדי לנענע בו, ואי נימא שרק מוליך ומביא ומעלה ומוריד אין נ"מ אם הלולב גבוה יותר או לא, ובהכרח שצריך לטרוף הלולב ולכסכו.

והרמב"ם כתב שיש לטרוף הלולב שלש פעמים כשמוליך וכן כשמביא וכן כשמעלה וכן כשמוריד. ונראה שהוא למד בירושלמי "שצריך לנענע על כל דבר ודבר" היינו על כל תנועה של הולכה והובאה והעלאה והורדה, והספק הוא האם צריך לנענע גם בהולכה וגם בהבאה או שמספיק באחד מהם, וכיון דלא איפשטא עבדינן לחומרא. וכן שיטת הרי"ף.

ודעת הרמב"ן והרא"ש שכונת הירושלמי שצריך לטרוף את הלולב שלש פעמים בתנועות קטנות חוץ ממה שמוליך ומביא מעלה ומוריד, והספק הוא באותם ג' תנועות, האם מה שמוליך את הלולב מעט זה נחשב תנועה אחת, או שרק הולכה והבאה זה נחשב תנועה אחת וא"כ צריך לעשות בכל מקום ג' זוגות של הולכה והבאה קטנות, וכיון דלא איפשטא נקטינן לחומרא.

מלשון הטור שלפנינו מבואר שמטה את הלולב בכל צד לאותו צד שמנענע לשם. וכתב הבית יוסף שיש ספרים שמבואר בהם שכשמנענע לצד מערב א"צ להטות ראש הלולב לצד מערב, ואפשר שהטעם הוא מפני שמערב זה מאחוריו, וכשמביא ידו מן המזרח ומוליך אחור ידו כלפי מערב מניכרא מילתא שלרוח מערב הוא מנענע, ולכן אם רצה שלא להטות ראש הלולב לצד מערב רשאי, אמנם באמת אין ראייה מהגירסה השניה שא"צ להטות ראש הלולב לצד מערב. ואפשר עוד לומר שבאמת א"צ להטות ראש הלולב לשום צד, אלא מנענע את הלולב כדרך גדילתו בכל רוח. אבל דרך העולם להטות ראש הלולב לכל רוח, ואף כשהוא מוריד הלולב מטה ראשו כלפי מטה. ואבי מורי ז"ל היה אומר שאין להטות ראשו הלולב כלפי מטה, משום שהנוטל לולב שלא כדרך גדילתו לא יצא, ולכן צריך לעשות את כל הנענועים כדרך גדילתו.

כתב בתשובת מהרי"ל שסדר הנענועים הוא לצד ימין, והיינו מזרח דרום מערב צפון, ודלא כאלו שעושים הפוך, ולא ידעתי טעמים. עכ"ד.

כתב הרא"ש שמנהג אבותינו לעשות רק מוליך ומביא ומעלה ומוריד, ולא לעשות לצפון ודרום, וטעם הראשון שנהג כך הוא שהמוליך ומביא לד' רוחות זה נראה כמו שהעכו"ם עושים, וזה הבל, אלא מוליך ומביא לד' צדדים ומעלה ומוריד.

פסקי ההלכה

לדעת השו"ע מוליך ידו מכנגדו והלאה פעם אחת ואח"כ יחזיר הלולב אצלו, ואחרי ההולכה וכן אחרי ההבאה ינענע ג' פעמים, ויכסכו העלים מעט בכל נענוע (והמנענעים בכח עד שכמעט הלולב נשבר זה טעות), וכך יעשה בד' הצדדים ולמעלה ולמטה, וסדר הצדדים יהיה מזרח דרום מערב צפון, כדי שיקיף דרך ימין, וכן יעשה גם איטר.

לדעת הרמ"א מוליך ומביא ג' פעמים לכל רוח, ויעשה את הנענועים בכסכוס בעת ההולכה וההבאה. (והט"ז כתב שיוליך ויביא בלי נענוע, ויעשה ג' תנועות קטנות דרך הולכה והבאה בסיום ההולכה ובסיום ההבאה, ואח"כ יעשה ב' פעמים הולכה והבאה בלי נענוע).

וכתב המ"ב שכך סדר הנענועים במדינותינו: יעמוד כשפניו לכיוון מזרח, ושדרת הלולב תהיה כנגד פניו, ויעשה ג' הולכות למזרח וג' הבאות, ונכון שיכסכו בעלים בשעת הולכה והבאה, ובשעת הבאה יקריבנו הרבה אל גופו נגד החזה, ואח"כ יטה ראש הלולב לדרום ויעשה לצד דרום הכל כמו שעשה לצד מזרח, וא"צ להפוך גם פניו

לצד דרום, ואח"כ יעשה כך לצד מערב כשהוא מטה ראש הלולב על כתפו, ואח"כ יעשה כך לצד צפון ולמעלה ולמטה הכל כמו שעשה לצד מזרח.

כיוון הלולב בזמן הנענועים - כתב הרמ"א שיטה את ראש הלולב לכל צד שמנענע כנגדו, וכשמנענע למטה יהיה ראשו למטה, וי"א שלא יהפוך את הלולב כשמנענע למטה, והרמ"א פוסק כדעה הראשונה, והט"ז והדרך החיים והח"א כתבו שנכון לנהוג כדעה השניה.

סעיף י"א

צריך לחבר את האתרוג עם הלולב בזמן הנענועים. (עיין בבית יוסף שמביא מקור לזה מהריקאנטי על פי חלום שחלם).

אם נטל את הד' מינים בידו יצא ידי חובה אף אם לא נענע כלל, ומ"מ טוב לחזור וליטלו ולנענע, אבל אם נענע בדרך אחרת מהנ"ל א"צ לחזור וליטלו ולנענע.

חסרון או תוספת בד' מינים

צריך ליטול לולב אחד ואתרוג אחד שלש הדסים ושתי ערבות יחד, ולהלן יבואר האם צריך ליטול דווקא כולם יחד, ומה יעשה אם היה חסר לו מין אחד. וכן יבואר האם מותר להוסיף מין אחר על מינים אלו, או ליטול ממינים אלו יותר ממה שצריך.

סעיף י"ב

איתא במתני' (מנחות כ"ז.) **ארבע מינים שבלולב מעכבים זה את זה. ובגמרא אמר רב חנן בר רבא לא שנו אלא שאין לו, אבל יש לו אין מעכבים.**

דעות הראשונים

שיטת בה"ג והרי"ף והרמב"ם שמי שנטל ד' המינים כל אחד בפני עצמו יצא ידי חובה, והרי"ף מוכיח כשיטה זו גם מדברי הגמרא (ל:): שלולב א"צ אגד. וכן משמע מרש"י. אבל דעת רבינו תם שצריך ליטול כולם יחד, שכיון דכולם מצוה אחת לא מסתבר שיעילו בזה אחר זה, והגיה בספרים לא שנו דמעכבים זה את זה משום תמה אלא שאין לו, אבל יש לו תמה הוא אף על פי שלא חיברם באגודה אחת, כרבנן דלא דרשינן לקיחה לקיחה. וכתב הרא"ש לא נהירא לי גירסתו ופירושו, אלא אתא לאשמועינן דכיון שמונחין כל ארבעתן לפנינו מברך ונוטלם זה אחר זה, ומסתבר שמגביה הלולב תחלה שמזכירין אותו בברכה. עכ"ל. וגם הר"ן כתב שלא נראו לו דברי רבינו תם, אלא אפילו נטל כל חד וחד לחודיה יצא, וכתב הר"ן שבשם הרמב"ן מקילים יותר ואומרים שאף אם לא היו ברשותו כל הד' מינים יחד, אם נטל כולם יצא, ו"לא שנו אלא שאין לו" הכונה שאם לבסוף לא נטל מין אחד לא יצא אפילו באחד מהם, ומ"מ אין ראוי לברך על הלולב אא"כ הוא יודע בבירור שיבואו לידי כולם, שמא יבוא לידי ברכה לבטלה. אבל דעת הרמב"ם שצריך שבשעת נטילת כל מין יהיו ברשותו כל הד' מינים.

ולענין הברכה היכא שנוטל כל מין לעצמו דעת הראב"ד שמברך על כל מין, ודעת הרמב"ם והרשב"א שמברך רק על הלולב.

כתב בארחות חיים שאם נטל את האתרוג באותה יד יחד עם הלולב י"א שלא יצא, כדאיתא בגמרא (ל"ד:) **יכול יהא אתרוג עמהו באגודה אחת, אמרת וכי נאמר פרי עץ הדר וכפת תמרים, והלא לא נאמר אלא כפת.**

דעת הראב"ד דכמו שנתבאר (סימן תרמ"ט) שאם אין אלא מינים יבשים נוטלין אותם לזכרון בעלמא כדי שלא תשתכח תורת לולב, הכי נמי במקום שיש לו לולב ואין לו אתרוג אף על פי שמעכבים זה את זה ואין מברכים על הלולב בלא אתרוג, מ"מ מצוה ליטול את הלולב לבדו בלא אתרוג לזכרון בעלמא כדי שלא תשתכח תורת לולב. והטור השמיט דין זה, משום שדעת הרא"ש שאם אין אלא יבשים נוטלים אותם בברכה, וא"כ אין ראיה מיבש להיכא שחסר מין. והמהרי"ק כתב בשם בעל ההשלמה שאם אין לו אחד מהמינים יכול לברך, ודעת המהרי"ק שיטול בלא ברכה.

האם בשאר ימים ד' מינים מעכבים זה את זה - ההגהות אשר"י מביא מהאור זרוע שדווקא ביו"ט ראשון ד' מינים מעכבים זה את זה, אבל ביום טוב שני אין מעכבים, שהרי דין זה נלמד מלקיחה תמה כמו דין חסר, וחסר אינו מעכב אלא ביום הראשון. וכ"כ המרדכי בשם רבינו תם מאורליי"ש, שאע"פ שראב"ה חולק הוא נראה לו לעשות מעשה כדברי רבינו תם מאורליי"ש, ואין דעת הפוסקים כן, שהרי סתמו דבריהם ולא חילקו בין יו"ט שני לראשון. והמהרי"ל כתב שגם בשאר ימים לא יברך, שהרי כתב הרא"ש שהפסולים שהם בעיקר המצוה כגון לקיחה לכל אחד ואחד והא דבעינן ארבעה מינים, תיקנו רבנן בשאר הימים זכר למקדש, וממילא כיון שיש בזה מחלוקת הפוסקים יטול בלי ברכה. (ואף שאין נוטלים לולב בשמיני עצרת משום זלזול אע"פ שהוא ספק שביעי, שאני התם שאם הוא שמיני הלולב הוא מוקצה, אבל יו"ט שני שאין בו צד מוקצה צריך ליטול בלי ברכה).

הארחות חיים הביא מעשה בה"ר משולם שנטל לולב ביום טוב ראשון ובירך על נטילת לולב ושהחיינו, ואח"כ ראה שאין שם ערבה, והניחה בלולב וחזר ונטל כל הד' מינים יחד, ובירך על נטילת ערבה, ושהחיינו משום ערבה, ואף שאין צריך ליטול אלא הערבה בלבד, מ"מ מצוה מן המובחר ליטול ארבע מינים בבת אחת, וכן מבואר בראב"ד.

פסקי ההלכה

ד' מינים מעכבים זה את זה, דבעינן לקיחה תמה וכולם מצוה אחת הם, ואם חסר לו מין אחד מהם לא יברך על השאר אפילו אם יודע שאח"כ יבואו לידי כולם, ומ"מ גם אם אין לו כולם יטול מה שיש לו לזכר בעלמא, בין ביום הראשון בין בשאר ימים, (דעת רש"ל שרק הש"ץ יטול וינענע לפני הלל ובשעת הלל בלי ברכה, אבל הא"ר כתב שכולם יטלו וינענעו כמו הש"ץ, וכן משמע מסתימת השו"ע והרמ"א שכל יחיד יכול ליטול לזכר בעלמא). ויזהר לא לכון לשם מצוה, דיש בזה משום בל תגרע. אכן מה שחידש הט"ז שגם אחרי נטילת הד' מינים אם נוטל את הלולב לחיוב מצוה יזהר שלא יעבור על בל תוסיף ובל תגרע, השיגו עליו כל האחרונים ודעתם שאחרי שקיים את המצוה אין בזה איסור.

אם נטל כל מין בפני עצמו בזה אחר זה יצא, ובלבד שבזמן הברכה יהיו כולם מצוים אצלו, וכתב הרמ"א דהיינו שיהיו כולם לפניו, וביאר המ"ב דהיינו שיהיו סמוכים לו כדי שלא יצטרך להפסיק ביניהם,

שהרי מברך ברכה אחת לכולם, (כ"כ המ"א לפירוש הפמ"ג, ומהגר"א משמע שהרמ"א חולק על השו"ע וסובר שאם לא כולם לפניו לא יצא ידי חובה, ולמ"א אין בזה מחלוקת). ויטול הלולב תחילה ויברך עליו, ויהיה דעתו בברכה גם על המינים האחרים. ואם סח ביניהם צריך לברך על כל אחד בפני עצמו, והיינו שעל ההדס יברך על נטילת עץ עבות, ועל ערבה על נטילת ערבה, וכן על אתרוג, ומ"מ טוב שאח"כ יחזור ויטול כולם יחד, ולפ"ז יצטרך לברך על נטילת הדס וערבה ואתרוג בברכה אחת, או דנימא שמדינא צריך לחזור וליטול גם את הלולב וממילא יברך על כולם על נטילת לולב, וצ"ע למעשה.

אם נטל ד' מינים ומצא שלא היה שם הדס או ערבה, או שהיו פסולים, או שנטלם שלא כדרך גדילתם, אם יש לו את החסר בביתו באופן שאינו צריך להפסיק בינתיים, יקח ד' המינים יחד ויברך על המין החסר (על נטילת ערבה או על נטילת עץ עבות), ואם זה היה ביום הראשון צריך לחזור ולברך שהחיינו בשביל המין החסר, אבל ידי לולב יצא כיון שארבעתם היו בביתו. אבל אם לא היה בביתו הדס או ערבה כשרים בזמן הברכה ואח"כ הביאו לו, גם ידי לולב לא יצא, וצריך לברך על ארבעתם יחד על נטילת לולב, וביום הראשון יחזור ויברך שהחיינו.

סעיף י"ג

אם חסר לו אחד מהמינים לא יקח מין אחר במקומו, שמא יטעו בשאר שנים לחשוב שצריך ליטול מין זה.

סעיף י"ד

הוספת מין אחר

איתא בגמרא (ל"א:): **אמר מר כשם שאין פוחתין מהן, כך אין מוסיפין עליהן. פשיטא, מהו דתימא הואיל ואמר רבי יהודה לולב צריך אגד, ואי מייתי מינא אחרינא האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי, קא משמע לן. אמר מר לא מצא אתרוג לא יביא לא רמון ולא פריש ולא דבר אחר. פשיטא, מהו דתימא לייתי כי היכי שלא תשכח תורת אתרוג, קא משמע לן זימנין דנפיק חורבא מיניה דאחי למסרך.**

וכתב רש"י שאפילו אם נוטל את המין בלא אגידה אסור. וכתבו התוס' דלא דמי לאגדו שלא במינו דשרי, דשם אין נראה כמוסיף כיון שאינו נוטלו כדרך גדילתו, אבל בנוטלו כדרך גדילתו אסור אפילו מחוץ לאגד, אף לרבי יהודה וכ"ש לרבנן.

וכתב הטור שייכול לאחוז מין אחר שלא לשם מצו לולב. והבית יוסף הקשה דאיתא בראש השנה (כ"ח:): דלעבור בזמנו לא בעי כוונה.

פסק ההלכה - לא יוסיף מין אחר על ד' המינים משום בל תוסיף, ודעת הב"י שאפילו אם אינו מכוין בהדיא לשם מצות לולב ג"כ אסור, וי"א שרק אם מכוין לשם מצוה עובר בבל תוסיף, וי"א שזה אסור מדרבנן.

הצובע את הלולב בצבע ירוק כדי שיהיה נראה לח, אינו עובר בבל תוסיף (שבות יעקב). ובא"ר מפקפק בזה.

סעיף ט"ו

איזה מינים יכול לקחת מהם יותר

איתא במתני' (ל"ד:): **רבי ישמעאל אומר שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד.**

דברי הראשונים

כתב הרא"ש דכל הני שיעורי היינו שלא לפחות מהם, אבל להוסיף יכול, ואין כאן משום בל תוסיף אפילו למאן דאמר לולב צריך אגד, אלא אם כן מוסיף מין אחר.

והרמב"ם בהלכות כתב שמותר להוסיף הדסים כדי שתהיה אגודה גדולה, וזה מנוי המצוה, אבל שאר המינים אין מוסיפים על מניינם ואין גורעים מהם, ואם הוסיף או גרע פסול. והקשה הרא"ש דאיפכא מסתברא דבהדס כתיב מניינא "ענף עץ עבות", אבל בערבה כתיב "ערבי" ואף שמיעוט ערבי שתיים כל מה שמוסיף בכלל ערבי הוא, ובאמת חכמי פרובינצא הקשו עליו, וחזר בו בסוף ימיו והכשיר הכל. וכן דעת הרמ"ה שבהדס וערבה אפשר להוסיף לכתחילה.

ולענין להוסיף הדס שאינו עבות לנוי, דעת בה"ג שזה פסול כיון שהוא מין אחר, ורב נטרונאי מכשיר, וכ"כ רב פלטיא שכשר, שהרי רואים ששני הדסים גדלים באותה ערוגה ושנים במראה וקומה ואחד עבות ואחד אינו עבות, ואע"פ שפסלו הכתוב למצות הדס, מכל מקום מין אחד הוא ואין כאן בל תוסיף, (כדמצינו בגמרא (ל"א:). שלרבי יהודה שלולב צריך אגד אוגדים את הלולב בסיב ועיקרא דדיקלא, משום שזה ממין הדקל, אבל במין אחר אסור משום בל תוסיף).

וכתב הרא"ש שנראה שגם באתרוג ולולב אין משום בל תוסיף, אע"ג דכתיב "כפת" ו"פרי עץ", כיון שאינו מוסיף מין אחר, והא דאמרין (ל"ה:). פרי אחד אמר רחמנא ולא שנים וג', היינו שאינו חייב לקחת יותר (כדי שתהא לקיחה ניכרת). וכן מדברי הראב"ד נראה שאפשר להוסיף גם אתרוג או לולב. והקשה המגיד משנה מדאיתא בעירובין (צ"ה:): שהמניח שתי תפילין בראש עובר משום בל תוסיף, ומה בין זה לשני לולבים. וכתב המגיד משנה שנראה לומר שבאמת אם נטל רק שני לולבים עובר כמו בתפילין, אבל אם נוטל עוד מינים לדידן דקיימא לן לולב אין צריך אגד אינו עובר, דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי, ומ"מ לכתחילה אין להוסיף כמבואר בגמרא (ל"א: וכנ"ל), אבל לנוי מותר להוסיף בין מיהו בין מין אחר, ורשאי לאוגדו בכל מה שירצה, ולזה הותר רבוי ההדס בין עבות בין שוטה. עכ"ד המגיד משנה. וכ"כ הרמ"ה שבלולב ואתרוג אין להוסיף אך בדיעבד אינו פוסל כיון דקיימא לן לולב אין צריך אגד, ואפילו אגדו ביחד האי לחודיה קאי והאי לחודיה.

יש מקומות שנהגו לקחת ס"ח ערבות כמנין לולב, ושלשה כנגד אתרוג ולולב והדס (או כנגד ג' אבות) הרי ע"א כנגד סנהדרי גדולה.

פסק ההלכה - לא יטול יותר מאתרוג אחד ולולב אחד, דכתיב "פרי עץ וכו' " וכן "כפת תמרים" חסר וי"ו משמע אחד ולא שנים, וי"א שעובר בזה גם על בל תוסיף, אבל בערבה והדס יכול להוסיף כמה שירצה, ויש מי שאוסר להניח הדס שוטה מלבד ג' ההדסים הכשרים משום בל תוסיף, ויש מתירים, (ועיי' בסימן תרמ"ו מהו הדס שוטה), ונכון לחשוב לכתחילה שאינו אוגדם לשם מצוה אלא לנוי בעלמא, והמדקדקים אינם מוסיפים על שתי ערבות ושלשה הדסים עבות, ואם יש לו ספק על איזה בד של הדס או ערבה, או שרואה שהעלים רכים מאד ועלולים ליפול, יכול להוסיף כמה שירצה, ואין למדקדק לדקדק בזה.

סימן תרנ"ב

זמן נטילת לולב

סעיף א'

איתא במתני' (מגילה כ:) **כל היום כשר לקריאת המגילה ולקריאת ההלל ולתקיעת שופר ולנטילת לולב וכו'.** ובגמרא איתא **ולנטילת לולב דכתיב "ולקחתם לכם ביום הראשון"**.

אף שהמצוה היא כל היום, אין לעסוק בעסקיו ואח"כ ליטול לולב, אלא לכתחילה יש ליטלו בתחילת היום, דזריזים מקדימים למצוות, וכדאיתא בריש פסחים (ד.) **כל היום כולו כשר למילה אלא שזריזים מקדימים למצוות,** והוא הדין לנטילת לולב דצריך לאקדומי מצפרא, ולא אמרו שכל היום כשר לנטילת לולב אלא שאם לא נטלו שחרית יטלנו בסוף היום, וכדאיתא בגמרא (ל"ה.) **לא נטל שחרית יטול ערבית שכל היום כשר ללולב.**

עיקר מצוותו לכתחילה היא מהנץ החמה, ואם נטל לולב משעלה עמוד השחר יצא ידי חובה, כדאיתא במתני' (מגילה כ.) **אין קורין את המגילה ולא מלין וכו' עד שתנץ החמה, וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר.** ואיתא בגמרא (ברכות ל.) **השכים לצאת לדרך מביאים לו שופר ותוקע לולב ומנענע.** והיינו משעלה עמוד השחר.

עיקר מצוות נטילת לולב בשעת ההלל, כדמשמע בגמרא (ל"ז:) **והיכן מנענעין בהודו לד' תחלה וסוף וכו'.** והמדקדק במעשיו יעשה כאנשי ירושלים, כדאיתא בגמרא (מ"א:) **כך היה מנהגן של אנשי ירושלים, אדם יוצא מביתו ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת לולבו בידו, קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו, קורא בתורה ונושא את כפיו מניחו על גבי קרקע, הולך לבקר חולים ולנחם אבלים לולבו בידו, נכנס לבית המדרש משגר לולבו בידו בנו וביד עבדו וביד שלוחו. מאי קא משמע לן להודיע כמה היו זריזין במצות.** ואף שאסור לאחוז ס"ת ותפילין בשעת התפילה שמא יתבטל מכוונתו, שאני התם שאין מצוה לאוחזם והם עליו למשא, ולפיכך טרוד במשאם וכבד עליו משאם ושמירתם, אבל לולב שיש מצוה לאוחזו, מתוך שחביבה מצוה עליו אין משאו ושימורו כבד עליו ולא טריד.

והא שמניחו ע"ג קרקע כשקורא בתורה, רש"י מבאר הטעם משום שגולל ס"ת ופותחו, והמרדכי כתב ששמעינן מהכא שהקורא בתורה אוחז בעמוד התורה בשעת הברכה. והא שמניחו ע"ג קרקע בשעה שלומד, פירש רש"י משום שהוא טרוד בשמעתתא ויפול מידו.

פסקי ההלכה

נטילת לולב מצוה ביום ולא בלילה, דכתיב "ולקחתם לכם ביום הראשון".

כל היום כשר לנטילת לולב, ומ"מ זריזים מקדימים למצוות ונוטלים אותו בבוקר.

זמנו הוא מהנץ החמה, ואם נטלו משעלה עמוד השחר יצא, (ועיין בסימן פ"ט בבה"ל שלדעת כמה אחרונים אינו נקרא עמוד השחר עד שהאיר פני המזרח).

היה צריך להשכים לצאת לדרך נוטלו משעלה עמוד השחר אע"פ שאח"כ יקרא הלל בלא לולב, וצריך לנענע בשעה שנוטלו.

אם לא נטלו בשחרית יטלנו אח"כ, ואם לא נטלו עד בין השמשות של היום הראשון, חייב ליטלו משום דהוי ספיקא דאורייתא, אך לא יברך משום שהברכות הם מדרבנן, ואף בשאר הימים אם לא נטלו עד בין השמשות נכון ליטלו, רק יזהר שיהיה בלא ברכה.

עיקר מצוות לולב בזמן ההלל, כדי לנענע בהודו ובהושיעה נא, וקצת מן המהדרים נוהגים לברך על הלולב בהנץ החמה בתוך הסוכה ולנענע, ואח"כ בשעת ההלל מנענעים עוד.

חיוב מצות לולב - המדקדק יאחוז הלולב בידו כשנכנס מביתו לבית הכנסת, וכן בשעת התפילה (וכיון שזה מצוה לא מיטריד, אבל שאר דברים אסור לאחוז בשעת התפילה), וכן יחזירו לביתו. וכתבו האחרונים שהיום מיחזי כיוהרא לעשות כך, אם לא מי שמפורסם למדקדק במעשיו, אך גם היום נוהגים להוליך הלולב בבוקר לביהכ"נ ולהחזירו לביתו בעצמו.

אכילה לפני נטילת לולב

סעיף ב'

איתא בגמרא (ל"ח.) **מי שבא בדרך ואין בידו לולב, משיכנס לביתו יטול על שולחנו.** ובגמרא אמר ר' אבהו **על שולחנו למימרא דמפסיק.** ורמינהו **אם התחילו אין מפסיקין.** אמר רב ספרא **לא קשיא, הא דאיכא שהות ביום, הא דליכא שהות ביום.** אמר רבא **מאי קושיא דלמא הא דאורייתא הא דרבנן.** וכו'. אלא אמר רבי זירא **לעולם כדאמרין מעיקרא, ודקשיא לך הא דאורייתא הא דרבנן, הכא ביום טוב שני דרבנן עסקין.**

הקשה הרא"ש למה הרי"ף לא הביא דברי הגמרא האלו שמבואר מהם שביו"ט ראשון צריך להפסיק לאכול מיד, וביו"ט שני א"צ להפסיק. וכתב הר"ן שמה שמבואר בגמרא שלדברים דאורייתא אפילו אם התחיל צריך להפסיק, הני מילי כשהתחיל אחרי שהגיע זמן החיוב, או אפילו חצי שעה סמוך לזה, אבל אם התחיל לפני כן א"צ להפסיק אם יש שהות אח"כ, והביא ראיה לדבר.

פסקי ההלכה

אסור לאכול לפני נטילת לולב, וכן אסור בשאר הדברים שנתבאר בסימן רל"ב שאסור לעשותם לפני מנחה, וטעמיה מותרת מדינא אך אין להקל בזה אם לא לצורך גדול.

מי שנמצא בדרך למקום שיש לולב, או שאמור להגיע למקומו לולב, ימתין מלאכול רק עד חצות (ולא עד בכלל), מפני שאסור להתענות, ואפילו ביום הראשון, וי"א שאם מביאים לו לולב א"צ להמתין כלל, כיון שהמביאים יזכירו לו לנוטלו, ומי שליבו חלש ודאי יכול לסמוך על זה.

סימן תרנ"ד

נתינת הלולב במים

איתא במתני' (מ"ב.) בשבת מחזירין וביום טוב מוסיפין ובמועד מחליפין. ופירש רש"י שביו"ט מוסיפים אבל לא מחליפים משום שזה טורח לתקוני מנא, ובחולו של מועד מצוה להחליף. וכ"כ המדרכי בשם היראים שמנהג כשר וטוב לתת הלולב וערבה במים שלא ייבשו.

פסקי ההלכה

מותר להחזיר ביו"ט את הלולב למים, וכן מותר להוסיף מים אם צריך, ואף לאשה מותר לעשות כן ומותרת לטלטל אע"פ שאינה חייבת בלולב (כיון שהיא יכולה לברך עליו למנהגינו, ואף לדעת הסוברים שאינה יכולה לברך מותרת לטלטל כיון שיש עליו תורת כלי לגבי אנשים), אבל אסור להחליף את המים, ועיין בסימן של"ו אם מותר להעמידו במים לכתחילה.

בחול המועד מצוה להחליף את המים כדי שהלולב ישאר לח והדר, ומנהג כשר וטוב לתת את הלולב והערבה במים כדי שלא יתייבשו.

בשבת הלולב מוקצה ואסור להוציאו מהמים, ואם שגג והוציאו אסור להחזירו, וכתב הביכורי יעקב שאף שמוקצה שנמצא בידו מותר להניחו היכן שירצה, מ"מ כאן גם המים הוקצו, וכשמניח הלולב בתוכם הוא מטלטל את המים, דשכשוכם זהו טלטולם.

נוהגים לקחת בכל יום מימי חול המועד ערבה חדשה, והוא הידור מצוה. וכתב הביכורי יעקב שיקשור את הערבה מבחוץ, ולא יתחוב את הערבה באגד כיון שע"י ההכנסה וההוצאה תמיד נופלים לפעמים רוב העלים, ובלאו הכי י"ל דלא חשיב אגד כהלכתו אם זה יכול להכנס ולצאת, אלא יפתח הקשר ויכניס ויחזור ויקשור, אמנם ביו"ט אסור לקשור.

סימן תרנ"ה

הבאת לולב ביו"ט מחוץ לתחום

נכרי שהביא לולב לישראל מחוץ לתחום, מותר ליטלו אפילו מי שהוא בשבילו או אפילו בציוויו, בין ביו"ט ראשון ובין ביו"ט שני, ואפילו הובא מחוץ ל"ב מיל (שלכמה פוסקים הוא איסור דאורייתא לישראל), אבל אסור לטלטלו חוץ לד' אמות אא"כ יש בעיר עירוב, ובית אפילו גדול נחשב כד' אמות. ובשביל זקן וחולה שאינם יכולים לילך לולב, יאמר לעכו"ם להוליכו אצלם.

מותר לומר לנכרי להביא מחוץ לתחום, דהוי שבות דשבות במקום מצוה, אבל אסור לומר לנכרי להביא מחוץ ל"ב מיל, ובשעת הדחק כשאין לולב אחר בעיר יש להקל, אמנם אם הנכרי יחזור רק ביו"ט שני, אסור לשולחו ביו"ט ראשון מחוץ ל"ב מיל. ואם יש ספק אם ישיגו מחוץ לתחום אלפים אמה, החיי אדם אסור לומר לנכרי להביא, ובא"ר מותר בשביל יו"ט ראשון, וכן משמע בבית מאיר. ואם היום הראשון חל בשבת, נחלקו האחרונים אם מותר לומר לנכרי להביא לולב בשביל מחר שהוא יו"ט שני, וכיון שיש ראשונים שסוברים שגם בזמן הזה יש רה"ר דאורייתא, נראה שאפילו לדעת המקילים יותר טוב לומר לנכרי שלא יוציא את הלולב מאותו מקום בשבת. ואם חל יו"ט ראשון ביום א'. משמע מהמ"א והדרך החיים והבית מאיר שיש להקל לשלוח בשבת מחוץ

אם שכח והתחיל לאכול, ביום הראשון שהוא מן התורה יפסיק אפילו אם יש שהות ליטלו אא"כ, וה"ה ביו"ט שני בחו"ל, אבל בשאר הימים א"צ להפסיק אא"כ אין שהות ביום ליטלו אא"כ.

וכתב הרמ"א שאם התחיל לאכול יותר מחצי שעה קודם שהגיע זמן חיובו (והיינו עלות השחר), אפילו ביום הראשון א"צ להפסיק אא"כ אין שהות ביום. והט"ז סובר שכיון שבסימן פ"ט פסק הרמ"א שצריך להפסיק לתפילה, כ"ש שביו"ט שבלאו הכי צריך להפסיק בשביל לעשות קידוש דודאי צריך ממילא להפסיק גם בשביל לולב. ובביכורי יעקב תירץ שהרמ"א מדבר שהפסיק סעודתו לתפילה וקידש וחזר לאכול לפני נטילת הלולב, ולא ברירא תירוצו לדינא שכיון שכבר הפסיק לתפילה והיה חייב גם ליטול לולב אלא ששכח, לא חשיב התחיל בהתר. ואם המתין עד חצות ולא הביאו לו לולב, והתחיל לאכול, נראה שגומר סעודתו ואח"כ נוטלו, דחשיב התחיל בהתר.

סימן תרנ"ג

סעיף א'

הרחת הדס ואתרוג בסוכות

איתא בגמרא (ל"ז:) הדס של מצוה אסור להריח בו, אתרוג של מצוה מותר להריח בו. ופירש רש"י שאסור להריח מההדס דגמרין מסוכה דילפינן בפרק קמא (ט.) שחל שם שמים על עצי סוכה ליאסר בהנאה כל שבעה הואיל והוקצה למצוה. ואיתא בתשובות הרשב"א שמוסתבר שאם התנה מותר להריח מההדס בהבדלה, כדאמרין גבי אתרוג (מ"ו:) הפריש שבעה אתרוגים לשבעה ימים כל אחת ואחת יוצא בה ואוכלה לאלתר, ורב אסי אמר כל אחת ואחת יוצא בה אוכלה למחר. ולא דמי לעצי סוכה, דהתם כתיב "חג הסוכות שבעת ימים לד'".

שיטת רבינו שמחה שאם מריח מהאתרוג אין לברך, והראב"ה והסמ"ק כתבו שצריך לברך, וכתב הסמ"ק שלכן טוב למנוע שלא להריח בו בשעת נטילה, דרוב פעמים אינו זוכר לברך, ואסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה. ואותם המריחים כשמברכים על הנטילה מנהג שטות הוא.

פסק ההלכה - אסור להריח הדס של מצוה אפילו בשבת, כיון שהוקצה לכל שבעה, ואתרוג של מצוה מן הדין מותר להריח בו, (שכיון שעיקרו לאכילה לא הוקצה אלא מאכילה, משא"כ הדס שעיקרו להריח), אמנם כיון שיש מחלוקת אם מברכים עליו (הנותן ריח טוב בפירות), או שאין מברכים (כיון שאינו עומד לריח אלא למצוה), יש להמנע מלהריח בו בעת נטילתו למצוה, אבל לפני הנטילה או אחריה או בשבת יכול לברך ולהריח, וי"א שיש להמנע מלהריח כל ז' הימים, וע"ע פרטי הדין בסימן רט"ז.

סעיף ב'

אין ד' המינים נאסרים בהנאה ע"י הכנתם, אלא רק כשהגביהם לצאת בהם, דהמנהג לאו מילתא. וכן לולב של שנה שעברה לא נאסר בשנה זו עד שיטלנו, כמבואר בסימן תרל"ח, ולדעת האחרונים שמפקפקים שם לענין סוכה, ה"ה לענין לולב.

ל"ב מיל כדי להביאו למחר, ובודאי יש לסמוך על זה במקום הדחק, ודלא כהחיי אדם.

אם אין לחבירו לולב והוא מחוץ לתחום, מותר לשלוח לו לולב אם אין לאותו אדם מעות לקנות לולב, אבל אם יש ביכולתו לקנות ופשע ולא קנה, אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך. ובשער הציון נשאר בצ"ע בדין זה.

ערבה שנתלשה בין ביו"ט ראשון בין ביו"ט שני אפילו שלא בשביל ישראל, אסור לטלטלה אפילו אם אין לו אחרת לצאת בה. ואם נתלשה ביו"ט ראשון מותרת בשני, אא"כ חל יו"ט ראשון בשבת.

סימן תרנ"ו

כמה צריך אדם להוציא עבור הידור מצוה

איתא בגמרא (ב"ק ט:) הידור מצוה עד שליש במצוה. ונחלקו הראשונים בביאור דברי הגמרא אם הכונה להוסיף בשביל הגדול או בשביל ההידור, והפוסקים נחלקו כמו מי ההלכה, וכדלהלן. עוד יבואר כמה צריך האדם להוציא מנכסיו עבור קיום מצוה, והאם זה בכלל מה שאמרו חכמים המבזבז אל יבזבז יותר מחומש.

הדינים דלהלן שייכים בין לענין אתרוג ולולב ובין לענין שיעור ההוצאה עבור שאר מצוות.

איתא בגמרא (בבא קמא ט.) **אמר רבי זירא אמר רב הונא במצוה**

עד שליש. מאי שליש, אילמא שליש ביתו, אלא מעתה אי איתרמי ליה תלתא מצותא ליתבי לכולי ביתיה. אלא אמר רבי

זירא בהידור מצוה עד שליש במצוה. בעי רב אשי שליש

מלגיו (-שליש שבתוך הדמים, כגון אם הקטן נמכר בששה יוסיף שני דינרים ויקח

את בשמונה) **או שליש מלבר** (יחלוק לשנים ויוסיף חלק שלישי משלו, דהיינו

אם קטן נמכר בששה יוסף שלשה ויקח את הגדול), **תיקו** (וכתב הרא"ש שתיקון

דלא איפשטא וזה דרבנן, נקטינן שליש מלגיו). **במערכא אמרי עד שליש**

משלו (שאין הקב"ה נפרע לו בחייו, דכתיב "היום לעשותם" ולא היום ליטול

שכרם), **מכאן ואילך משל הקב"ה** (מה שמוסיף בהידור יותר משליש יפרע

לו הקב"ה בחייו).

דעות הראשונים - שיטת רש"י שתוספת השליש היא במחיר, והיינו

להוציא עד שליש יותר בשביל מהודר יותר. וכתב הרא"ש שהתוספת

היא על אתרוג כאגוז, ואינו חייב להוסיף שליש על האתרוג שהיה

חפץ לקנות. והתוס' ביארו שאם מצא אתרוג כאגוז ואחר גדול ממנו

שליש, יקנה את הגדול יותר. וביאר הסמ"ג שאם הכונה שיוסיף

שליש במחיר, א"כ לעולם ימצא יותר ויותר נאה, ובהכרח שא"צ

להוסיף אלא על השיעור של כאגוז, אבל אם מצא אתרוג כביצה א"צ

להוסיף עליו, ורבן גמליאל שקנה אתרוג באלף זוז (מ"א:) חומר הוא

מליבו, מפני שהיו המצוות חביבות עליו. וכתב הבית יוסף שהרא"ש

והסמ"ג נקטו שיעור כאגוז לר"מ, אבל להלכה ששיעור אתרוג כביצה

וכרבי יהודה, א"כ על שיעור זה צריך להוסיף, ודלא כמהרי"ק שכתב

שעל כביצה לרבי יהודה א"צ להוסיף, דא"כ למה האריך הרא"ש בדין

זה שאינו נ"מ להלכה, וכן מוכח מהטור שהביא הדברים להלכה. עוד

כתב הבית יוסף שלפי רש"י אחרי שכבר קנה אתרוג, שוב א"צ לקנות

אתרוג אחר אפילו אם הוא יפה מאד ובזול.

כתב הרא"ש דמדאמר אילו מיתרמי ליה תלתא מצותא יהיב לכולי ביתיה לומדים שאין אדם מחוייב לבזבז הון רב בשביל מצוה אחת, ואפילו היא מצוה עוברת כגון אתרוג ולולב, וגם תיקנו חכמים (כתובות ג.) שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש. ורבינו ירוחם מוסיף שבעישור נכסיו חייב לקנותו, והקשה הבית יוסף מנין לו דין זה. והרשב"א לומד מכאן שאפילו למצוה עוברת א"צ להוציא אפילו שליש ממונו, וכתב שזה תימה איך לא נתנו דמים למצוה עוברת. וכתב הראב"ד הטעם כדי שלא יבוא לידי עוני ויפיל עצמו על הצבור, וכמו שאמרו (שבת קי"ח.) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, וכן אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, שהעוני דומה למיתה. וכל זה למצות עשה בשב ואל תעשה, אבל במצות לא תעשה חייב אפילו כל ממונו.

פסק ההלכה

איתא בגמרא הידור מצוה עד שליש במצוה.

י"מ שכוונת הגמרא שהקונה אתרוג ששיעורו מצומצם (כביצה), ואח"כ מצא אתרוג גדול יותר, מצוה להוסיף עד שליש מדמי הראשון כדי להחליפו בגדול יותר, דחיישינן שמא יתמעט מהשיעור, אבל אם יש לו אתרוג גדול מהשיעור א"צ להחליפו בגדול יותר, ואף אם בעת הקניה יש לפניו גם אתרוג מהודר יותר, א"צ לקנות את המהודר יותר אם שניהם יותר מהשיעור. והמ"א מצדד דה"ה בספר תורה (שגם בו יש שיעור לכתחילה ושיעור בשעת הדחק) או שופר וכדומה.

שיעור שלישי הוא מלגו (שנים לכל שש), ויש מחמירים שצריך להוסיף שליש מלבר (שלשה לכל שש).

אם המוכר אינו מסכים להחליפו אלא רק למכור את השני, אינו חייב לקנותו ולהחזיק שתיים, אא"כ יש לו קונים שיקנו את האתרוג הקטן.

י"א שכוונת הגמרא שצריך להוסיף שליש במחיר האתרוג עבור אתרוג מהודר יותר, אפילו אם שניהם גדולים יותר מכביצה, ויותר משליש א"צ להוסיף אפילו מי שאין חייו נדחקים, ומי שמזונותיו מצומצמים נחלקו הפוסקים אם צריך לדחוק חייו כדי להוסיף שליש בשביל הידור. ואם אחרי שהוסיף שליש מצא אתרוג מהודר יותר, א"צ להוסיף עוד פעם שליש.

מהשו"ע משמע שהוא פוסק להלכה כדעה הראשונה, ומהגר"א משמע שהוא נוטה לדעה השניה, וגם הא"ר מחמיר כדעה השניה, והפני משה כתב שמהירושלמי משמע כדעה השניה.

אם כבר קנה אתרוג פחות מהודר והוא גדול מכביצה, לכו"ע א"צ להוסיף שליש עבור היותר מהודר, כ"כ המ"א בשם פוסקים, אכן הגר"א הביא ירושלמי מפורש שצריך גם להחליף את האתרוג או הלולב (וה"ה שאר מצוות) ולהוסיף עד שליש לנאה הימנו, (ומשמע שנקט כך לדינא).

תוספת יותר משליש - תוספת השליש הנ"ל אין פורע הקב"ה על זה בעולם הזה, כדאמרינן "היום לעשותם" ולא היום לקבל שכרם, אבל אם מוסיף יותר משליש, שאינו מצווה על זה, יפרע לו הקב"ה בעולם הזה. וי"א שאיש אמיד שנתן לו הקב"ה הון, צריך להוסיף בשביל הידור אפילו יותר משליש.

מצוה שיש בה חשש פסול והדבר תלוי בפלוגתא דרבוותא, אף שלהלכה כשר, י"ל שבזה לכו"ע צריך להוסיף עד שליש לקנות אחר כדי לצאת בו ידי כל הדעות.

כמה צריך האדם להוציא עבור מצוה

מצות עשה, אפילו מצוה עוברת כגון אתרוג אין להוציא עליה הון רב, וכמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ועד עישור נכסיו מחויב להוציא (שנה ראשונה מן הקרן, ומשם ואילך מן הרווח), דגם בצדקה שיעור בינוני הוא מעשר, ואולי במצוה עוברת החיוב הוא חמישית או שישית וכדומה, וא"א ללמוד מצדקה שהיא מצוה שאינה עוברת, ואף אם יש עניים לפניו הרי גם אחרים יכולים לתת, וא"א ללמוד מצדקה אלא מה שאין נכון לתת יותר מחומש שמוא יעני. (בה"ל ד"ה יותר מחומש).

עוד כתב הבה"ל (ד"ה אפילו מצוה עוברת) שהיה אפשר לומר שמה שהגמרא מביאה לרבותא שרבן גמליאל הוציא אלף זוז בספינה עבור אתרוג משום חיוב מצוה, היינו משום שמחיר האתרוג מחוץ לספינה לא היה כ"כ יקר, ואין חייבים להוציא יותר מהמחיר הרגיל, אבל מצוה שאפשר להשיגה בשויה כל אדם מחויב בזה אפילו אם יש לו מעט, כמבואר בקידושין כ"ט שגם מי שיש לו רק ה' סלעים חייב לפדות עצמו, וכן מבואר שם לענין עליה לרגל. אכן סתימת כל הפוסקים שא"צ לפזר הון רב עבור שום מצוה בכל אופן, ואף שיש לו עוד הון, ורק עד חומש לכל היותר יוציא, וצ"ל לדבריהם שמה שצריך לפדות עצמו כשיש לו רק ה' סלעים איירי כשהוא מתפרנס ממלאכתו ולא תיגרע פרנסתו ממה שיוציא על המצוה וגם לא תתחזק פרנסתו אם לא יוציא, וכן מוכח מהנמוקי יוסף והרמ"ה שגם מי שחייב נדחקים צריך להוציא עבור הידור וכ"ש למצוה עצמה, והרש"ל חולק וסובר שאפשר שאף לגוף המצוה אינו מחויב מי שחי בדוחק, דאצלו זה נחשב כהון רב, אכן מהגמרא משמע שגם מי שהוא דחוק מחויב בזה.

ולענין לחזור על הפתחים עבור מצוה, העולת תמיד והא"ר הביאו ראייה מהירושלמי שאין חייבים בזה, וקשה שהרי לנר שבת ונר חנוכה וד' כוסות מצינו שצריך לחזור על הפתחים, ונראה שהירושלמי סובר שעשית המצוות היא מצוה בפני עצמה, ויש על זה ברכה בפני עצמה, ודלא כהבבלי, ועל זה אומר הירושלמי שא"צ לחזור על הפתחים כדי לעשות בעצמו, ויכול לקנות מאחרים, אבל עבור עצם המצוה לא גרע מנר שבת ונר חנוכה וד' כוסות שמוכר כסותו כדי להשיגם, ואפילו את"ל שאינו מחויב לחזור על הפתחים כדי להשיג מעות עבור תפילין, עכ"פ מחויב לחזר אחר מי שישאל לו תפילין.

מצות לא תעשה צריך לתת כל ממונו כדי שלא לעבור עליה, אף אם יצטרך אח"כ לחזור על הפתחים, (כיון שהוא עושה מעשה נגד רצון השם יתברך ואינו רק מניעת קיום מצוה), וכ"ש בחייבי כריתות, ועל כן אסור לעבוד בעבודה שמוכרח לעבוד בה בשבת אף אם הדבר נוגע למזונותיו ולמזונות אנשי ביתו. וכתב המ"א שבגטין במעשה דבר קמצא משמע קצת שמותר לעבור על לא תעשה מפני אימת מלכות עכו"ם, והאחרונים מפקפקים על זה דהתם היה פיקוח נפש. וביו"ד רל"ב מבואר שלענין שבועה אונס ממון נחשב אונס לענין לומר שאדעתא דהכי לא נדר.

אם יש לו ה' סלעים והוא צריך לפדות את בנו ולקנות אתרוג, יקנה אתרוג, כיון שזו מצוה עוברת, ואם יכול לשאול אתרוג, הפדיון קודם.

הקונה אתרוג ומצא שגנב, וכן לולב, אם יכול לתלות שזה נעשה אצל המוכר הרי זה מקח טעות, ואם זה ספק המוציא מחבירו עליו הראיה.

הנותן מעות עבור אתרוג ולא עשה משיכה, לדעת הי"א בחו"מ קצ"ט שבמצוה מעות קונות, י"ל דה"ה לענין אתרוג, ושניהם אינם יכולים לחזור.

סימן תרנ"ז

לולב לקטן מדין חינוך

איתא במתני' (מ"ב.) קטן היודע לנענע חייב בלולב. ואיתא בירושלמי לא סוף דבר לנענע, אלא מוליך ומביא מעלה ומוריד כשורה ומנענע.

פסקי ההלכה

קטן היודע לנענע לולב כדין, והיינו מוליך ומביא מעלה ומוריד אפילו אם אינו בקי ממש בנענועים, אביו חייב לקנות לו לולב כשר כדי לחנכו במצוות, אפילו בשביל שאר הימים שהם דרבנן. והמהרש"ל כתב שיכול לצאת בשל אביו, וכ"כ התוס', וכן משמע בעיטור. וי"א שאם ידו משגת טוב יותר שיקנה לו לולב נפרד, כדי שיעשה הנענועים כדין בשעת הלל עם הציבור.

קטן שאין יודע לנענע אין אביו חייב לחנכו בלולב אפילו אם הוא כבר שית (דלא כאשל אברהם שצידד שחייב). ותינוקות שאינם יודעים לברך, ינענעו את הלולב ודים. וקטן שלא הגיע לעונת הפעוטות אין חייבים לחנכו, אבל יכול לברך על הלולב אם ירצה.

סימן תרנ"ח

סעיף א'

איתא במתני' (מ"א.) בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה (דכתיב "ושמחתם לפני ד' אלוהיכם שבעת ימים") ובמדינה יום אחד, משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש.

פסק ההלכה - מן התורה אין מצות לולב חוץ למקדש אלא ביום הראשון, וחכמים תיקנו שיהיה הלולב ניטל בכל מקום ז' ימים זכר למקדש.

סעיף ב'

איתא במתני' (מ"ב.) יום טוב ראשון של חג שחל להיות בשבת, לולב שבעה (דנטילת לולב ביו"ט דוחה שבת), ושאר כל הימים (שחל בהם יו"ט ראשון, ונמצא ששבת חלה בחול המועד) ששנה (דאין נטילת לולב בחול המועד דוחה שבת). ובגמרא אמאי טלטול בעלמא הוא ולידחי שבת, אמר רבה גזירה שמה ימלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירו ארבע אמות ברשות הרבים. אי הכי יום ראשון נמי, ראשון דאיתיה מן התורה בגבולין לא גזרו ביה רבנן, הנך דליתנהו מן התורה בגבולין גזרו בהו רבנן. אי הכי האידנא נמי, און לא ידעינן בקביעא דירחא, אינהו (בני ארץ ישראל כשעיין קידשו על פי הראיה) דידעי בקביעא דירחא לידחו, אין הכי נמי, דתני חדא ביום טוב ראשון של חג שחל להיות בשבת כל העם מוליכין לולביהם להר הבית, ותניא אידך לבית הכנסת, שמע מינה כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן שאין בית המקדש קיים, שמע מינה. ולהלן (מ"ד.) מסקנת הגמרא לדידהו נמי לא דחי, ואלא קשיא הני תרתי, דתני הכא חדא כל העם מוליכין לולביהם להר הבית, ותניא אידך לבית הכנסת, ומתריצין כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים. לא, אידי ואידי בזמן שבית המקדש קיים, ולא קשיא כאן במקדש, כאן בגבולין (בזמן הבית אף בגבולין מוליכין

דברי הראשונים

כתב הרא"ש שאף שרבן גמליאל נתנו לרבי יהושע במתנה ע"מ להחזיר, ורב יהושע לא החזירו בעצמו אלא נתנו לרבי אלעזר בן עזריה, מ"מ כך היתה המתנה שכל אחד יתנהו לחבירו ויחזירוהו לבסוף.

עוד כתב הרא"ש שצריך שיתנהו במתנה גמורה על מנת שיחזיר, ואחר שיצא בו צריך לחזור וליתנו לו במתנה, אבל אם אמר לו יהא שלך עד שתצא בו ואחר כך יהא שלי כבתחילה, לא יצא בו, דהוי כמו שאול, דאמרינן בגמרא (מ"י:) לא ליקני אינש לולבא לינוקא ביום טוב, דינוקא מיקני קני, אקנויי לא מקני. ואם א"צ המקבל יחזור ויקנהו לנותן, למה לא הקנה לקטן עד שיצא בו.

וכתבו בעל העיטור והר"ן שמסתבר שא"צ שהנותן יפרש שנותן את הלולב ע"מ להחזיר, שהרי המקבל יודע שהנותן צריך את הלולב כדי להשתמש בו אח"כ, וממילא סתם נתנה כאן ע"מ להחזיר, וכן רבן גמליאל לא אמר שנותנו ע"מ להחזיר. וממילא אם לא החזירו לא חלה המתנה והמקבל לא יצא.

עוד כתב בעל העיטור שמסתבר שאף דאיתא בגיטין (ע"ד) שהמגרש אשה ע"מ שתתן לו איצטליתו ואבדה, לרשב"ג יכולה לתת לו דמיה. דווקא שם מועיל לתת דמיה, אבל באתרוג שהוא צריך אותו כדי לצאת בו ידי חובתו אינו מועיל לתת דמים, כדאיתא בב"ב (קל"ז:) שאחים יורשים שקנו אתרוג מתפוסת הבית אינם יוצאים יד"ח אא"כ יכולים לאוכלו. והר"ן מוסיף שמהאי טעמא מסתבר שצריך גם להחזירו בזמן שהוא יכול לצאת בו, ולא אח"כ.

וכתבו התוס' שרבא סובר שכל האומר ע"מ כאומר מעכשיו דמי, דאי לאו הכי א"א לצאת ידי חובה באתרוג שניתן ע"מ להחזיר, שהרי בשעה שהחזירו אינו בידו, ובהכרח שקודם שהחזיר הוא שלו. עוד כתבו התוס' שרבא לא סובר שאם התנאי והמעשה בדבר אחד (כגון הרי זה גיטך ע"מ שתחזירי לי את הנייר) התנאי בטל והמעשה קיים, דאי לאו הכי הכא יהיה התנאי בטל, או שהמ"ד שפוסל בגט סובר שכל האומר ע"מ לאו כאומר מעכשיו, ולכן התנאי והמעשה סותרים זה את זה, אבל לרבא שכל האומר ע"מ כאומר מעכשיו אינם סותרים זה את זה ושניהם קיימים.

כתב ההגהות מיימוני בשם הסמ"ג שצריך לכפול את התנאי, והיינו שיאמר על מנת שתחזירוהו לי הרי הוא לך במתנה ואם לאו לא יהא שלך. והקשה הרמ"ן דאדרבה אם לא כפל את התנאי המתנה חלה ללא התנאי, ויוצא בו אפילו אם לא החזיר. וכתב הטור שלפי מה שנתבאר שגם בלא התנה כלל אומדים דעתו שכוונתו ע"מ להחזיר, כ"ש דהיכא שלא כפל את התנאי חייב להחזיר.

כתב הרוקח דאיתא בנדרים (מ"ה.) כל מתנה שאם הקדישה אינה מקודשת לא שמה מתנה, ועל כן לענין אתרוג צריך לומר ע"מ שתחזירוהו, ולא יאמר לי, דאם יאמר לי אינו יכול להקדישה וממילא אינה מתנה. אבל הר"ן כתב דשאני התם שאפילו לאותו זמן אין כוונתו להקנות לו, אבל היכא שנותן מתנה גמורה אין חסרון במה שאם יקדיש תתבטל המתנה למפרע ולא יחול ההקדש.

פסקי ההלכה

לולבין לבית הכנסת, מפני שכולם בארץ וסמוכים להיות בית דין ויודעים מתי הוקבע החדש, אבל עתה משחרב בית המקדש אין לולב דוחה שבת אפילו לבני ארץ ישראל).

פסק ההלכה - בשבת אין נוטלים לולב מדרבנן, אפילו אם הוא היום הראשון, גזירה שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים.

אסור לטלטל בשבת את הלולב או הערבות או ההדסים (שהרי גם בשבת אסור להריח את ההדסים), ואפילו לצורך גופו ומקומו אסור (משא"כ שופר שהוא כלי), אבל האתרוג מותר בטלטול כיון שראוי להריח בו, (ומה שנתבאר בסוף סימן תרנ"ג שאין ראוי להריח בו, היינו בשעה שנוטלו לצאת בו, או עכ"פ בחול שראוי ליטלו שיש אומרים שיש להמנע בכל היום משום ספק ברכה, אבל בשבת שאינו נוטלו בודאי ראוי להריח ולברך עליו, ועוד שהרי יכול לברך על פרי אחר ולהריח גם את האתרוג. וי"א שגם בשבת אין לברך על האתרוג, והרוצה לברך בשבת אין למחות בידו).

אסור לתת את האתרוג על בגד אפילו ביום טוב, משום שהוא מוליד ריח בבגד והוי כתיקון מנא, ואפילו באינו מתכוין אסור משום דהוי פסיק רישיה, ויש מקילין באינו מתכוין, ובשעת הדחק שאין לו מקום משומר להניח את האתרוג אפשר שיש לסמוך על המקילים, בפרט היכא דלא ניחא ליה כלל שאין הריח בבגד מועיל לו. ולתת על בגד או מוכין שהיה מונח עליהם מערב יו"ט מותר, כיון שכבר נקלט שם הריח.

י"א שהקונה אתרוג ומשלם עליו רק אחרי סוכות אינו עושה כראוי, דכל זמן שלא שילם לא קנאו אלא מדרבנן, ובעינן לכם מדאורייתא, ונכון להזהר בזה, ואם הביאו לחצירו מהני אף אם לא שילם.

מה יעשה מי שאין לו לולב

ביום הראשון אין אדם יוצא בלולב שאול, ועל כן מי שאין לו לולב צריך להזהר לקנות את הלולב כדין כדי לצאת בו, ולהלן יבואר מה נחשב קנין, ומה הדין במתנה על מנת להחזיר.

סעיפים ג' ד' ה'

איתא במתני' (מ"א:) **אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון בלולבו של חבירו ושאר ימות החג אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חבירו.** ובגמרא מנא הני מילי דתנו רבנן **"ולקחתם לכם" משלכם, להוציא את השאול ואת הגזול, מכאן אמרו חכמים אין אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חבירו אלא אם כן נתנו לו במתנה, ומעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא שהיו באים בספינה, ולא היה לולב אלא לרבן גמליאל בלבד שלקחו באלף זוז, נטלו רבן גמליאל ויצא בו, ונתנו לרבי יהושע במתנה** (ע"מ להחזיר, וכדלהלן. רא"ש), **נטלו רבי יהושע ויצא בו, ונתנו לרבי אלעזר בן עזריה במתנה, נטלו רבי אלעזר בן עזריה ויצא בו, ונתנו לרבי עקיבא במתנה, נטלו רבי עקיבא ויצא בו, והחזירו לרבן גמליאל. למה לי למימר והחזירו, מילתא אנב אורחיה קא משמע לן מתנה על מנת להחזיר שמה מתנה, כי הא דאמר רבא הא לך אתרוג זה על מנת שתחזירוהו לי, נטלו ויצא בו, החזירו יצא, לא החזירו לא יצא.**

לולב שאול אין יוצאים בו ביום הראשון, דבעינן "לכם" משלכם, ויש להזהר בזה בכל הד' מינים כולל הערבות, ואם נתנו לו במתנה מותר, ויש בזה כמה חילוקי דינים, וכדלהלן:

אמר למקבל **שיהיה שלו רק עד אחרי שיצא בו לא יצא**, דכיון שנתנו לו לזמן הוי כשאול, והקצות החושן האריך להביא הפוסקים החולקים על זה וסוברים שכל שאמר הנותן בפירוש שהוא מקנה למקבל קנין הגוף, אפילו אמר לזמן קצוב הוי מתנה, ובאתרוג אפילו אם לא אמר בפירוש שנותן קנין הגוף מהני, דאי לפירות מאי קיהיב ליה, אכן בנתיבות הסכים עם השו"ע.

נתנו במתנה ע"מ להחזיר, אם החזירו יצא, ואם לא החזירו או שנפסל בידו לפני שהחזירו לא יצא, אפילו אם נתן לו את דמיו, ואפילו אם נאנס בידו לא יצא (אף לשו"ע דס"ל "חז"מ רמ"א) שפטור מתשלומין, ומשמע מרוב הפוסקים שגם בנאנס לא מועיל שיחזירו לו דמים, והח"א מסתפק אם מועיל שהנותן יאמר הריני כאילו התקבלתי, ובמאירי מבואר שזה מועיל, ואם הלולב אינו בעולם, נראה שמועיל לתת לו לולב אחר כשר ומהודר (ויש חולקים), ואם יש לנותן לולב אחר לצאת בו, מסתבר שמועיל לתת דמים. ואם החזיר את הלולב בערב אחרי זמן המצוה לא יצא, ואם הנותן כבר בירך עליו כשנתנו צריך להחזירו עכ"פ למחרת בזמן המצוה, ואם בניו הסמוכים עליו ודרכם תמיד לברך על לולב שלו עדיין לא בירכו, לא יצא אם לא החזיר באותו יום. ואם החזיר אחרי כל התפילות ובגלל זה לא עשה את הנענועים בהלל בציבור כדרכו תמיד, יש להסתפק אם זה מבטל את המתנה, ולכתחילה ודאי צריך להחזיר קודם הלל. ואם יש לנותן לולב אחר לברך עליו, אפילו אם מחזיר לו ביום השביעי יצא.

כתבו הפוסקים שאם אמר ע"מ שתחזירהו, ולא אמר "לי", יצא אפילו אם החזירו אחרי החג, ד"ל"י היינו שהוא ראוי לדבר שעומד, ומ"מ למעשה צ"ע כיון שכמה אחרונים מפקפקים על סברא זו.

המ"א כתב שבסתמא המשאיל אתרוג לחבירו כדי לצאת בו, כוונתו למתנה ע"מ להחזיר, וכ"כ הבית שמואל, אבל הט"ז והבית יעקב פוסקים שלא יצא, ועל כן צריך לחזור ולטול בלי ברכה.

אשה שנתנה לולב במתנה לאחד מאוהביו או קרוביו של בעלה כשבעלה אינו בביתו לא יצא, דשמא לא ניחא ליה אלא במכירה, אם לא שהוא אדם חשוב דזילא מילתא למוכרו לו, כ"כ המ"א, ודעת הביכורי יעקב שבכל גוונא לא יצא, אפילו אם נושאת ונותנת בתוך הבית, ואפילו אם אח"כ הבעל שמע ונתרצה, וצריך לחזור ולטול בלא ברכה, ואפילו במה שהפמ"ג מיקל היכא שהאשה נושאת ונותנת בתוך הבית, ג"כ אין דעת הביכורי יעקב נוחה בזה. ולמכור מותר היכא שדרכה למכור בלא רשות בעלה.

אפשר לתת את האתרוג במתנה ע"מ שלא יקדישנו, דרק היכא שזה הערמה לא הוי מתנה, אבל בלי הערמה הוי מתנה אף שהמתנה היא רק לדבר אחד.

אף אם אינו נותנו לו לשום דבר רק לצאת בו ידי מצות החג ג"כ מהני, וכ"ש שאם אמר לו הרי הוא של במתנה ע"מ שלא תתן אותו לשום אדם, או אפילו באומר לו הרי הוא שלך ואינך רשאי ליתנו לשום אדם, מהני.

נתנו סתם ואין לו עוד אתרוג, הוי כאילו אמר לו ע"מ שתחזירהו לי, ואם לא החזירו לא יצא וכו"ל, דאומדנא דמוכח שלזה כוונתו, ואפילו אם כבר יצא בו באותו יום, ובשאר הימים הרי אפשר לצאת בשאול, מ"מ אמדינן דעתו שרוצה לצאת בשלו. וגם בזה לא מהני שיחזיר דמים, ומ"מ אם נאנס בידו כתב רבינו ירוחם שמשמעות בעל העיטור שכיון שלא אמר בפירוש שיחזירנו יוצא בחזרת דמים.

כשמחזיר מתנה ע"מ להחזיר צריך לחזור וליתנו לו במתנה. והנה משמע מהרמ"א שאם לא יחזירו במתנה לא יוכלו הבעלים לצאת בו, ולכאורה באופן זה נתבטלה המתנה למפרע והמקבל לא יצא בו, ואילו הבעלים תמיד יכולים לצאת בו, וצ"ע. ומסתבר עוד שאפילו אם המקבל החזיר בסתמא, הוי כמפרש שמחזיר לו במתנה.

העברת מתנה ע"מ להחזיר לאחר - המקבל מתנה ע"מ להחזיר לכאורה יכול לתתו לאחר ובלבד שיוחזר בסוף לבעלים הראשונים, ועיין בביאור הלכה ובשער הציון דעות החולקים בזה. ואם היה מהד' מינים, והוא נתן לאחר ע"מ שיחזיר לבעלים הראשונים, והאחר נתן לאחר וכו', והאחרון החזירו לבעלים, יצא, אפילו אם זה עבר אצל הרבה אנשים, דמסתמא אין הבעלים מקפידים אלא שלבסוף החפץ יוחזר להם בלי פסול. ואם הבעלים עצמו הוצרך לטרוח לקחת את האתרוג מהמקבל האחרון, ואותו מקבל נתנו לו במתנה, יש להסתפק אי מהני, ונראה שהדבר תלוי בטבעו של הנותן ובקפידתו. ואם מחזיר לבעלים ע"י שליח בודאי הוי חזרה, ואף אם מחזיר ע"י נכר או קטן שאינם בני שליחות והקנאה מהני, כיון שהמקבל האחרון דעתו לתת במתנה, והשלוחים עושים מעשה קוף בעלמא. ואם פירש בהדיא שאין לו רשות ליתנו לאחר, אם נותנו לאחר מתבטלת המתנה וגם הוא לא יצא בו. וכן אם יש אומדנא שהנותן מקפיד שלא יטלוהו רבים שמא יופסד לו, אין המקבל רשאי לתת, ובלאו הכי יש אחרונים שמחמירים שבכל גוונא אין המקבל יכול לתת לאחר ללא רשות הנותן.

סעיף ו'

נתינה לקטן ע"מ להחזיר

איתא בגמרא (מ"ו:): **לא יקני איניש לולבא לינוקא ביומא טבא קמא, מאי טעמא, דינוקא מיקני קני** (דרבנן תקינו ליה זכייה לנפשיה) **אקנויי לא מקני** (אינו יכול לחזור ולהקנותו לאביו במתנה, דלאו בר דעת הוא).

וכתב הר"ן שמדובר בתינוק שלא הגיע לעונת הפעוטות, דזוכה לעצמו ואינו מזכה לאחרים, דאי כשהגיע לעונת הפעוטות כבן שש או כבן שבע הא קיימא לן (גיטין נ"ט.) הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין, ולמסקנה גם מתנתו מתנה. ומהרמב"ם נראה שמדובר גם בהגיע לעונת הפעוטות.

והקשה הר"ן שכיון שהנתינה היא ע"מ להחזיר והתינוק אינו יכול להחזיר תתבטל המתנה למפרע, ותיריך דקיימא לן (שם פ"ד.) שכל תנאי דאי אפשר להתקיים בסופו והתנה עליו בתחילה, תנאו בטל.

פסקי ההלכה

אין לתת לקטן את הלולב ביום הראשון (או ביו"ט שני בחו"ל) לפני שיצא בו, וכן אם רוצה שהרבים יברכו עליו לא יתן לקטן לפני שכולם בירכו, (ויש מחמירים בכל גוונא שמא יזדמן אחד שירצה לצאת בו), מפני שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מן התורה, ונמצא שאם החזירו לו אינו מוחזר. ולפי זה אין לברך על לולב של אשתקד, אם זוכר שנתנו במתנה לקטן.

י"א שאם הקטן הגיע לעונת הפעוטות דהיינו כבן שש או שבע מותר, דאז מתנתו מתנה מדברי סופרים. ויש להחמיר כדעה ראשונה שלא לתת במתנה לשום קטן, ואפילו במתנה ע"מ להחזיר. וקטן לדעה ראשונה היינו עד י"ג שנה ויום אחד, והפמ"ג מחמיר מספק בבן י"ג שאין יודעים שהביא ב' שערות,

והכתב סופר מתיר. עוד כתב הכתב סופר שקטן המוכר אתרוגים, לכתחילה יש למנוע מלקנות, ובדיעבד אם יצא בו אינו חוזר לברך.

דין זה שייך בכל הד' מינים.

אם נתן לקטן במתנה ע"מ להחזיר, אף שהקטן אינו יכול להחזיר ולא התקיים התנאי, חלה המתנה ואין הנותן יכול לצאת בו, דכל תנאי שא"א לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו תנאו בטל.

אם הנותן מחזיק יחד עם הקטן אין הקטן קונה כלל, ומותר לעשות כך אפילו בקטן שלא הגיע לעונת הפעוטות, וכן יכול לתת לקטן בלי להקנות לו, או שיאמר לו שיהא שלו עד שיצא בו ואח"כ יהיה של הנותן בכתחילה דהוי כשאול, אלא שבכל העצות האלו לא יצא הקטן בנטילה, ולא קיים בו אביו מצות חינוך, וי"א שמצות חינוך מתקיימת גם בשאול, שגם בזה מתחנך הקטן למצוות, וכן משמע במדרכי בשם ראב"ן, וכן משמע מפשטות לשון השו"ע.

סעיפים ז' ח'

איתא בגמרא (ב"ב קל"ז:) **אמר רבה בר רב הונא האחין שקנו אתרוג בתפיסת הבית** (שירשו מאביהם אתרוג, או מעות וקנו בהם אתרוג, ועדיין לא חלקו), **נטלו אחד מהן ויצא בו, אם יכול לאוכלו** (כגון שיש הרבה אתרוגים בתפוסת הבית) **יצא** (דקרינן ביה "לכם"), **ואם לאו לא יצא** (ד"לכם" היינו שכולו יהיה שלו, ולא רק מקצתו).

והרי"ף והרא"ש הביאו מימרא זו וכתבו שמכאן לומדים ששנים שקנו אתרוג בשותפות אינם יכולים לצאת בזה ידי חובה עד שיקנה אחד לחבירו את חלקו. וכ"כ הרמב"ם.

וכתב המגיד משנה בשם הרשב"א שמסתבר שמדובר באחים שקנאוהו לאוכלו ולהריח בו, אבל אם קנאוהו לצאת בו ודאי בכל גוונא יוצאים בו, דאמרינן יש ברירה, דעל דעת כן לקחוהו שבשעה שיטלנו כל אחד מהם לצאת בו יהא כולו שלו, כדאמרינן בנדרים (מ"ה: מ"ו:) ששותפין שנדרו הנאה זה מזה נכנסים לחצר שניהם שאין בה דין חלוקה, דיש ברירה, ועל דעת כן נשתתפו. ואפשר שעל דעת זה סמכו בהרבה מקומות שלוקחים לולב אחד וכל הקהל יוצאים בו בין בראשון בין בשני.

איתא בגמרא "ודווקא אתרוג אבל פריש או רימון לא", וכתב רשב"ם דלא גרסינן ליה, אבל הרי"ף גורס זאת, וכתב הר"ן שדווקא כשיש אתרוגים אחרים יצא, דמייירי באחים שאינם מקפידין זה על זה, וכיון שגם להם יש אתרוגים אפילו נטל זה היפה אין מקפידים בכך, אבל אם אין להם אלא או פריש או רימון ודאי מקפידים הם, שאף הם רוצים לקיים מצוה כמוהו. וכן דעת הרמב"ם.

פסקי ההלכה

שותפים שקנו לולב או אתרוג בשותפות, אין אחד מהם יוצא בו ביום הראשון עד שהשותף יתן לו את החלק השני במתנה, ואפילו בע"מ להחזיר סגי, (ועיין לעיל מה הדין באמר לו בסתמא טול לך לצאת בו).

ואם קנו לצורך מצוה יוצאים בו בסתמא אף שלא הקנו להדיא אחד לחבירו, דכיון שידעו בשעת לקיחה שאינו ראוי ליחלק, הוי כאילו פירשו שכל אחד יהיה כולו שלו בשעה שיקחהו לצאת בו, ע"מ

שאח"כ יחזירהו לחבירו, ומ"מ טוב לומר בפירוש שנותן במתנה ע"מ להחזיר.

אחים שקנו אתרוגים לאכילה מתפיסת הבית ונטל אחד מהם אתרוג ויצא בו, אם יכול לאוכלו ואין האחים מקפידים בכך הוי כשלו ויוצא בו, ואם הם מקפידים על אכילתו אינו יוצא בו עד שיתנו לו חלקם במתנה. ואם אחד קנה אתרוג והשני קנה פריש, או שקנו כאחד אתרוג רימון ופריש, אינו יוצא באתרוג עד שיתנו לו את חלקם במתנה, אע"פ שאינם מקפידים על אכילה, דכיון שאין שם עוד אתרוג גם הם רוצים לקיים את המצוה, אבל אם יש שם עוד אתרוג אפילו אם זה שלקח הוא מעולה מהאחרים מועילה מחילתם בסתמא, לפי שאינם מקפידים.

קניית אתרוג עבור הקהל

סעיף ט'

כתב הרשב"ם שבמקום שאין אתרוג מצוי וכל הקהל קונים אתרוג בשותפות, כיון שקנאוהו לצאת בו מסתמא הוי כאילו פירשו שכל הקהל נותנים חלקם למי שנטל לצאת בו, ע"מ שיחזירהו להם, כיון שבלא זה אינם יכולים לצאת בו. והביאו הרא"ש. וכתב הבית יוסף שלדבריהם א"צ להקנותו לשום אדם, אלא גובים את המעות בסתמא וקונים בסתמא, וכל אחד נטלו ויוצא בו ונותנו לחבירו.

אבל דעת רב שרירא שאתרוג שקונים בשותפות אין יוצאים בו ידי חובה ביום הראשון, אלא קונים את האתרוג לאחד מן הציבור, או שיקנהו מממונו, או שיתנו לו הדמים במתנה והוא יקנה את האתרוג לעצמו, ואחר שיוצא בו יתנו במתנה לחבירו, וכל אחד יתנהו לחבירו במתנה עד שיבא ליד כולם. וכתב הבית יוסף שלדבריו צריך להקנות בפירוש. ובאשכנז ובצרפת נוהגים כרשב"ם.

פסקי ההלכה

מה שנוהגים במקומות שאין האתרוגים מצויים שכל הקהל קונים אתרוג בשותפות, בסתמא הוי כאילו פירשו שכל הקהל נותנים חלקם לכל מי שנטלו לצאת בו ע"מ שיחזירהו להם, ולכתחילה טוב שיכריזו שכל אחד יתן חלקו במתנה ע"מ להחזיר.

אע"פ שכל זה הוא דין גמור, מ"מ כיון שלא כולם יודעים להקנות, כתבו כמה אחרונים שמוטב לברך על שלו אע"פ שאינו מהודר כשל חבירו, ואם אין לו כל הד' מינים, עדיף ליטול משל חבירו מליטול משל הקהל, ד"א דבשל קהל לא יצא דשמא אחד מהקהל אין דעתו להקנות חלקו לחבירו, ואף דלא קיימא לן הכי, מ"מ לכתחילה עדיף ליטול של יחיד.

וכתב הרמ"א שכל אחד ישתדל לקנות לעצמו, כיון שרוב העולם אינם יודעים להקנות, וכדי לעשות הנענועים כהלכתם, ואפילו אם חל יו"ט ראשון בשבת נכון לעשות כך.

עוד כתב הרמ"א שגובים מעות אתרוג לפי ממון, דהידור מצוה מונח יותר על העשירים, ואשה פטורה מלתת לזה אא"כ היא רוצה לברך, ואם בעלה בעיר רק בעלה נותן, ואם יש מנהג שכל המברך נותן גם היא צריכה לתת אם היא מברכת, ומי שאינו בעיר א"צ לתת. וכתב החיי אדם שגם לפי

מנהגינו שכל אחד נותן כמה שירצה, מ"מ נראה שמי שלא נתן כלל והוא יכול לתת לא יצא.

מי שיש לו אתרוג ובעיר אחרת אין להם אתרוג כלל, מוטב שישלחנו לשם והוא יברך על של קהל, וי"א שבזמן הזה שאחרי כמה ימים האתרוג מתקלקל ע"י רוב משמוש בני אדם, אפשר שא"צ לשולחו, והיינו בשאר הימים, דביום הראשון אינו מצוי כ"כ להתקלקל, וגם יכול לברך עליו בבוקר לפני שכולם ימשמשו בו.

סימן תרנ"ט

קריאת התורה ביו"ט

איתא בגמרא (מגילה ל"א.) **יום טוב הראשון של חג קורין בפרשת מועדות שבתורת כהנים, ומפטירין הנה יום בא לד'. והאידנא דאיכא תרי יומי, למחר מיקרא הכי נמי קרינן, אפטורי מאי מפטירין ויקהלו אל המלך שלמה.**

וכתב הבית יוסף (סימן תפ"ח) שאין מקור בגמרא להוצאת שני ס"ת, והמקור הוא מרם עמרם גאון, ואולי רבנן סבוראי תיקנו זאת ואחריהם הגאונים, וסמכו על דברי הגמרא (תענית כ"ז:) **אמר אברהם רבוננו של עולם שמא ישראל חוטאים לפניך אתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה, אמר ליה וכו', אמר לפניו רבוננו של עולם תינוח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם, אמר לו כבר תקנתי להם סדר קרבנות בזמן שקוראים בהם לפני מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ואני מוחל להם על כל עונותיהם).**

פסקי ההלכה

ביום הראשון (וכן ביום השני בחו"ל) מוציאים שני ספרים, בראשון קורים חמשה קרואים פרשת "שור או כשב" שבפרשת אמור, (ואם חל בשבת קוראים ז' קרואים, ובמנחה קוראים שלשה בפרשת וזאת הברכה), ומניחים את הס"ת השני אצל הראשון ואומרים חצי קדיש, ואח"כ קורא המפטיר בספר השני את קרבנות המוספים "ובחמשה עשר לחודש השביעי" עד "וביום השני".

אם התחיל לקרות "וביום השני" מפסיק אפילו באמצע הפסוק, ואם קרא בענין אחר לא יצא, וצריך לקרותה כולה בברכה לפני ולחריה, ואם דילג פסוק אחד צריך לחזור, אא"כ דילג את הפסוק "ובחמשה עשר".

הפטרה - ביום הראשון מפטיר בזכריה "הנה יום בא" מפני שיש בה ענין סוכות, וביום השני בחו"ל קורא במלכים מ"ויקהלו" עד "בהוציאו אותם מארץ מצרים" מפני שיש בה ענין חנוכה הבית שהיתה באותה אסיפה בחג הסוכות.

סימן תר"ס

סדר הקף הבימה

סעיף א'

איתא במתני' (מ"ה.) **בכל יום מקיפים את המזבח פעם אחת, ואומרים אנא ד' הושיעה נא אנא ד' הצליחה נא.** ובזמננו מקיפים את הבימה כשהס"ת עליה זכר למקדש.

כתב רב סעדיה גאון שמקיפים מיד אחר קריאת ההפטרה, בעוד שהס"ת על התיבה, ומנהג טוב הוא כדי שלא להוציא הספר שלא לצורך כיון שאין קוראים בו, אלא שאין נוהגים כך.

לשיטת רב האי גאון בכל יום מקיפים ב' פעמים, אחת לימינו ואחת לשמאלו, וביום השביעי ג"פ לימינו וג"פ לשמאלו ואחד לימינו. ועכשיו נוהגים להקיף בכל יום הקפה אחת לצד ימין.

פסקי ההלכה

נוהגים להעלות ספר תורה על הבימה ולהקיפה פעם אחת בכל יום, וז' פעמים ביום השביעי, זכר להקפות שהיו עושים במקדש מסביב למזבח, דהספר תורה נשאר לנו במקום המזבח, כדאיתא בגמרא שכשקורין סדר הקרבנות הקב"ה מעלה כאילו הקריבום לפניו.

ביום השביעי מוציאים ז' ספרי תורה על הבימה, ויש מקומות שמוציאים את כל הספרי תורה שבהיכל, וכן נוהגים במדינות אלו. רמ"א.

מקיפים לצד ימין, והיינו שהעומדים ממזרח לבימה שהם צריכים להפוך פניהם כלפי הס"ת לפני שיתחילו להקיף פונים לצד צפון שהוא ימין שלהם, ומשם ממשיכים למערב ואח"כ לדרום ואח"כ למזרח, והחזן שעומד ופניו להיכל אין נכון שיהפוך פניו מתחילה שיהיה אחוריו נגד ההיכל, ומ"מ גם הוא מקיף לצפון עם הציבור אף שאצלו הוא דרך שמאל.

סעיף ב'

כתב רש"י שמי שאין לו לולב לא יקיף, כמו שבשבת אין מקיפים, וכ"כ בהגהות אשר"י. ובארחות חיים מביא בזה מחלוקת.

כתב הכל בו שמנהג נרבונוא שאבל אינו מקיף בחג הסוכות, ודברי תימה הם למה יפסידו האבלים ההקפה, וכן נהגו להקיף.

מי שאין לו לולב, לדעת השו"ע גם הוא יקיף, ולדעת הרמ"א לא יקיף, וביום שביעי אם אין לולב בעיר יקיפו עם הערבה.

פסק ההלכה - מי שאירע לו אבל בחג, או מי שהוא בתוך י"ב חודש למיתת אביו או אמו, אינו מקיף, וכן המנהג.

הרמ"א מביא מהבית יוסף שבהושענא רבה מקיפים עם הלולב והערבה יחד. וכתב המ"ב שבסימן תרס"ד כתב הרמ"א שיותר טוב שלא לקחתם יחד, וכ"כ בשם האר"י לקחת את הערבה רק אחרי קדיש תתקבל ולחובטה ה' פעמים בקרקע, והשל"ה כתב להניח את הלולב ולקחת את הערבה כשמגיעים לתענה אמונים.

סעיף ג'

בשבת אין מקיפים. וכתב רב שרירא גאון שאין לומר הושענא בשבת, מפני התינוקות שישמעו שאומרים כמו בחול וילכו ליטול לולב, וכתב הטור שכיון שאין מקיפים בשבת ידעו התינוקות שלא נוטלים לולב.

פסק ההלכה - בשבת אין מקיפים ואין מוציאים ס"ת לבימה, אלא רק פותחים את ארון הקודש ואומרים הושענות. וי"א שבשבת אין אומרים הושענות, ולא נהגו כן.

סימן תרס"א

סדר ברכות הקידוש

איתא בגמרא (נ"ו.) **איתמר רב יהודה אמר סוכה ואחר כך זמן, רבה בר בר חנה אמר זמן ואחר כך סוכה. והלכתא סוכה ואחר כך זמן.**

ונחלקו הראשונים מה סדר הברכות ביו"ט שני בחו"ל, י"א שמברך שהחיינו לפני לישב בסוכה, מפני שברכת שהחיינו אינה על הסוכה אלא על הקידוש, דעל הסוכה כבר בירך ביום הראשון, דאפילו אם היום הראשון הוא חול יצא כמו שיצא אם בירך בשעת עשיה. אמנם לפי סברת בני אייבר"א (להלן סימן תרס"ב) שא"א לברך לפני סוכות אלא בשעת עשיה, א"כ ברכת שהחיינו היא גם על הסוכה. וראבי"ה כתב שבכל פעם יש לומר שהחיינו בסוף, שהרי ביום טוב שחל להיות אחר השבת מברך יקנה"ז אע"ג דזמן לא קאי אהבדלה. וי"א שיש לחלק, דשם אין להפסיק בין הגפן להבדלה, כיון דהבדלה טעונה כוס, אבל כאן אם ברכת שהחיינו היא רק על הקידוש, אין להפסיק בברכת לישב בסוכה בין הקידוש לשהחיינו.

פסק ההלכה - בליל יו"ט שני לבני חו"ל אומר קידוש, ומיד אח"כ יברך שהחיינו על הקידוש, דעל הסוכה יצא במה שבירך אתמול, שהרי אפילו אם בירך בשעת עשיה יצא, ולכן לא יברך לישב בסוכה לפני שהחיינו. אכן מי שלא אכל בסוכה עד הלילה השני, יברך לישב בסוכה ואח"כ שהחיינו שהוא על שניהם. וי"א שלעולם מברך לישב בסוכה ואח"כ שהחיינו, והרצוה לנהוג כך אין מוחין בידו, ומ"מ כמה בעלי בתים האוכלים בסוכה אחת לא יהיו חלוקים במנהגם.

חסידיים ואנשי מעשה עושים זכר לשמחת בית השואבה, להיות נעורים בלילות של חול המועד ולהרבות בזמירות ושבחים, ומרבים בנרות בסוכה בלילות אלו, וכן בהרבה בתי מדרשות נהגו להרבות בנרות בתפילות ערבית של חול המועד, וע"ע ביסוד ושורש העבודה מה שהאריך בזה.

סימן תרס"ב

סדר תפילת יום שני של סוכות

סעיף א'

איתא בגמרא (מ"ה:) **אמר רב יהודה אמר שמואל לולב שבעה וכו', ורבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן לולב יום אחד.** ופסקו הפוסקים כמאן דאמר כל שבעה בעי ברכה.

פסק ההלכה - ביום השני וכן בשאר הימים מברכים על נטילת לולב, ואף שהמצוה בשאר הימים היא דרבנן שייך לומר וציוונו, דכתיב "לא תסור מכל הדברים אשר יגידו לך".

סעיף ב'

ברכת שהחיינו ביום השני בחו"ל

דעת ה"ר שלמה בר שמשון שאין מברכים שהחיינו ביום השני בחו"ל, דממה נפשך יצא במה שבירך ביום הראשון, שאף אם הוא חול לא גרע מאילו אמרו בשעת עשייה שיצא, וכדאיתא בגמרא (מ"ו.) **העושה לולב אומר ברוך אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על נטילת לולב**, ושוב אינו מברך, ולא דמי לזמן דקידוש שאומר בליל ב', שהוא נאמר בשביל היום ולא בשביל הסוכה, וכן דעת רש"י ור"י והרא"ש, וכן נוהגים באשכנז. ודעת בה"ג שברכת שהחיינו שמברכים על היום השני פוטרת את נטילת הלולב. וי"א שצריך לברך שהחיינו על הלולב ביום השני, משום שלא תקנו לברך שהחיינו אלא או בשעת עשייה או בשעת נטילה, ואם היה אתמול חול א"כ לא היה לא שעת עשייה ולא שעת נטילה, וכ"כ ה"ר שמואל מאייבר"א בשם רש"י. ותירץ הבית יוסף דשאני הכא שנטלו לשם מצוה. וכתב הטור שנראה שאם חל היום ראשון בשבת צריך לברך שהחיינו ביום השני, כיון שלא בירך בראשון ולא בירך בשעת עשייה.

פסק ההלכה - אין מברכים שהחיינו ביום השני על הלולב [אף לבני חו"ל], ואם חל היום הראשון בשבת מברכים שהחיינו ביום השני שאז נוטלו פעם ראשונה, וכן מי שלא נטל לולב עד היום השביעי מברך שהחיינו ביום השביעי.

ואם נטל ולא בירך שהחיינו, הפמ"ג כתב שמשמע מהשו"ע שלא יברך ביום אחר, ובאמת אין ראיה מדברי השו"ע, והלבוש והמ"א סוברים שכל שלא בירך שהחיינו יברך ביום אחר ובלבד שיברך בזמן הנטילה, (ושאני מברכת שהחיינו על אוכלין, דהכא דמפסקי לילות מימים כל יום הוא מצוה בפני עצמה), וצ"ע.

סעיף ג'

איתא בגמרא (מגילה ל"א.) **יום טוב הראשון של חג קורין בפרשת מועדות שבתורת כהנים, ומפטירין "הנה יום בא לד'". והאידנא דאיכא תרי יומי, למחר מיקרא הכי נמי קרינן, אפטורי מאי מפטירין "ויקהלו אל המלך שלמה".** וכתב רש"י שטעם הפטרה זו מפני שחננכת הבית היתה באותה אסיפה ובחג הסוכות.

פסק ההלכה - מוציאים שני ספרים וקוראים בהם מה שקראו ביום הראשון, ואם התחיל לקרוא למפטיר מ"וביום השני" אע"פ שגמר וברך אחריה יחזור ויקרא "ובחמשה עשר" ויברך לפני ולחריה. ומפטירים במלכים "ויקהלו" עד "בהוציאו אותם מארץ מצרים".

מנהג טוליטולא היה לומר ביום השני "הושיענו בחגיגת יום שני", והקשה הטור שאם אנו אומרים שהוא יום שני א"כ הוא חול, ואין אומרים בו במוסף "ובחמשה עשר יום" דהיינו שהוא קודש. וכתב הבית יוסף שבספרד לא אומרים את פסוקי קרבנות המוספין, ואמנם קשה שהרי אומרים "את יום טוב מקרא קודש הזה" וגם מברכים שהחיינו, וגם עושים אותו קודש לכל דבר. וצ"ל שחגיגת יו"ט שני הכונה היום השני להקפות, וחגיגה היינו הקפה וסיבוב מלשון "יחוגו וינועו", ואף את"ל שזה מלשון חג ומועד י"ל שהכונה הושיענו בחגיגת יום הזה שהוא יום שני להקפה, או שבאמת חגיגה הוא מלשון חג

ומועד, אבל הכונה שאנו חוגגים ב' ימים מספק, ואפשר שהיום הראשון חול והשני קודש.

סימן תרס"ג

קריאת התורה בחול המועד

סעיף א'

איתא בגמרא (מגילה ל"א). **ושאר כל ימות החג קורין בקרבנות החג.** ובענין מנין העולים איתא במתני' (שם כ"א). **בחולו של מועד קורין ארבעה. והיינו שכל העולים לתורה חוזרים על הפרשה של אותו יום.**

ולענין קריאת התורה בחו"ל איתא בגמרא (סוכה נ"ה). **אנן דאית לן תרי יומי היכי עבדינן, וכו', אתקין אמימר בנהרדעא דמדלגי דלוגי.** ופירשו הרי"ף והרא"ש שביום הראשון של חול המועד קורא הכהן וביום השני, והלוי קורא וביום השלישי, וישראל חוזר וקורא וביום השלישי, והרביעי חוזר וקורא וביום השני וביום השלישי, וביום השני של חוה"מ עושים כנ"ל עם וביום השלישי וביום הרביעי, וכן בשאר הימים כולל יום שביעי. ושיטת רש"י שהשלישי קורא את היום הבא שאינה מספיקי אותו היום כלל. והתוס' כתבו שראוי להנהיג שביום ראשון של חול המועד יקרא הראשון וביום השני, והשני וביום השלישי, ושלישי יחזור ויקרא וביום השני, והרביעי וביום השלישי, וכיוצא בזה בשאר הימים.

וכתבו הראשונים שביום השני לא קוראים וביום השני, כדי שלא יבואו לזלזל בקדושת היום.

פסקי ההלכה

בחול המועד בחו"ל קורים ארבעה בקרבנות החג שבפרשת פנחס, ואומרים חצי קדיש אחרי הרביעי. לדעת השו"ע ביום הראשון של חול המועד הכהן קורא "וביום השני", והלוי קורא "וביום השלישי", והישראל חוזר וקורא "וביום השלישי", והרביעי קורא גם "וביום השני" וגם "וביום השלישי", ועל דרך זה קורים בשאר הימים, (וביו"ט שני אין קורים וביום השני, דגנאי לקרות ליו"ט ספק חול). ולדעת הרמ"א הכהן והלוי קורים בספיקא דיומא [הכהן "וביום השני" והלוי "וביום השלישי"], והישראל קורא "וביום הרביעי", והרביעי חוזר וקורא מה שקראו השנים הראשונים, ואם הלוי קרא גם "וביום הרביעי", הישראל קורא "וביום החמישי", והרביעי קורא גם "וביום השני" וגם "וביום השלישי", וביום השביעי הכהן קורא "וביום החמישי" והלוי קורא "וביום השישי" והישראל קורא "וביום השביעי" והרביעי קורא גם "וביום השישי" וגם "וביום השביעי".

ובארץ ישראל שאין שם ספיקא דיומא אין קורים בכל יום אלא קרבן אותו יום ד' פעמים.

בתפילת מוסף מזכירים בחו"ל בכל יום את פרשיות שני הימים המסופקים, כגון ביום הראשון של חול המועד גם "וביום השני" וגם "וביום השלישי", ואומרים "ומנחתם" גם אחרי "וביום השני" וגם אחרי

"וביום השלישי". ובמוסף בחול אומרים ואת מוסף, ובשבת אומרים ואת מוספי.

סימן שלא לטעות במנין הפרים בכל יום, לעולם הפרים והימים ביחד הם י"ד.

סדר ההושענות - בשני הימים טובים הראשונים אומרים למען אמיתך ואבן שתיה, ובחול המועד אערוך שועי, אל למושעות, ואדון המושיע, ובשבת אום נצורה. ואם חל היום הראשון בשבת אומר מהיום השני למען אמיתך, אערוך שועי, אבן שתיה, אל למושעות, אדון המושיע, ואום אני חומה נדחה לגמרי. ואם חל היום השישי בשבת אומרים למען אמיתך, אבן שתיה, אערוך שועי, אום אני חומה, אל למושעות, אום נצורה, ואדון המושיע נדחה. ועיין במחצית השקל טעם סדר זה.

דיני שבת חול המועד סוכות

סעיף ב'

במעריב ושחרית ומנחה מתפללים תפילת שבת, ואומרים יעלה ויבוא בעבודה. ובמוסף אומרים אתה בחרתנו וכו' ומפני חטאינו וכו', כיו"ט, ואומרים את יום המנוח הזה ואת יום חג הסוכות הזה וכו', וחותרים מקדש השבת וישראל והזמנים.

נוהגים לקרות מגילת קהלת, ואם שמיני עצרת חל בשבת קוראים בשמיני עצרת. רמ"א. וע"ע בסימן ת"ץ.

סעיף ג'

קריאת התורה

איתא בגמרא (מגילה ל"א). **אמר רב הונא אמר רב שבת שחל להיות בחולו של מועד בין בפסח בין בסוכות, מקרא קרינן ראה אתה, אפמורי בפסח העצמות היבשות, ובסוכות ביום בוא גוג.**

פסק ההלכה - בשבת חול המועד סוכות מוציאים ב' ספרי תורה, באחד קוראים "ראה אתה אומר אלי" שמוזכר שם ענין סוכה, ובשני קורא המפטיר בקרבנות היום (ובחו"ל קרבנות שני ימים משום ספיקא דיומא), ומפטיר ביחזקאל "והיה ביום בא גוג", מפני שמלחמת גוג ומגוג תהיה בתשרי, ומזכיר סוכות באמצע ברכת ההפטרה כמו ביו"ט ראשון, וחותרם מקדש השבת וישראל והזמנים, ולהגיר"א חותרם מקדש השבת בלבד, ולדבריו ודאי שלא יזכיר סוכות באמצע הברכה.

סימן תרס"ד

סדר יום הושענא רבה

היום השביעי של סוכות נקרא הושענא רבא, מפני שביום זה נוטלים את הערבה שנקראת הושענא, ומרבים ביום זה באמירת הושענות, לפי שבחג נידונים על המים וכל חיי האדם תלויים במים, ויום זה הוא גמר החתימה והכל הולך אחר החיתום, ולכן יום זה שונה בכמה דברים משאר ימי החג.

סעיף א'

בליל הושענא רבה נוהגים ישראל להיות נעורים בלילה, וכבר מודפס סדר הלילה. ולענין הזיווג דינו כמו בשבועות, ובליל טבילה ישמש.

כתבו הראשונים שיש סימן בצל הלבנה בליל הושענא רבה מה שיקרה לו או לקרוביו באותה השנה, ויש מי שכתב שאין לדקדק בזה כדי שלא יורע מזלו, וגם בגלל שהרבה לא מבינים דבר זה על בוריו, ויותר טוב להיות תמים ולא לחקור אחרי עתידות.

המודקדים נוהגים לטבול עצמם קודם עלות השחר כמו בערב יו"כ, ועדיף לטבול מבערב כדי ללמוד כל הלילה בקדושה.

מורים קצת בנרות כמו ביו"כ.

כתב הרמ"א שיש נוהגים ללבוש קיטל, והמ"ב כתב שבמדינותינו נהגו ללבוש בגדי שבת, ורק הש"ץ לובש קיטל.

בפסוקי דזמרה מורים במזמורים כמו ביום טוב, אבל אין אומרים נשמת אלא ישתבח (כיון שבאמת הוא חול), ואומרים מזמור לתודה.

אומרים אין כמוך ושמע ישראל בניגון של יום טוב.

במוסף אומרים קדושת נעריצך כמו ביום טוב, וכן את הקדיש שאחרי מוסף אומרים בניגון של יו"ט.

אין רגילים לעשות מלאכה של חול עד אחרי שיוצאים מבית הכנסת, ויש שגם מסירים מעצמם את הכיס של המעות, ומה שגובים אז מעות אתרוג זה מפני שאז רוב הקהל מתאספים ויש מזה רווח לצדקה.

אם יש ברית אומרים פזמון זכור ברית, לפני אנא אזון חין וכו'. רמ"א. והמ"ב כתב שיותר טוב לאומרו לפני החרוז הבט לברית.

נוהגים להתיר איגודו של לולב בהושענא רבא.

איתא במתני' (מ"ה.) **בכל יום מקיפים את המזבח פעם אחת, ואומרים אנא ד' הושיעה נא אנא ד' הצליחה נא, ואותו היום מקיפים את המזבח שבע פעמים.** ובזמננו מקיפים את הבימה כשהס"ת עליה זכר למקדש.

פסק ההלכה - מקיפים את הבימה כשס"ת עליה עם הלולב שבע פעמים (כפי שהקיפו ביום זה במקדש ז' פעמים את המזבח), ומורים תחנונים על המים.

נטילת ערבה בהושענא רבה

מצות ערבה במקדש היא הלכה למשה מסיני, והיו מביאים ערבות בכל יום מימי החג והכהנים זוקפים אותם על צדדי המזבח, ואח"כ היו העם באים ונוטלים אותם משם ומנענעים אותם, והנהיגו נביאים ליטול ערבה בגבולין ביום השביעי (שיש בו יותר קדושה משאר הימים, שהרי ביום זה היו מקיפים ז' פעמים. ולולב תיקנו ליטול ז' ימים כיון שיש לו עיקר מן התורה ביום הראשון אף בגבולין).

סעיף ב'

איתא במתני' (מ"ה.) **מצות ערבה כיצד מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא, יורדים לשם ומלקטים משם מורביות של ערבה, ובאים וזוקפים אותם בצדי המזבח וראשיהם**

כפופים על גבי המזבח. ואיתא בגמרא (מ"ד.) **מאי שנא לולב דעבדין שבועה זכר למקדש, ומאי שנא ערבה דלא עבדין לה שבועה זכר למקדש, וכו',** אמר רב זביד משמיה דרבא לולב דאית ליה עיקר מן התורה בגבולין עבדין ליה שבועה זכר למקדש ערבה דלית לה עיקר מן התורה בגבולין לא עבדין שבועה זכר למקדש. והטעם שקבעו יום שביעי לערבה יותר מיום אחר נראה שהוא מפני שאותו היום היה מיוחד במקדש משאר הימים, שאם חל יום שביעי להיות בשבת היה ערבה דוחה שבת, ועיי"ש (מ"ג:) למה ערבה ביום השביעי במקדש דוחה שבת.

עוד איתא בגמרא (מ"ד.) **אתמר רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי חד אמר ערבה יסוד נביאים וחד אמר ערבה מנהג נביאים.** ולהלן (מ"ד:) **אמר אייבו הוה קאימנא קמיה דרבי אלעזר בר צדוק ואיתי ההוא גברא ערבה קמיה, שקיל חביט חביט ולא בריך, קסבר מנהג נביאים הוא.** ומכח גמרא זו פסק הרי"ף שאין לברך על הערבה, ובעל העיטור כתב שרק יחיד לא מברך אבל ציבור מברכים, וכתב הרא"ש שנהגו כהרי"ף.

פסק ההלכה - נוטלים ערבה בהושענא רבא מלבד הערבה שבלולב, ואין מברכים עליה כיון שזה רק מנהג שהנהיגו נביאים ואינו בתורת תקנה.

נהגו ששמש בית הכנסת מביא ערבה למכור, כמו שהיו שלוחי בי"ד מביאים בזמן שבית המקדש היה קיים.

סעיף ג'

הקפה עם הערבה

איתא במתני' (מ"ה.) **בכל יום מקיפים את המזבח פעם אחת, ואומרים אנא ד' הושיעה נא אנא ד' הצליחה נא, ואותו היום מקיפים את המזבח שבע פעמים,** והגמרא (מ"ג:) דנה אם היקף זה היה עם לולב או עם ערבה. וכתבו הראשונים שממנהיגו להקיף את התיבה בכל יום פעם אחת ובשביעי שבע פעמים, מבואר שאנו סוברים שהיו מקיפים עם הלולב, דאי לאו הכי לא היינו מקיפים אלא בשביעי, שהר אין אנו נוטלים ערבה זכר למקדש אלא ביום השביעי. אמנם המנהג להקיף גם בערבה, ואפשר שהטעם כדי לצאת לכו"ע, דאין הלולב מעכב למ"ד מקיפים בערבה, ואין הערבה מעכבת למ"ד מקיפים בלולב.

פסק ההלכה - י"א שגם בהושענא רבה מקיפים עם הלולב ולא עם הערבה, וכתב השו"ע שנהגו להקיף גם עם הערבה (כדי לצאת ידי שתי השיטות בגמרא), ועיין לקמן (סעיף ז') מנהיגו בזה. ואם אין לולב בעיר יקיפו בהושענא רבה בערבה.

סעיף ד'

דיני הערבה

איתא בגמרא (מ"ד:) **וכמה שיעורה, אמר רב נחמן שלשה בדי עלין לחין, ורב ששת אמר אפילו עלה אחד וכד אחד, עלה אחד וכד אחד סלקא דעתך אלא אימא אפילו עלה אחד בכד**

אחד. ופסקו הראשונים כרב ששת, משום דהלכתא כוותיה באיסורי. אמנם מסתבר ששיעור ארכה כשיעור אורך ערבה שבלולב, דלא מצינו שהקילו בה בזה.

פסקי ההלכה

מדינא די שיהיה עלה אחד בבד אחד, אמנם כיון שהדבר מכוער נהגו לעשות ההושענות יפים, משום "זה קלי ואנוהו". וטוב לכתחילה שיהיה עכ"פ ג' בדים, ובשם האר"י כתבו לקחת ה' בדים.

י"א שאין לקשור את בדי הערבה, אבל הרב משה זכותא חולק וסובר שצריך לקושרם, וכן מנהגינו.

שיעור אורך ערבה זו הוא ג' טפחים כשיעור הערבה שבלולב, וכל דבר הפוסל בערבה שבלולב פוסל גם בערבה זו, (ולכן יש להזהר שלא יהיה גזול או יבש, וכמוש כשר, אך לכתחילה טוב שיהיו לחים משום הידור מצוה).

חבטת הערבה

איתא בגמרא (שם) **אמר אייבו הוה קאימא קמיה דרבי אלעזר בר צדוק ואייטי ההוא גברא ערבה קמיה, שקיל חביט חביט ולא בריך.** והיינו שנוטלים את הערבה פעם אחת וחובטים שתי פעמים. ולענין מה הכונה חביט, רש"י מפרש שהכונה לנענע, והרמב"ם מפרש שהכונה לחבטה ממש על הקרקע או על הכלי.

פסק ההלכה- חובטים בערבה על הקרקע או על הכלי פעמיים או שלש, ובשם האר"י כתבו שייחבוט ה' חבטות דווקא על הקרקע, וטוב לחבט תחילה על הקרקע ה' חבטות, ואח"כ יחבט על הכלים כדי להסיר את העלים ולא יחבט תחילה על הכלים שמא יוסרו כל העלים ולא יוכל לקיים מצות חבטה על הקרקע. וא"צ להסיר את כל העלים. וכתב הרמ"א שיי"א שצריך לנענע את הערבה, ונהגו לנענע ואח"כ לחבט.

סעיף ה'

איתא בגמרא (שם) **ערבה אינה ניטלת אלא בפני עצמה,** ופירש הרא"ש דהיינו שלא יאגוד דבר אחר עימה, וכן משמע מרש"י.

פסק ההלכה- לא יאגוד דבר אחר יחד עם הערבה, כדי שיהיה ניכר שזה לשם מצוה, אבל אם יש בידו דבר אחר אין לחוש לחציצה. (לפמ"ג משום שרוב החלק בידו נוגע בידו, ובשעה"צ כתב שאין בזה דין חציצה כלל).

סעיף ו'

האם צריך ערבה נוספת מלבד הערבה שבלולב

איתא בגמרא (שם) **אמר רבי אמי וכו' ואין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב, וכו', ורב חסדא אמר רבי יצחק אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב.** ופסק הרמב"ם כרבי אמי, ואינו יוצא אפילו אם הגביה את הערבה שבלולב ב' פעמים. והראב"ה והרא"ש פסקו כרבי יצחק. וכתב המרדכי בשם רבינו אפרים שמה שנוהגים שמה שנוהגים ליטול עוד ערבה עם הערבה שבלולב, אין זה נחשב ערבה אחרת, דקיימא לן (ל"ג.) לולב א"צ אגד, ואם הוסיף על ארבעה מינים שבלולב ואגדו עמהם לא עבר על בל תוסיף דהאי לחודיה קאי

והאי לחודיה קאי, וממילא האגד כמאן דליתיה דמי, והוה ליה כמו ערבה שבלולב.

פסק ההלכה- אין לצאת ידי מצות ערבה בנטילת הערבה שבלולב, אפילו אם מגביה את הלולב פעם אחת לשם מצות לולב ופעם נוספת לשם מצות ערבה, ואם התיר את אגד הלולב ונטל את הערבה בפני עצמה יצא. וי"א שגם אם נטלה יחד עם הלולב יצא אם הגביה את הלולב פעם נוספת לשם מצות ערבה.

סעיף ז'

נטילת הערבה עם הלולב

כתב הרשב"ש שאין יכול ליטול את הערבה עם הלולב בשעה שהוא יוצא ידי חובתו, עד אחר שיברך ויטול וינענע, ואם נטלה עובר משום בל תוסיף, אבל אחר הנענוע הראשון יכול ליטלה עם הלולב, וכל שכן בשעת הקפה, וכן דעת הגאונים והרשב"א וכל האחרונים, ויש קצת ראשונים שחולקים בזה.

עוד כתב הרשב"ש שגם אחר הנטילה והנענוע צריך לתפוס הערבה לבדה, להכירא שהיא חובה, ועל כן אמרו (מ"ד:) שהיא ניטלת בפני עצמה, ובשעת החבטה שצריך לחבט בה משום מנהג נביאים יטלנה בפני עצמה ויצא בה ידי חובה.

פסק ההלכה- י"א שאין ליטול את הערבה עם הלולב אלא יטלנה רק אחרי שברך על הלולב ונטלו ונענע בו, ולדבריו אם נטלה עם הלולב בשעה שיוצא בו ידי חובתו עובר על בל תוסיף, ורק אחרי הנענוע הראשון יכול ליטלה עם הלולב, וכ"ש בשעת הקפה, (דאחרי קיום המצוה אין איסור בל תוסיף אא"כ מכיון להוסיף על המצוה, וכאן הרי מכיון לשם מצות ערבה ולא לשם מצות לולב). וכתב השו"ע שאינו נראה שיהיה בזה איסור בל תוסיף, ומ"מ אין הפסד לחוש לדבריו. עוד כתב שגם אחרי נטילת הלולב ונענועו צריך לתפוס את הערבה לבדה כדי להכיר שהיא חובה, ובשעת החבטה יטלנה בפני עצמה ויוצא בה ידי חובתו.

וכתב הרמ"א שהמנהג הפשוט ליטול את הערבה עם הלולב בשחרית בזמן הנענוע ובשעת הקפה עד שעת החבטה שאז נוטלים אותה לבדה, אך יותר טוב שלא ליטלה עם הלולב כלל (כדי לקיים בשלימות מצות ערבה, וגם האר"י הזהיר מאד שלא לחבר את הערבה יחד עם הלולב. וכן נוהגים. מ"ב), ואף הנוטלה עם הלולב יסיר את הלולב מידו אחרי ההקפות ויאחזו רק את הערבה כל זמן שאומרים תחנונים על המים, ומנענעים את הערבות בשעה שאומרים את ההושענות, ואח"כ חובטים אותם.

סעיף ח'

י"א שאע"פ שזורקים את הערבות שבלולב ושל ההושענות אין לפסוע עליהם, ובחיי אדם כתב שלא יזרקם על הקרקע, וזה פלא שהרי קיימא לן שתשמישי מצוה נזרקים, ואולי כוונתו שלא יזרקם לאשפה.

סעיף ט'

י"א שאסור להנות מהערבה לאחר נטילתה, דאיתקצאי לכולא יומא, אא"כ התנה עליה מעיקרא, ולכאורה הכונה שיתנה קודם בין השמשות שאינו בודל ממנה כל בין השמשות, אמנם לפי מה שכתב בביכורי יעקב מספיק שיתנה

קודם עשית המצוה שלא ייאסר ע"י עשית המצוה כי אינו בודל עצמו מלהנות, (וה"ה לענין הדס שאסור להריח בו כל שבעה משום שהקצוהו למצוותו, מועיל שיתנה לפני עשית המצוה שאינו בודל עצמו מלהנות), והמ"א כתב ש"א שגם תנאי לא מועיל להתיר להנות באותו יום, ובביאור הלכה מבאר שלכו"ע מועיל בזה תנאי. וכתב הרמ"א שנהגו להצניע את הערבות ולהשתמש בהם לאפית מצות, כדי לעשות בהם עוד מצוה.

סעיף י'

איתא בגמרא (ל). **אמר להו רב הונא להנהו אוונכרי, כי זבניתו אסא, לא תיגזון אתון, אלא לגזוזה אינהו ויהבו לכון, מאי מעמא סתם נכרים גולני ארעתא ניהו, וקרקע אינה נגולת, הלכך לגזוזה אינהו כי היכי דליהו יאוש בעלים בידיהו ידיהו, ושינוי הרשות בידיכו. סוף סוף כי גזו אוונכרי ליהוי יאוש בעלים בידיהו ושינוי הרשות בידן, לא צריכא בהושענא דאוונכרי גופייהו.**

פסק ההלכה - י"א שיש להזהר שישראל לא יקצוץ ערבה משדה נכרי, אפילו ברשות הנכרי, דסתם נכרים גזלני קרקע, אלא הנכרי יקצוץ ויתן לישראל, או שישראל יקצוץ ויתן לחבירו. וע"י בט"ז שבזמן הזה לא אמרינן שסתמן גזולים. וע"ע בדין זה בסימן תרל"ז ובסימן תרמ"ט.

סעיף י"א

ערבות שנקצצו בשבת ע"י נכרי עבור הושענא רבה שחל ביום ראשון, לדעת השו"ע הערבה כשרה אפילו אם הישראל אמר לו שיקצוץ בשבילו בשבת. ויש אחרונים שסוברים שאין ראיה להקל אלא כשאמר לו בערב שבת שיהיו מזומנות לו במוצ"ש והיה יכול לקצוץ מערב שבת, ולא כשאמר לו לקצוץ בשבת. ולדעת הרמ"א אם ישראל ציוה לקוצצה ויש פרהסיא בדבר, יש להחמיר היכא שיש לו ערבה אחרת, אפילו אם לא אמר לו לקצוץ בשבת, אלא אמר שתהא מזומנת לו במוצ"ש.

סימן תרס"ה

סעיף א'

עד מתי האתרוג אסור באכילה

איתא בגמרא (מ"ו): **אמר רבי יוחנן אתרוג בשביעי אסור בשמיני מותר סוכה אפילו בשמיני אסורה וריש לקיש אמר אתרוג אפילו בשביעי נמי מותר.** ופסקו הפוסקים כרבי יוחנן. וכתב הרא"ש שאף שבבין השמשות של כניסת היום השמיני האתרוג היה אסור מספק שמא עדיין יום השביעי, בכי האי גוונא לא שייך למימר מגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכוליה יומא, כיון דלא נאסר בבין השמשות אלא מחמת ספק יום שעבר. וכדאמרינן (שם) **הפריש שבועה אתרוגים לשבעת ימי החג כל אחד יוצא בו ואוכלו למחר,** ואף על גב דאתקצאי מחמת יום שעבר. והר"ן תירץ דליכא למימר מיגו דאתקצאי, כיון שבין השמשות אינו ראוי למצות אתרוג,

דאפילו לא נטל כל היום אינו נוטלו בין השמשות, דכיון דלולב בזמן הזה מדרבנן חוץ מהיום ראשון, ובין השמשות ספיקא הוא, ספיקא דרבנן לקולא.

עוד איתא בגמרא (שם) **ואנן דאית לן תרי יומי היכי עבדינן, אמר אביי שמיני ספק שביעי אסור, תשיעי ספק שמיני מותר. מרימר אמר אפילו שמיני ספק שביעי מותר. בסורא עבדי כמרימר, רב שישא בריה דרב אידי עביד כאביי, והלכתא כאביי.** וכתב הרא"ש שאף שנתבאר שלא אומרים מיגו דאתקצאי מחמת ספק יום שעבר, מ"מ אסור כיון דאם יבא אליהו ויאמר דעברוהו לאלול הוי שמיני שביעי. והר"ן תירץ דטעמא משום דאי שרית ליה אתי למימר דלא מספקין בשביעי כלל אלא ודאי שמיני הוא, ולא ישמע לנו לישוב בסוכה.

וכתב רבינו פרץ שאם חל יום טוב האחרון של חג באחד בשבת, אסור אף בתשיעי משום הכנה, דכיון דשבת לפניו אין שבת מכינה ליו"ט. וכ"כ התוס'. ודעת הרא"ש והר"ן שלא שייך כאן איסור הכנה, וכן נוהגים להתיר.

פסק ההלכה - האתרוג אסור באכילה אפילו ביום השביעי לאחר שנעשית מצוותו, ואפילו אם הוא נפסל, שהרי הוקצה לכל שבעה, ובשמיני עצרת מותר, ובחו"ל שעושים ב' ימים טובים של גלויות אסור גם בשמיני, ובתשיעי הוא מותר אפילו אם הוא חל באחד בשבת, ויש אוסרים בזה, ולעת הצורך יש להקל. ואם האתרוג נפסל, לדעת הט"ז יש להקל בשמיני, אבל הקרבן נתנאל חולק עליו, וכ"כ בחידושי הריטב"א.

סעיף ב'

איתא בגמרא (שם) **הפריש שבועה אתרוגים לשבעה ימים, אמר רב כל אחת ואחת יוצא בה ואוכלה לאלתר, ורב אסי אמר כל אחת ואחת יוצא בה ואוכלה למחר.** ופסקו הפוסקים כרב אסי, וכתב הר"ן דלא אמרינן בכל חד מגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכולי יומא, דכיון דהפריש שבעה אתרוגים לשבעה ימים הרי הוא כמתנה בפירוש שאינו מקצה אותו אלא למצותו.

וכתב בארחות חיים דאיתא בירושלמי שאתרוג שנפסל ביום ראשון מותר לאוכלו. וקשה למה האתרוג לא נאסר מדין מיגו דאתקצאי.

פסק ההלכה - הפריש את האתרוג ליום אחד, או שהפריש ז' אתרוגים לז' ימים, אינו אסור אלא באותו היום עד הלילה, (ובשיטת ריב"ב מסתפק מה הדין לענין בין השמשות). וביום הראשון לפני שהגביהו לצאת בו מותר לאוכלו.

סימן תרס"ו

זמן סתירת ופינוי הסוכה

איתא במתני' (מ"ח). **סוכה שבועה כיצד, גמר מלאכול (בשביעי) לא יתיר את סוכתו** (לסותרת, שהרי כל היום חייב לישן ולשנן ואכול בה), **אבל מוריד הוא את הכלים** (ואת המצעות שהשתמש בהם בתוכה) **מן המנחה ולמעלה, מפני כבוד יום טוב האחרון של חג** (שמראה

שמכין עצמו למקום שיסעוד שם בלילה). ודבר פשוט הוא דהיינו דווקא לבני ארץ ישראל, אבל לבני חו"ל דעבדי תרי יומי מספק, צריך לאכול בסוכה גם בשמיני. וכמו שיתבאר בסימן תרס"ח.

עוד איתא בגמרא (שם) **אין לו מקום להוריד כליו** (לאכול שם וצריך לאכול בסוכה) **מהו** (מה יעשה להוכיח שאינו מוסיף על המצוה לעשות סוכה ח' ימים), **רב חייא בר רב אמר פוחת בה ארבעה, ורבי יהושע בן לוי אמר מדליק בה את הנר. ולא פליגי הא לן והא להו. תינה סוכה קטנה, סוכה גדולה** (שמוותר להניח בה נר) **מאי איכא למימר, דמעיל בה מאני מיכלא, דאמר רבא מאני מיכלא בר ממטללתא.**

פסקי ההלכה

אין לסתור את הסוכה ביום השביעי בבוקר לאחר האכילה, כיון שכל היום חובתו לישן ולשנן שם, ואם תזדמן לו סעודה צריך לאוכלה שם, אבל מוציאים את הכלים מהסוכה מזמן מנחה קטנה, ומכניסים את הבית לכבוד יום טוב האחרון. ובחו"ל שצריך לשבת בסוכה גם ביום השמיני, יפנה כליו ביום השמיני מזמן מנחה קטנה (דקודם לכן אינו ניכר שזה לצורך יום טוב), בזמן שאין דעתו לאכול עוד (דכל היום יש חיוב סוכה).

באיזה אופן מותר לאכול בסוכה בשמחת תורה – מי שאין לו מקום אחר מלבד הסוכה לאכול שם ביו"ט האחרון, צריך לפחות בה (רק לפני השקיעה, שמא יזדמן לו לאכול בה) מקום ד' טפחים על ד' טפחים, כדי שיהיה ניכר שהוא יושב בה שלא לשם מצות סוכה, שלא יהיה נראה כמוסיף, (אמנם איסור בל תוסיף ממש ליכא, שהרי שלא בזמנו עובר רק כשמתכוון לשם מצוה), ואף שאויר פוסל בג' טפחים, צריך ד' על ד' טפחים כדי שיהיה ניכר. והריטב"א תירץ שנקט ד' טפחים מפני שאז גם כשיש ד' דפנות והסוכה לא נפסלת זה מועיל, ובחו"ל אם רוצה לאכול בה ביום התשיעי אינו יכול לפחות בסוכה מפני שהוא יום טוב, ומה יעשה להכירא, אם היתה קטנה שאסור להניח בה נר בשאר הימים, יניח בה נר, ואם היא גדולה שמוותר להניח בה נר יכניס בה קדירות וקערות וכדומה, ואף שאין הסוכה נפסלת על ידי זה, מ"מ יש בזה היכר שאינו יושב בה לשם סוכה. בפמ"ג מסתפק אם יניח בח' או בט' דוקא, והמאמר מרדכי מצדד בט', אבל הרא"ש כותב בח', ואולי כונתו ג"כ בסוף ח'. ואחרי החג מותר לאכול בסוכה וא"צ לפחות בה ואינו נראה כמוסיף.

סימן תרס"ז

איתא בגמרא (מ"ו:) **סוכה אפילו בשמיני אסורה, וכו', דחזיא לבין השמשות, דאי מתרמי ליה סעודה בעי למיחב בנווה ומיכלא, אתקצאי לבין השמשות, ומיגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכולי יומא דשמיני.** וכתב הרא"ש דאע"ג שאינו חייב לאכול בה אלא משום ספק יום שעבר, דילמא אכתי יום הוא, מכל מקום כיון שלמעשה הוא חייב לאכול בה איתקצאי לכולה יומא. והר"ן כתב דאע"ג דבעלמא לא אמרינן מיגו דאתקצאי כשהאיסור מחמת יום שעבר, מוקצה למצותו חמיר טפי.

וכתב הר"ן שאם התנה ליהנות מעצי סוכה ונוייה לכשיפלו, אין תנאו כלום, דכמו שהסוכה אסורה כל זמן מצותה אפילו נפלה, נוייה נמי אסירי. אמנם ביום השמיני מועיל תנאי לסוכה ולנוייה, דכיון שאינם אסורים אלא משום מוקצה, מועיל בהם תנאי כמו כל מוקצה.

וכתבו התוס' והרא"ש שנהגו העולם שכשחל תשיעי של חג בערב שבת, אין מסתפקים מהן בשבת שהוא עשירי. וביארו התוס' שאף שסתירת אהל לא שייך בפירות, ומשום מיגו דאתקצאי בבין השמשות דתשיעי אין לאסור, דתרי מיגו כי האי גוונא לא אמרינן, כיון דבתשיעי נמי לא נאסר אלא מטעם מיגו, י"ל דהיינו טעמא משום הכנה, דהואיל ובערב שבת היה אסור שהוא תשיעי והוא יום טוב, אם היה נאכל בשבת היה מכין יום טוב לשבת והוי כעין נולד כיון שעכשיו נעשה ראוי ולא בא ביום טוב. וכבר נתבאר בסימן תרס"ה שהרא"ש והר"ן חולקים ואומרים דלא מיתסר משום הכנה.

פסקי ההלכה

הסוכה והפירות שתלה בה לנוי אסורים גם ביום השמיני ובחו"ל גם ביום התשיעי, ואם עיטרה בסדינים המצוירים נוהגים להורידם לבית מפני חשש גנבים או גשמים.

אם חל שבת במוצאי יו"ט האחרון של חג נוהגים שלא להסתפק מנוי הסוכה עד מוצאי שבת, ויש מתירים, וכתב המ"ב שאפשר שהשו"ע לא בא לאסור מדינא (וכן סתם בסי' תרס"ה כהמתירים), אלא רק לומר שנהגו להחמיר.

יש נוהגים בשעת היציאה מן הסוכה לומר יהי רצון שנזכה לישב בסוכה של לזיתן.

הכנה מיום טוב ליום טוב שני

כפי שאסור לעשות בשבת לצורך חול, אפילו דבר שאינו מלאכה, כך אסור לעשות ביו"ט לצורך יו"ט שני, כיון שיתכן שיו"ט שני הוא חול. ופרטי דין זה יבוארו להלן.

אסור להכין בשמיני עצרת לצורך ליל שמחת תורה בחו"ל, דשמא היום התשיעי הוא חול ונמצא יו"ט מכין לחול, וע"ע בזה בסימן תק"ג. אסור להעמיד את השלחנות והספסלים בבית לצורך הלילה, והיינו להניח את הטבלה על הרגלים, אבל להביאם מהסוכה לבית מותר, ואם צריך אותם לצורך היום, או שצריך לסדרם כדי שהבית לא יהיה נראה כחורבה, מותר.

אסור להביא יין מיו"ט לחבירו, ובשעת הדחק כשבליילה לא ימצא יין בקלות מותר, וכן הדין לגבי מים, אבל יביא בעוד היום גדול (דלא מוכחא מילתא, דאפשר שצריך עדיין לצורך היום), ויביא בשינוי, אמנם אין ראיה מזה שגם לצורך חול מותר, די"ל שרק לצורך מצוה מותר, ולכן אין מציעים את המיטות משבת לחול.

אסור לגלול את הספר תורה משבת ליום טוב, או מיום טוב לחבירו.

סימן תרס"ח

דיני שמיני עצרת

סעיף א'

איתא בגמרא (מ"ז, מ"ח). **תניא שמיני רגל בפני עצמו לענין פו"ר קש"ב, פייס בפני עצמו, זמן בפני עצמו, רגל בפני עצמו, קרבן בפני עצמו, שירה בפני עצמה, ברכה בפני עצמו.** ופירשו התוספות והרא"ש דברכה בפני עצמו היינו שבתפילה ובברכת המזון אומרים את יום שמיני חג עצרת הזה, וכן פירש גם כן רש"י אהא דאמרינן התם (מ"ו:) שמיני ספק שביעי, שביעי לסוכה ושמיני לברכה.

עוד איתא בגמרא (מ"ז). לענין ישיבה בסוכה בשמיני עצרת בחו"ל, **והלכתא מיתב יתבין ברוכי לא מברכין.** וכתב הרא"ש דיושבים בסוכה מספק אבל לא מברכים מספק, וכן עושים אותו יו"ט מספק, אבל לענין לולב לא רצו לתקן שיטלוהו בלא ברכה מספק, מפני שהוא מוקצה לטלטול, ומינכרא מילתא שהוא נוהג בו מנהג חול, אבל סוכה פעמים שסוכתו עריבה עליו ואוכל בה אפילו ביום טוב האחרון.

וכתב ראבי"ה שכיון שאינו מברך כשיושב בה לא מיחזי כמוסיף, אבל לישן בה אסור משום דמחזי כמוסיף. ואין נראה כן דעת הפוסקים שסתמו ולא חילקו בכך.

ויש נוהגים שלא לישב בה בליל שמיני, מפני שבילילה צריך לברך שהחיינו, ואם אוכל אז בסוכה נמצאת אכילתו בסוכה סותרת את ברכת שהחיינו, וס"ל שמה שאמרו בגמרא מיתב יתבין, היינו דווקא ביום, שאז לא מברכים שהחיינו. וכתב רבינו שאין זה מנהג, דכיון דסתמא אמרו מיתב יתבין, אין לחלק בין יום ללילה.

פסקי ההלכה

ישיבה בסוכה ביום השמיני בחו"ל – בחו"ל אוכלים בסוכה בלילה וביום מפני שהוא ספק שביעי, ואין מברכים לישב בסוכה, ומקדשים, ומברכים שהחיינו (כיון שהוא רגל בפני עצמו). ואחרי אכילת היום המנהג להפרד מהסוכה ויושבים בבתייהם, אמנם אם נזדמנה לו סעודה אפי' בבין השמשות חייב לאוכלה בסוכה.

ולענין שינה בסוכה בשמיני עצרת, הרבה אחרונים מצדדים שצריך לישן בסוכה, וכן דעת הגר"א, ויש אחרונים שסוברים שלא כדאי לישן בסוכה בלילה או ביום, דעושה אותו כחול (ובאכילה אינו ניכר, דדרך לפעמים לאכול בצל סוכה שלא לשם מצוה, ויש שכתבו טעם אחר להחמיר בשינה משום שנראה כמוסיף על המצוה, דבשלמא באכילה ניכר ממה שלא מברכים, אבל על השינה בכל הימים לא מברכים), וכן מנהג העולם להקל לענין שינה.

י"א שלדעת הסוברים שאין ישנים בסוכה בשמיני עצרת, ה"ה שלא אוכלים בסוכה פירות, וכן פת פחות מכביצה, והיינו כל דבר שבשאר ימי הסוכות לא מברכים עליו לישב בסוכה, ויש מקילים בזה, וכן מסתברא שיכול לאכול דברים אלו או בסוכה או בביתו. ואין לאכול בסוכה במוצאי שביעי עד הלילה, ואם כבר נטל ידיו ובירך המוציא לא יברך לישב בסוכה, כיון שכבר קיבל שמיני עצרת בתפילה ובקידוש, ואינו מבואר אם מותר לו להמשיך לאכול, ובתוך רבע שעה שלפני צאת הכוכבים אפשר שיש להתיר להמשיך לאכול.

אין לקבוע סעודה בערב שמיני עצרת מזמן מנחה קטנה ולמעלה, כדי שיאכל בלילה לתאבון. וכתב הפמ"ג דה"ה שאין לקבוע סעודה בשמיני עצרת קודם שמחת תורה (בחו"ל) מתשע שעות ולמעלה, ואין דין זה ברור לבטל עונג יו"ט ממי שהוא תאב לאכול מפני חשש שהאכילה בלילה לא תהיה לתאבון, ומ"מ ודאי

צריך להזהר שלא לאכול ולהשתכר הרבה עד שאכילת הלילה תהיה עליו למשא, וכ"ש אם יכול להגיע לביטול מצות קידוש ע"י שכרות.

נוסח הזכרת שמיני עצרת בתפילה – בשו"ע כתב לומר "ותתן לנו את יום שמיני חג העצרת הזה", והפמ"ג כתב שאומרים עצרת בלי ה'. והנה הרש"ל והט"ז כתבו לומר "שמיני עצרת חג הזה" אבל הלבוש והגר"א וכן הא"ר בשם כמה ראשונים כתבו לומר כמו שכתוב בשו"ע. והרמ"א כתב שנוהגים שלא לומר חג, דלא מצינו שהשמיני נקרא חג, וכמה אחרונים השיגו על דבריו, ועל כן אין לנטות מדברי השו"ע.

אם שכח ואמר את יום חג הסוכות הזה ועקר רגליו, נחלקו האחרונים אם צריך לחזור, ולכו"ע אם לא סיים את הברכה צריך לחזור לותתן לנו.

סעיף ב'

קריאת התורה

איתא בגמרא (מגילה כ"א). לענין מנין העולים ביו"ט **חמשה.** עוד איתא בגמרא (שם ל"א). **יום טוב האחרון קורין כל הבכור מצות וחוקים ובכור ומפטירין ויהי ככלות שלמה, למחר קורין וזאת הברכה ומפטירין ויעמד שלמה.** ובארץ ישראל קורין בשמיני עצרת קורין וזאת הברכה.

פסקי ההלכה

בארץ ישראל מוציאים ג' ספרי תורה, באחד קוראים פרשת וזאת הברכה (וכיון שזה שמחת תורה המנהג להוסיף על הקרואים), ובשני קוראים פרשת בראשית עד אשר ברא אלוקים לעשות, ומניחים את הספר תורה השלישי ליד השני ואומרים חצי קדיש, ובשלישי קוראים ביום השמיני עצרת, ומפטירים ויהי אחרי מות משה.

ובמקום שעושים ב' ימים טובים מוציאים רק שני ספרים, בראשון קוראים חמשה קרואים מכל הבכור, והמ"ב כתב שמנהגינו להתחיל מ"עשר תעשר", (מפני שזה זמן מעשרות ומתנות עניים, ובדיעבד אם בירך על דעת לקרוא כל הבכור א"צ לחזור), ומניחים את הס"ת השני ליד הראשון ואומרים חצי קדיש, והמפטיר קורא בספר תורה השני ביום השמיני עצרת, ובהפטרה קוראים "ויהי ככלות שלמה", ומזכירים נשמות ואומרים אב הרחמים, ומחזירים את הספרי תורה ואומרים קדיש, ומכריזים משיב הרוח ומוריד הגשם.

ובענין קריאת התורה בתשיעי לבני חו"ל עיין בסימן הבא.

אם שמיני עצרת חל בשבת לכו"ע מתחילים לקרוא מ"עשר תעשר" וקוראים ז' קרואים. ואם סיים הפרשה עם ה' קרואים לא יאמר קדיש, ויחזור ויקרא שני עולים או עכ"פ עולה אחד מלבד המפטיר. ואם כבר אמר קדיש ועדיין לא סילק את הס"ת, יחזור ויקרא ויאמר קדיש פעם שניה, ואם כבר סילק את הספר הראשון יקרא עולה אחד בספר השני וישלים עימו את פרשת עשר תעשר, ואח"כ יקרא למפטיר בחובת היום.

אין לקבוע לשתות יין או שאר משקים המשכרים אחרי מנחה של יו"ט ראשון, מפני שמי ששתה רביעית יין לא יתפלל אף אם הוא יכול לדבר לפני המלך. ובזמן ספק חשיכה אסור לשתות גם משקין שאינם

משכרים לפני הקידוש של יו"ט שני, דאסור לטעום לפני קידוש, וגם אם קידש אסור לאכול פת יותר מכביצה לפני קריאת שמע, אמנם בזה יש ללמד זכות על הרבים שעושים כך, דרבים מדכרי אהדדי ולא יבואו לשכוח להתפלל מעריב, אבל יזהרו מלשתות משקה המשכר.

סימן תרס"ט

שמחת תורה

יו"ט אחרון של סוכות (ביום השמיני בארץ ישראל וביום התשיעי בחו"ל) נקרא שמחת תורה, מפני שמסיימים בו את התורה, ושמחים ועושים סעודת משתה לגומרה של תורה, ובסימן זה יבוארו דיני שמחת תורה, והרבה מנהגים שנהגו לשמחת התורה ולכבוד התורה.

במקום שעושים ב' ימים טובים מקדשים בליל תשיעי ומברכים שהחיינו, ובבוקר מוציאים ג' ספרי תורה וקוראים בראשון וזאת הברכה, ובשני בראשית עד אשר ברא אלוקים לעשות, ומניחים ליד הס"ת השני את הס"ת השלישי ואומרים חצי קדיש, ובשלישי קורא המפטיר כמו אתמול, ומפטירים ויהי אחרי מות משה.

בליל שמחת תורה יקרא את הפרשה שניים מקרא ואחד תרגום, מפני שזה הוא זמנה.

קריאת התורה בליל שמחת תורה - הרמ"א כתב שקוראים בליל שמחת תורה את הפרשיות שרגילים למוכרם כל השנה, כגון ויתן לך, ובימינו המנהג לקרות ג' קוראים בפרשת וזאת הברכה, וצריך לומר קדיש אחרי הקריאה, ואין סומכים על הקדיש שאחרי עלינו משום דהוי הפסק.

חתן תורה וחתן בראשית - מי שקורא סוף התורה נקרא חתן תורה, ומי שקורא בראשית נקרא חתן בראשית, ונהגו למכור פרשיות אלו, וקונים בדמים מרובים, וגם מי שעלה בפרשת וזאת הברכה יכול לעלות לחתן תורה או לחתן בראשית (אבל חתן תורה לא יעלה לחתן בראשית באותו בית הכנסת, ואם קוראים חתן תורה ובראשית באותו ס"ת לכאורה אין קפידא, וצ"ע). וראוי להדר אם אפשר שיהיו הקונים מוכתרים בתורה או עכ"פ מגדולי הקהל, וכהן או לוי יכולים לעלות לחתן תורה או לחתן בראשית. וחתני תורה ובראשית קוראים לאחרים לעשות משתה, (וגם אבל בתוך י"ב חודש יכול לאכול בסעודה זו), ונודרים נדרים ונדבות, ובימינו המנהג שכל העולים נודרים נדרים ונדבות לצרכי בית המדרש ולהחזיק לומדי תורה. וכתב הרמ"א (בסוף הסימן) שנהגו לסיים התורה גם על קטן העולה, כיון שבזמן הזה החזן קורא בתורה, (אמנם מעיקר הדין ראוי שיהיה המסיים מוכתר בתורה או עכ"פ אחד מחשובי הקהל, וכנ"ל. מ"ב). ובמקום שיש רק שני ספרי תורה, קוראים בראשון וזאת הברכה, ובשני בראשית, וחוזרים וקוראים בראשון עניינו של יום, וכן עושים בכל מקום שצריך ג' ספרי תורה ויש להם רק שנים, אמנם אם הס"ת הראשון לא נגלל למקום השלישי, עדיף לגלול את השני ולא לעבור על המצוות.

יו"ט אחרון נקרא שמחת תורה מפני ששמחים בו ועושים סעודת משתה לגומרה של תורה (וה"ה לגומרה של מצוה), ויש להרבות בנרות בלילה וביום לכבוד התורה שמוציאים, ומותר לרקוד ביו"ט לכבוד התורה, ולכאורה מותר גם לספק כף אל כף, ויש לשמוח לרבים בכל מה שאפשר בשמחה של מצוה, דלא כיש שמכים ודוחפים אלו לאלו עד שהשמחה נהפכת לתוגה ח"ו, וגם מונעים שמחה של מצוה, ויש לגעור בהם. ואין לבטל שום מנהג שנהגו לכבוד שמחת התורה.

גם בשמחת תורה אסור לפזר מיני בשמים על הגחלים, וכ"ש שאסור להבעיר פילווע"ר (-אבק שריפה) כדי להשמיע קול לשמחה, ואפשר שבמיני נפט זופת ג"כ אסור, ומ"מ מותר לשים פילווע"ר בנר בערב יו"ט לפני הדלקת הנר, אע"פ שזה גורם שהנר יכבה בסוף.

הוצאת ספרי התורה - נוהגים להוציא בשמחת תורה ערבית ושחרית את כל הספרי תורה שבהיכל ואומרים שירות ותשבחות. וכל מקום לפי מנהגו. ואם יש בבית הכנסת רק ספרים מועטים, אסור להביא ס"ת מבית כנסת אחר, וי"א שאף שבכל השנה אין להביא ס"ת אא"כ משתמשים בו בקביעות, בשמחת תורה מותר.

הקפות - עוד נהגו להקיף את הבימה עם ספרי התורה, כמו שמקיפים עם הלולב, והכל משום שמחה. יש מקיפין ג' פעמים ויש ז', והכל לפי המנהג.

ריקודים - מהרי"ק כתב בשם רב האי גאון שרגילים לרקוד ביום זה אפילו כמה זקנים בשעה שאומרים קילוסים לתורה, ולכן יש להתאמץ בזה לרקד ולזמר לכבוד התורה, והעידו על האריז"ל שאמר שהמעלה העליונה שהשיג באה לו ע"י שהיה משמח בכל עוז בשמחה של מצוה, וגם על הגר"א כתבו שהיה מרקד לפני הספר תורה בכל כוחו. ואל יאמר אדם אין זה כבודי וכבוד התורה לרקד לפני העם כאחד הריקים.

רבוי העולים לתורה - נהגו להרבות את הקוראים העולים לתורה משום כבוד התורה, וכדי שיזכו כולם בשמחת התורה. וקוראים פרשה אחת הרבה פעמים (עד מעונה אלו קדם שמשם אין כופלים אלא קוראים זאת לחתן תורה) ואין איסור בדבר. ונוהגים לקרות שנים יחד, או כהן עם שאר הכהנים ולוי עם לויים, ויש מפקפקים על זה, והא"ר מיישב המנהג, ומ"מ לכתחילה נכון שאחד יברך ויוציא את חבריו, ויכול אחד להוציא חבריו בברכה שלפניה והשני יוציא אותו בברכה שלאחריה, ונכון שחמשת הקוראים הראשונים יהיו אחד אחד כדין יו"ט. ונכון הדבר שיבחרו עשרה אנשים שישמעו את הברכות ויענו אמן, כי נוהגים קלות גדול כשאין עשרה ששומעים קריאת התורה.

כל הנערים - נוהגים לקרות לכל הנערים לתורה, להרמ"א קורין להם פרשת "המלאך הגואל" אבל הלבוש כתב שמברכים אותם ב"המלאך הגואל" בעל פה, וכתב בא"ר שמברכים אותם לפני ברכה אחרונה שלהם, וכן המנהג. וכתב המ"ב שלפני חתן תורה קוראים לכל הנערים מ"ולדן אמר עד מעונה". הגדול מברך והנערים ישמעו ויצאו בברכתו.

ברכת כהנים - אין נוהגים לעלות לדוכן משום דשכיח שכרות, ובפראג נוהגים לעלות למוסף, ויש עולים לשחרית, וכל מקום יעשה לפי מנהגו, ויזהרו שלא ישתו.